

PhD-ÉRTEKEZÉS

Nagy Balázs

AZ IRODALMI KREATIVITÁS LEHETŐSÉGEI AZ ÚJMEDIÁLIS KÖRNYEZETBEN

Miskolci Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
A modern magyar irodalom történeti és elméleti modelljei program

A Doktori Iskola vezetője:
Prof. Dr. Kecskeméti Gábor intézetigazgató egyetemi tanár

Témavezetők:
Dr. Kappanyos András habilitált egyetemi docens
Dr. Sziliné dr. B. Juhász Erzsébet

MISKOLC
2014

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	4
II. NÉHÁNY MEGHATÁROZÁS.....	9
1. KOMMUNIKÁCIÓTÖRTÉNETI KORSZAKOLÁS	9
2. AZ ÚJ MÉDIA	11
3. DIGITÁLIS SZÖVEGEK	12
4. HIPERTEXT	15
5. KIBERTEXT	18
III. SZÖVEGEK A DIGITÁLIS KÖZEGBEN.....	20
1. BEHÁLÓZVA.....	20
2. A TESTETLEN SZÖVEG.....	22
3. A KÉPI FORDULAT	28
4. LEHETŐSÉGEK A HIPERTEXTBEN	30
a) Olvasás, gondolkodás, szöveg – mi nonlinearis?	30
b) A befogadás szabadsága.....	32
c) Hiper- és intertextualitás	36
d) Hípertextelmélet kontra posztmodern irodalomelmélet	38
IV. A BEFOGADÓ MEGVÁLTOZOTT SZEREPEI.....	40
1. A RÉSZVÉTELISÉGTŐL A KÖZÖSSÉGI MÉDIUMIG.....	41
2. AZ ESEMÉNNYÉ VÁLÓ SZÖVEG	45
V. A SZERZŐFUNKCIÓ MÓDOSULÁSA	48
1. A SZERZŐ NEM HALT MEG.....	49
2. ÁTÉRTELMEZETT EREDETISÉG	52
3. ANONIMITÁSBA BURKOLÓZVA	55
VI. KREATÍV ALKOTÁSMÓDOK.....	59
1. ONLINE REGÉNY	60
2. DIGITÁ(L)ÍRA	66
a) Versgenerálás	66
b) Interaktív költészet.....	72
c) Holoköltészet	74
3. A 160 KARAKTER MŰVÉSZETE	76
a) SMS - versek.....	76
b) MeSeMes(ék).....	81
4. SLAM POETRY.....	84
5. FLASH MOB.....	87
6. IRODALMI BLOGOK.....	89
7. FACEBOOK-IRODALOM.....	96

8. FANFICTION	100
9. WEBCOMIC	104
10. HELYMEGHATÁROZÁSON ALAPULÓ PROJEKTEK.....	107
VII. AZ IRODALMI INTÉZMÉNYRENDSZER KÉRDÉSEI ÉS VÁLASZAI	110
1. KÁNON A VIRTUÁLIS TÉRBEN. BEFOGAD VAGY KIVET?	110
2. TÖMEGKULTÚRA VAGY MAGASKULTÚRA?	123
3. MIT KÍNÁLNAK AZ ONLINE FOLYÓIRATOK?	129
4. ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁRAK, ADATBÁZISOK – ÁTMENTÉS A JÖVŐNEK?.....	141
5. BÍZHATUNK A HÁLÓZATI SZÖVEGEKBEN?	145
6. HOGYAN HASZNOSÍTHATÓ AZ ÚJMÉDIA AZ OKTATÁSBAN?	153
VIII. KÖVETKEZTETÉSEK.....	164
IX. ÖSSZEGZÉS	166
MELLÉKLETEK.....	171
IRODALOMJEGYZÉK.....	184
PUBLIKÁCIÓK A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN	202
LINKGYŰJTEMÉNYEK	204
KONFERENCIÁK A TÉMÁBAN	206
REZÜMÉ	207
SUMMARY.....	209

I. BEVEZETÉS

Az elmúlt évek technikai fejlődése nem csupán a műszaki területekre és a természettudományokra gyakorolt nagy hatást, a humán tudományok, a bölcsészet is jelentős mértékben merített az információs forradalommal együtt járó haladásból. A digitális technikán alapuló, a világháló kiterjedésével összefüggő változások az irodalomban is mérőföldkönek számítanak. Olyan új fogalmak jelentek meg, és váltak a mindennapok részévé, – online regény, interaktív vers, blogművészet, sms-költészet – melyek az irodalom fő tényezőinek mindegyikére hatással vannak. Befolyásolják az alkotás folyamatát, a befogadó viszonyulását, s magát a középpontban álló irodalmi művet is azáltal, hogy új közlésmódok, új szövegtípusok jönnek létre, s évszázados, évezredes hagyományok alakulnak át. A fenti változások vizsgálata azért lehet érdekes, mert a technika hatása folyamatosnak látszik, és az élet minden területére kihat, alapjaiban megváltoztatva szemléletmódunkat, a humán kultúrához való viszonyunkat. Nem mehetünk el észrevétlenül az új irodalmi jelenségek mellett, hiszen átfogó ismeretük nélkül nem tudjuk az előnyeiket kihasználni.

Örvendetes, hogy egyre többen fordulnak érdeklődéssel az irodalom palettáját színesítő új irányok felé, bár a honi irodalomtudomány még így is sok kérdéssel és válasszal adós. Időnként kiábrándítóan hat, hogy több vonatkozásban sem lehet válaszokat megfogalmazni, de ne gondoljuk haszontalannak, ha a kérdések egyelőre költői kérdések is maradnak. A tárgyi világ és a virtuális tér összeolvadásával létrejövő szférára egyébként is jellemző, hogy megsokszorozza a kezdeti kérdőjelek számát. Kósa Bíborka éppen ezért ötletesen „feltételes módú irodalmi szférának” nevezi ezt a környezetet,¹ amelyben az egyetlen vizsgálati módszer a folyamatos kérdésfeltevő attitűd, a folyamatos önreflexió marad. S hogy jelen esetben mi lehet ez az önreflexió? Ha az újmediális közegre oly gyakran jellemző tömörséggel kellene megfogalmaznom az értekezésem hipotéziseit, akkor azt mondanám, hogy a szöveg már nem szöveg, az olvasó már nem olvasó, az olvasás már nem olvasás, és nem a szerző a szerző. Egy kortárs magyar rockzenekar slágerének a refrénjét kölcsönözve: „Minden változik, és semmi sem az, aminek látszik.”² Ha a tagadó mondatokat szeretnénk állítóvá változtatni, akkor a szöveg már esemény, az olvasó már szerző, az olvasás esemény, s minden felhasználó egyszerre szerző és olvasó.

¹ KÓSA Bíborka, *Blog/irodalom – a 21. század nagy (torz)szülöttje: Öt kérdés az új létformához.*
http://www.helikon.ro/index.php?m_r=2697 [2013.10.27.]

² Kowalsky meg a Vega: *Ennyi csak.*

Természetesen az említett változások is további következményekkel járnak. Az eseménnyé váló szövegből távozik a szövegegység, ami az értelmezői hatalom kivonulását is maga után vonja, s a befogadóra nem a kódolás, sokkal inkább a mű megtapasztalásának feladata vár. Nem csalsnak az érzéseink, ha a jelenségek viszonylagosságát érezzük, s nem tudunk „A”-t vagy „B”-t mondani, folyamatosan nehéznek találjuk az ítéletalkotást. A szerzői és az olvasói szerepek összefonódása, az írásbeliség és a szóbeliség között realizálódó virtuális írásbeliség, a tárgyi világ kontextusába beépülő virtuális tárgyak, vagy az oktatásban a tanulóttá váló tanár mind olyan átmeneti kategóriák, amelyek a digitális közeg legtöbb tényezőjére jellemzőek. Nem kivételek az augmentált valóság³ elemei, a vegyes formákat képező műalkotások, a speciális műfajhibridek és műfajkeverékek, melyek léte befogadói, kritikai és esztétikai vonatkozásban is többértelműséget szül.

A számítógépnek, mint a kulturális és esztétikai megnyilatkozás eszközének elterjedése és radikális fejlődése olyan változást hozott a kulturális elmélet paradigmáiban, amelyet még nem elemeztünk ki teljes egészében. A digitális kultúra a nyugati tudományosságban virágzó kutatási terület, ám Magyarország a nemzetközi diskurzusban eddig nem sok szerepet játszott, sőt határainkon belül sem élvez prioritást ez a kutatási szempont, aminek egyik oka abban rejlik, hogy az irodalomelméletben a technológiai témák kisebb érdeklődésre tartanak számot.

Az újmedialitás jelenségei interdiszciplináris illetve interartisztikus megközelítést igényelnek. Tudományok közötti határterületről lévén szó, csak úgy kaphatunk valós képet, ha párhuzamosan vizsgáljuk a különböző tudományterületek eredményeit. A változásoknak filológiai, nyelvészeti, pedagógiai és szociológiai vonatkozásai egyaránt vannak, s az említett sor még így sem mondható teljesnek. „A speciálisan számítógép közvetítette jelenségekhez kapcsolódó vizsgálatok gyakran szenvednek a társjelenségekbe történő betekintés hiányától, amit egyébként egy referenciális keret, egy széles összehasonlító kutatáson alapuló általános elméleti áttekintés és egy, a szomszédos területek közti dialektikus kapcsolat hiánya okoz.”⁴ Dolgozatomban nem törekszem ennek a kapcsolatrendszernek a mélyebb feltárására, céloom elsősorban az irodalomban nyomon követhető változásoknak a bemutatása, mű, alkotó és befogadó hármasságára, a fokozott kreativitást igénylő új alkotásmódokra valamint az irodalmi intézményrendszerre való tekintettel.

³ Augmentált vagy kiterjesztett valóság: a valós tér és a számítógéppel generált tartalmak valós időben való összevonásával jön létre. A mediaizált kommunikáció részét képező folyamat elválaszthatatlan az augmentált valóságot létrehozó technológiától.

⁴ AARSETH, Espen J., *Nem-linearitás és irodalomelmélet*, Helikon, 2004/3, 313–348.

Az új közlésmódoknak a legnagyobb hozadéka az irodalmi kreativitás számára van. Éppen ezért arra keresem a választ, hogy mi történt a nyomtatott korszakhoz képest, mit „mozdít ki” a helyéről a digitális közeg térnyerése, és milyen lehetőségeket ad a kísérletező kedvű alkotóknak a kreatív művek létrehozásában, s hogyan hat mindez a befogadókra. Mivel az olvasási mód, az irodalmi fogyasztás kulturálisan meghatározott, s a társadalmi vonatkozásoktól nem függetleníthető, szükségesnek tartom néhány irodalomszociológiai kérdés érintését, a technológiai változások okozta kultúrszociológiai változások vizsgálatát, szem előtt tartva, hogy a technológiák – így az írás technológiája és annak változása – társadalmi termék, társadalmi szükségletek és preferenciák mentén írható le.

Írásom első részében egy meglehetősen hosszabb, ám véleményem szerint nélkülözhetetlen fogalommagyarázat után a digitális közegben születő kreatív szövegeknek nevezett alkotások fő jellemzőit vázolom fel, körvonalazva ennek a szférának a szövegvilágát. Bemutatom azokat a főbb jelenségeket, amelyekre a következő fejezetek majd reflektálnak. Nem célom elmélyedni a külön szakirodalommal rendelkező hipertext strukturális kérdéseiben, ám mivel a kreatív irodalmi alkotások fő eszközéről van szó, megkerülhetetlen, hogy vizsgáljam a szerző számára nyújtott lehetőségeit, és a befogadó tapasztalási folyamatára gyakorolt hatását. Ugyanígy szükségét érzem szólni arról, mit eredményezett a linearitás megbomlása, mekkora kihívást jelent a nonlinearis szerkezet. Az interaktivitás régebbi és az ergodikusság újabb fogalmainak körüljárása elengedhetetlen, mielőtt az új közlésmódok főbb gyakorlati megvalósulásairól lenne szó.

Mélyreható, az irodalom alaptényezőinek a megváltozásához vezető változásokkal kell szembesülnünk. Nemcsak a szövegek alakulnak át, nagymértékben módosul a befogadói szerep, s a megváltozott kommunikációs térben az új médiumra jellemző írásmód a szerzői pozíciót is átalakítja. Szerző és befogadó között szoros és változatos aktivitás alakul ki, ez helyenként a szerző és a befogadó közötti határok elmosódásához, szerepeik felcserélődéséhez vezethet. Külön fejezetben szólok a befogadói és a szerzői funkció módosulásáról.

Az értekezésben kreatív alkotásmód gyűjtőfogalma alatt ismertetett jelenségeket számba véve arra is keresem a választ, hogy definiálhatunk-e egyáltalán új műfajokat vagy nagyobb részt a nyomtatott szövegtípusok online változatairól van szó. Vizsgálandó, mennyiben hoznak ezek az alkotások tartalmi változást a nagy hagyományokra visszatekintő műfajokkal szemben. Tény, hogy formai tekintetben, illetve szerkezetileg sok új vonást tartalmaznak a nyomtatott és lineáris szövegekhez viszonyítva, de kérdéses, hogy milyen tartalmi újításokkal jár a megjelenésük, beszélhetünk-e ebből a szempontból

újkeletű művekről, vagy nagyrészt a Gutenberg-galaxis új köntösben megjelenő műveit véljük felfedezni.

Az irodalmi intézményrendszert tekintve szükséges felmérni azt a keretrendszert, amelyben a digitális kultúra jelenleg is keresi a helyét. Fontos kérdés, hogyan illeszkedik be ez a szövegvilág a kánonba, a tömegkultúra része lesz vagy belép a magaskultúra szférájába, s egyáltalán lehet-e ilyen megkülönböztetést tenni a virtualitás világában. S mivel a kommunikációs folyamat meghatározó tényezője a közvetítő csatorna, azt is át kell gondolni, hogyan orientálódhat a mai olvasó az irodalom egyre bővülő online tartalompiacán.

A befogadói oldal vizsgálatának sajátos terepe a pedagógia, hiszen az átalakulás a tudás szerkezetének átstrukturálódását is eredményezi. Az irodalom kreatív lehetőségeinek különösen kamatozó színtere lehet az oktatás. A befogadóra és annak olvasáskultúrájára minden társadalmi csoportban lehet hatást gyakorolni, de ahol a leggyorsabban és a legkönnyebben lehet ezt elérni, az a fiatalabb korosztály. A mai gyerekek mint az első „komputergeneráció” nőnek fel, azaz a legtöbb felnőttel ellentétben minden előítélet nélkül, magától értetődően használják a számítógépet, más a viszonyulásuk a technikai vívmányokhoz. Tari Annamária szerint a Z generációs (az 1995 után született, más fogalomhasználattal digitális bennszülöttnek is nevezett) gyerekek internetezési szokásai legtöbbször már autodidakta módon alakulnak, és nem professzionális tanulási folyamat következményei.⁵

Olyan lehetőségeink vannak, amilyenek soha azelőtt, és olyan dolgokat tehetünk meg, mint senki korábban, s ez egy rendkívüli lehetőség az irodalomtudományokról gondoltak újraértelmezésére is. Az elektronikus világról és a digitális forradalomról szóló új horizontot nyitó tanulmányában Richard Lanham az alapvető változásokat körvonalazva megjegyzi, hogy lehet ugyan gyanakvóan szemlélni ezeket, de akkor könnyen abban a helyzetben találjuk magunkat, hogy játszunk a zongorán, de valaki más szerzi a zenét. A félelmeink elfeledése szükséges ahhoz, hogy megtudjuk, milyen a mi zenénk.⁶ Mindezek ellenére le kell számolni az olyan félreértésekkel, hogy a digitális technikák mindent felforgatnak, s azt is be kell ismerni, hogy a hipertextuális szövegekben sem láthatjuk egyértelműen a posztmodern irodalomelmélet téziseinek megtestesülését.

⁵ TARI Annamária, *Z generáció: Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalom-lélektani szempontok az információs korban*, Bp., Tercium Kiadó, 2011, 139.

⁶ Ld. LANHAM, Richard A., *The Electronic Word: Literary Study and the Digital Revolution*, *New Literary History*, 20(1989:Winter), 265.

Digitális irodalomról beszélve azonban többről van szó egy irodalmi irányzatnál, irodalmi kísérletezésnél. Szeretném, ha az olvasó a dolgozatom végére érve az azt megillető helyre tudná tenni ezt a sokszor túlmisztifikált területet, és látná, hogy a technológia eredményezte változások mit jelentenek a már meglévő irodalmi rendszerek, illetve milyen lehetőségeket kínálnak az ezután megírandó művek számára. Nehéz megközelíteni ezt a folyamatos változásban lévő közeg hordozta szövegvilágot, még ha jelenleg csak kicsi is az aránya a teljes irodalmi szövegtesthez képest. Ennek ellenére számba kell venni a szűkebb körben érvényes jelenségeket is, hiszen az irodalom jövője függhet attól, hogyan tud alkalmazkodni az adott kor változásaihoz.

II. NÉHÁNY MEGHATÁROZÁS

1. Kommunikációtörténeti korszakolás

A digitális kultúra tárgykörében írott munkákat olyan terminológiai változatosság, jellemzi, amely gyakran nehézkessé teszi a tudományterületen való eligazodást. Szükségesnek találok ezért az írásomban alkalmazott főbb fogalmak tisztázását, a használt kommunikáció- és médiatörténeti korszakok definiálását, s természetesen a címbeli új média illetve újmediális környezet meghatározását. Kommunikációtörténeti korszakolásom igazodik Walter J. Ong technológiai változásokhoz kötődő periodizációjához. A három korszakot elkülönítő felosztása a nyelv működési módjából és a kommunikációs technológiából indul ki. Elsődleges szóbeliségen az írás megjelenése előtti kort érti, amelyet a könyvnyomtatáshoz kötődően az írásbeliség korszaka követ. A hangrögzítés- és átvitel feltalálásától számítja a másodlagos szóbeliségnek nevezett korszakot.

Józsa Péter szerint a csúcstechnológia révén egy olyan állapothoz érkezett az irodalom, amely leginkább az írásbeliség előtti korban elfoglalt állapotához mérhető. Ekkor az irodalmi művek még szájhagyomány útján terjedtek, szerzőjük személye kétséges vagy irreleváns volt, s a szöveg folyamatos módosulása és a különböző változatok békés egymás mellett élése hozzátartozott az irodalom létmódjához. Ugyanez a tendencia figyelhető meg az internetes tartalmak esetében is: a szerző sok esetben ismeretlen, és a szöveg számos weboldalon, számos változatban él tovább. A hasonlóság egy másik fontos aspektusa, hogy, akárcsak az oralitás korában, itt sincs helye a sznobizmusnak: az unalmas tartalmat a közeg – a peremvidékre száműzve – egyszerűen kivetí magából.⁷ A vázolt folyamatok eredménye másodlagos oralitásnak is nevezhető, mely új szövegtípusok kialakulását eredményezi. Dolores Romero López szerint is figyelemre méltó, hogy bizonyos hipertextek adoptálják a tradicionális irodalom orális sajátosságait.⁸ Az oralitás is lehetővé teszi a hallgatóság beavatkozását, hiszen a narrátor a közönség reakciójának megfelelően módosíthatja a történetet. Balázs Géza *Az új média retorikája* című tanulmányában szintén az élőbeszédhez visszatérő kommunikációs formák megjelenéséről beszél.⁹ Ezekkel az elméletekkel áll összefüggésben Draskovits Imre gondolatmenete, ami

⁷ JÓZSA Péter, *Irodalom a digitális közegben v1.0*

<http://mek.oszk.hu/02300/02313/html/index.htm> [2013.10.27.]

⁸ ROMERO LÓPEZ, Dolores, *From analogue to hypermedia texts in Hispanic literatures*, Neohelicon, 36(2009),463–475.

⁹ BALÁZS Géza, *Az új média retorikája*, Vigília, 2003/1, 12–18.

szerint az írásbeliség előtti korok kultúrája csakúgy audiovizuális, mint a kibertér világa.¹⁰ A multimediális kultúra azért is sajátja az írásbeliség előtti koroknak, mert a rituális mozdulatok, a gesztusok, a cselekvéssel kísért beszéd képekből táplálkoznak, erősítve azt a benyomást, hogy az emberek inkább képekben, mint szónyelvben gondolkodnak. A világháló új kommunikációs közegében Czeizer Zoltán szerint a részvételi misztika és a nyelvhasználat spontaneitása mellett az is a szóbeliségre emlékeztet, hogy a szövegek nem tárgyasulnak, dinamikusságuk következtében nincsen önálló időbeli létezésük.¹¹ Az írás korábbi technológiái mind az anyagi gyakorlatban gyökereztek, az elektronikus írás által viszont az írás leválik materiális hordozójáról, s a közvélekedés szerint a számítógép dematerializálja az írást.¹²

Ong korszakolása számos tekintetben hasonló Marshall McLuhan elméletével, aki szintén a könyvnyomtatást tekinti az egyik fordulópontnak, s annak feltalálójáról nevezi el Gutenberg-galaxisnak a 15. századtól az elektronikus média megjelenéséig tartó időszakot. Manuel Castells a 20. század utolsó évtizedeiben létrejött elektronikus médiumok új galaxisát pedig éppen az ő tiszteletére nevezte el McLuhan-galaxisnak.¹³ Castells szerint viszont ez a körülbelül 30 évet átfogó időszak az internet 1990-es években való megjelenésével véget ér – a McLuhan-galaxis halott. Jelen korunkat a McLuhan teóriáját továbbgondolók információs kornak, a világháló korának, Ong követői a másodlagos írásbeliség korának nevezik, utalva az írásbeliség újbóli felerősödésére az új médiumokban. A hazai szakirodalmat tekintve említésre méltó Szűts Zoltán 2007-ben született munkája, melyben a digitális illetve digitalizált tartalmak problémakörére alkalmazza az új írásbeliség kifejezést,¹⁴ ám e fogalom megjelenése sokkal korábbra nyúlik vissza. Az előzményeket számba véve nem mehetünk el Nyíri Kristóf több mint két évtizede tartó kommunikációfilozófiai kutatásai mellett, s említést kell tennünk Martin Haase 1997-es tanulmányáról, melyben talán először használta az új írásbeliség fogalmát (Neue Schriftlichkeit).¹⁵

¹⁰ DRASKOVITS Imre, *Internet és oktatás*, Vigília, 2003/1, 43–50.

¹¹ CZEIZER Zoltán, *Az írva-beszélt nyelvjátékok "vírusos" terjedése az Interneten avagy előszó az Avakumica-rejtélyhez*, 1998.

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/kultura/nyelvjat.hun> [2013.10.27.]

¹² BOLTER, Jay David, *Ekhphraszisz, virtuális valóság és az írás jövője*, Helikon, 2004/3, 349–365.

¹³ CASTELLS, Manuel, *A hálózati társadalom kialakulása*, Bp., Gondolat, 2005, 444.

¹⁴ SZÜTS Zoltán, *Bytokba zárva lenni: Szellem a gépben a Hypertext*, [kézirat], 2007, 5.

<http://doktori.btk.elte.hu/lit/szucsoltan/diss.pdf> [2013.10.27.]

¹⁵ HAASE, Martin, *Internetkommunikation und Sprachwandel = Sprachwandel durch Computer*, hrsg. von WEINGARTEN, Rüdiger, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1997.

<http://georg-re.hm/pdf/Haase-et-al.pdf> [2013.10.27.]

2. Az új média

Az új írásbeliség korának megnevezésére gyakran használt az információs kor és a késő modern kor terminus is, melyek mélyén egyaránt az új média megjelenése rejlik. Az internet és a mobil kommunikációs eszközök által meghatározott új média forradalma a kultúra egyre mélyebb rétegeibe hatolva a kommunikáció összes szintjét érinti, ezért túlzás nélkül kijelenthető, hogy az információs kor változásai éppoly radikálisak, mint a 15. században a nyomdagép okozta kulturális és társadalmi forradalom. A kommunikáció- és médiaelméletben új helyet követelő új média értelmezésében kétségtelenül fontos az informatikai oldal és az információs technológia szerepe, de az új média tudománya semmiképpen nem a számítógép-tudományok egyik ága, és egyetlen korábbi médiatudománnyal sem azonosítható. Bár a fogalomkörnek régre visszanyúló előzményei is vannak, körülhatárolása és pontosabb definiálása nem könnyű feladat. Lev Manovich szerint az újmédiára két külön rétegből, a „kultúra rétegéből” és a „számítógép rétegéből” álló jelenségre gondolhatunk, melyek egymásra kompozitálva alkotják az emberi kultúra hagyományos világmodellező módjának és a számítógép saját ábrázolási módjának a keverékét.¹⁶

Bár az új média új jelzőjét Rétfalvi Györgyi kissé semmitmondónak tartja, ő maga is kiáll a digitális vagy interaktív médiánál tágabb jelentéskörű fogalom használata mellett, mely még le nem zárult, a média egészére ható strukturális változásokat rejt. Benne és általa nemcsak az eddig elkülönülő médiumok és műfajok kerülnek átfedésbe (médiakonvergencia), az ómédia továbbélése mellett az annak médiumaira való visszahatás is megfigyelhető.¹⁷ Értekezésemben az újmédiális környezetet vizsgálva abba beletartozónak veszem mindazokat a szöveges-, képi- és audiovizuális tartalmakat, amelyek közvetítése a világháló vagy mobilhálózatok segítségével számítógépes környezetben történik meg, s bizonyos fokú interakciót kíván a szubjektum részéről. Ily módon foglalkozom az említett eszközökre optimalizált tartalmakkal és az online tartalomszolgáltatás típusaival.

¹⁶ MANOVICH, Lev, *The Language of the New Media*, Cambridge, Mass; London, MIT Press, 2001 = magyarul: Uő, *Az újmédia nyelve = Új, média, művészet*, szerk. GERENCSÉR Péter, Szeged, Universitas Kiadó, 2008, 43.

¹⁷ RÉTFALVI Györgyi, *Új média* = B. BERNÁT István, PAIS Károlyné et al., *Média, kultúra, kommunikáció*, Budapest, Libri Kiadó, 2012, 361.

3. Digitális szövegek

A műfajokról és a konkrét művekről, az egyes projektekről való diskurzus folytatása előtt azt is tisztázni szükséges, mit is értünk a digitális irodalom fogalma alatt, milyen típusai vannak a digitális szövegeknek. Az Electronic Literature Organization azokat az alkotásokat ismeri el digitális irodalmi műveknek, amelyek a befogadóktól olvasási műveletet igényelnek, másrészt irodalmi jelleggel bírnak. Ennek az irodalmi jellegnek a mibenléte viszont tisztázatlan, s csakúgy érdekes rajta elgondolkodnunk, mint Maria Goicoechea provokatív kérdésén: „Hány szó szükséges ahhoz, hogy egy multimediális alkotást irodalmi alkotásnak nyilvánítsunk?”¹⁸ A digitális szöveg fogalma mögött a jelenségek hatalmas és heterogén változatossága áll, s ahogy az újmédia „skandináv iskolájának” fő képviselője, Espen J. Aarseth fogalmaz, „a számítógép közvetítette szöveg több közös vonást őriz a papíralapúval, mint elektronikus rokonai közül egy másikkal.”¹⁹ Mindenekelőtt azt is be kell belátni, hogy a számítógép önmagában nem tekinthető médiumnak, csupán egy flexibilis technológiának, mely számos, egymástól különböző médiumot hoz egy platformra. Benczik Vilmos szerint a kép, a hangzó emberi nyelv és az írás mint alapl médiumok mellett „a származtatott médiumok vagy metamédiumok csúcsát jelenleg a világháló jelenti, amely leginkább komplex módon képes mindhárom alapl médium – és az összes származtatott médium – integrálására és tetszőleges kombinálására (pl. hipertextes formában).”²⁰

Roberto Simanowski digitális irodalomra vonatkozó definíciójában nemcsak a felhasznált jeleknek, hanem ezek alkalmazási módjának is fontos szerep jut.²¹ Egy másik tanulmányában Blockhoz hasonlóan²² fontos kritériumként fogalmazza meg, hogy a digitális technológiának nemcsak prezentációs, hanem esztétikai célokat is kell szolgálnia.²³ Több helyen is hangsúlyozza, hogy amennyiben egy objektum csak statikus

¹⁸ GOICOECHEA DE JORGE, María and SANZ, Amelia, *What (cyber)reading for the (cyber)classroom?*, *Neohelicon*, 36(2009), 543.

¹⁹ AARSETH, *Nem-linearitás...*, i. m., 313–348.

²⁰ BENCZIK Vilmos, *A médium és az üzenet: Gondolatok korunk kommunikációs technológiaváltásáról*, Könyv és nevelés, 2010/1.

http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/a_medium_es_az_uzenet [2013.10.27.]

²¹ SIMANOWSKI, Roberto, *Digital Art and Meaning: Reading Kinetic Poetry, Text Machines, Mapping Art, and Interactive Installations (Electronic Mediations)*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2011, 28.

²² Vö. BLOCK W., Friedrich, *Digital poetics or on the Evolution of Experimental Media Poetry = Media Poetry: An International Anthology*, ed. KAC, Eduardo, Bristol, Chicago, Intellect Books, 2007, 231.

²³ SIMANOWSKI, Roberto, *What is and to What End Do We Read Digital Literature? = Literary Art in Digital Performance: Case Studies in New Media Art and Criticism*, ed. RICARDO, Francisco J., Continuum, 2009, 10.

betűkből áll, akkor nem nevezhető digitális irodalomnak, még ha az interneten jelenik is meg. Ebben az esetben csak a digitális médiában megjelenő irodalomról, de nem digitális irodalomról beszélhetünk. A vizsgálatai végső soron kivétel nélkül arra irányulnak, hogyan változik meg az irodalom tárgya, ha a digitális technológiát esztétikai okokból használják. Egyetérthetünk vele abban, hogy a digitális alkotásokban a textuális mellett meghatározóak a vizuális és audiális információhordozók, de egyes interaktív installációk csupán szövegek által is képesek a hagyományos olvasástól eltérő befogadást ösztönözni. A digitalitásnak tehát a szöveg létrehozására, megjelenésének környezetére és szemiotikai tulajdonságaira egyaránt ki kell terjednie. Lényegi vonása a digitális irodalomnak az a kódoltság, ami által az egyes jelek olyan speciális jelentést is nyerhetnek, melyet a nyomtatott médium nem tesz lehetővé.

Szűts Zoltán a digitális szövegeknek négy csoportját különbözteti meg, úgynevezett szabadsági fokok alapján osztályozva azokat. Felosztása szerint a '0' és az '1' szabadsági fokú digitális szövegek mozdulatlanok, nem linkelhetők.²⁴ Ilyenek például az eredetileg nyomtatott formában megjelent, majd később a megőrzés céljából digitalizált anyagok. Az efféle típusú dokumentumok létrehozása mögött az a törekvés áll, hogy az optimális megőrizhetőség, közvetíthetőség és kezelhetőség érdekében a kulturális tárgyak minél nagyobb hányadát rögzítsük elektronikusan. Az ilyen bitek segítségével, binárisan tárolódó, de a nyomtatott szövegektől semmi másban nem különböző szövegek az újmédiának csak egyik alapelvét, a numerikus reprezentációt valósítják meg. Ahogy különbséget kell tenni hálózati művészet és hálózaton lévő művészet között, a fenti kategóriáktól el kell különíteni a valódi digitális szövegeket, melyek nem csupán a digitális kódolás eredményei, hanem létmódjukat illetően is a számítógéphez kötődnek, a világhálót médiaspecifikus, aktív módon veszik igénybe. Az ilyen, Szűts Zoltán által '2' és '3' szabadsági fokúnak nevezett digitális szövegeknek fő jellemzői a linkelhetőség és a szabad szerkeszthetőség. Fontos típusa ezeknek a szövegeknek a hipertext.

Raine Koskimaa, majd munkája alapján Józsa Péter²⁵ is négyes felosztást alkalmaz. Az első két csoportban megkülönböztet eredetileg nyomtatott majd később digitalizált és eredetileg is digitálisan megjelent, de a nyomtatottól nem különböző műveket, melyek az én vizsgálataim szempontjából érdektelenek. Jelen dolgozatban csak az általuk harmadik illetve negyedik csoportba sorolt szövegekkel foglalkozom, melyek tudatában vannak az új

²⁴ SZÜTS Zoltán, *Bytokba zárva lenni...*, i. m., 174.

²⁵ JÓZSA Péter, *Irodalom a digitális közegben v1.0*, i. m.

közeg és a digitális formátum adta lehetőségeknek, és élnek is azokkal. A valódi hipertext mellett „forradalmi” változást hozó másik digitális szövegtípus a hálózati online irodalom, mely linkelhetőségével és folyamatos frissíthetőségével teljes egészében kihasználja a világháló lehetőségeit. Az ide tartozó művek nem zártak, számos összefüggést mutatnak a Roland Barthes által preferált decentralizált szöveggel.

4. Hipertext

A köztudatba és az irodalmi diskurzusba a kilencvenes évek elejétől kezdtek beszivárogni az olyan elemek, mint a hipertext, a link, a digitális, interaktív és multimédia. Mára ezek a kifejezések megszokottak lettek, sőt egyesek lassan el is kopnak, esetleg véglegesen el is tűnhetnek, mielőtt még belekerülnének az irodalmi köztudatba. Fiatalságunkról lévén szó, a hipertext szakterminológiája korántsem nevezhető kialakultnak. Bár a definíció egyértelműen digitális szöveggé határozza meg a hipertextet, a kutatók hamar rájöttek, hogy egyes nyomtatott szövegek már az elektronikus dokumentumok megjelenése előtt hasonló szerveződési formát mutattak, és ezeket a linearitás hagyományával szakító szövegeket is hipertextként kezdték aposztrofálni.²⁶ Kétségtelen, hogy a hipertext nem teljesen újkeletű írásmód, az irodalomtudományban számos olyan példát talál az olvasó, melyek által a hipertext nyomaira bukkan. A hipertextuális szervezettség nyomainak közismerten jelen vannak a tradicionális módon nyomtatott irodalomkritikai, irodalomtudományi munkákban is azért, hogy azok bizonyos szövegrészeiben más szövegekből származó idézetek találhatók, egyes szövegrészekhez lábjegyzetek tartoznak, ezek adott esetben bibliográfiai utalásokat tartalmaznak. Egyes kutatók a Bibliát, az emberi kultúra egyik első, lényegileg is nem lineáris szövegét tartják az első hipertextnek.²⁷ Ahogy Milosevits Péter is rámutat, „A heterogén tartalmú és stílusú írások közötti mélyebb összefüggésrendszer ugyanis a Biblia lényegéhez tartozik”.²⁸ Nem-lineáris szerkezetű, a hagyományostól eltérő időszaki szöveg a lábjegyzetekkel ellátott szöveg vagy a választható szálakon futó kalandregény is.

Bármilyen rafináltan építkezik is egy nyomtatott szöveg, jellegénél fogva képtelen megkerülni a térbeliségből adódó sorrendiséget, így olvasási tapasztalata eltér a valódi digitális szövegtől. Ezért szerencsésebb, ha a hipertext terminust kizárólag digitális szövegekre alkalmazzuk. A linearitás béklyójából kilépő szöveg új dimenzióra tesz szert. A szövegnek ez az új kiterjedése nyomtatott formában nem működik. Ahogy arra Kappanyos András rámutat, igazi hipertext csak elektronikus szövegben létezhet²⁹, még akkor is, ha az

²⁶ Hipertextualitásról és nonlinearitásról beszélve szükséges megjegyezni, hogy itt a szövegek fizikai-logikai formájával, elrendezésével foglalkozunk, a szövegszerveződés vizsgálata nem terjed ki a cselekményre, az elbeszélésre illetve poétikai vonatkozásokra.

²⁷ BODA István Károly, PORKOLÁB Judit, *A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében*, Debrecen, DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2003 (DE MNyTI kiadványai, 81).
<http://mek.niif.hu/01200/01234/01234.doc> [2013.10.27.]

²⁸ MILOSEVITS Péter, *Biblia, trükkregény, hiperszöveg*, Vigília, 2003/1, 19–22.

²⁹ KAPPANYOS András, *Hipertext: A számítógép és a humán tudományok*, Helikon, 2004/3, 299–312.

irodalomtudomány használja a nyomtatott hipertext fogalmát is, s a funkció a technológiánál már hamarabb létezett. Jó példa erre a hagyományos lábjegyzet vagy a névmutató. Egy szimbólum a szövegben például azt jelzi, hogy „innen valahová át lehet ugrani”. Ha rámutatunk egy eszközzel, máris a lábjegyzetek között találjuk magunkat, vagy ott, ahol a szerző kívánja. Ha nem tetszik, visszaugorhatunk, anélkül hogy kárt tettünk volna a szövegben. Talán épp a papíralapú szövegek belső és külső linkjeinek a vizsgálata és elektronikus közegben való modellezése vezetett a hipertext elméleti igényű vizsgálatához, ami George P. Landow nevéhez fűződik. S bár az ő kutatásai is a közelebbi múlt szülöttjei, a „nonlinearitás, a reflexivitás, a hipertextualitás, az interaktivitás évtizedek óta létező és tárgyalt narratív jelenségek...”³⁰

A hipertextet alkotó egyes dokumentumokat több terminussal is illeti a nemzetközi, s ennek nyomán a magyar szakirodalom (node, workspace, page, card -csomópont, oldal stb.); Roland Barthes a „lexiát” használta. Ezek a lexiák a grafikus felületű operációs rendszerek megjelenése óta az írott szövegen kívül más jelentéshordozó elemeket (kép-, hang-, videófájlok, animációkat stb.) is tartalmazhatnak, ezzel nyitva utat a multimédia világa felé. A többféle információtypust kezelő hipertextet hipermediának is nevezik, bár ez a kifejezés nem igazán elterjedt a mindennapi diskurzusban.³¹ Lev Manovich, a digitális média egyik legtöbbet hivatkozott teoretikusa *Az újmédia nyelve* című munkájában a hipermediát az újmédia népszerű struktúrájának tartja, melyben a multimédiás elemek dokumentumot létrehozva hiperlinkekkel kapcsolódnak össze. Ennek speciális esete az egyetlen médiatípust, a szöveget használó hipertext.³² Aarseth a texton kifejezést használja a szövegegységre, ami lényegében megegyezik a barthes-i lexia fogalmával.³³ A hipertext a fogalmat megalkotó Ted Nelson szerint elágazó és az olvasónak választási lehetőséget kínáló szöveg, nem lineáris, nem folyamatos írás. A számítógépes hipertext elméleti megalapozását az ő nevéhez szokták kötni. Simanowski a digitális közegben való általános írás fogalmaként az interfikció fogalmát vezeti be, amelynek egyik alfaja a hiperfikció, ahol a hálót hiperlinkekkel összekapcsolt szövegdarabok alkotják.³⁴ Ropolyi László szerint

³⁰ *Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, szerk. FENYVESI Kristóf, Bp., Kijarat Kiadó, 2008 (Narratívák, 7), 19.

³¹ SZÜTS, *Bytokba zárva lenni...*, i. m. 172.

³² MANOVICH, *Az újmédia nyelve...*, i. m. 27.

³³ AARSETH, Espen, *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1997, 62.

³⁴ SIMANOWSKI, Roberto, *Hiperfikció*, Helikon, 2004/3, 386–416.

a hipertext sajátos átmeneti formát képvisel az írott szöveg és a kép között, amelynek szerkezete a „mágikus körköröség” fogalmával jellemezhető.³⁵

Hipertexten általában a szövegdaraboknak linkekkel összekapcsolt sorozatát értjük, amelyek különböző útvonalakat kínálnak az olvasó számára. Olyan interaktív dokumentum ez, amely linkeket biztosít a szövegek közötti átjárhatóság céljából. Ezeken a linkeken tovább lehet haladni más szövegek felé, hiszen a link nem más, mint lehetőség, hogy a szöveg egyik pontjáról a másikra ugorjunk. Legfőbb sajátossága a diszkontinuitás, a felhasználó szövegbeli pozíciójának hirtelen áthelyezése. A link nem pusztán részek összekötését jelenti. Lehetővé teszi a nonszekvenciális, azaz a folytonosság nélküli írást a maga tiszta formájában.

---

³⁵ ROPOLYI László, *Az internet természete*, Bp., Typotex Kft., 2006, 173.

5. Kibertext

Az internet egyik szinonimájaként is alkalmazzák az először William Gibson³⁶ által 1984-ben használt kibertér kifejezést. Bár a fogalom mostanra az internet hőskorát idézővé, archaikussá és patetikussá vált,³⁷ származékaival gyakran találkozhatunk. A magyar recepcióban a Rétfalvi Györgyi és Szűts Zoltán munkáiban szintén tárgyalt kiborgok és a kiberpunk kultúra elsősorban témáján keresztül kapcsolódik az új írásbeliséghez.³⁸ Értekezésem szempontjából relevánsabb a Norbert Wiener³⁹ által alkotott, majd az irodalmi diskurzusba Aarseth által bevezetett kibertext vagy kiberszöveg terminus illetve ehhez kötődően az ergodikus irodalom fogalma, amelynek középpontjában a szöveg mechanikai szerveződése, felépítése áll, ugyanakkor komoly figyelmet fordít a szöveg befogadójára is, aki a hagyományos olvasással járó szemmozgáson és lapozáson túl egy fizikai konstrukció eredményezte szemiotikai cselekvéssort hajt végre. S itt jön képbe a fizikából kölcsönzött ergodikus terminus, mely a görög *ergon* és *hodos* (munka és út) szavakból származik.⁴⁰ Aarseth szerint a kibertext nem pusztán a számítógépes textualitásra korlátozódó gyűjtőfogalom, hanem a textualitás összes formájára kiterjedő perspektíva, mely a hipertext mellett magába foglalja mindazon szövegeket, amelyekben az olvasónak az olvasás során a szerző által előre meghatározott utakon kell haladnia, és erőt kell kifejtenie, hogy nem lineárisan áttekinthesse a szöveget, függetlenül attól, hogy ezen szövegek nyomtatásban vagy binárisan rögzített módon jelentek meg. Tény, hogy a kibertextekben is megfigyelhetőek bizonyos narratív viselkedésformák, s van átfedés a két kategória között. A kibertextet nem is tekinti önálló irodalmi műfajnak, hiszen semmilyen esztétikai, tematikus szempontból nem alkot egységet. Bár Eskelinen is megjegyzi, hogy „az ergodikusság és az interaktivitás nem kell, hogy a digitális médiumokra korlátozódjon, az utóbbiakban jut el a legösszetettebb változatokig és alkalmazásokig.”⁴¹ A hipermédia teszi lehetővé, hogy egyes alkotásokat mozgásban lévő komplexumokként szemléljünk,

³⁶ GIBSON amerikai–kanadai író, aki a tudományos-fantasztikus irodalom, azon belül a steampunk műfaját képviselő műveivel, elsősorban a *Neuromanc* című regényével szerzett hírnevet az 1980-as években.

³⁷ RÉTFALVI, *Új média*, i. m., 379.

³⁸ UŐ, *A Gibson szövegek kanonizálhatóságának kérdései*, 2004, 37.
<http://midra.uni-miskolc.hu/?docId=5722> [2013.10.27.];

SZÜTS, *Bytokba zárva lenni*, i. m., 119.

³⁹ Norbert WIENER amerikai matematikus, a kibernetika megalapítója. A *Kibernetika* (1948) című, *Állatok és gépek irányítása és kommunikációja* alcímet viselő munkája alapvető jelentőségű volt a digitális számítógépek szempontjából. A hírközléssel, vezérléssel és ellenőrzéssel kapcsolatos elméleteit organikus és anorganikus rendszerekre egyaránt kiterjesztette, minden olyan rendszerre, amelyben megfigyelhető az információ-visszacsatolás kör.

⁴⁰ AARSETH, Espen J., *Ergodikus irodalom*, Replika, 40(2000), 213.

⁴¹ ESKELINEN, Markku, *Heurisztikus modellek a digitális irodalomtudományban*, Kalligram, 2010/1, 56.

amelyek szakadatlan átalakuláson mennek keresztül a kivetítőkön, keletkeznek és eltűnnek, elemeik vizuális interakcióba lépnek egymással, hangokat és különféle effektusokat bocsátanak ki, és lehet, hogy éppenséggel egyetlen hagyományos értelemben vett szót sem tartalmaznak.⁴²

---

⁴² Ld. FENYVESI–KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m., 13.

III. SZÖVEGEK A DIGITÁLIS KÖZEGBEN

1. BEHÁLÓZVA⁴³

Gyakran az internet szinonimájaként is használt, ám annál szűkebb jelentéstartalmú fogalom a világháló (World Wide Web), amely a technikai egyszerűsödés és a rohamos erejű terjedés révén számos új kommunikációs csatornának is utat nyitott. Helyenként a tudományos diskurzusban is következetlen az internet és a világháló szavak használata, váltakozó alkalmazásukat azzal magyarázhatjuk, hogy az internetet napjainkban szinte kizárólag a World Wide Web elérésére használjuk. Ez a linkek által összekapcsolt dokumentumok univerzuma rövid története során is számos jelentős változáson esett át, s az elmúlt 10 évben kollektív tudásmegosztáson és tartalomgeneráláson alapuló rendszerré formálódott (web2.0). Bár már a korai web is demokratizálta a kommunikációs csatornákat, valójában a web 2.0 átalakult eszköztára és médiaszerkezete hozott érezhető változásokat a tartalomfeltöltők számának növekedésével, a kezelőfelületek egyszerűsödésével és az infrastruktúra stabilizálásával, aminek következtében hálózatunkat akár magunkkal is hordhatjuk. „A korábban uralkodó, szerkesztő és hivatásos kommunikátor központú paradigmával szemben radikális tartalom-előállítási eltérést látunk, a hangsúly a publikálásról a megosztásra, a passzív jelenléttől a részvétel felé tolódik.”⁴⁴ Az új koncepciónak köszönhetően tudott a web igazán dekoncentrálódni, s a részvételiséget erősíteni. Miközben tobzódhatunk a tartalom előállításra koncentráló és a közösségi embert a középpontba állító szolgáltatásokban, szembesülnünk kell a web 3.0 fogalmának vagy a szemantikus web fogalmának a megjelenésével, mely a weben elérhető adatforrások rendszerezésében, összekapcsolásában és értelmezésében jelenthet új lépést.

Az információs társadalom fogalmát felváltó hálózati társadalom nemcsak Manuel Castells munkásságában válik kulcsfogalom⁴⁵, Barabási Albert-László gondolatmenetének is központi szereplője. *Behálózva - A hálózatok új tudománya* című kötetében rámutat arra, hogy a társadalmi szerveződéstől az élettanon át az informatikáig mindenütt jelen lévő hálózatok szó szerint megkövetelik az embertől a hálózatokban való gondolkodás képességét. Ezt megtapasztalva rácsodálkozhatunk olyan

⁴³ Utalás BARABÁSI azonos című kötetére: BARABÁSI Albert-László, *Behálózva*, Bp., Magyar Könyvklub, 2003.

⁴⁴ SZÜTS Zoltán, *A világháló metaforái*, Budapest, Osiris Kiadó, 2013, 60.

⁴⁵ CASTELLS, *A hálózati társadalom kialakulása*, i. m.

törvényszerűségekre, amelyek az egymástól távol álló rendszerek működésében közösek, s így felhasználhatóak minden hálózat megértéséhez. A szerzőt idézve: „Egy növekvő mértékben az internet dominálta társadalomban a világháló megértése önmagában is értéket jelent. Számomra a jutalom ennél több. Ennek a felfedezőútnak az egyik legizgalmasabb szempontja azoknak a törvényeknek a megtalálása volt, amelyek érvényessége túllépi a kibertér kapuit. Ezek a törvények, amelyek egyaránt jól alkalmazhatóak a sejtre és az élővilágra, megmutatják, hogy mennyire elkerülhetetlenek a természet törvényei, és mennyire mélyen az önszerveződés alakítja a világot körülöttünk.”⁴⁶ Amint ugyanezen kötetének egy másik szöveghelyén fogalmaz, a hálózati jelenségek megértése az egyre nagyobb szerephez jutó linkek és kapcsolatok okán is a túlélés alapvető feltételévé vált. A folyamatok értelmezésében segítségünkre lehet, hogy a világháló az emberrel együtt fejlődik, s a társadalmi igények ugyanolyan mértékben befolyásolják a technikai fejlődést, mint amennyire a technika hatást gyakorol az egyénre, vagy mint amennyire életünket befolyásolja a világháló. A technológiák a társadalomból erednek, és felhasználásuk módjától függően hatnak a társadalomra. Egy-egy újítás csak akkor válhat sikeressé, ha annak szükséglete igazolást talál a felhasználói szokásokban.

A digitális közegben sem csak sikertörténetekkel találkozhatunk. Ahogy Vannevar Bush Memex nevű tudásarchiváló gépe megmaradt a megálmodója gondolataiban és feljegyzéseiben, Theodore Nelson Xanadu nevű projektje, az univerzális hipertext is csak vágyalom maradt. De nemcsak a 60-as és 70-es években fordulnak elő korukat megelőző elképzelések, gondoljunk csak a web 4.0-val vagy immersiv webbel kapcsolatos, korunkat kb. 20 évvel meghaladó elgondolásokra, amelyekben a gépi gondolkodás és döntéshozatal már a mesterséges intelligencia irányába mutat. A minden használati eszközünkkel kapcsolatban lévő, s ennek megfelelően a döntéseinket segítő, irányító és meghozó web az egyéni szabadság szempontjából is érdekes kérdéseket vet fel. A megvalósult, de a számításokat be nem váltó kezdeményezés példájául említhető a mobilkommunikáció WAP-szabványa, mely a technológia gyors fejlődése miatt – a vonalkapcsolt adatátvitelt felváltotta a csomagkapcsolat adatátvitel – tévútnak bizonyult. Az érintőképernyő és kapacitív kijelző s általa a vizuális és verbális kommunikációt egyesítő ikonnyelv viszont újabb lökést adott a mobil alkalmazások fejlesztésének.

---

⁴⁶ BARABÁSI, *Behálózva*, i. m., 195.

2. A TESTETLEN SZÖVEG

Ma már talán nevetségesnek tűnnek azok a viták, amelyek néhány éve dúltak arról, hogy a könyvek és az elektronikus oldalak vetélytársakká válnak-e, vagy éppen egymást kiegészítve segítik a tudomány előrelépését. Ez a vita napjainkra eldőlt. A hagyományokhoz erősebben kötődő emberek is felismerték és kihasználják a világhálóban, a multimédiában rejlő lehetőségeket. Látva az óriási léptékű fejlődést többen már évekkal ezelőtt úgy nyilatkoztak, hogy ha a számítógépeknek sikerül a nyomtatott könyvek számát csökkenteni, az nem visszafejlődés, hanem egyenesen kulturális előrelépés lesz, s nemhogy hátráltatja az irodalom terjedését, hanem elősegíti annak fejlődését. Ez az elsöre kicsit furcsának tűnő megállapítás mára mindannyiunk számára érthetővé vált, hiszen nemcsak a könyvekről rendelkezünk számos információval, hanem azt is tudjuk, hogy a számítógép mit jelent számunkra. El tudjuk kerülni az olyan hibás feltevésekből kiinduló félreértéseket, melyek szerint például senki sem fog kényelmesen hátradőlni, és egy vibráló monitor képernyőjéről regényt olvasni. Néhány év alatt is rengeteget változott a viszonyunk azokhoz a technikai vívmányokhoz, amelyeknek köszönhetően számos nyomtatott papír eltűnik a mindennapi életből.

A számítógép és az internet teljesen új környezetet teremt az írott anyagok számára. Az írott szónak továbbra is nagy súlya van, az internet az egész írásos kultúrának óriási lökést ad. Hazai és külföldi szakemberek szintúgy egyetértenek abban, hogy az új kommunikációs technológiák új utakat nyitnak az olvasás és az írás számára.⁴⁷ Az emberek jelentős része kommunikál e-mailben, tovább élnek a levélírás hagyományai, a webnaplókön keresztül más jellemzőkkel, de újjáéled a naplóirodalom, a gazdaságos digitális technika pedig megkönnyíti a nyomtatott szövegek terjedését. Számos további példáját lehetne említeni a nyomtatott és az elektronikus szövegek találkozásának, melyek mind azt bizonyítják, hogy a technika fejlődése nem feltétlenül szorítja háttérbe az évezredes hagyományokat.

A néhány évvel ezelőtt elképzelhetetlennek hitt lehetőségekről publikációk tucatjai jelennek meg, weblapok, tanulmányok sokasága bizonyítja a téma aktualitását. McLuhan már a hatvanas évek elején megjelent könyvében írt a Gutenberg-galaxis végéről, illetve a tipográfiai ember eltűnéséről. Az azóta elmúlt ötven évben hihetetlenül felgyorsultak az

---

⁴⁷ PARISH, Nina, *From Book to Page to Screen: Poetry and New Media* Author(s) = Writing and the Image Today, ed. BAETENS, Jan, BLATT, Ari, New Haven, Yale University Press, 2008 (Yale French Studies, 114), 54.

események. A digitális tartalmak térnyerése alapvetően átformálta az emberek mindennapjaiban a könyvekhez, az olvasáshoz való viszonyt. A befogadói magatartás megváltozása világviszonylatban is nyomon követhető, de országoként, társadalmi rétegenként és korosztályonként is más és más. Tény, hogy az írásbeli kultúrát nagy kihívás érte az elektronikus tömegkommunikáció felől, s ez nem választható el a piacgazdaság térnyerésétől sem. A kereskedelmi csatornák megjelenése átalakította a televíziós kultúrát is. Amikor a hatvanas évek végén tizenéveseket kérdeztek szabadidős tevékenységeik preferenciáiról, még abszolút első helyen szerepelt a szépirodalom olvasása. 1977-ben a hasonló kérdésre a szépirodalom olvasása a hatodik helyre került. Egy magyar nagyváros középiskolásaira koncentráló friss felmérés a szabadidős tevékenységek között az utolsó helyre rangsorolta az olvasást,⁴⁸ de nem fér kétség az országos felmérések eredményeihez sem.⁴⁹ Nemcsak a gyerektársadalom, hanem a felnőttek olvasási kultúrája, olvasmányszerkezete is átrendeződött. Világtendencia, hogy a praktikus életvitelhez szükséges információk özöne zúdul az emberekre a televízión, a számítógépen és a nyomtatott sajtón keresztül.

Elképesztő mennyiségű, betűkön keresztül érkező információt kell befogadnunk. Mindebből az következik, hogy az ember gondolkodásmódja és betűhöz való viszonya úgy alakul át, hogy hamar elolvas sokat, de gyorsan el is felejt. Az ember a betűn keresztüli információkat azonnal megsűri. Ugyanez történik a képpel, a látvánnyal és a szóval is. A fentiek következtében manapság létezik ugyan egy apokaliptikus vízió arról, hogy eltűnik a könyv, az olvasás és a kultúra, de ettől nem kell félni annyira. Inkább arról van szó, hogy a dolgok átalakulnak. A betűszag vagy a szedő már nem létező dolgok, húsz éve sokan siratták őket, de tudomásul kellett venniük, hogy másképp készülnek a könyvek. Másképp sokszorosítunk, az egyszer megjelent könyvnek is más a szerepe ma, amikor lehet fénymásolni. Meghatározó másrészt a nyomtatott könyvnél funkcionálisan többet nyújtó digitális olvasó eszközök térnyerése. A „könyv továbbélése” paradigmába tartozó jelenség fontosságát az e-könyvolvasók növekvő piaca és csökkenő árai is kiemelik. Népszerűségükhöz hozzájárul, hogy a különböző formátumú elektronikus szövegek megjelenítése mellett lehetővé teszik a szövegek átméretezését, keresését és jegyzetekkel való ellátását valamint idegen nyelvű szótárak használatát, s különböző extra

⁴⁸ TÓTHNÉ SZÜCS Éva, *Nyíregyházi középiskolások olvasási szokásai*, Anyanyelv-pedagógia, 2011/3. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=331> [2013.10.27.]

⁴⁹ Ld., GOMBOS Péter, „*Ó, mondd, te mit választanál!*”: A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában, *Elektronikus Könyv és Nevelés*, 2009/2. http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/gp_0902.htm [2013.10.27.]

szolgáltatásokat is nyújtanak, mint internet-elérés vagy mp3-lejátszás. Kijelzjük a technika jelenlegi fejlettségének köszönhetően olyan hatású, mintha könyvet olvasnánk. Lehet azzal érvelni, hogy az olvasás technikájának megváltozása az alapélménytől foszt meg bennünket, de azt is meg kell vizsgálni, hogy a digitális eszközökkel milyen új lehetőségeket kap az egyre kevesebbet olvasó társadalom.

A félórás tévénezést ma már nem tartjuk olyan szörnyűnek. A hatvanas években mindenki attól tartott, hogy csak hétfőn fognak beszélgetni az emberek, amikor adásszünet van. Iszonyatos ijedelem volt attól, hogyha megindul a tévé adása egy csatornán, magyarul, napi hat órában, akkor ez kiiktatja életünkben a könyvet. Mindez csak figyelmeztetés arra, hogy globális apokalipszist semmiképpen nem célszerű fölvezetni. Érdekes viszont megvizsgálni, hogyan alakul át az emberek gondolkodásmódja, betűhöz való viszonya. Az internet napjaink részévé vált, mindenki lehetőséget kap a technika ezen vívmányának használatára, s csupán rajtunk múlik, hogy a bennünket elárasztó adatfolyamból mit válogatunk ki, és azt hogyan használjuk fel. Az ismeretek kollektivizálódásának lehetősége a Gutenberg-galaxisban nevelkedett, könyv- és tudásközpontú egyénekben ellenérzést, sőt félelmet válthat ki, amelyet csak tetéz, hogy sokan nem veszik figyelembe, hogy a nyomtatott szövegről az elektronikus szövegre való átállás nem máról holnapra történik. A technikát és az olvasási gyakorlatot vizsgálók több évtizedet felölelő, fokozatos átalakulásról és alkalmazkodásról beszélnek, míg meghonosodnak az új olvasási szokások, publikálási formák és irodalmi koncepciók, nem beszélve arról a fáziseltolódásról, ami a szociológiai és a technológiai változások között van. Sokak szerint a teljes műveltségkincs átírása néhány nemzedék feladata. A kéziratról a nyomtatott szövegre való áttérés is igen hosszú volt, nem beszélve arról, hogy napjainkban mind a három technika együtt él. Vannak, akik csupán kézzel képesek szövegeket írni, és a teljes átállás valószínűleg soha sem fog megtörténni. Lesznek olyanok, akik elutasítják a digitális kultúrát, másrészt azonban ez a kultúra sem védtelen, gyakran türelmetlen, és sürgeti a váltást. Az átalakulás gyorsaságára jellemző, hogy egy bő évtizeddel ezelőtt Thomas Thurston *Az új média új kérdései* című írásában úgy fogalmaz, hogy a nyomtatás még mindig sokkal stabilabb technológia, s viccesen szólva a weblapok annyira „tengerbiztosak”, amennyire a rajzfilmek óceánjárói, amelyek elsüllyednek egy pezsgőspalack csattanásától.⁵⁰

Az info-kommunikációs változásokkal szemben újra és újra megfogalmazott konzervatívabb kritikai nézetek gyakran az írásművek szubsztanciális jellemzőire

---

⁵⁰ THURSTON, Thomas, *New Questions for New Media: Scholarly Writing and Online Publishing*, American Quarterly, 51(1999/2), 251.

vonatkoznak, s azért is találnak befogadásra, mert az irodalom sokak szerint nem képzelhető el materiális kötöttségek nélkül. A könyv megfogható, tapintható valami, egyesek szerint fétistárgy, s költeményt írni is csak tollal lehet. Az analóg világban szöveg és szöveghordozó között kétséget kizáró volt a kapcsolat. Az írással meghatározott európai kultúrában nevelkedettek számára az írás és az olvasás valamiféle magasztosságot, szentséget, az igazságot hordozó megjelenési formát jelentett. A keresztény hagyományban a Könyvben megtestesült Ige által magyarázható a könyv mint liturgikus objektum tisztelete. A könyv ontológiai státuszának megértéséhez még közelebb visz Ivan Illich, aki *A szöveg szőlőskertjében* című művében bemutatja a könyv metaforikájában történt változást: „A természet nem egyszerűen olyan, mint a könyv: maga a természet könyv, az ember alkotta könyv pedig ennek analógiája. Az ember által készített könyv olvasása bábáskodás. Az olvasás a legkevésbé sem absztrakciós tevékenység, hanem a megtestesülés aktusa. Az olvasás szomatikus, fizikai aktus, vajúdás körüli tevékeny részvétel: jelenlét az értelem világra jötténél, amely mindazokból a dolgokból megszületik, amelyekkel a zarándok a lapokon találkozik.”⁵¹

Kétségtelenül nehéz tehát elfogadni egy olyan új technológia által meghatározott világot, amelyben az írás és az olvasás nem hordozza magában a tárgy, az objektum, az egyedi termék attribútumát. Az írás mindig is a megörökítés eszköze volt, a transzendencia kapuja, egyfelől tény, másfelől pedig esemény és tapasztalat, értelmezése során megsokszorozódó és alakváltó produktum. A világhálón elérhető szövegekre viszont inkább jellemző, hogy folyamatosan, dinamikusan változóak és módosíthatóak, a felhasználó által szöveggént, hangként, képként egyaránt átalakíthatóak, bármikor és bárhol elérhetőek. Az adathordozók fejlődése és a formátumok folyamatos változása a digitális objektumok megfoghatatlanságával együtt súlytalanodáshoz vezet. „Az ugyanarról a hordozóról – a képernyőről – folyamatosan áradó, testetlen és végtelen szövegfolyam minden korábbi értéket kiemel a megszokott keretek közül. Mindennek az lett a következménye, hogy az az írásbeli kultúra, amely az analóg világban közvetlenül észlelhető tárgyakban öltött testet, a digitális közegben megkérdőjeleződött, és gyakorlatilag érvényét veszítette.”⁵²

Az elsődleges oralitásból kiemelkedő írástudás és az olvasás szentséges kiváltsága tulajdonképpen már a könyvnyomtatás feltalálásával elveszítette értékét, ugyanakkor a

⁵¹ ILLICH, Ivan, *A szöveg szőlőskertjében*, Bp., Gond–Cura Alapítvány, Palatinus, 2001, 215.

⁵² TÓSZEGI Zsuzsanna, *A könyvdigitalizálás egyes kérdései*, Magyar Tudomány, 2006/11.
<http://www.matud.iif.hu/06nov/13.html> [2013.10.27.]

műveltség megszerzésének egyszerűsödő lehetőségei a Gutenberg-galaxison belül teremtettek irodalomközpontú kultúrát, amelynek székhelyei a könyvtárak voltak. Amióta az elektronikus könyvtárak, a „chat-roomok” és internet-archívumok a hagyományos könyvtáraktól átvettek bizonyos szerepeket, s egyes, a közelmúltban keletkezett új funkciókat is kielégítenek, azóta a tudás is annyit gyarapodott, hogy ma valójában senkinek sem lehet fogalma arról, hogy a kollektív hagyományt újratemtő hatalmas gépezet milyen típusú és mekkora mennyiségű ismeretet hordoz magában, amely elvileg bárki számára hozzáférhető, csak annyit kell tudnia, hogy mit keres. Jellemző, hogy egy új technológia átvesz egy funkciót a korábitól, másokat viszont meghagy neki. Az elektronikus technológia valószínűleg egyre több funkciót fog átvállalni, miközben az egyén a Gutenberg- és a McLuhan-galaxisban is egy és ugyanaz marad.

Azt, hogy a nyomtatott kultúrát folyamatosan ömlesztik át digitális formába, átmentésként, vagy az adatkezelés könnyítésére irányuló ésszerűsítésként is értelmezhetjük. A nyomtatott szöveg és a hipertext együttélésére is találunk példákat azokon a cd-romokon, amelyeken egyszerre található meg a hagyományos szöveg, valamint a szöveg belinkelt változata. Ilyen szövegben könnyű keresni, és sokkal könnyebb meglátni bizonyos összefüggéseket. A digitális irodalom kutatóját elbizonytalaníthatja az új közegnek minden állandóságot nélkülöző nyitottsága; annak a ténye, hogy a számítógép, mint új médium nem kifejezetten az irodalom eszköze; s harmadsorban kevés értékes és érdekes alkotás áll jelenleg rendelkezésünkre az elméletek igazolásához. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ennek a fajta nyitottságnak is vannak irodalmi előzményei, az „e-poéták” számos hasonló problémával küzdenek, mint a modernitás kezdetének alkotói.⁵³ A második érvel szembehelyezhetjük azt a törekvést, amely az új média technológiáit a humán kommunikáció fejlődése szempontjából vizsgálja; harmadsorban pedig érdemes megfontolnunk Simanowski kijelentését, amely szerint az óriási kiterjedésű digitális irodalom középszerű művei is remekül rámutathatnak a digitális közeg lehetőségeire és korlátaira, alkalmasak annak a szemléltetésére, hogyan bántak a digitális irodalom az anyagával.⁵⁴

A digitális forradalom jellegéhez hozzátartozik, hogy gazdasági síkon is stratégiaváltás zajlik, s arra a kérdésre, hogy mekkora szerepet játszik majd az irodalom a hipermédiában, az egyik választ az adhatja, hogy az e-business mekkora üzletet lát benne. Ennek függvényében növekedhetnek például azok az elektronikus könyvtárak, amelyek

⁵³ PARISH, *From Book to Page to Screen...*, i. m., 55.

⁵⁴ SIMANOWSKI, Roberto, *Digital Art and Meaning...*, i. m., 29.

olvasói tagdíjat fizetnek, az itt lévő szövegeket pedig a tag jogosultságától függően csupán képernyőn olvashatja, esetleg ki is tudja nyomtatni, vagy másolatot is készíthet róla. A humán tudományokban kulcskérdés, hogy a kulturális örökséghez való online hozzáférés hogyan valósul meg.⁵⁵ Jelenleg nem egyértelmű, hogyan tartja el magát a valódi érték. Mindenesetre ebben a vonatkozásban sem újkeletű problémával állunk szemben, mert mint B. Bernát István a nyomtatás elterjedésének időszakát jellemezve megállapítja: „A nyomtatott szöveg ugyanakkor áruvá is vált, és mint bármely más árunak, a piaci viszonyok és kényszerek mozgása befolyásolta a sorsát.”⁵⁶ Számos kényszer a digitális közeg online elérhető tartalmainak sorsát is meghatározza, ami egyrészt a hordozó testtől elvált műalkotás jellegével, másrészt a szellemi tulajdon jelenlegi alulszabályozottságával és az új kontextusban elterjedt „copy-paste” eljárásokkal is magyarázható. Ezeket figyelembe véve nem lehet azon csodálkozni, hogy a felhasználók nagy része nem akar áldozni a virtuális kulturális termékekért. A tendencia visszahat az új digitális tartalmak létrehozására is, mint Szűts Zoltán rámutat, „kevesen lesznek, akik kiadói rendszerben hoznak létre új szellemi alkotásokat, hiszen ezen séma szerint nincs, aki megfizesse a munkájukat, tehetségüket. Lesz azonban helyette számtalan, a webkettes környezetben, ismeretlen szerzők által, kritikai és kiadói kontroll nélkül megjelent műalkotás és tudományos szöveg.”⁵⁷ Megállapításának első rész tényleges problémát jelent, a szellemi tulajdon további devalválódásához vezet, másrészt azt gondolom, a webkettes környezetnek nem kell feltétlenül a kritikai kontrollt és a tudományosságot nélkülöznie. Egyes szakmai blogok és Google szolgáltatások mögött jelentős tudományos munka és szervezés zajlik.

---

⁵⁵ Vö. GOICOECHEA DE JORGE-SANZ, *What (cyber)reading...*, i. m., 534.

⁵⁶ B. BERNÁT István, *A tömegkommunikáció médiumai – Az ómédia* = B. BERNÁT István – PAIS Károlyné et al., *Média, kultúra, kommunikáció*, i. m., 159.

⁵⁷ SZÜTS, *A világháló metaforái*, i. m., 154.

3. A KÉPI FORDULAT

Az írásbeliség és a szóbeliség jegyeit egyaránt magán hordozó, Érsok Nikoletta által virtuális írásbeliségnek nevezett kommunikációs típus⁵⁸ közvetítő közege az a hálózat, mely által sokan éppen az írásbeliséget látják fenyegetve. Az új közegnek védelmére kelhetnénk azzal, hogy az elektronikus kultúrában szintén fontos szerepet játszik a betű, s a számítógép képernyőjén is leginkább betűket jelenítünk meg, így a digitális éra nem hogy megszüntetné az írott kommunikációt, hanem éppen ellenkezőleg, korábban nem olvasó tömegeket bír olvasásra. Ennek ellenére „A mindennapi textualitás kettős ontológiájának (képernyő vagy papír)⁵⁹ korában” mindkét médiumban kétségtelen a vizualitás térhódítása, melynek során a nyelvi szöveg egyre inkább marginalizálódik. A multimédia meghatározó példáiban a grafika uralja a szöveget. Az új médiumok közös jellemzője, hogy nem csupán szövegek közvetítésével gyakorolnak ránk hatást, hanem képekkel teszik teljessé az információ átszarmaztatását. A szöveg egyeduralma kétségtelenül megtörni látszik. A nyomtatott könyv is élt képekkel, ábrákkal és diagramokkal, de a digitális eszközök minden eddiginél nagyobb arányban támaszkodnak a képi információhordozókra. A kép uralma a szöveg felett a gyakorlati tudás uralmát is jelenti az elméleti felett, ami a huszadik századi filozófia egyik jelentős felfedezése.⁶⁰ A képek illusztratív szerepének átértékelődésében a technikai okok is fontos szerepet játszanak. Képernyőről nem kellemes hosszú, tömény szövegeket olvasni, a képekkel tagolt oldalak sokkal vonzóbbak azok számára is, akik elsősorban a szó szoros értelmében vett olvasmányélményre vágynak.

A Gutenberg-galaxis szükségszerű következménye volt az, amit a filozófia textuális fordulatnak nevez. A McLuhan-galaxisnak pedig szükségszerű következménye a képi fordulat. Rétfalvi Györgyi szerint az „új értékek megkerülhetetlenül a képi kultúra dominanciáját erősítik, ugyanakkor a textualitás sem tűnik el, csak az arányok változnak. Azaz, ha minden képi, szöveges illetve hangzó információ digitálissá válik, akkor valójában minden információ matematikai, vagy az lesz, vagyis leírható az egy és a zérus variációival.”⁶¹ Bár régebben találkozhattunk olyan magyarázatokkal, hogy az audiális és vizuális elemek interpretálják a szöveget, ez manapság megfordulni látszik, az írás sokszor mellékesnek látszik. A szórakoztató műfajok gyakran úgy reagálnak erre a veszélyre, hogy megpróbálnak átvenni számítógépes grafikai megoldásokat. Ez viszont az írás

⁵⁸ ÉRSOK Nikoletta Ágnes, *Írva csevegés – virtuális írásbeliség*, Magyar Nyelvőr, 127(2003), 99–104.

⁵⁹ AARSETH, *Ergodik irodalom*, i. m., 213.

⁶⁰ DRASKOVITS, *Internet és oktatás*, i. m., 43–50.

⁶¹ RÉTFALVI Györgyi, *A Gibson szövegek...*, i. m., 35.

léértékelődéséhez vezet. Bár Bolter látja, hogy hipertextuális tulajdonságaik révén az internetes fájlok a vizuális és írott kommunikáció egybeolvadásának termékei, együtt létezésük nem bizonyul békés egymás mellett élésnek.⁶² Az írott szövegnek küzdenie kell azért, hogy a vizuális reprezentáció befolyása ellenében érvényesítse jogait. Benczik Vilmos úgy fogalmaz, hogy a „...két alapl médium – a kép és a hangzó emberi nyelv – hódít el pozíciókat a harmadik alapl médiumtól, az írástól.”⁶³ Az információknak viszont nemcsak a perceptív felhasználására kell gondolni, annak tárolása, megőrzése is fontos szempont, ebben a vonatkozásban viszont meggondolandóak Kappanyos András szavai, aki szerint „az információtömeget csakis az írásbeliség révén vagyunk képesek szervezni, tárolni, használni.”⁶⁴ Megnyugtatólag hat véleménye, melynek értelmében strukturált tudás nincs nyelvi kód nélkül, „... az információtömeg szerkezetét, csontvázát változatlanul az írásbeliség alkotja, amelynek jövője ilyen formán hosszú távra biztosított.” Ahogy egy másik helyen írja, „a közös formátumra hozott fónikus, vizuális és textuális információ megszervezésében a szövegre hárul a főszerep.”⁶⁵ Ezt érzékelteti a megnevezés, a hipertext terminus is. Nem arról van szó, hogy a nyelven kívüli jelrendszerek nem alkalmasak orientációra, de „a nyelv árnyalt, pontos, szimbolikus absztrakciójához képest az ikonikus jelentésközvetítés egyidejű jelenléte óhatatlanul profánnak, banálisnak tűnik.”⁶⁶ A szöveges információk fontossága mellett észre kell venni a technológia nélkülözhetetlen szerepét az információtömeg szervezésében. Christiane Heibach a dokumentumszervezés magas fokú rugalmasságát kiemelve a hipermédia-felhasználásokat információ-menedzsment rendszereknek nevezi.⁶⁷ Az adatok keresése, rendszerezése és csoportosítása egy bizonyos határon túl csak megfelelő technikai eszközök révén lehetséges. Ebben a rendszerben önmagában az internet is kevés a megfelelő eszközök, struktúrák és navigációs rendszerek nélkül.

---

⁶² BOLTER, *Ekhphraszisz...*, i. m., 352.

⁶³ BENCZIK Vilmos, *A médium és az üzenet...*, i. m.

⁶⁴ KAPPANYOS András, *Irodalom a digitális közegben*, *Literatúra*, 2003/1, 59–79.

⁶⁵ Uő, *Hipertext...*, i. m., 299–312.

⁶⁶ Uő, *Irodalom a digitális közegben*, i. m.

⁶⁷ HEIBACH, Christiane, *Literatur im Internet: Theorie und Praxis einer kooperativen Ästhetik*, dissertation.de, Verlag im Internet, 2000, 212.

4. LEHETŐSÉGEK A HIPERTEXTBEN

A digitális irodalom témakörének egyik legkimunkáltabb területe a hipertext. A világháló fejlődésével kézenfekvő írásmóddá, irodalmi formává, s kutatási és kísérletezési területté vált. Bár kérdéses, hogy a teljes tudást kezelhetőbbé és rendszerettebbé tudja-e tenni, közvetítésének eddig javarészt lineáris módját kétségtelenül átértelmezi. A következőkben nem törekszem történeti bemutatására, sem fizikai megvalósításának elemzésére, ám úgy gondolom, irodalomelméleti jelentőségének körvonalazása nélkül nem képzelhető el digitális irodalomról szóló értekezés.

A hipertext körüli vitában eddig többnyire a hagyományos betűhordozó (a nyomtatott szöveg) pusztulásáról vagy esetleges továbbéléséről és kismértékben a kultúra digitalizálásáról és annak következményeiről volt szó. Az új szöveghordozó, a számítógépen írt és szerkesztett, majd különböző adathordozókon tárolt dokumentum hatalomátvételével foglalkozó írások általában olyan felszínes szinten maradtak, hogy a könyvet lehet strandra és ágyba is vinni; a számítógép ezzel szemben életidegen, nehéz megszokni a vele való együttlétet, a képernyőről való olvasás nehézkes; tehát az olvasás körülményei, és a generációk olvasási szokásai képeztek beszédtemát. Az eddigi viták kevésbé aknázták ki a diskurzus azon lehetőségeit, hogy milyenek a digitális szövegek; több változtatás után ki lesz a szerző; hogyan találja föl magát a szövegkritika ebben az új közegben, és hogyan változtatja meg a közeg a szövegkritikát. Megválaszolatlan kérdés az is, hogyan viszonyulnak a különböző szövegelméletek a hipertexthez, és milyen lesz annak a hatása a szövegelméletekre; mi kerül be a kánonba, és mi nem; szabad-e a hipertextet olvasó szubjektum, és csupán olvasó-e, vagy többé válik a befogadás során.

a) Olvasás, gondolkodás, szöveg – mi nonlinearis?

A szövegek eddig azért voltak folytonosak, mert a könyv oldalai egymás után következtek. Sok írónak kedvét szegte, hogy ki kellett választania egy szekvenciát gondolatai közléséhez. Minden szekvencia önkényes, és ami megfelel az egyik olvasónak, az zavarja a másikat. Számtalan író kísérletezett és kísérletezik ma is az írás nem folytonos formáival, amelyekhez új lehetőséget nyújt a hipertext, még ha az olvasás soha nem is fog

felszabadulni a linearitás korlátai alól.⁶⁸ Mindig folyamatosan és lineárisan olvasunk, s „a médium velünk született kognitív és érzelmi huzalozottságunkat képtelen megváltoztatni...” fogalmaz Torben Grodal.⁶⁹ Azt mondja, hogy „minden szöveg és élmény lineáris, még egy hipertext olvasásának tapasztalási folyamata is.” Rétfalvi Györgyi szintén leírja, hogy „az egyes szövegdarabok önmagukban még mindig lineáris szövegek, a melyek egymásutániságát a befogadó igénye és logikája szervezi. A kisebb egységeket tehát a nyelv lineáris közegéből adódó szükségszerű linearitás egymásutánisága szervezi, a térbeli logika csak a hypertext egészére jellemző. Éppen ezért minden hypertext számos lehetséges olvasási logikával bír...”⁷⁰ A médiumváltás aspektusairól gondolkodva Kappanyos is megállapítja, hogy a nyelvi közlés soha nem válhat atemporálissá, az olvasásnak kiiktathatatlan eleme a linearitás.⁷¹

Lényeges azonban látni, hogy a fent említett szerzők kijelentései a perceptuális olvasásra vonatkoznak, ami azonban a befogadásnak csak egyik szegmense, amelyet szemlélve megkérdőjelezhető, hogy a digitális szövegek térnyerésével létrejön-e az olvasásnak radikálisan új módja. A szövegnek, mint zárt egésznek a fellazulásában félrevezető a „nem lineáris olvasásnak” a megjelenését felfedezni. Ahogy Golden Dániel írja: „Az ember mint időben létező kizárólag lineáris befogadásra képes, egyik pillanat követi a másikat, egyik információ a másikat, mi pedig ezeket történetekké fűzzük össze. Ettől teljesen különböző kérdés, hogy egy adott dokumentumban az információdarabkáknak van-e rögzített sorrendje.”⁷² Szövegszerveződés és olvasásmód tehát két eltérő dolog, s ezt figyelembe véve egyetérthetünk Tószegi Zsuzsanna kijelentésével is, mely szerint „a lineáris szerkezetű, szekvenciális szövegre a deduktív logika, a kereszthivatkozásokkal nyitott szerkezetűvé váló hipertext szövegre viszont a relációs logika jellemző.”⁷³

Az új struktúra létjogosultságát igazolandó célszerű a perceptuális olvasás folyamatánál távolabbra tekintenünk. Abban az esetben, ha minden szöveget mentális hipertextnek feltételezünk, gondolatban kell bejárunk egy komplex hipertext struktúrát. Tóth Tünde egyenesen úgy fogalmaz, hogy minden szöveg hiperszöveg. „Maga a nyelv

⁶⁸ CICCORICCO, Dave, *Hálózati kilátások: A kognitív térkép hajtogatása* = FENYVESI-KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m., 68.

⁶⁹ GRODAL, Torben, *Történetek szemnek, fülnek és izmoknak – Videojátékok, médium és a megtestesült tapasztalás* = FENYVESI-KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m., 247.

⁷⁰ RÉTFALVI, *A Gibson szövegek...*, i. m., 27.

⁷¹ KAPPANYOS, *Irodalom a digitális közegben*, i. m., 59–79.

⁷² GOLDEN Dániel, *Az elektronikus olvasás mintázatai*, Információs Társadalom, 2009/3, 85.
http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2009_3/i_tarsadalom_2009-3.pdf [2013.10.27.]

⁷³ TÓSZEGI, *A könyvdigitalizálás...*, i. m.

referenciális természetű: a szövegben minden (hiper)hivatkozás, ami valamire utal, valamit felidéz, valamit, ami több, mint a neve, a szó, mellyel megidéztük. A hiperugrás, a „kattintás” mindig is létezett, virtuálisan, a mai virtuális térnél is virtuálisabb módon, pusztán az elménkben.”⁷⁴ Ennek manifesztálódása azért is volt szükségszerű, mert „A nyomtatott könyv kultúráján megerősödött lineáris logikai gondolkodás azonban sokak szerint idegen az ember természetes gondolkodásától, s a korunkban az egyénre zúduló információáradat feldolgozása (vagy legalábbis szelekciója) a Gutenberg-galaxisban bevált lineáris logikával már nem hatékony.”⁷⁵ Az Aarseth által vázolt fogalmi keretben olyannyira központi elem a nonlinearitás, hogy a szóról szóra olvasott lineáris szöveget ő csupán a nemlineáris szöveg egy speciális esetének tekinti.⁷⁶ A textualitás fogalmának újragondolásakor mindenesetre egyaránt figyelembe kell venni a lineáris és a nemlineáris szövegeket is, különbséget téve a szöveg informatív és interpretálható aspektusai között. Nem egyformán működik ugyanis a szöveg technikai, történelmi és társadalmi objektumként, és egyediként fölfogott és megértett objektumként.

Aarseth hat alapvariánst, hat kategóriát különít el a nonlinearis szövegek osztályozására. Az első és legfontosabb a szkriptonok⁷⁷ időbeli vagy térbeli sorrendjére vonatkozó topológia. Második a statikus és a dinamikus szövegek közötti különbséget érzékeltető dinamika. Fontos kategóriája a determinálhatóság, mely szerint a szomszédos szkriptonok állandóságától függ a szöveg meghatározottsága illetve meghatározatlansága. Rendszerében negyedik alapvariáns az időtényező által determinált átmenetiség. A szkriptonok megközelíthetőségét jellemzi a manőverezés, s kordinátarendszerének talán legsokrétűbb kategóriája a felhasználó-funkcionalitás. Kategóriáinak segítségével bármely szövegtípus pontosan jellemezhető anélkül, hogy a digitális és a nyomtatott szöveg leegyszerűsítő megkülönböztetésének hibájába esnénk.

b) A befogadás szabadsága

A hipertextes irodalmi művek egy viszonylag körülhatárolt szöveguniverzumon belül mozognak, de az emberiség tudásállományának jó része természeténél fogva sem lineáris szerkezetű, s meghatározhatatlan annak a kölcsönös kapcsolatrendszernek a

⁷⁴ TÓTH Tünde, *Online kritikai szövegkiadás Magyarországon*, Helikon, 2004/3, 417–441.

⁷⁵ RÉTFALVI, *A Gibson szövegek...*, i. m., 27.

⁷⁶ AARSETH, *Nem-linearitás...*, i. m., 313–348.

⁷⁷ A szkripton terminust Aarseth az egy vagy több textonból álló megszakítatlan szekvenciára mint az olvasás folyamatához tartozó szövegegységre alkalmazza. (A texton a textualitás alapeleme.) AARSETH, *Nem-linearitás...*, i. m., 322.

mérete, amelyet a hipertextuális tér egyenrangú szövegei alkotnak. A szekvenciák önkényességénél felvetődik azonban a kérdés, hogy a linkek mennyire a szerző akaratából, esetleg orránál fogva vezetik az olvasót. Christiane Heibach az olvasó kettős kiszolgáltatottságára hívja fel a figyelmet.⁷⁸ A szerzői utasítások és a tudat alatt ható elektronikus effektusok egyszerre hatnak, miközben fennáll a veszély, hogy az olvasó sokat dicsért interaktivitása az egérrel való kattintgatás véletlenszerű tevékenységére redukálódik. A hipermédiumok alkotóinak egyik alapkérdése, hogyan célszerű eljárni egyrészt a befogadók megfelelő orientálása, másrészt a hatékony és élvezetes navigálás biztosítása érdekében. Alapvető, hogy a hipermédiumok minden esetben manifesztálódjanak, hiszen az elemek kapcsoltságának hangsúlyozása már felébreszti a befogadóban a relációs gondolkodás készségét. A hipermédiumok alkotóinak mindenkor gondoskodniuk kell a befogadók kiszolgálásának megfelelő eszközeiről, s az orientáció során lehetővé kell tenni, hogy a befogadók minden esetben meghatározhassák helyüket, képet alkothassanak pozíciójuk más hipermédiumhelyhez viszonyított helyzetéről, vissza tudjanak térni kiindulási pontjukhoz, és felkutathassanak olyan helyeket is, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül ahhoz a helyhez, amelyen éppen vannak. Emellett az olvasónak tudatában kell lennie, hogy amíg választása a szöveg egyes részeit megnyitja, másokat elzár, s a nonlinearis szövegeknek mindig lesznek bejáratlan útjai.⁷⁹

A Boda-Porkoláb szerzőpáros egy bibliai szövegrészlet hipertextuális és retorikai szerveződésének vizsgálata során megállapítja, hogy a hipertext alapvető funkciója az emberi gondolkodási tevékenység segítése, egyfajta „intelligens háttérmemória” kialakítása, amely egy rendszerezetté és objektívvá tett anyaggyűjtés révén valósul meg.⁸⁰ Abban ők is egyetértenek, hogy ez nem eredményezi egyúttal az értelmezés megkönnyítését. Szűts Zoltán szintén jól látja, hogy „a Szentírás nagyon erős hipertextuális tulajdonságokkal rendelkezik”⁸¹, de rámutat arra is, hogy a konkordancia⁸² által kijelölt linkek bizonyos jelentések elvesztését okozhatják. Ez jó példája annak, hogy a szövegben való összhang- illetve harmóniateremtés nem feltétlenül kamatozik az értelemteremtés számára, nem beszélve Simanowski elgondolkodtató kérdéséről: „Milyen

⁷⁸ HEIBACH, *Literatur im Internet...*, i. m., 221.

⁷⁹ AARSETH, *Ergodikus irodalom*, i. m., 213.

⁸⁰ BODA-PORKOLÁB, *A hipertext alkalmazása...*, i. m.

⁸¹ SZÜTS, *Bytokba zárva lenni...*, i. m., 210.

⁸² A konkordancia a Szentírásban előforduló szavak ábécé-rendbe állított gyűjteménye a lelőhellyel együtt, Ld. *Magyar Katolikus Lexikon* (<http://lexikon.katolikus.hu/>), de a terminust más írásmű leglényegesebb szavainak betűrendbe szedett jegyzékére is használják.

intenciót tud közvetíteni szövegével a szerző, ha annak összerakását az olvasóra hagyja?”⁸³ Ugyanilyen érdekes Lev Manovichnak a változtathatósági alapelvből⁸⁴ származtatott kérdése, hogy mit tudunk kezdeni az új média által adott határtalan szabadsággal, amely morális felelősséget is maga után von.⁸⁵ Az útvonalválasztás szabadságával rendelkező hipertext olvasó a nyitottság által jellemzett kulturális objektum számos dimenzióját megváltoztathatja, ennek következtében a mű egy saját változatában részesül. Mielőtt megörülnénk annak, hogy az új média technológiái ily módon az önálló individuumokból álló ideális társadalom utópiáját valósítják meg, azzal is szembesülnünk kell, hogy a szerző a választási lehetőségekkel a morális felelősséget is továbbadja.

Az internet decentralizáltságának megvan a negatív oldala is. Ahol mindenki publikálhat, szinte lehetetlen a strukturáltság. A hipertext kialakításakor különösen nagy szerepe van a struktúrának. Marie-Laure Ryan, a Coloradói Egyetem irodalomtudósa szerint az olvasókat egyenesen elrettentheti, egy szöveg labirintusszerű komplexitása, ezért a jövő a viszonylag önálló, kisebb lexiákra való koncentráció, a csökkentett szövegmennyiség és az egyszerűbb linkstruktúra lehet.⁸⁶ Nem vitatja, hogy a labirintusszerű szövegeknek is lehet művészi értékük, de felveti a kérdést, hogy mennyit tudunk ezek közül használni. Hol van az a határ, ahol az olvasó az elveszettség érzetét keltő anti-narrativitás és aleatorikus (véletlen) szövegenerálás okozta élmények után visszavágyik a hagyományos rendezőelvek szerint építkező szövegek világába. Tanulmányában Susan Smulyan is hangsúlyozza a navigáció szerepét, hiszen a linkelés már önmagában is diszorientálólólag hathat a lineáris gondolkodású emberekre. Véleménye szerint a belső linkelés előnyt élvez a távolabbi szöveghelyekre mutató külső linkekkel szemben, melyek könnyebben megtörik a gondolatmenetet.⁸⁷ Szűts Zoltán szerint „a jó hypertextben meg kell találni a bevezethető linkek számát, melyek nem lépnek át egy kritikus koncentrációt.”⁸⁸ A teljes linkelés esetében ugyanis lehetlenné válik a gondolatmenet. A digitális szövegek olvasási stratégiáit vizsgáló tanulmányában Maria Goicoechea szerint bizonyított, hogy a 3-4 szintnél többet átható linkelés az olvasót

⁸³ SIMANOWSKI, *Hiperfikció*, i. m., 386–416.

⁸⁴ Lev MANOVICH az újmédia státusának meghatározásához a megszokott kategóriákkal szemben – interaktivitás, hipertextuális szervezettség stb. – öt alapelvet vezet be, melye a következők: numerikus reprezentáció, modularitás, automatizálás, változtathatóság és kulturális átkódolás. Ld. MANOVICH, *Az újmédia nyelve...*, i. m., 18–36.

⁸⁵ Uo., 32.

⁸⁶ MARIE-LAURE, Ryan, *Immersion and Interactivity in Hypertext*, 2000.
<http://www.dichtung-digital.de/2000/Ryan/29-Maerz> [2013.10.27.]

⁸⁷ SMULYAN, Susan, *Everyone A Reviewer? Problems and Possibilities in Hypertext Scholarship*, *American Quarterly*, 51(1999), 266.

⁸⁸ SZÜTS Zoltán, *Bytokba zárva lenni...*, i. m., 141.

diszorientálttá teszi, ily módon a hipertextuális forradalom és a nelsoni álom beteljesületlen marad.⁸⁹ Ami a gondolkodás segítését illetve fejlesztését illeti, Simanowski is megkérdőjelezi, hogy a hipertext önmagában véghezvinné ezt.⁹⁰ Egy másik tanulmányában úgy fogalmaz, hogy a rizómatikus linkelés megakadályozza a logikus kapcsolatok kialakítását, és inkább az önkényesség és a megbízhatatlanság gyanúját vonja maga után.⁹¹

A hipertext ugyan megszünteti a hagyományos katalogizálás kényszerét, ennek a kötöttségnek a hiánya csak távolabb viszi az embert a rendszerezés vágyától. Bár tény, hogy a hálózati szövegek recepcióját sokan a kritikus gondolkodás eszközeinek tekintik, ám ez a technológia inkább hajlamos arra, hogy az összetett gondolatmeneteket könnyen érthető egységekre ossza fel, és világos, összeköthető kijelentéseket tegyen. A hipertext címszó-logikája a rendszerezést kétségtelenül megkönnyíti, de nem vezet egyenesen a dialektikus gondolkodáshoz. Nem elsősorban irodalmi célzatú hipertextekkel foglalkozik, de gondolatébresztő Kiss Orchidea Edithnek a hipertext alapú környezetekben való információkeresést vizsgáló munkája, amelyben egyértelműen beigazolódik a nethasználat közbeni tanulás hatása, illetve az, hogy a struktúrák megismerésének a mélységét és a keresés hatékonyságát az egyén kognitív stílusa is befolyásolja.⁹²

Kappanyos azt kérdőjelezi meg, van-e egyáltalán az irodalomban mód, esztétikai igény a linearitás megkerülésére.⁹³ A linkek logikája a digitális hipertext megjelenése óta vitatott egyik fő aspektus, Simanowski szerint „az irodalmi hipertext lehetősége a linknek a szerző általi tudatos szemantizálásában áll.”⁹⁴ Elgondolásában egyenesen a link stíluseszközként való alkalmazásáig jut, s megállapítja, hogy azok a linkek érdekesek, amelyek értelmezésre szorulnak. Egyszerű esetben a link lexemikus rokonságokat hoz létre, de arra is felhasználható, hogy az interpretáció előtt nyitva álló konnotatív jelentést is hordozzon. A hipertextben az irodalmi értéktöbbletet éppen a linkstruktúra és a navigációs alternatívák különlegessége adhatja. Egy másik koncepció a digitális szövegek komplex időbeli elrendezésének lehetőségeit célozza, az elbeszélt események ideje és az elbeszélés ideje mellett bevezetve egy esemény befogadásához rendelkezésre álló „true time” (valódi

⁸⁹ GOICOECHEA DE JORGE-SANZ, *What (cyber)reading...*, i. m., 539.

⁹⁰ SIMANOWSKI, *Hiperfikció*, i. m., 395.

⁹¹ SIMANOWSKI, Roberto, *Autorschaften in digitalen Medien*, Text & Kritik, Heft 152, 2001/október, 3–21.

⁹² KISS Orchidea Edith, *Információkeresés a hipertext alapú környezetek szerkezetének függvényében* – PhD értekezés, 2006.

http://www.erg.bme.hu/Mtars/dea/Kiss_Orhidea_PhD_tezisfuzet.pdf [2013.10.27.]

⁹³ KAPPANYOS, *Irodalom a digitális közegben*, i. m., 59–79.

⁹⁴ SIMANOWSKI, *Hiperfikció*, i. m., 398.

idő) fogalmát.⁹⁵ Azok a szövegkonstituáló eljárások, amelyek a hipertext térbeliségével illetve időbeliségével operálnak, részben nyomtatott szövegekben is megvalósíthatók, ám a nyomtatott médium nem teszi lehetővé az írás megváltoztatását a befogadás folyamata alatt. A kísérletező szövegalkotásnak érdekes példája lehet az olvasás után automatikusan megsemmisülő, azaz happeninggé váló szöveg.

c) Hiper- és intertextualitás

Az intermedialitás és az interaktivitás mellett az új közeg leggyakrabban emlegetett attributumainak egyike az intertextualitás. Az egyenrangú, de különböző forrású szövegek koncepciójára támaszkodva félszáz éve jelent meg a szövegközöttiségnek az az elmélete, amely természetesen a nyomtatott szövegek világában született. Az egymáshoz sok szálon kapcsolódó szövegegységek hálójára a francia posztstrukturalista gondolkodók munkáiban már nemcsak az adott mű, hanem a szépirodalom határait is átlépte. A szerzőben gyakran nem is tudatosuló funkcionális vagy referenciális hasonlóság vagy azonosság a hatvanas évektől sokféle értelmezést kapott. Az irodalomelméletbe több új terminust bevezető Jacques Derrida 1979-ben a heterogén szövegvilág természetéről szólva kulcsfontosságot tulajdonított a textuális kontextus hagyományos alapfogalmait szétbontó jelenségnek, melyben a folyamat és az eseményjelleg érvényesül. Az intertextualitás kimeríthetetlen és végtelen játéka már akkor előrevetítette egy olyan közeg megjelenését, amelyben a szövegek kontrollálatlanul áthathatják egymást.

A digitális irodalom kortárs kutatói az intertextualitást vizsgálva általában az 1982-es Gérard Genette-féle felosztást veszik alapul, amely az alapjelenséget transztextualitásnak nevezi, és ezen belül öt kategóriát különböztet meg a művek határait átlépő szövegközi kapcsolatok megnevezésére, köztük az intertextualitás fogalmát.⁹⁶ Ezt a felosztást veszi alapul Józsa Péter⁹⁷ és Szűts Zoltán⁹⁸ is, és szintén ez a kiindulópontja Eskelinennek, amikor a transztextualitás és a kibertextualitás találkozásáról elmélkedik.⁹⁹ Eskelinen tanulmányának középpontjában az a felismerés áll, hogy az értelmező és az ergodik viszonyok közötti különbség differenciáltabb intertextualitás illetve

⁹⁵ ESKELINEN, Markku, RAINE Koskimaa, *Discourse Timer. Towards Temporally Dynamic Texts*, 2001.
<http://dichtung-digital.de/2001/05/29-Esk-Kosk> [2013.10.27.]

⁹⁶ GENETTE, Gérard, *Transztextualitás*, Helikon, 1996/1–2, 82–91.

⁹⁷ JÓZSA, Irodalom a digitális közegben v1.0, i. m.

⁹⁸ SZÜTS Zoltán, *Bytokban zárva lenni...*, i. m., 174.

⁹⁹ ESKELINEN, Markku, *Hat probléma keres egy megoldást: A kibertext-elmélet és a ludológia mint az irodalomtudomány provokációja* = FENYVESI-KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m. 206.

transztextualitás fogalmat igényel. A digitális szövegekben jelen lévő linkek sokszor csak arra szolgálnak, hogy az intertextuális utalásokat megtestesítsék, s általuk a hipertext egy alapvetően intertextuális rendszerré válik, az olvasók értelmező metódusain alapuló intertextualitás mégsem redukálható linkekre, nem beszélve a szöveg értelmezésen túli dimenzióiról. A dinamikus szövegek esetében ráadásul nemcsak a szöveg látható és láthatatlan részei közti dialektika számít, hanem a szöveg átmenetiségéből adódó jelen pillanatban és később látható részei közti kapcsolatok is. Az Eskelinen által bevezetett hét kibertextuális dimenzió nem csupán a textuális teljességre nézve hat fenyegetőleg, de az is nyilvánvaló, hogy egyenlő eséllyel számolhatunk az intertextualitás fontosságának csökkenésével valamint előtérbe kerülésével. Bár az intertextualitás alapvetően a ráismerésre épít, s a digitális média ki is terjesztheti ennek lehetőségét. „A szövegek közti viszonyok már nemcsak az értelmezésre tartoznak, a dinamikus, ergodikus kiberszövegek konkrétan hathatnak egymás formájára, tartalmára, viselkedésére és létmódjára ... az értelmező viszonyokon túl a szövegek közt feltáró összekapcsolódások, konfiguratív hatások és textonikus beillesztődések is megfigyelhetők.”¹⁰⁰

Józsa Péter az Eskelinen 2007-ben publikált tanulmányától már néhány évvel korábban felhívta a figyelmet a hipertext és az intertextualitás közötti kapcsolat összetett voltára, valamint a transztextualitás és a linkelhetőség közötti eltérésekre.¹⁰¹ Jól láttatja a linkelés azon sajátosságait, miszerint a szemantikai szférától független, direkt kapcsolóelemek helyenként akadályai is lehetnek a mű nyitottságának és az irodalmi kreativitás kibontakozásának. A pusztán technikai eljárás alapuló és a kapcsolat jellegét nem tükröző linkelés nem enged teret a művelt és kreatív olvasó szabad asszociációinak, nem teszi lehetővé a kapcsolat fokának az érzékeltetését, nem beszélve arról, hogy mindig csak egy irányba vezet. Ezzel szemben az is előfordulhat, hogy a szemantikai összefüggést fel nem ismerő olvasó nem szerezne tudomást egy intertextuális kapcsolatról, ha a belinkelt szöveg nem provokálná őt az összefüggés megtalálására. Józsa kijelentése – „a digitális szövegben a transztextualitás nemcsak linkek révén jelentkezhethet” – teljesen összevág Eskelinen írásával – „...megfigyelhetők olyan intertextuális kapcsolatok, melyek linkekkel nem érzékeltethetőek, és a linkeket is lehet úgy használni, hogy semmi közük ne legyen a hagyományos intertextualitáshoz.” Az egyezés igazolja azt a tézist, amely szerint a digitális közegben az inter- és hipertextuális kapcsolatok együttélése nyújt perspektívát.

---

¹⁰⁰ *Uo.*, 210.

¹⁰¹ JÓZSA, *Irodalom a digitális közegben v1.0*, i. m.

d) Hipertextelmélet kontra posztmodern irodalomelmélet

A dokumentumoknak ez a nyílt, szabadon másolható és szerkeszthető változata a számítástechnika fejlődésével vált kézenfekvő írásmóddá, s jutott egyszerre fontos szerephez különböző tudományokban, köztük az irodalomban. Különösen érdekes, hogy az irodalomelmélet egyes szakértőinek megállapításai és a számítástechnika teoretikusainak kijelentései jelentős hasonlóságot mutatnak. Az irodalomelmélet területén Jacques Derrida és Roland Barthes, a számítástechnika területén pedig Theodor Nelson és Andries van Dam neve fémjelzi azt a fő irányt a hipertext szakértői közül, akik szerint a linearitás s a hierarchia fogalmára épülő konceptuális szerkezetet fel kell váltania egy multilinearitáson, kapcsolóelemeken s hálózatokon alapuló szerkezetnek. Valójában a hipertext szinte szó szerint megtestesíti Derrida elgondolását a középpont nélküli szövegről. Ez a paradigmaváltás az elektronikus írást a nyomtatott könyv pozitívumaira és negatívumaira adott közvetlen válasznak tekinti, melynek komoly következményei vannak az irodalomban. A hipertextben számos olyan lehetőség rejlik, amely eddig elképzelhetetlen perspektívákat nyitott meg az irodalomban. Az új médiumban s ennek kifejezési formájában, a hipertextben sokan az esélyt látják arra, hogy megvalósuljon a Barthes-i értelemben vett ideális szöveg, az a sokrétű hálózat, melynek nincs kezdete, reverzibilis, több bejáratral rendelkezik, melyek közül egyik sem nyilvánítható főbejáratnak. Ahogy azonban Simanowski rámutat, óvatosan kell eljárni, ha a posztmodern teoretikusainak és a hipertext kutatóinak az eredményeit próbálnánk párhuzamba állítani.¹⁰² Félrevezető ily módon Roland Barthes-ra és Michel Foucault-ra hivatkozva a szöveg nyitottságáról és a szerző haláláról beszélni a digitális szövegeket illetően. Az általában szemantikailag egyértelmű, önálló szövegegységekből álló hipertextek lehetnek ugyan nyitottak, de nem a konnotatív nyitottság értelmében. Aarseth is rámutat, hogy a lineáris szövegek narrativitásában rejlő ambiguitás nem azonos a kibertext¹⁰³ logikai struktúrájában rejlő sokrétű interpretációval.¹⁰⁴ A recepcióelmélet képviselői által használt nyitottság fogalom az olvasónak a szöveg jelentésgenerálásában betöltött szerepéhez kapcsolódik, ami nem azonos a digitális szövegek kombinatorikus nyitottságával. A posztmodernben előtérbe kerülő szemantikai nyitottság létrejöttének az új közeg azért sem kedvez, mert a képernyőn

¹⁰² SIMANOWSKI, *Hiperfikció*, i. m., 386–416.

¹⁰³ A fogalom magyarázatát lásd az értekezés 18. oldalán.

¹⁰⁴ AARSETH, *Ergodikus irodalom*, i. m., 213.

megjelenő online szövegnek csak egy olvasata van, vagy egy mindig másképpen navigált szövegnek csak az első olvasatára hagyatkozhat a befogadó. Harmadsorban a szerző által elhelyezett linkek korlátozzák az olvasó szabad asszociációs lehetőségeit. Simanowski szerint ezek a szövegben hangsúlyosabban is manifesztálódó linkek erősebbek az olvasó saját asszociációitól, így a szöveget és a recepciót egyaránt a szerző által programozott intertextualitás uralja, ami egyáltalán nem egyezik meg sem Wolfgang Iser sem Roland Barthes elgondolásaival. Ahogy arra Erkki Huhtamo is rámutat, a legtöbb interaktív alkotásban sokkal kevesebb a nyitottság, mint gondolnánk.¹⁰⁵ Nem igaz az, hogy a szerző az alaphelyzet kijelölése, illetve a kontextus megalkotása után eltűnne. A legtöbb esetben tettenérhető az alkotó beleértett jelenléte, s kevés az olyan műalkotás, amely a felhasználónak kizárólagos alkotói létet szándékozna adni. Nincs ez másképp a szerzőfunkciót illetve a „szerző halálát” illetően sem, de erről majd a szerzőségről szóló fejezetben értekezek.

---

¹⁰⁵ HUHTAMO, Erkki, *Seven Ways of Misunderstanding Interactive Art*, 1995.
<http://sophia.smith.edu/course/csc106/readings/interaction.pdf> [2013.10.27.]

IV. A BEFOGADÓ MEGVÁLTOZOTT SZEREPEI

A több milliárd weboldal közül válogató keresőprogramoknak köszönhetően minden valaha nyomtatott információ egyre nagyobb hányada férhető hozzá a weben. Az emberiség által felhalmozott tudás mind nagyobb százaléka bárki számára, bárhol és bármikor hozzáférhető. Azt gondolhatnánk, hogy ennek birtokában az emberek valamelyest ellensúlyozni tudják a politika és a tömegkommunikáció által beléjük sulykolt egyoldalú, torzító képeket a világról. Ám a befogadó mégis könnyen egyedül találja magát, csak saját magára és korábbi tapasztalataira számíthat. A digitális környezet lerombolja azt a technológiai alapot, amelyen a szerző-olvasó kapcsolat korábban alapult.¹⁰⁶ Ropolyi László a tudás reformációjáról alkotott téziseiben úgy fogalmaz, hogy „a posztmodern személyiség kikerülve a tudás modernista intézményrendszereinek az uralma alól, bizonytalan helyzetben találja magát: ő maga dönthet a tudományos igazság kérdésében, de nincs a döntéséhez semmi kapaszkodó.”¹⁰⁷ A jelenségek megítéléséhez viszont kritériumok kellenek, mint például a tudásmegőrzésben vagy az oktatásban játszott szerep; de előtte azon is el kell gondolkodni, hogy a művészetben, az irodalomban, s annak befogadójában bekövetkező változások minden esetben ok-okozati viszonyba hozhatók-e az új médiumokkal. Ropolyi szerint napjaink kiborg életformájában a technika humanizálása és az emberi képességek technicizálása párhuzamos, összefonódó folyamatban zajlik.¹⁰⁸

Jelen fejezetben azt vizsgálom, hogy milyen megváltozott szerepeket igényel a befogadótól a művészetet nyíltan részvételivé alakító újmédia, mely a kommunikáció kollektív formáit létrehozva egyszerre jelent új alkotási, terjesztési formát, s a befogadói szerep mellett természetesen a szerzői funkció módosulását is előidézi, s egy olyan modell kidolgozását sürgeti, amely feloldja az állandó különbséget a kommunikáció különböző oldalain résztvevők között.¹⁰⁹ A részvételen alapuló újmédia jellegzetességeinek számba vétele azért is indokolt, mert az ómédia csatornáinak használatára is hatást gyakorol, s minden médiafelületen megerősödik.

¹⁰⁶ Ld. CRANE, Gregory, *Composing Culture: The Authority of an Electronic Text*, *Current Anthropology*, 32(1991), 302.

¹⁰⁷ ROPOLYI, *Az internet természete*, i. m., 17.

¹⁰⁸ *Uo.*, 114.

¹⁰⁹ Ld. PARRAGH Szabolcs, *Betűkbe zárt világ – poszt literalitás az irodalomelméletben*, Miskolc, Bíbor, 2003.
<http://parszab.hu/tanulmanyok/bzv/> [2013.10.27.]

1. A részvételiségtől a közösségi médiumig

A digitális irodalomnak az intermedialitás mellett legjellemzőbb vonása a beavatkozást célzó interaktivitás, amelyben egyszerre testesül meg az ideológia és a technológia. „A terület nagysága, melyet az interaktivitás társadalmi képzeteivel szembenálló technológiai mérföldkövek jeleznek, folyamatosan meghatározza a kibernetet és az internetet körülölelő vitát, illetve a médiatechnológia és a társadalmi szerveződés kölcsönös hatásával kapcsolatos kérdéseket.”¹¹⁰ Az újmédiával foglalkozó írások legtöbbször kulcsfogalmi közé tartoznak a participativitás, az interaktivitás, a részvételiség, a tartalom befolyásolás fogalmi. Valójában a már említett Ong-féle kommunikációtörténeti korszakok mindegyikének értékelésekor fontos szempontot képez az interaktivitás szintje, a tényező jelentősége viszont a kétirányú kommunikációt alapvetővé tevő digitalizáció következtében nőtt meg. A vonatkozó kutatások gyökerei a társadalom- és a politikatudományban is messzire nyúlnak, gondoljunk csak a Horányi Özséb nevéhez köthető „participációs iskola” kommunikációelméleti megközelítésére, vagy a kiterjedt tömegkommunikációval kapcsolatos vizsgálatokra, amelyek akkor is előre vitték a résztvevő médiahasználattal összefüggő ismereteinket, ha az internet tömegkommunikációként való értelmezése problematikusnak is mutatkozott. A tömegkommunikáció klasszikus csatornáinál ugyanis a kommunikálók közötti kölcsönös szerepcseréje igen korlátozott maradt, az interaktivitás az újmédiával s leginkább a hipertext általánossá válásával lépett előtérbe.

Az interaktivitás kétségtelenül az újmédiát meghatározó alapelvek egyike lett, a digitális tartalmak osztályozó elvévé vált. Manovich annyira alapvetőnek gondolja a fogalmat (interaktivitás), hogy azt a számítógépes médiára önmagában alkalmazni szószaporításnak, értelmetlenségnek mondja.¹¹¹ Használhatóbbnak bizonyulnak az olyan konkrét specifikációk, mint például az elágazó, a nyitott vagy a zárt interaktivitás.¹¹² Az ember-számítógép interfész már eleve interaktív, nem beszélve a modern művészetről, amely szintén többféleképpen interaktív volt. Az avantgard, majd a happening, a performansz és az installáció voltak azok, melyek a művészetet nyíltan részvételigé alakították át. A művész és a műalkotás közötti interakció hatvanas évekbeli fogalmától

¹¹⁰ DANIELS, Dieter, *Az interaktivitás stratégiái* = GERENCSÉR Péter (szerk.) *Új, média, művészet*, i. m., 46, 73.

¹¹¹ MANOVICH, Lev, *The Language of the New Media*, i. m.; Uő, *Az újmédia nyelve*, i. m. 41.

¹¹² Az elágazó interaktivitás esetében a befogadó határozza meg a létrehozott elemekhez való hozzáférés rendjét, a zárt interaktivitás rögzített elemeket és rögzített elágazási struktúrát használ, a nyílt interaktivitás során pedig mind az elemrendszer, mind a struktúra módosulhat menet közben.

hosszú út vezetett az ezredforduló médiaművészetének interaktív formáig, amikor a hálózatiságnak köszönhetően a számítógép minden korábban elkülönült médiumot egyesítve interperszonális kommunikációs médiummá vált. Az interaktivitás Simanowski által megjelölt két konkrétabb típusa révén számos lehetőséget tartogat a hagyományos értelemben vett befogadón túlmutató egyén számára, aki kapcsolatba kerül a digitális irodalommal. A programozott interaktivitás (humán-szoftver) például a navigációs döntéseket igénylő multilineáris hipertextben juthat szerephez, a más résztvevők aktivitására való reagálásnak (humán-humán) pedig jó példája lehet a kooperatív írás.¹¹³

Manovichhoz hasonlóan az egyes szerzők különböző terminológiát használva eltérően határozzák meg az interaktivitás szintjeit és komponenseit, vizsgálva az információ tartalmát, az információ feletti irányítást, valamint az információ forrását és célját és a köztük lévő térbeli és időbeli körülményeket.¹¹⁴ Denis McQuail *A tömegkommunikáció elmélete* című munkájában használt, az újmédia csatornáit rendszerező egyik tipológiája szerint személyközi kommunikációs médiumokat, interaktív játék médiumokat, információkeresési médiumokat és kollektív részvételi médiumokat különít el.¹¹⁵ Az interaktivitás legmagasabb szintjét képviselő kollektív részvételi médiumok közés sorolhatjuk a videokonferenciát, az internetes közösségi oldalakat, fórumokat, levelezőlistákat, amelyek vélemények, tapasztalatok megosztására, cseréjére, aktív kapcsolatok kialakítására alkalmasak. A közösségi média számos új, beszélgetés jellegű kommunikációs formát kínál, amelyek a Bordewijk – Van Kaam holland szerzőpáros információforgalmi mintái szerint is a legnagyobb mértékben valósítják meg az interaktivitást.¹¹⁶

Az új kommunikációs és információs technológiák meghatározta környezetben a kommunikáció fogalma kétségtelenül központiá vált, és más jelentéstartalommal bővült, amelyben a befogadó sokkal több kódoló félnél. A más szabályok és hagyományok által szerveződött változó környezetben az új médiumnak szánt írásmód által nagyobb lehetőség jut az alkotó általi kísérletezésnek, s a befogadás módja is ehhez igazodik. A digitális művek lassan képesek átformálni azokat a hagyományos írásokkal kapcsolatos tapasztalatokat, amelyeket az olvasók sokáig képtelenek voltak megtagadni.¹¹⁷ A narratív

¹¹³ SIMANOWSKI, *Digital Art and Meaning* ..., i. m., 31.

¹¹⁴ Ld. RÉTFALVI, *Új média*, i. m., 415.

¹¹⁵ MCQUAIL, Denis, *A tömegkommunikáció elmélete*, Bp. Osiris, 2003.

¹¹⁶ BORDEWIJK, Jan L., VAN KAAM, Ben, *Towards a New Classification of Tele-Information Services*, 1986.
http://www.manovich.net/vis242_winter_2006/New%20Media%20Reader%20all/39-bordewijk-03.pdf
 [2013.10.27.]

¹¹⁷ Ld. PARISH, *From Book to Page to Screen* ..., i. m., 51–66.

szövegek és a kibertextek olvasója közötti különbséget jól érzékelteti Aarseth hasonlata, amelyben a hagyományos szövegek olvasóját egy futballszurkolóhoz hasonlítja, akinek tevékenysége hatástalan marad a játékra. Ily módon az olvasó öröme is kimerül a „leskelődés” örömeiben, nem adatik meg számára a befolyásolás. Ezzel szemben a játékoshoz hasonló kibertext olvasó erőfeszítésének a tétje a beavatkozás, a szövegekben való szó szerint értett eltévedés, kalandozás. S ezen a ponton válik megkérdőjelezhetővé, valójában lehet-e olvasónak nevezni a dinamikus szövegekkel kapcsolatba kerülő befogadót.¹¹⁸ Laurent Jenny egyenesen úgy fogalmaz, hogy a hipertext szerzőfélévé változtatja az olvasót¹¹⁹, és a Maria Goicoechea által használt kifejezés – „wreaders” – is érzékelteti a különbséget.¹²⁰ Golden Dániel az új közeg meghatározó sajátosságaként beszél az írás és az olvasás kognitív folyamatainak összekapcsolódásáról.¹²¹ Gyuris Norbert szerint „elmondható a kibertextről, hogy minden felhasználója szerző és olvasó, megfigyelő és megfigyelt, kritikus és a kritika alanya is egyben.”¹²² Ennek a szerzőséget is befolyásoló vonatkozásait érintem majd a következő fejezetben.

A befogadótól olyan erőfeszítést, olyan munkát igényelnek az interaktív médiumot feltételező dokumentumok, amelyeknek tétje nagyobb a pusztán interpretációénál, pedig már ez is óriási változásokon ment keresztül. Ahogy Rétfalvi fogalmaz, „a megfontolt, reflexív, magányos interpretációt felváltja a gyors felismerés készsége és a kommunikációban való állandó interaktív részvétel szükségszerűsége. A tájékozott ember ma nem olvasott, hanem folyamatosan benne áll az információfolyamban, része a kommunikációnak: on-line van.”¹²³ Az ergodikus irodalom létmódjához hozzátartozik a beavatkozás, a részvétel, amelynek eredménye akár a narratívára gyakorolt befolyás is lehet. Bár „kibékíthetetlen ellentét van az interaktivitás mostja és a narratíva múltbelisége vagy „előzetessége” között”¹²⁴, a játékoknak és a narratíváknak van néhány közös szerkezetbeli vonásuk, ami indokolja a ludológia¹²⁵ eredményeinek a felhasználását is. A

¹¹⁸ AARSETH, *Ergodikus irodalom*, i. m., 213.

¹¹⁹ JENNY, Laurent, *Hipertext és teremtés* = FENYVESI-KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m., 63.

¹²⁰ GOICOECHEA DE JORGE-SANZ, *What (cyber)reading...*, i. m., 534.

¹²¹ GOLDEN, *Az elektronikus olvasás...*, i. m., 85.

¹²² GYURIS Norbert, *A szerző alakváltásai: narratológia, szimulációelmélet és hipertextualitás*, 2006. http://modernirodalom.btk.pte.hu/files/tiny_mce/File/tezisek/tezisekgyurisnorbert.pdf [2013.10.27.]

¹²³ RÉTFALVI, *A Gibson szövegek...*, i. m., 34.

<http://midra.uni-miskolc.hu/?docId=5722> [2013.10.27.]

¹²⁴ JUUL, Jesper, *Narratív játékok? Rövid jegyzet játékokról és elbeszélésekről* = FENYVESI-KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m., 157.

¹²⁵ A ludológia a játékokat, különösképpen a számítógépes játékokat vizsgáló tudományterület. Kutatói gyakran fordulnak az irodalom-, a filmelmélet és a narratológia eszköztárához, vizsgálva a játékok és a narratíva közös alkotóelemeit, a szereplőket, a helyszíneket, a cselekményt, bár egyre nyilvánvalóbbá

Narratívák irodalomelméleti sorozat 7. kötete ezt felismerve célozza meg a hagyományos narratív teóriák és az új média elméleteinek a közelítését.¹²⁶ Ahogy egyes művekben keveredik a narratív elrendeződés más antinarratív rendekkel, úgy „az ergodikus és narratív módok is könnyen együtt létezhetnek ugyanabban a kibertext szövegben, egymást szolgálva vagy aláásva, az olvasóra hagyva, hogy eldöntse, melyik helyzet áll fenn.”¹²⁷ Eskelinen szerint kétségtelenül szükség van a ludológia nyújtotta perspektívára és paradigmára, hogy az ergodikus irodalom folyamatosan növekvő területét elhelyezzük a lineáris irodalom és a számítógépes játékok között.¹²⁸ Nem véletlen, hogy a már hivatkozott McQuail-féle tipológiának is egyik elemét képezik az interaktív játék médiumok.

---

válik, hogy a videojátékok nem narratív struktúrára épülnek, s nem lehet őket a narratíva kiterjesztéseként értelmezni. Vizsgálatukhoz a szimuláció nyújthat olyan retorikai eszköztárat, aminek segítségével az események összességére rálátást nyerhetünk. Ld. a *Game Studies* <www.gamestudies.org> című lapot, amely a tudományterület első recenzált elektronikus folyóirata, különös tekintettel Gonzalo Frasca írásaira.

¹²⁶ FENYVESI–KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m.

¹²⁷ ESKELINEN, Markku, *Hat probléma keres egy megoldást. A kibertext-elmélet és a ludológia mint az irodalomtudomány provokációja* = FENYVESI–KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m., 203.

¹²⁸ *Uo.*, 195.

2. Az eseménnyé váló szöveg

Amíg a korábbi modern költői próbálkozásoknál a szöveg már végleges formában adott volt az olvasó számára, itt felkínáltatik a lehetőség, hogy a befogadó a szöveget életre hívja, működésbe hozza. A megváltozott kommunikációs teret az alkotó és a befogadó megosztott felelőssége jellemzi, kölcsönös függés, szoros és változatos aktivitás alakul ki szerző és olvasó között, a szöveg szerveződése helyenként prioritást élvez a szöveggel szemben, mely a kommunikációs folyamatnak csak egy változója lesz. Minthogy a jelentés és az esztétikai értékek nincsenek pusztán a szövegbe integrálva, az üzenetek és értékek a szöveggel együtt születnek abban a változékonyság által is definiált térben, melyben a bejárési utak olvasóról olvasóra és olvasásról olvasásra változnak.¹²⁹ A befogadást és a kommunikációt megváltoztató, számos szociológiai és kulturális területtel kölcsönhatásban álló multidimenzionális rendszer jellemzésére gyakran használjuk a kommunikáció újraértelmezését illetve az új kommunikációs eljárásokat, de ha jobban meggondoljuk, egy determinált tényezőkből álló rendszerrel nincs is értelme kommunikációról beszélni, igazi közlésfolyamat csak ott van, ahol a médium megadja a döntés, a részvétel és a felfedezés lehetőségeit. Ez pedig egyenesen oda vezet, hogy a cselekvésnek, amit már nem nevezhetünk pusztán olvasásnak, prioritása lesz a tárgy, azaz a szöveg fölött. Az olvasás tehát nemcsak az azonnali visszairás lehetősége miatt válik cselekvő tevékenységgé.¹³⁰

Lennon az olvasást polimedialis tevékenységnek nevezi, amely a hagyományos jelentéstartalmán túl magában foglalja a három dimenzióban megjelenő szavak vizsgálatát, valamint a szimulált interakcióra és az ezt létrehozó interfészre való reflektálást.¹³¹ Tény, hogy az olvasó nem pusztán olvasó már, mindenesetre az még kérdés, hogy az új médiapozíciók elterjedésével „a kibertext működéséről a felhasználó-játékos cselekvései és tevékenységei felé történő fókuszeltolódás több-e kisebb áramlatnál, mely a számítógépes játékokkal foglalkozó tudomány egyre nagyobb nyomásának és vonzásának hatására formálódott ki.”¹³² A játszható irodalom megnyilvánulásai vagy a később tárgyalt kísérleti irodalom, köztük a holoköltészet példái – amelynél a felhasználó fizikai mozgása alakítja a műre való rálátást illetve annak tartalmát – az olvasó hagyományos szerepét kiürítve azt látszanak igazolni, hogy értelmetlen mereven ragaszkodni az olvasás tradicionális értékeihez és szokásaihoz, de mindenekelőtt az értelmező felhasználói funkcióhoz. Egy

¹²⁹ Ld. VOS, Eric, *Media Poetry – Theories and Strategies* = KAC (ed.) *Media Poetry...*, i. m., 199.

¹³⁰ Vö., GOLDEN Dániel, *Az elektronikus olvasás...*, i. m., 85.

¹³¹ LENNON, Brian, *Screening a Digital Visual Poetics* = KAC (ed.), *Media Poetry...*, i. m., 261.

¹³² ESKELINEN, *Hat probléma...*, i. m., 219.

másik aspektusból ezt látszik alátámasztani Eskelinen szemléletes szóképe is: „Ha a szövegegység távozik, az értelmezői hatalomnak követnie kell mesterét.”¹³³ Az általa bevezetett hét kibertextuális dimenzió ugyanis legyőzhetetlen kihívást jelent a szöveg teljességére nézve.¹³⁴ A szövegegésről alkotott hagyományos elképzelésünk csak azokkal a szövegekkel kapcsolatosan tartható fenn, amelyek statikusak, meghatározottak, nem átmenetiek, személytelen perspektívájúak, tetszőlegesen is hozzáférhetőek, mellőzik a kapcsolódásokat és a felhasználói funkciójuk értelmezői irányultságú. Ellenben abban a digitális irodalomban, amelyben a szöveg felbukkan, majd eltűnik, és ehhez csakugyan a monitorra van szüksége, a szöveget illetően már nem is tárgyról, inkább eseményről beszélhetünk.¹³⁵ Simanowski szerint a szöveg a digitális médiában bizonyos értelemben mindig egy esemény.¹³⁶ 2012 tavaszán megjelent új könyvében a performatív fordulatra mint új esztétikai paradigmára irányítja a figyelmet, s a kinetikus költészet és az interaktív installációk szemlélőjét inkább tartja játékosnak mint olvasónak.¹³⁷ A digitális költészetéről értekezve Simanowskihoz hasonlóan Hayles is a szövegnek az eseményjellegét hangsúlyozza, láttatva egy mozgásfolyamatot a gépi és a természetes nyelv, a mesterséges és a humán intelligencia között.¹³⁸ Mindenesetre a szöveg már nem is igazán szöveg vagy nem kizárólag szöveg, s az olvasás sem tulajdonképpen olvasás, sok esetben inkább irányítás jellegű tevékenység. Így megkérdőjeleződik, mi is a szöveg a digitális irodalomban. Ezen a kérdésen elgondolkodva kell a veszélybe sodródott értelmező funkciót is újragondolni, hiszen a digitális irodalom digitális hermeneutikát igényel, mely nem azonos a nyelvi jelek hermeneutikájával.

Az interaktivitás stratégiáit vizsgáló Dieter Daniels érdekes megállapításra jut a multimedialis installációkkal kapcsolatban.¹³⁹ Véleménye szerint az új szerepet kapó és speciális pozíciót betöltő befogadó, más néven az alkotóvá váló „ideális néző” megjelenése az interaktivitásnak csak az egyik következménye. Ugyanilyen lényeges változás a magányosság és elszigeteltség, amelyet paradox módon éppen az interaktivitás okoz. Bár

¹³³ *Uo.*, 216.

¹³⁴ ESKELINEN hét dimenzióban vizsgálja a nyomtatott szövegek és a kibertextek viselkedésének különbségeit. Ezek a dimenziók a következők: dinamika, meghatározhatóság, átmenetiség, hozzáférés, kapcsolódások, személyes perspektíva, felhasználói funkciók. *Uo.*, 218.

¹³⁵ Ld. SIMANOWSKI, *What is and to What End Do We Read...*, i. m., 10.

¹³⁶ UŐ, *Text as Event: Staring at and Looking through Processed Words in Digital Arts = Throughout: Art and Culture Emerging with Ubiquitous Computing*, ed. Ulrik Ekman, MIT Press, 2010.
<http://ebookbrowse.com/simanowski-text-as-event-pdf-d36470652> [2013.10.27.]

¹³⁷ UŐ, *Textmaschinen, Kinetische Poesie, Interaktive Installationen. Für eine Hermeneutik digitaler Kunst*, Bielefeld, Transcript, 2012, 6.

¹³⁸ HAYLES, N. Katherine, *The Time of Digital Poetry: From Object to Event = New Media Poetics. Context, Technotexts and Theories*, eds. MORRIS, Adelaide and SWISS, Thomas, MIT Press, 2006, 181.

¹³⁹ DANIELS, *Az interaktivitás stratégiái*, i. m., 63.

léteznek irodalmi installációk is, a művek vizuális birodalmára kiterjedő magányosság meglátásom szerint az irodalom szereplőit nem veszélyezteti. A fizikai viszonyt virtuálisra váltó néző többé tényleg nem egy csoport része, de a könyvet kezébe vevő olvasó soha nem is volt az, nem úgy, mint a művekkel kiállításokon vagy múzeumokban találkozó látogató. A hálózati írás révén kialakult kollektív struktúrák egyenesen nyilvános tereket hoznak létre, megnyitva a művészet világát. Emellett szól Huhtamo érvelése is, mely szerint „A helyzet inkább a médium nárcisztikus lehetőségeinek leszűkítése, mintsem növelése felé tart.”¹⁴⁰ A háló felhasználóinak diskurzusában az ember-gép közötti interakcióról az interperszonális interakcióra helyeződik a hangsúly. A Daniels által feltárt másik paradoxon, hogy az interneten létező művészet a médium révén mindenkire szól, ám társadalmi és térbeli kontextusok hiányában senkit nem szólít meg.¹⁴¹ Abban egyetérthetünk vele, hogy az alkotási formák mellett a terjesztési módok is megváltoztak, de a kontextuális viszonyok feloldódása és a mindenütt jelenvalóság nem zárja ki azt, hogy a hálózaton is létrejőjenek differenciált kultúrák. Bár a hálózat kevésbé ellenálló a kommercializálódás veszélyének, itt is helye lehet az elitista diskurzusnak.

---

¹⁴⁰ HUHTAMO, *Seven Ways...*, i. m.

¹⁴¹ DANIELS, *Az interaktivitás stratégiái*, i. m., 70.

V. A SZERZŐFUNKCIÓ MÓDOSULÁSA

Az utóbbi évtizedek irodalomelméleti diskurzusában kiemelt szerepet kapott a szerzőség kérdése. S nem csupán a „szerző halála” címszó alatt megfogalmazódott irodalomtudományi vitákra kell gondolnunk – hiszen ezek egyidősek a modern irodalomelmélettel – hanem olyan tárgykörökre, mint az eredetiség, a szerző tekintélye vagy a szerzői tulajdon, a szerzői felelősségvállalás, a csoportokban kooperáló alkotók attitűdjei és az álneven történő publikáció. A diskurzusban alapszövegnek számít Foucault-nak *Mi a szerző?* című írása, amely a szerző és a szöveg között fennálló viszony sajátosságait vizsgálja.¹⁴² Tanulmányában rámutat, hogy a szerző-funkció mind formájában, mind összetettségében változékony, s bár el lehet fogadni a szerző „eltűnését”, a szubjektum problémája alapos reflexiót igényel. Több érdekes kérdés fogalmazódott meg ezekkel a témákkal kapcsolatban a hagyományos nyomtatott irodalom berkein belül is, de ahogy a Guttenberg-galaxis szövegei számos eltérő formai és tartalmi jegyet mutatnak a digitális textusokkal szemben, úgy a digitális közegben a szerzőség problematikája még inkább újragondolásra készíti az új közlésmódokkal foglalkozó irodalomkutatót.

Az egyéniségnek tág teret adó új közeg többek között átértelmezi az identitást is, melynek jelentéstartalom-változása közel sem merül ki annyiban, hogy a több száz éves hagyományra visszatekintő álnév helyébe egy „alias-név” kerül. Ahogy a digitális szövegtörzs vizsgálata sem alkalmasak a hagyományos filológia módszerei – ez csak a digitális filológia új módszertanával lehetséges – úgy a szerzőség által felvetett kérdéseket is úgy kell átértelmeznünk, hogy figyelembe vesszük azt az alkotásfolyamatot, amely elválaszthatatlan a technológiától, ugyanakkor nem is korlátozódik csupán a technológiára. Érdeemes elgondolkodni az új közegre fokozottan jellemző rejtőzködés funkcióin, az anonimitás célján, de nem kerülhetők meg a hamisítás – eredetiség – szerzőség fogalmai sem.

---

¹⁴² FOUCAULT, Michel, *Mi a szerző?*, Világosság, 1981/7, 27.

1. A szerző nem halt meg

A szerzőség, a szerző neve segít az olvasónak, hogyan értelmezze az írottakat, hová helyezze el azokat egy kulturális rendszeren belül, ilyen értelemben fontos tudni, hogy „ki beszél”. Bár egyes szövegtípusoknál – például tudományos szövegek – a szerzőfunkció idővel elhalványul, más szövegeknél egyáltalán nem beszélhetünk szerzőfunkcióról, az irodalmi szövegeknél más a helyzet. A posztmodern irodalomban ugyan az írásművek szerzőtől elválasztott vizsgálata volt a jellemző, ám bizonyos korszakokban a szerzőfunkció kifejezetten felerősödött. A szerző az idők folyamán nyomban autoritássá, tekintéllyé nőtte ki magát, ez volt a modernség egyik első megjelenése is. A szerző neve védjeggyé és szimbólummá lett, valamit képviselt valami mással szemben, tartalmilag és minőségileg egyaránt, ami az adott kultúrán belül egyúttal lehetővé tette a szövegek osztályozását, kategorizálását. Sokáig a szerző volt az a végső instancia, akihez folyamodnunk kellett, amikor irodalomról gondolkodtunk.¹⁴³ Ő adott a leírt szónak legitimitást, s az alkotói tekintély által a kánon alakításában is szerepet játszott. Majd a posztmodern irodalomelmélet egyes irányzataival összefüggésben eltolódott a hangsúly a szerzőközpontúság felől a szövegközpontúság felé, s az irányelveket és a kánont egyre inkább a befogadók választásai alakították, a szöveget tekintve szükséges és elégséges alapnak az értelmezésben. Azonban a nagy kérdés továbbra is megmaradt: a szerző neve a szöveghez tartozik-e?¹⁴⁴ A digitális közegben is megfigyelhető a hangsúlyeltolódás, de ez minden irodalomelméleti irányzattól függetlenül bekövetkezik, s a szöveg külső tulajdonviszonyaira, szerzőjének megnevezhetőségére vonatkozik. A szerző neve ebben a térben sokszor azért sem lehet végső instancia, mert nem is mond többet, mint az álnév vagy a névtelenség. Az online szerző nem mindig hitelesíthető. A többszerzőjű művek, amelyek szerzői nem is ismerik egymást, szintén nehéz feladat elé állítják a befogadót.

Az előző fejezetekben tárgyalt hipertext újragondolásra késztet az olyan fogalmakkal kapcsolatosan, mint a szerzői tulajdon, a szerzői egyediség és a fizikailag elszigetelt szöveg. Az újmediális közegben a szövegek közötti átjárhatóság következményeként nem alkalmazhatóak egységes szempontú pszichológiai, pszichoanalitikus, és erre alapozó strukturalista szövegvizsgálatok. A hipertext semlegesíti a szöveg szociológiai, filozófiai, történeti vonatkozásait, hiszen egyik pillanatról a másikra

¹⁴³ GACS Anna, *Álnevesek anyái: Csokonai Lili és Sárbogárdi Jolán* = Uő, *Miért nem elég nekünk a könyv*, Bp., Kijárat Kiadó, 2002, 38.

¹⁴⁴ Ld., AARSETH, *Nem-linearitás...*, i. m., 317.

ellentétes felfogású szövegekben találhatjuk magunkat, és a teljes átjárhatóságból kifolyólag képtelenek vagyunk egy egységes eszmerendszernek alávetni magunkat. A fenti okok miatt azt gondolhatnánk, hogy a hipertext esetében inkább szövegcentrikusság érvényesül, s a digitális technika mind az olvasót, mind az írókat eltávolítja, kivonja a szövegből. Emellett érvel Rétfalvi is: „A Gutenberg-galaxis szigorúan ragaszkodott a szerző személyének megkerülhetetlenségéhez. A McLuhan-galaxisban a szerző autoritása lassan eltűnik az anonim, vagy nick mögül szövegelő újrahasznosítók, átírók, kombinátorok és egyéb felhasználók tömegében – vagyis realizálódik a posztmodern szerző halálának premisszája, és McLuhan „medium is the message” metaforájából bontakozik ki később a posztmodern másik fontos premisszája is az olvasó haláláról.”¹⁴⁵ János István is úgy véli, hogy a mű, mint egy személyhez rendelhető, határokkal rendelkező tulajdonszerű képződmény, átadja helyét a szövegek végtelen áthatásának – lásd a barthes-i elméletet¹⁴⁶ – ahol nemcsak a hamisításfogalom válik értelmetlenné, hanem a szellemi tulajdon lehatárolhatósága is problematikus lesz, s a szerzői szerep módosulásával, az auctor fogalma is nehezen definiálhatóvá válik. „Az auctoritás megszűnésének lehetősége nem rémálom, hanem akár tetszik, akár nem, egy létező, érzékelhető és egyre erősödő tendencia.”¹⁴⁷ Szűts Zoltán szintén egyetért a szerző fogalmának leépítésére fókuszáló megközelítéssel, ez alakítja egyik hipertext-definíciójának is az alapvetését: „Mivel a hipertext alapvetően nem vesz tudomást a szerzőről, és forrásmegjelölés nélkül vesz át szövegeket és remixeli őket, globális digitális intertextnek is tekinthetjük.”¹⁴⁸

A „szerző halála” kifejezés tehát újra és újra felvetődik. Petőfi S. János szerint azonban egyáltalán nem kell számolnunk azzal, hogy a hipertextuálisan organizált irodalmi művekből eltűnne a szerző.¹⁴⁹ Vele összhangban azt mondhatjuk, hogy a szerzőfunkció az új közegben sem kevésbé fontos. Ha nem is lép mindig színre, szerepe nélkülözhetetlen abban, hogy a digitális környezet adottságait kihasználó anyagokat hozzon létre. Képességei nemcsak a szorosabb értelemben vett szövegkonstruálásra, hanem struktúrák létrehozására és működtetésére, valamint az ezek fölötti kontrollra is ki kell terjedjenek. Ahogy az előző fejezet hangsúlyozta az olvasó szerepét, a szerzőről is meg kell

¹⁴⁵ RÉTFALVI, *A Gibson szövegek...*, i. m., 33.

¹⁴⁶ BARTHES, Roland, *A szöveg öröme*, Bp., Osiris Kiadó, 2001, 53.

¹⁴⁷ JÁNOS István, *A digitális filológia problémái = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIII., Különlenyomat*, Miskolc, 2004, 549–554.

¹⁴⁸ SZÜTS, *A világháló metaforái*, i. m., 70.

¹⁴⁹ PETŐFI S. János, *A hipertextuális irodalom a perszonal computer elterjedt alkalmazásának korszakában* <http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/szemm082.htm> [2013.10.27.]

állapítanunk, hogy egyáltalán nem „halott”, s a posztmodern irodalomelmélet a hipertextben a szerzőséggel kapcsolatosan sem testesül meg, mint ahogy arra Simanowski is rámutat.¹⁵⁰ A szerző halálával összefüggő barthes-i kijelentések ugyanis nem a szöveg külső, megnevezhető instanciájaként tekintették halottnak a szerzőt, mint ahogy az a digitális szövegekben történik. Ha a szöveg tartalmára vonatkozó tekintély csökken is, az nem az anonimitás számlájára írandó, hanem sokkal inkább a szöveg társszerzőjévé előlépő olvasóéra. Simanowskihoz hasonlóan Gonzalo Frasca is a hipertext korai teoretikusainak hibájául rója fel, hogy elmoszák a határokat a szerző és az olvasó között. Meglátása szerint mind a hipertextben, mind az általa kutatott szimulációban fontos a szerzőfunkció, még ha az különbözik is a hagyományostól.¹⁵¹ A Simanowski egy másik, négy szerzőfunkciót elkülönítő tanulmányának alcímei még többet sejtetnek a digitális irodalom sokszínű természetéről.¹⁵² Az olvasó mellett időnként a program is szerzői szerepbe lép, de nem kevésbé fontos a projekteket elindító privilegizált szerzőfunkció, amely a normaadásban érhető tetten; a negyedik típus viszont inkább negatív példaként említendő. Amikor a linkelés mélyebb értelem nélküli, s a hipermediális mű a technikai effektusok kényének van kiszolgáltatva, akkor valójában a mérnök győzedelmeskedik az irodalmáron, s a szerzőség a dizájner szerepére devalválódik.

---

¹⁵⁰ SIMANOWSKI, *Hiperfikció*, i. m., 386–416.

¹⁵¹ Ld. FRASCA, Gonzalo, *Ludológia: A reprezentációtól a szimulációig* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, i. m., 87.

¹⁵² SIMANOWSKI, Roberto, *Autorschaften in digitalen Medien*, *Text & Kritik*, 152(2001/október), 3–21. (Der Leser als Autor; Das Programm als Autor; Der Autor als Initiator; Autor als Designer)

2. Átértelmezett eredetiség

Amint arról a befogadó vonatkozásában az előző fejezetben is szó volt, a társszerzőség mellett az ún. szerző-olvasó megjelenése a szerzőséggel kapcsolatban szintén érdekes kérdéseket vethet fel, miután a dokumentumok, illetve azok szegmensei között közvetlen kapcsolatot biztosító linkelhetőség kiszabadította az írást a linearitás korlátai közül: a linkek révén könnyűszerrel valósíthatóak meg olyan narratív struktúrák, amelyeket a nyomtatásban megjelent szövegek a legrafináltabb írói fogások révén sem tudtak létrehozni. Mindemellett megteremtődött az azonnali olvasói visszacsatolásnak a lehetősége, az aktív olvasói hozzáállást sürgető szövegstruktúrák pedig összefoldozni látszanak azt a szakadást, amely a szöveg írója és olvasója között az irodalomban fennáll: az olvasó a szöveg egyszerű fogyasztójából annak létrehozójává, társszerzőjévé léphet elő.¹⁵³ Ez a jelenség az ún. „szerző-olvasó” megteremtésével az irodalom alaptényezőinek megváltozását eredményezi.

Gyuris Norbert szerint a hipertextualitásban két megkülönböztetett szerzői pozíció jelenlétével kell számolni. Az első az a teremtő erő, amely az alkotást létrehozva lehetővé teszi az olvasó számára, hogy társszerző legyen, s ezzel meg is teremtsen a másodlagos szerzői pozíciót.¹⁵⁴ Amíg ebből a két szerzői pozícióból a hiperszöveg esetében erőteljesebb az elsődleges szerző szerepe, addig az internet alkotta hipertextuális hálóban illetve a kiberszövegekben, de leginkább a valós idejű interaktív szövegekben a szerzői-olvasói funkciók egyértelműen eltolódnak a társszerzői szerep felé. Ez a változás nemcsak azzal jár, hogy az elsődleges és a másodlagos szerző közötti alárendelt viszony megszűnik, hanem a kibertext felhasználóinak növekedésével megsokszorozódik, s a hagyományos szerzőfunkciók felbomlanak, illetve majd újra egyesülnek a narratív kommunikáció összes résztvevője (narrátor, szereplő, olvasó) által. Abban a kérdésben lehetne vitatkozni Gyurissal, hogy ez a virtuális szerzői pozíció minden olvasó vágya-e. Mindig lesznek olyanok, akik a lezártágot és a linearitást előnyben részesítve a cselekmény kedvéért olvasnak, és nem vonzza őket a kísérleti irodalom metaolvasata, sem az olvasásnak a játékkal való összekapcsolása.

A szerzői tulajdonságokkal felruházott olvasó a szöveg szabadságfokától – a módosítási lehetőségétől – függően változtathat is azon, így módosított verziók, másolatok, „klónszövegek” jönnek létre, amelyeket csak a keletkezési dátum alapján

¹⁵³ JÓZSA, *Irodalom a digitális közegben v1.0*, i. m.

¹⁵⁴ GYURIS, *A szerző alakváltásai...*, i. m.

rendszeresíthetünk, s átalakulnak az eredetiségről alkotott fogalmaink is. Inkább beszélhetünk legrégebbi, mint eredeti szövegváltozatról. Bárki készíthet egy új dokumentumot, mely egy már meglévőt idéz vagy újrafogalmaz; és ez az újabb dokumentum is sérthetetlen lesz. Vagyis korlátlan számú új dokumentumot készíthetünk a régiékből, azt változtatunk, amit akarunk, az eredeti soha nem változik. A számítógép eltörli a keletkezéstörténetet, az így létrejött szövegekre az időtlenség jellemző, új dátum válik fontossá: a szöveg első megjelenése a hálózaton.

Minden klónszövegnek van ugyan saját szerzője, aki kikereshető a dokumentum forrásából, ám a szerzői jogok is átértelmeződnek ebben az új közegben, amelynek anyagait a másolhatóság és a kereshetőség mellett főként az összekapcsolhatósággal jellemezhetjük. A linkelhetőség az előbb említett két tulajdonsággal szemben nemcsak egy korábbi eljárás tökéletesítését jelenti, hanem a linearitás és a hierarchikusság elemének a kiküszöbölésével egy minőségileg is új eljárás létrejöttét, ahogy Kappanyos András fogalmaz, a kreatív irodalmi alkotás új eszközét.¹⁵⁵

Mint arra az előző fejezetben rámutattam, az olvasó általi beavatkozásra, továbbírásra nyitott szövegekben nemcsak az kérdéses, hogy pusztán olvasó-e a befogadó, hanem sokszor az is megválaszolhatatlan, kit tekintünk szerzőnek. „A többszöri másoláson, a kivág-beilleszt szükségyszerűségeen alapuló, dinamikusan változó és sokszorozódó tartalmakban sokszor elveszik az újrashasznosított szöveg, kép, mozgókép fragmentum eredeti szerzőjének a neve, vagy az eredeti kontextus.”¹⁵⁶ Nem kevésbé izgalmas a hitelesség kérdése, ami talán már értelmét is veszti a másolatokat, „klónszövegeket” gyártó digitális közegben, ahol a hitelesség, eredetiség, szerzői tulajdon fogalmi is átértelmezésre szorulnak, ha egyáltalán még alkalmazhatjuk őket. Az eredeti és a másolat viszonyának tematizálásához keresni kell az egyes példányokat összekötő közös funkciókat. „Ilyen funkció hiányában vagy annak irrelevanciája esetében a másolatok hitelessé válnak, s a maguk ’eredetiségében’ léteznek.”¹⁵⁷

Tény, hogy az álnevek problematikájához hasonlóan a hitelesség és szerzőség kérdése sem újkeletű, a nyomtatott irodalom esetében is találkozhatunk a bizonyítás igen bonyolult problémáival.¹⁵⁸ „Ut pictura poesis?” (Ahogy a festészetben, úgy a költészetben is) – írta Horatius, s kölcsönzi idézetét Radnóti Sándor *Hamisítás* című könyvében,

¹⁵⁵ KAPPANYOS, *Hipertext...*, i. m., 299–312.

¹⁵⁶ RÉTFALVI, *Új média*, i. m., 402.

¹⁵⁷ TARNAY László, *Az eredeti eszméje és az új médiumok*, 2011.

<http://apertura.hu/2011/tavasz/tarnay> [2013.10.27.]

¹⁵⁸ WELLEK René, WARREN Austin, *Az irodalom elmélete*, ford. Szili József, Bp., Osiris Kiadó, 2002, 66.

melyben rámutat, hogy az íráshamisítás gyakran tárgyhamisítás is, hiszen a régi iratot fel kellett mutatni.¹⁵⁹ A digitális textusoknál már ebben a pontban akadályba ütközünk, a szöveg itt elválik hordozójától, a materiális kötöttségektől megszabadulva egyszerre több helyen létezik a virtuális közegben. S nemcsak több helyen, a papírtól függetlenül több változatban is, hiszen a megváltoztatása ezután a számítástechnikához kötődve csak a duális konstrukción (0/1) múlik. Az újra elővett szöveg bármikor nyom nélkül felülírható, s mint ilyen, elektronikus palimpszesztnek is nevezhető, melynek esetében éppen a szöveg létformájából adódóan is más értelmet nyer a szöveghűség vagy a hiteles szöveg definíciója.

Bármennyire is védi a jog a szerzői tulajdont, a világháló gyorsan leválasztja a művet alkotójáról és közkinccsé avatja azt. S mivel a net etikája is más dimenziókat érint, nem meglepő a copyright hatalmának látványos megrendülése. Az eredetiségre alapozott tulajdon-fogalom a szerzőről szóló mai diskurzusok fényében meglehetősen törékenynek tűnhet.¹⁶⁰ Szűts Zoltán egyenesen az eredeti-hamis paradigma eltűnéséről, a fogd és vidd, másnéven a „copy-paste” szellemiségéről ír.¹⁶¹ Eredetiségről beszélve azonban azt is látni kell, hogy amíg régebben a nyelvi rendszer mindenhatósága volt jellemző, a különböző szintaktikai rendszerek integrációját megvalósító digitális közegben az intellektualitás, az ötletek, a jelentés és a kódok is a művészet anyagává tudnak válni, s az eredetiség valójában nem az alkotásban, hanem az alkotás folyamatában rejlik.

---

¹⁵⁹ RADNÓTI Sándor, *Hamisítás*, Bp., Magvető Kiadó, 1995, 213.

¹⁶⁰ GÁCS Anna, *Álnevesek anyái...*, i. m., 33.

¹⁶¹ SZÜTS, *A világháló metaforái*, i. m., 141.

3. Anonimitásba burkolózva

Az olvasókat szinte minden esetben foglalkoztatja az álnevek mögött megbúvó szerző kiléte. Tipikus jelenség „... a kilencvenes évek magyar irodalmában az álnevek valóságos tobzódása, melyek egyszerre provokálják szünni nem tudó laikus kíváncsiságunkat az iránt, hogy ki rejtőzik a szöveg mögött, és mutatnak rá a szerző hiányára, arra, hogy akivel a szövegeket olvasva találkozni vélünk, mindig a szöveg konstrukciója, terméke is.”¹⁶² Számtalan írónk használt és használ álnevet, a kortársak közül is jó néhányan teremtettek alteregót maguknak. Az író leggyakrabban nem azért választ bizonyos műfajú írásaihoz más nevet, mert nem vállalja az eredetit, hanem azért, mert egy külön alkotói entitást kíván teremteni. Ki ne tudná, hogy Diurnus azonos Bodor Pállal, hogy Szív Ernő nem más, mint Darvasi László. Amikor férfi szerző használ női álnevet – Esterházy Péter/Csokonai Lili, Parti Nagy Lajos/Sárbogárdi Jolán – az sem a szerző személyének eltitkolását, hanem egy irodalmi szerepjáték létrehozását célozza. E szerzők mellesleg a női alkotók hiányát igyekeznek a maguk módján kitölteni. Arra is adott a lehetőség, hogy neves szerzők kevésbé komoly műveiket álnéven jelentessék meg, ily módon valódi nevük súlya nem vezeti félre az olvasók elvárásait és értelmezéseit.

Az álnév-divat egyszerre rejlik az irodalom belső fejlődésében, és olyan külső tényezőkben, mint amelyet például a politikailag korlátozott-cenzúrázott nyilvánosság generál.¹⁶³ Bodor Pál egy interjújában a következőket mondta: „...vonzottak az álnevek. Azt reméltem, előbb-utóbb mindegyik álnevemnek egyénisége, stílusa lesz. Nem lett. Az álnév olykor bujkálás. Ha nem igazán kedvemre való feladatot kényszerültem teljesíteni, álnévhez folyamodtam. Erdélyben akkoriban sokan használtak álneveket. Olyanok is, akik politikai tiltás miatt nem közölhettek saját nevükön.” A többalakúság, a szerzői alteregó megjelenése, megsokszorozódása, nemváltása, a rejtőzködés tehát önmagában egyáltalán nem új jelenség az irodalomban. A digitális lét, önmagunk megsokszorozásának lehetősége azonban alapvetően új módon veti fel a szerzői identitás kérdését, különösen, ha az új közlésmódokra és az online műfajokra gondolunk. Mint arra György Péter rámutat, „A hálózat közegében a nevekkal való bánásmód ... drámai mértékben felbomlott.”¹⁶⁴

Míg korábban az álnév, írói név, művésznév intézménye egy jól körülírható rétegre volt érvényes, manapság egyre szélesebbé válik azoknak a köre, akiknek akár harminc

¹⁶² GÁCS, *Álnevűek anyái...*, i. m., 145.

¹⁶³ *Uo.*, 147.

¹⁶⁴ GYÖRGY Péter, *Szövegek és (ál)nevek (Laura és Tibi története)*, Alföld, 2010/3, 29.

neve is lehet. A kommunikációt újraindító hálózat alapján véve éppen attól olyan népszerű, hogy meglehetősen tág teret ad az egyénnek, az egyéniségnek. Olyan rendszer, amelynek előnye a decentralizáltság, ám ebből kifolyólag viszonylagos rendszertelenség, anarchia is jellemzi. Egy olyan szinte tisztán ellenőrzés nélküli struktúra, melyben gyakorlatilag bárki megkötések nélkül szabadon tevékenykedhet és létezhet. Ha egyeseknek úgy tetszik, akár névtelenül. Nem is az engedélyen van a hangsúly, hiszen valójában nincs is igazán illetékes, aki ebben a kérdésben tenni tud valamit. Az igazi kérdés, hogy miért anonim a nagy többség ebben a közegben. Az egyik érv szerint, ha mindenhez személyre szóló azonosítót kellene adni, amit a virtuális térben csinálunk, akkor az nagyban kihatna a valós életterünkre is. Sokan például nem mernék közzétenni véleményüket egyes levelezőlistákon, attól való félelmükben, hogy a közvetlen környezetükben tartózkodók esetleg olyan dolgokat tudnak meg róluk, melyet velük nem szívesen osztana meg az illető.¹⁶⁵ Az anonimitás az internet természetes adottsága, egyszerre kényszer és lehetőség is. Kényszer, mert nincs, aki szabályozza, és ha másokat kívülről nem szabályoznak, akkor az individuum sem szabályozza önmagát. Lehetőség, mert az egyén az anonimitás által olyan gondolatokat is el mer mondani, melyeket egyébként nem mondhatna el, ezáltal még szabadabbnak érzi magát. Czeizer Zoltán úgy fogalmaz, hogy a delinearizáció nemcsak a szövegben, hanem a személyiségben is végbemegy, s a multiplex személyiségnek nem kell mindig „önmagát hoznia”, nincs egyetlen identitás lineáris börtönébe zárva.¹⁶⁶

Ma elsősorban azokra alkalmazzuk a multiplex személyiség kifejezést, akik a neten keltenek életre több személyiséget, vagy változtatják az ellenkezőjére a nemi identitásukat. Ettől függetlenül nem szabad elfelejtenünk, hogy több személyiségű írók ezelőtt is voltak. Például Romain Gary számtalan álnéven is publikált, ráadásul ő az egyetlen, akinek így a Goncourt-díjat kétszer is odaítélték. Fernando Pessoa, a portugál „modernismo” kiemelkedő egyénisége legalább nyolcvanhat álnéven és stílusban írt, valamint saját neve alatt is publikált különböző nyelveken, minden alteregóhoz külön életrajzot, horoszkópot és aláírást is kitalált.

Életünkben többféle szerepet játszunk, sőt egy nap is többféle szerepet alakítunk, és ez a „sokféle vagyok” egyszerre szolgálja kizsákmányolható, többszörös foglalkoztatásunkat és a még több szabadidő szimulációját. Az internetes multiplex

¹⁶⁵ Ld. VALDINGER Gábor, *Az Internet szellemisége = Az Internet Mítosz*, szerk. CZEIZER Zoltán, CSANÁDY Márton, Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 1999 (Kodolányi füzetek, 3).
<http://mek.niif.hu/01400/01437/html/kod03.htm> [2013.10.27.]

¹⁶⁶ CZEIZER Zoltán, *Virtuális honfoglalás az Interneten*, Új Holnap, 1997/május.
<http://oldwww.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/97majus/czeizer.html> [2013.10.27.]

személyiségek sokszor csak menekülnek a realitástól. Ilyen személyiség a könyv alakban is megjelent magyar online regény hőse, Jake Smiles, aki egyben szerzője is annak a műnek, amely ráadásul két szinten, az úgynevezett valóságban és egy interaktív, többszereplős hálózati játékban játszódik. „Az elbeszélő hol első személyben, hol harmadikban meséli a történetet, mely tehát nagyon nagy részben e két szintet átjáró identitásproblémáknak is története.”¹⁶⁷ A nevet illetően pedig egyetérthetünk abban, hogy álnevet leginkább annak érdemes felvenni, akinek az eredeti neve sem ismeretlen, így sejthető, hogy Jake Smiles mögött is egy jól ismert tehetség lappang. Rögtön fel is vetődött pár név az irodalmárok és az esztéták körében, s teljesen természetes, hogy sok olvasónak nyomozhatnékja támadt a szerző kiléte után, hiszen a fenti álnéven írott mű meg is nyerte az első magyar online regénypályázatot. Az író mindenesetre komolyan vette a rejtőzködést, mert alakja néhány év elteltével is irodalmi rejtély tudott maradni.¹⁶⁸ S hogy meddig tarthat az anonimitás? A korábbi álneves irodalmi vállalkozások sokszor nem vették igazán komolyan a rejtőzködést, vagy komolyan vették, de kudarcot vallottak, mert a szövegek végül kivétel nélkül, minden egyes esetben be-, illetve visszaillesztődtek egy-egy már ismert írói életműbe.

A hamis személyazonossággal való visszaélés módjai az interneten is nagyjából ugyanazok, mint az élet más területein, azonban itt sokkal könnyebb hamis adatokkal élni. A világhálón publikáló, az online műfajok szerzőjeként ismert vagy többnyire nem ismert alkotók sokféle okból vehetnek fel hamis személyazonosságot. Vannak, akik egyszerűen nem saját „igazi” személyiségüket akarják megmutatni, hanem egyfajta szerepet játszanak. Elrejtőznek egy felvett név mögé, és álarc mögül cselekszenek. Esetleg nemi identitásukat akarják megváltoztatni, és ehhez használnak új személyazonosságot, mint ahogyan az a hagyományos, nyomtatott irodalomban is megtörténik. Őket nyugodtan besorolhatjuk azok közé, akik szeretnék anonimitásukat megőrizni, csak emellett saját karakterüket is szeretnék megváltoztatni, és ezzel az új személyiséggel élik virtuális életüket. A szerepjátékban is felvállal az ember egy karaktert, amely lehet, hogy hasonlít rá, de az is előfordulhat, hogy teljesen különbözik a valós személyiségétől. Sőt, ha megunja, akár le is cserélheti, és felvehet egy másik karaktert új tulajdonságokkal. Esetleg a kettőt vagy többet együtt is viheti tovább, mindig az adott, soron következő karakter jellemébe élve bele

¹⁶⁷ BEDECS László, *Mindenki Smiles – könyvkritika*, 2001.

http://www.kontextus.hu/hirvero/kony_01_49.html [2013.10.27.]

¹⁶⁸ TÁPAI Rita, *Magyar Kiberpunk – Jake Smiles: I link*, 2004.

http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/22/22_muv_tapai.htm [2013.10.27.]

magát. S a karaktertől egyáltalán nem független a felvett név és varázsa. Egy-egy név meghatározza viselője sorsát, mert a neveknek története és varázsa van.

Nyilvánvaló, hogy a szerzőség kérdései napjaink új közlésmódjait figyelembe véve is megkerülhetetlenek, a szerzőségfogalom nem vesztett érdekességéből, sőt még fel nem derített – egyes esetekben eddig nem is létező – területeket érint az irodalomértelmezés kihívásaként. A differenciálódott szerzőkép igényli a differenciált szakterületekre való belépést. Ahogy a digitális textusok vizsgálatánál hangsúlyozzuk az interdiszciplinaritás fontosságát, úgy ez esetben is tudományközi területről van szó, irodalomnak, szociológiának, esztétikának, etikának, jogtudománynak, sőt a játékelméletnek az összekapcsolódása hozhat csak választ egyes kérdéseinkre.

VI. KREATÍV ALKOTÁSMÓDOK

Értekezésem elsősorban elméleti irányultságú, annak a digitális közegnek a sajátosságaival szerettem volna foglalkozni, amely az irodalom teljes rendszerére hatást gyakorol. Bár nem célom az újmediális környezetben megjelenő művek részletes elemzése, azt gondolom, mégsem lehet a hipertext elméletét, az interaktivitás és az intertextualitás vagy éppen a kanonizáció kérdéseit úgy érinteni, hogy ne hivatkoznánk az új közlésformák egyes típusaira, konkrét alkotásokra. Nem véletlenül áll az értekezés fókuszában ez a fejezet, amelyben bemutatom azokat a főbb alkotásmódokat és kezdeményezéseket, amelyek az új közegben nyertek létet, találtak médiumot vagy jutottak el a befogadójukhoz. Azért nem szűkítem le a kritériumokat a hipertextekre vagy a kizárólag a digitális közeg által életre kelhető alkotásokra, mert úgy gondolom, ettől sokkal tágabb az a korpusz, mely új értékekkel gazdagítja az irodalmi palettát és tanúskodik arról, hogy szerzői kreativitás és kísérletezőkedv kimeríthetetlen. Ezért is választottam a kreatív szövegek elnevezést ezekre a művekre, melyek a hagyományos műfaji kategóriákkal nem definiálhatók pontosan, még akkor sem, ha figyelembe vesszük a műfajelmélet és a műfajkonceptió folyamatos változásait.¹⁶⁹ Véleményem szerint a digitális irodalom megismeréséhez fontosabb az egyes alkotások esztétikai vagy művészi státusának megfogalmazása, mint a művek besorolása, műfajként, irányzatként, esetleg kísérleti irodalomként való definiálása. Ezzel összhangban Block egy multidimenzionális rendszer létrejöttét látja, melyben a befogadás, a kommunikáció és számos más szociológiai és kulturális terület is érintett, s a technikára nem korlátozható digitális irodalomnak bár megvannak a kritériumai, megismerésüket elsősorban nem a tipológia segítheti.¹⁷⁰ Hasonló a törekvése György Péternek, aki szerint „lényegi kérdés az irodalom multimédiaként való megértése ... a széles kontextus megformálása”¹⁷¹, hiszen aminek tanúi vagyunk, az nem más, mint az irodalomtörténetnek a kortárs kultúra univerzalizmusával való találkozása.” Az általam használt kreatív jelző is tágabb asszociációs térrel rendelkezik, utal arra a leleményességre, amelyet az új közeg igényel a művet létrehozó embertől, ugyanakkor arra a teremtőerőre, melyet megkövetel a befogadótól, s nem kevésbé annak az alkotásnak a jellegére, mely gyakran egyaránt figyelmet érdemel struktúrájában, nyelvi és vizuális funkciójában.

¹⁶⁹ Ld. WELLEK–WARREN, *Az irodalom elmélete*, i. m., 238.

¹⁷⁰ Ld., BLOCK, *Digital poetics...*, i. m., 231.

¹⁷¹ GYÖRGY, *Szövegek és (ál)nevek...*, i. m., 35.

1. ONLINE REGÉNY

Az új közlésmódok sorában gyakran találkozhatunk az online regény elnevezéssel. A terminológia kialakulatlansága következtében sokszor alkalmazzák ezt a fogalmat olyan művekre is, melyek bár csak az interneten érhetőek el, a tárolási formán kívül mindenben azonosak a nyomtatott változatokkal. Mint korábban utaltam rá, az ilyen írások nem sorolandók a digitális irodalom témakörébe, és az online jelző sem alkalmazható rájuk. Nélkülözik az olvasói interaktivitást, nem nyitottak semmiféle beavatkozásra, továbbíráásra. Csupán újszerűsége, s a könyvkiadásra és a terjesztésre gyakorolt hatása miatt említek rá egy példát az alábbiakban.

Néhány éve a tengerentúlon történ az a publikációs kísérlet, melynek során több ezer ember töltötte le a horror és fantasztikus írásairól ismert Stephen King honlapjáról a „*The Plant*” (A növény) című folytatásos regény első részét. King máig befejezetlen és magyarul kiadatlan folytatásos elektronikus regényének hat része 2000-ben jelent meg az interneten. A hatodik rész elkészülte után az író először csak szüneteltetni akarta a projektet, ám 2006-ban művészi kudarcnak nevezte a projektet, és úgy nyilatkozott, hogy minden bizonnyal nem fogja folytatni a regényt. Kezdetben úgy tűnt, a legtöbb olvasó elfogadta az új honorárium rendszert, melynek keretében az író egy dollárt kért letöltésenként. A regényt öt hónapon keresztül tették közzé az interneten, minden hónapban egy-egy fejezetet. Az elsőt mintegy 120 ezer fizető olvasó töltötte le. Az utolsó hónapban negyvenezer látogatója volt a honlapnak, mely akkor kezdte az ötödik rész megjelenítését. A látogatók többsége ekkor már nem volt fizetővendég. A legtöbb olvasó nehezményezte, hogy a letöltés ára már fejezetenként két dollár a kezdeti egy dollár helyett, noha a szerző a regénnyel kapcsolatos fórumon kijelentette, hogy a teljes regény ára 13 dollár alatt lesz. A kezdeteknél valószínűleg sokan túlértékelték King kísérletének jelentőségét, ahogy túlértékelik a zárás körülményeit is. Ez a látogatószám tisztes mennyiség ugyan, de nem egy Stephen King-regény esetében. A maga módján ez a kísérlet arra keresett választ, vajon az olvasók hajlandók-e az interneten keresztül megjelentetett regényért fizetni nagynevű szerzőknek. Az eredmény azt mutatja, hogy az olvasók ebben a formában még akkor sem hajlandók fizetni a weben kiadott regényekért, ha azok neves írók művei is. A kezdeményezők persze hibásan azt gondolták, hogy a türelmetlen amerikai olvasóközönség valósággal lerohanja majd a honlapot az újabb fejezetek megjelenésekor. A mai olvasók azonban már egészen akarják megkapni a regényeket.

Türelmetlenségük képtelen elviselni az egyes fejezetek megjelenése között kimaradó egyhónapos időszakokat. „*A növény*” főként azért nem töltötte be a hozzá fűzött reményeket, mert a szerző és a kiadók nem voltak tisztában az olvasóközönség természetével. Ez a kísérlet önmagában azonban nem igazolja sem a netes médiaterjesztés sikerességét, sem sikertelenségét. Egy projekt volt, mely lázba hozta a publikációs iparágat, amely sokszor még mindig csak ismerkedik az internet adta lehetőségek következményeivel. Több könyvkiadó figyelte, hogy Kingnek sikerül-e kikapcsolni az elosztási láncból a kiadót, s közvetlenül eljutni az olvasókhoz úgy, hogy közben számára nyereséges az üzlet. Az író az internetes vásárlási szokásokat is szerette volna ezáltal tesztelni, de szándéka volt, hogy megváltoztassa azoknak az embereknek a gondolkodását, akik szerint a világhálón minden ingyen van. Stephen King esete egy bestseller író próbálkozása a világhálón. A kezdeményezésnek azonban legalább akkora volt a promóciós jelentősége, mint a valós tartalma.

A 2004. év végén viszont már egy műfaj történeti szempontból is jelentős kezdeményezésről adott hírt a világsajtó. Internetes kollektív regényként aposztrofálták azt a művet, mely az év egyik legnagyobb könyvsikere lett Japánban. Nem újkeletű az ötlet, hogy az interneten barangolók közösen írjanak regényt, a korábbi próbálkozások azonban kudarcba fulladtak egészen 2004-ig. Az ekkor született prózai mű hagyományos kiadásban is megjelent, egy hónap alatt nyolc újranyomást ért meg, és 416 ezer példányt adtak el belőle. A *vonatember* (Densa Okoto) című művet a japán Sincsoza könyvkiadó jelentette meg Hitori Nakano fiktív szerzői név alatt. Írói azonban azok, akik üzeneteikkel, leveleikkel elárasztották az egyik legnagyobb chatelő japán internetes portált. Minden akkor kezdődött, amikor az egyik barangoló elmesélte, hogy egy vonaton beleszeretett egy lányba, akit ő védett meg egy részeg molesztálásaitól. Beszélgetőtársaitól segítséget kért, mert szeretett volna a lánnyal randevúzni, de nem volt tapasztalata a lányokkal. A „vonatember” felhívására megindult a kollektív versenyfutás a Hermesnek nevezett lány kegyeiért. A kiadó egyik vezetőjének támadt az ötlete, hogy néhány önkéntessel karöltve válogassanak az e-mailekből és az üzenetekből, hogy kikerekedjen a történet. A könyv végül októberben jelent meg, elképesztő sikerrel. A kiadó szerint *A vonatember* nem teremtett irányzatot, viszont fogadtatása azt mutatta, hogy mély, kollektív igényeknek felel meg, s hiányt tölt be ezen a téren. A siker egyik záloga az volt, hogy Japán 128 millió lakosának nagy része már akkor is rendelkezett internet-hozzáféréssel személyi számítógépeken, illetve a mobiltelefonok legújabb nemzedékén, és a fiatalok között az arány közelített a 100 százalékhoz. Ezen belül van egy hárommillió „kemény mag”, a

videojátékok és a rajzfilmek mániákusai, akik fenntartják a japán össznépi képzelőerőt. Az ő társadalmi életük inkább a világhálón zajlik, mint a valós világban.

A külföldi példák mellett Magyarországon is voltak illetve vannak figyelemreméltó kezdeményezések. Bár online regény nálunk még gyermekcipőben jár, technikai és tartalmi lehetőségei mégis új horizontot nyitnak. Ma még több benne a szabadosság, mint a szabadság, ám az új forma új távlatokat, járatlan utakat nyithat az irodalom rengetegében, ami azért előnyös, mert itthon nem a bestseller írók világhálón való megjelenése, hanem a tehetségkutatás lehet az egyik cél. A Magvető Kiadó és az Origo internetes portál 2000-ben hirdette meg az első magyar online regénypályázatot, amelyre 126 szinopszis érkezett. A Morcsányi Géza (a Magvető igazgatója), Závada Pál (író) és György Péter (esztéta) alkotta zsűri hét szerzőt választott ki, az ő regényfejezeteik kerültek fel hétről hétre az Origo oldalára. Többen kihasználták az internet adta lehetőségeket, és képeket, hangokat, linkeket fűztek műveikbe. A közönség két héten át szavazhatott kedvencére, tehát az olvasóknak is lehetőségük volt a neten keresztül az alkotási folyamatba beleszólni. Az online regénypályázatot folyamatosan kísérték az Origo fórum csatornáján a hozzászólások, kritikai megjegyzések, amelyek hol a szövegekre reflektáltak, hol pedig az online regény műfaji sajátosságait elemezték. Ez az írás ténylegesen az interneten született, hétről hétre új fejezetét ismerhette meg a webet látogató közönség. Hat hét után újabb szavazás kezdődött: a zsűri három szerzőnek adta meg a lehetőséget, hogy befejezze a 33 fejezetből álló online regényt. A versengés 2001 tavaszán zárult le. A pályázat két nyertese Garaczi László *MetaXa* és Jake Smiles *I link* című műve lett. Mivel az elektronikus levélben leadott közönségszavazatok száma minimális eltérést mutatott a döntőbe jutott három műnél, a zsűri úgy döntött, hogy a közönségdíjat is megosztják az említett két szerző és a harmadik, Majoros Sándor (*Hazatérés*) között. Győztest csak április végén, a könyvfesztiválon hirdettek. A közönség és a zsűri által legjobbnak ítélt győztes „Jake Smiles” műve a Magvető Kiadó jóvoltából azóta nyomtatott formában is olvasható, de azt, hogy a valóságban ki lehet a szerző, sem a zsűri, sem a kiadó nem hozta nyilvánosságra. Jake Smiles kiléte irodalmi rejtély volt, a virtuális sajtótájékoztatón sem fedte fel a kilétét. Neve az interneten használatos becenév, vagy ha úgy tetszik írói álnév, a mögötte rejtőző valós személyről nem voltak hiteles információk, csupán e-mailben lehetett vele érintkezni. Az *I link* figyelemre méltó műfaji újítása, hogy az internetkor feltételei közepette újraérti a szerzői (ál)nevekkel való játék romantikus hagyományát, a szerzői figura virtualitása, hús-vér megalkothatatlansága a szöveg prózapoétikai elemei közé tartozik. Viszont teljességgel érthető, hogy a könyv olvasása után vágy ébred a befogadóban a „valódi” szerző

megtalálására: megnyugtató lenne, ha a stabil énhatárok nemlétezéséről szóló szöveg szerzője jól azonosítható identitással rendelkezne, s ha a személyiség szétszalazódásával sokkoló könyv egy ép és csodálatra méltó szellem munkájának bizonyulna. Másrészt, ha egy álnéven írott szöveg megnyer egy regénypályázatot, és főleg ha az az első magyar online regénypályázat, sok olvasónak óhatatlanul nyomozhatnékja támad, megdő a társadalmi igény a leleplezés iránt. Amint az inkognitóban maradt szerzővel készült interjúból kiderül, ő is e médium egyik természetes adottságának tekinti az anonimitást, ami leginkább arra szolgál, hogy valakit leplezzen, mentse a vállalhatatlant, és általában csak addig tart, amíg az ember konzekvensen titkolózik. Az *I link* ezáltal biztos, hogy nem szerzői szöveghez, hanem bináris adatok halmazához kapcsolódik. Még izgalmasabb a helyzet azáltal, hogy Jack Smiles tulajdonképpen három alakban van jelen a regényben: mint a mű főhőse, a főszereplő virtuális alakja, valamint író/narrátorként is, aki egyes szám harmadik személyben kommentálja az eseményeket. A mű érdekessége, hogy a három személy alakja a regény során összerosódik. A végtelen hosszúságúnak tűnő mondatfolyamokban számtalan esetben előfordul, hogy mind a három alak egyszerre van jelen. A narrátor szerepe elengedhetetlen, mert nélküle sok esetben az író és ezáltal a főhős gondolatmenete igen csapongó.

Király Levente, az *I link* könyvszerkesztője szerint teljes értékű kortárs irodalmi alkotásnak tekinthető az interneten született mű. Jack Smiles regénye kalandos utazás a kibertérben, érdekes elegyítése a virtuális és a valós világnak. A főhős számára a valós a valótlan, a kibervilág az élet valódi síkja. Ezek hiányában elveszettnek érzi magát. A földön tett rövid látogatásai során is vissza-visszanyúlik a biztonságot ígérő képzelgésbe. Gondolataiban egy percre sem tud elszakadni a virtuális világtól. A regény történetének nagy része ugyan a virtuális valóságban zajlik, mégis hagyományos problémákat boncolgat. Az irodalmi, filozófiai, pszichológiai, és nem utolsósorban naprakész technológiai műveltség mellett szól személyes tapasztalatokról: virtuálmészárlással és online flörtöléssel töltött éjszakákról, hosszú és nem zökkenőmentes házasságról, gyereknevelésről, és a munkahelyen átélt megaláztatásokról. A világháló nyújtotta újabb lehetőségekkel is megismerkedhet az olvasó. Van olyan fejezet, mely teljesen chatelésből áll, s rávilágít a chaten alakuló szerelem jellemzőire, vagy a XXI. századi személytelenség problémáira. Ám az e-kultúra jelenségei és a mai kommunikációs szokások nehezen értelmezhetők. A gyanútlan olvasó az első oldalak után azt hiheti, megértette a regény működését, rájött a szöveget szervező narrációs trükkre. A regény, úgy tűnik, nem tesz mást, mint egymásra vetíti az internetfüggő főhős, Jake Smiles kibertérben mozgó alakját

és a valós világban létező férfi képmását, mintegy egybenyitja a két „világot”. Ez azonban közel sincs így, a két „világ” nem nyílik egymásba, nincsen, aki egymásba nyissa őket, mert a szereplők identitása nem rögzített. Bárány Tibor kritikája szerint „on-line regénypályázat ide, on-line regénypályázat oda, az *I link* első pillantásra elég hagyományos regénynek tűnik.”¹⁷² Szerinte az énhatárok az informatikai forradalom hatására megváltozott élet legalapvetőbb hétköznapi szituációiban is elmosódnak, s e fordulat előtt sem lehettek valami nagyon stabilak. Így hát Smiles könyve valójában nem a XXI. század könyve, hisz meghatározott romantikus regények mintájára működik: szilárd identitáshatárok nélkül nemcsak a teremtett világbeli erkölcsi fogalmaink válnak irrelevánssá, hanem a valóság és a fikció elkülöníthetősége is kétségessé lesz. Emellett a szerkezet is hagyományos, a többféle dialógustechnikával előadott párbeszédnek váltakoznak leíró részekkel, s mindaz megtalálható, amit egy sodró lendületű akciókalandregénynél megszokhattunk. Véleményem szerint azonban sokkal többről van szó, mint formai újításról. A tényleges interaktivitás, a virtuális valóság s az egységes elbeszélői identitás hiánya ha nem is paradox jellemzői a hagyományos regénynek, mégis egy új műfaj előzményei, mely által felvetett kérdésekhez a kritikus közönség még nem szokhatott hozzá.

A második magyar online regénypályázatot 2002 elején a Magyar Nemzet hirdette meg az olvasóknak *Dúlalav* címmel. Ez a fiatalabb korosztályt megszólító kezdeményezés kisebb visszhangot váltott ki. A százkezes netregény néven is nevezett kísérlet lényege az volt, hogy egy röviden vázolt alaphelyzetből indulva, s a megadott szereplőket ismerve mindenki elkezdhette írni a folytatást. A prózán kívül elfogadtak forgatókönyv-, rádiójáték- színműrészletet, sms-t, képregényt, fényképet, grafikát, festményt és egyéb „műelfajulásokat”. A szerkesztő szerint mindent, ami előrevisz. A legsikerültebb változatokból egy ismert író, Temesi Ferenc rakta össze a regény történetét.

Majoros Sándor már említett, 2004 óta működő irodalmi honlapján napjainkban is folynak különböző kollektív regényírási kísérletek. Ennek az irodalmi játéknak a résztvevője egy olyan alkotóközösség tagjává válik, ahol játékos formában, önmaguk és az olvasók szórakoztatására hoznak létre sokkezes műveket. Mindeközben folyamatos szakmai segítséget, írástechnikai útmutatást és konzultációs lehetőséget kapnak, a legkitartóbbak és a legtehetségesebbek pedig akár pénzt is kereshetnek ezzel a dologgal. Minden évben van legalább egy tehetségkutató pályázatuk, amelynek elsődleges célja minél több írástudó ember „elcsábítása”.

¹⁷² BÁRÁNY Tibor, *Szellem a gépben*, Élet és Irodalom, 2003. 01. 03.

Új vizeken járunk – mondhatják az említett regények site-jai közt „szörfözgetők” –, a literatúra új vizein. Az irodalomtörténészek mégis óvatosan ízlelgetik a netregény, az online regény vagy a kollektív regény kifejezéseket. Jelentős részük szerint egyelőre csak a forma jelent újdonságot, a hozzárendelt tartalom messze a technikai lehetőségek alatt marad. Túl az első online regénypályázatok tanulságain, de az utókor értékelésétől még innen, számos gondolat vetődhet fel az olvasóban. A jövő irodalma kezd kirajzolódni orrunk előtt a monitoron, vagy „lesz ez még így se”? Talán még évtizedek kérdése, hogy eldőljön az első magyar online regénypályázatok „dobogós” műveinek sorsa: azaz bekerülnek-e a halhatatlan remekművek csarnokába, avagy a hálózati enyészet martalékává lesznek. Mindenesetre ma még valódi unikumnak számítanak ezek az alkotások.

2. DIGITÁ(L)ÍRA

A prózai műfajokhoz hasonlóan számos lírai műnek hordozója a világháló, ám ezek nagyobb részénél szintén nem beszélhetünk digitális írásokról. Az elektronikus tárolási formától még nem válnak ezek a költemények műfaj történeti szempontból különlegessé, az adathordozótól eltekintve minden ismervükben azonosak a nyomtatott versekkel. Ami miatt más megközelítést igényelnek, az a médium és a szöveg kapcsolata. A digitalizálás mikéntje vet fel olyan kérdéseket, amelyek inkább a filológia területére vezetnek. Értekezésem szempontjából érdekesebbek azok az alkotások, melyek születésében szerepet játszik a számítógép. Mivel írásomban az új közlésmódokban rejlő kreatív lehetőségeket is vizsgálom, s nem kizárólag a hipertext alapú szövegekkel foglalkozom, a versgenerátorral készült alkotások, azaz a szó szorosabb értelmében vett számítógépes költemények mellett itt ejtek szót az online közeg által szerepet kapó interaktív versekről és a képernyőn megjelenő dinamikus képversekről, vizuális költeményekről is. Ezt a formai és tartalmi sokrétűséget hivatott érzékeltetni a fejezet szójátékos címe.

a) Versgenerálás

Bármely műfajról is essen szó a digitális irodalom témakörében, az elektronikus eszközök nagyrészt megmaradnak a szöveghordozó, az interaktivitást, a hipermedialitást megteremtő közeg szintjén. Vannak azonban esetek, amikor a gép, pontosabban az ember által szerkesztett program beavatkozik az alkotás folyamatába. A versgenerátorok olyan programok, amelyek előre betáplált szavakból generálnak művészi szövegeket. De hogy teremthet-e az elektronika művészetet, s hogy mennyire tekinthetők ezek a számítógép generálta versek műalkotásoknak, annak a megítélése közel sem egyszerű.

A számítógép által létrehozott versek története több mint negyven éves, 1959-ben a stuttgarti műszaki főiskola korabeli számítógépén próbálták meg először kombinatorikus verseket létrehozni. Theo Lutznak, az első versgenerátor megalkotójának 36 szóból álló szövegegyüttesét néhány évvel később már olyan próbálkozások követték, melyben összeválogatott generált verssorok adták a matériát. A kombinatorikusan, más szóval algoritmus által generált szövegek azonban már a 17. századi irodalomban is ismertek voltak, függetlenül attól, hogy a technikai fejlődés csak később tette lehetővé

elterjedésüket és a kompjúterek képernyőin való megjelenésüket. Jelentős előrelépés az 1970-es években következett be, amikor az USA-ban *Computer Poems* címmel nyilvánossá vált a számítógépen alkotott versek első antológiája, majd Franciaországban is foglalkoztak irodalmi kutatócsoportok (Oulipo csoport, Alamo csoport) számítógépes szöveggenerálással. Több hasonló elven működő programot mutattak be ez időben. Jelentős mérföldkő volt Raymond Queneau, francia költő *Cent mille milliard de poemes* (Százeezer milliárd költemény) című, eredetileg papír alapú művének számítógépre vitele.

Az első, számítógéptől elválaszthatatlan, vagyis csak képernyőn olvasható, ám klasszikus mércével is minősíthető irodalmi művek többnyire egy kombinatorikus programmal kiegészített szövegszerkesztővel készültek, s lényegileg abban tértek el a hagyományos lineáris művektől, hogy a befogadó tetszés szerint választhatott az események lehetséges variánsai közül. A kártyalapként kezelhető részleteket mágneses adathordozón raktározták, s a programmal úgy csoportosították, hogy egyszer az egyik, másszor a másik változat szerint követték egymást. A belső tartalmat később is a parancsok egymásutánja, az algoritmus határozta meg. Egy irodalmi művet generáló algoritmusnak mind a nyelvi struktúra, mind az esztétikai szerkezet működését tudnia kell formalizálni, s e kettőt kombinálnia is szükséges, ugyanis a költészet a hibátlan nyelvi megformálásnál többet követel az alkotótól. Az algoritmus alkotójának következésképpen előre modellálnia kell készülő műve nyelvi és esztétikai szerkezetének minden részletét. Az algoritmus elkészítése a műfaj meghatározásával kezdődik, majd a szabályok rögzítésével s az adatbank létrehozásával folytatódik, s egy egyszerű, véletlennel kombináló program írásával végződik. Különbséget kell tenni a tisztán kombinatorikus és a nyelv szerkezetéből adódó lehetőségeket is figyelembe vevő programok között. A művészi megformálás függ attól is, hogy a generátor szókészletből, egy lexikonból vagy egy tudatosan szerkesztett adatbázisból válogatja a felhasznált szavakat. Egész mást jelent a művészi megformálás egy disztichonokat készítő és például egy dadaista versgenerátornál. Vincent van Mechelen csak azt tartja valódi számítógépes költészetnek (original computer poetry), amikor a programozó adja meg a számítógépnek a szintaktikai struktúrát és a szavaknak azt a listáját, amelyből a gép dolgozhat, tehát nem egy már korábban létező lexikai és grammatikai struktúra másolatáról van szó. Ez utóbbi, pusztán imitativ költészetet derivatív számítógépes költészetnek nevezi.¹⁷³

¹⁷³ MECHELEN, van Vincent, *Computer Poetry*, 1992.
<http://www.trinp.org/Poet/ComP/ComPoe.HTM> [2013.10.27.]

A programozással készült, valamilyen programnyelven felépített mű az alkotás folyamán létrehozott programnak egyetlen megvalósulási lehetősége. A program futtatása ad életet a műnek, de más művet nem tud életre kelteni, azaz más mű futtatására – és egyáltalán, semmi másra – nem alkalmas. Mű és program elválaszthatatlanok. A generált alkotások kinyomtatására általában nincs lehetőség, létük a monitoron egy meghatározott – az újraolvasást már nem engedő – időpillantig tart csupán.

Az első magyar nyelvű számítógépes irodalmi kísérlet a Bécsben élő Tubák Csaba nevéhez fűződik (1979). A szöveggenerálás fő kellékei nála a következők voltak: szótár, véletlent kiváltó programkomponens, a generálási folyamat előidézéséhez szükséges változók és a főprogram (mondatszerkezetek, ragok táblázata, generálási szabályok stb.).

A tulajdonképpeni első magyar számítógépes versgenerátor, a *Disztichon Alfa* (1993) megalkotója Papp Tibor, a párizsi Magyar Műhely szerkesztőtagja. A *Disztichon Alfa* a virtuális műforma egyik legkiérleltebb megmutatkozása. Olyan algoritmus, amelyben az olvasó is részesévé válik a teremtő aktusnak, azaz a program beindítása által életre hívott disztichonok megjelentetésének. Az ilyen programok megkérdőjelezzik az irodalmi művekről alkotott arisztotelészi definícióinkat. Papp Tibor szilárdan hisz abban, hogy: „Az irodalmi célzatú szöveg- és versgenerátor programok léte alapjaiban rendíti meg az irodalmi művekkel kapcsolatos fogalmi világunkat.”¹⁷⁴ Ami a műben az olvasónak a véletlenből adódónak tűnik, azt a szerző ugyanúgy kontrollálja, mint a többi nem véletlennek látszó részletet. Beszélhetünk ugyanis „véletlenről” és „irányított véletlenről”, a versgenerátorok esetében ez utóbbi a meghatározó, ami azt jelenti, hogy a képernyőre kerülő részletek mind kiválasztott, előre megalkotott halmazok, a véletlen csak annyiban játszik szerepet, hogy az előre elkészítettek közül a véletlen játéka folytán melyik kerül helyzetbe. Úgy is mondhatjuk ezt, hogy a generált versek generálását végző program „gondolkodásmódja” magán kell hogy viselje a szerző virtuális ujjlenyomatát. A generált szövegek az őket előállító programmal együtt egy személy alkotói teljesítményének eredményei. Ennek köszönhető, hogy a megfelelően generált versek egységes alkotások, nem pedig széthulló, véletlenszerűen összerakott szövegek. „A költő szerepe a tekintetben változott meg, hogy nincs befolyása a versépítés teljes menetére.”¹⁷⁵ Nem véletlenül használjuk a program készítőjének megnevezésére a költő szót, hiszen a program működése, és a program által létrehozott művek nagymértékben függenek az algoritmus

¹⁷⁴ PAPP Tibor, *Műzával vagy műza nélkül? : Irodalom számítógépen*, Bp., Balassi Kiadó, 1992, 153.

¹⁷⁵ SZOMBATHY Bálint, *A konkrét költészet útjai*.

<http://www.artpool.hu/Poetry/konkret/konkret.html> [2013.10.27.]

elkészítőjétől. Papp Tibor, a programozott irodalmi műveket közlő párizsi *alire* folyóirat szerkesztője számára sem kétséges, hogy „nem a gép írja a verset, hanem az a programozó (a mi esetünkben) költő, aki az algoritmust megalkotta.”¹⁷⁶ Kelemen Erzsébet szintén felhívja a figyelmet arra, hogy a szerző látszólagos távollétében ott van a jelenlét is, hiszen az egyes alkotások nyelve és forgatókönyve gyakran több éves alkotómunka eredménye, amelyben mindent pontosan meg kell tervezni.¹⁷⁷ Felvetődik a kérdés, hogy létezik-e egy olyan határ, amelyen túl a generált mű már függetlenedik a program alkotójától, már nem viseli magán a költői kézjegyet, mert olyan program által készült, amely az összes lehetséges versformát, a grammatikai apparátus teljességét és a szókincs többmillió készletét képes felhasználni.

A szerzői pozícióról szót ejtve itt is hangsúlyt kell helyezni a digitális irodalom általános sajátosságra, a befogadót társszerzői szerepbe juttató alkotásmódra. Az olvasó a program elindítása és megállítása, sőt önmagában a műnek életet adó aktív jelenléte által is részévé válik a versteremtő aktusnak. A befogadó fontosságát mindennél jobban érzékeltetik Kecskeméti Gábor szavai: „Ha igaznak tartottuk eddig, hogy egy szöveg befogadó nélkül nem irodalmi mű, csak fizikai létező, akkor ezentúl azt kell tartanunk, hogy bizonyos szövegek még fizikailag sem létezők befogadó nélkül; csak akkor születnek meg, amikor a programot elindítom valahol, és csak az enyéme, senki másnak – a valószínűség szabályai szerint – nem íródnak meg.”¹⁷⁸ Hogy pontosan egy bizonyos szövegváltozat valósul meg, szintén a programot működésbe hozó befogadónak köszönhető. A nehézséget nemcsak az alkotásmód illetve a szerzői és a befogadói szerepek megítélése okozza, a kérdések ott rejlenek a befogadás mikéntjében is. Az olvasó sokszor nem tudja a verset születésének körülményeitől elvonatkoztatni, nem tudja úgy befogadni a generálással létrehozott verset, mint egy hagyományos alkotást. Szerepe lehet ebben a Szombathy Bálint által vázolt kezdeti magyarázatnak, mely szerint a szellem köreiben mozgó, eredetileg szemantikai alkatú költészet ellentétben áll az érzéketlenséget megtestesítő gépek alaptermészetével.¹⁷⁹ Bár később elfogadottá vált, hogy a kiemelt szerepkörű, önmagát központba helyező költői „én” helyébe egy személytelen (gépi) és egy személyes (tervezői) tényező került., de továbbra sem válik mindig világossá a befogadó számára, hogy a nem várt események bekövetkezésekor mit tulajdonítson a

¹⁷⁶ PAPP Tibor, *Programozott irodalom*, Alföld, 2010/3, 36.

¹⁷⁷ KELEMEN Erzsébet, *Papp Tibor vizuális költészete*, 2010.

<http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/102016/5/Ertekezes-t.pdf> [2013.10.27.]

¹⁷⁸ KECSKEMÉTI Gábor, *16 billió disztichon : PAPP Tibor: Disztichon alfa*, Magyar Napló, 1995/2.

¹⁷⁹ SZOMBATHY, *A konkrét költészet útjai*, i. m.

<http://www.artpool.hu/Poetry/konkret/konkret.html>

szerzői szándéknak és mit a számítógépnek.¹⁸⁰ Az embernek el kell fogadnia, hogy ezeknek a költői próbálkozásoknak egyik legfontosabb jegye a változékonyság, ami végtelen nyitottságot követel tőlünk. Umberto Eco szerint ez a nyitottság abban áll, hogy az embernek egész lényével meg kell szoknia, hogy többé ne szokjon meg semmit, fel kell ismernie a változóban, a sémák felülvizsgálásában, abban a dinamikában, amellyel a világban való létezés és a világszemlélet módjait folyamatosan újra fogalmazzuk, normális és megkülönböztetett létfeltételünket.¹⁸¹

Ezek az irodalmi művek egyaránt feltételezik a számítógép specifikus adottságait, a kombinatorikus készséget, a véletlen előidézését és az intermedialitást, s alapkérdés, hogy van-e a műnek legalább egy olyan alkotóeleme, amely szükségelteti a kompjúter ezen tulajdonságait. Míg a kombinatorika és a véletlen a digitális technikáktól függetlenül is előidézhető, az intermedialitás,¹⁸² a néző beleszólása az ami, csak a számítógépen készült irodalmi művek sajátossága. „A befogadó leállíthatja, újraindíthatja a programot, választhat a felkínált ikonok, szerkezeti elemek közül, s ez a választás egyszeri és egyedi, soha meg nem ismételt változatot hoz létre.”¹⁸³

A random módon létrehozott gépi líra mellett létezik a versgenerálásnak egy olyan módja is, amely nem a látható nyelv statikus változatát használja, hanem az új médium lehetőségeit jobban kihasználó kinetikusát. A nyelvnek ez a mozgó változata egyesíti a hangot és a vizualitást, s olyan dinamikus kép-, szöveg- és hangversek létrejöttét eredményezi, melyekben megkülönböztetett feladat hárul a tipográfiára és a mozgásra. Ez utóbbi azért is játszik kiemelt szerepet, mert a vers alkotóelemeinek elmozdulására a számítógép előtt korszakban nem volt példa. Ahogy Papp Tibor fogalmaz, „A mozgó vizuális költeményeket a szöveg mellett három, a nyelvtől független tényező tartja kordában: az idő, a topográfia és maga a mozgás.”¹⁸⁴ A mozgás nemcsak a harmadik dimenziót hozhatja magával, a szövegek léte mozgásuk révén kiterjed az idő dimenziójára

¹⁸⁰ SAEMMER, Alexandra, *Aesthetics of surface, ephemeral, re-enchantment and mimetic approaches in digital literature*, Neohelicon 36(2009), 477–488.

¹⁸¹ ECO, Umberto, *A nyitott mű poétikája* = Uő, *A nyitott mű (Válogatott tanulmányok)*, Bp., Gondolat, 1976, 24–58.

¹⁸² PAPP Tibor intermedialitás fogalma a befogadó beavatkozására vonatkozik, azt jelenti, hogy a néző/hallgató részt vehet egy dinamikus mű lefutásának az alakításában. A terminus használata azonban közel sem egységes. Simanowski például felhívja a figyelmet az interaktivitás, az intermedialitás és a „rendezés” (Inszenierung) különbségeire. Interaktivitáson a mű alkotásának folyamatában való részvételt érti, az „Inszenierung” a mű befogadás alatti viselkedésmódjának befolyásolását jelenti, az intermedialitás pedig a különböző médiumok közötti kapcsolatokra vonatkozik. Az interaktivitás szerinte is fontos, de nem kötelező jegye a digitális művészetnek. Ld. SIMANOWSKI, Roberto, *Interfictions. Vom Schreiben im Netz*, Edition Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2002.

¹⁸³ KELEMEN, *Papp Tibor vizuális költészete*, i. m.

¹⁸⁴ PAPP Tibor, *Dinamikus költészet* = Uő, *Avantgárd szemmel költőkről, könyvekről*, Bp., Magyar Műhely Kiadó, 2007, 198.

is.¹⁸⁵ Mindezek a helyenként konvergens, helyenként divergens elrendezések mégis megtalálják a közös rendezőelvet. Az első képversgenerátort megalkotó Papp szerint „A programozással készülő kinetikus vizuális mű alkotóelemeit (szöveget, grafikát, színt, képet, hangot) a részletek rendezőelvei, az egész művet pedig a rendezőelvek összességének eredője teszi irodalmilag hatékonyá.”¹⁸⁶ Papp mindig is hangoztatta, hogy a nyelv három különböző változatban szolgálja a poézist. Az írott-beszélt nyelv a klasszikus költészet közege, az orális nyelv művészi kiteljesedése a hangvers, a látható nyelv pedig a vizuális költészetben kel életre.¹⁸⁷ A vizualitás és az akusztika lehetőségeit felerősítő új médium természetesen alkalmas a klasszikus versformák létrehozására is, de az alkotók észrevették, hogy az új effektusok párhuzamos alkalmazása a befogadói aktivitás növelésén túl a mű jelentéspotenciálját is gazdagítja. Papp Tibor 2000-ben generált *Hinta-palinta* című dinamikus vizuális költeményében a különböző hagyományos vizuális formációkra is találunk példákat, gyakran szorosan kapcsolódva az ősi versformákhoz illetve vizuális formákhoz. A képköltészet az ember első esztétikai megnyilvánulásai közé tartozik, végig kísérte és gazdagította az emberiség történetét, s megújította a költői üzenetet is. A kép a tömegkommunikáció kiemelt komponenseként nagyban hozzájárult ahhoz, hogy századunk kultúrája vizuális kultúra legyen. Nagy Pál nem állít kevesebbet, mint hogy a vizuális költészet az ezredvég legfontosabb új irodalmi műfajává, az elektronikus irodalom előkészítőjévé vált.¹⁸⁸ Szombathy úgyszintén az avantgardban reneszánszát élő képversben véli felfedezni az előzményeket: „A mai komputerköltészet történelmi fedezetét a 20. század első felének dadaista, futurista és szürrealista költészetében is megtalálhatjuk, nem szólva a nyomukban keletkező konkretista kísérletekről.”¹⁸⁹ Bár a képvers a magyar irodalomnak is jelentős műfaja, hogy a magyarországi vizuális költészetnek még sincs kellő elismertsége, annak oka a kutatások hiányában keresendő. Ezt az űrt szeretné pótolni Kelemen Erzsébet hivatkozott értekezése, – azóta *Testet öltött szavak* címmel megjelent monográfiája – mely nemcsak a Papp Tibor-i életmű bemutatására törekszik, hanem a poézis előtt új távlatokat nyitó alkotói eljárásokat is igyekszik bemutatni. A vizuális költészet, a hangköltészet és a performansz a kinetikus költészettel és az interaktív installációkkal együtt azok a területek, amelyeken az

¹⁸⁵ A befogadás idődimenziójára vonatkozóan lásd még: BOOTZ, Philippe, *Poetic Machinations* = KAC (ed.) *Media Poetry...*, i. m., 219.

¹⁸⁶ PAPP, *Programozott irodalom*, i. m., 41.

¹⁸⁷ UŐ, *Dinamikus költészet*, i. m., 196.

¹⁸⁸ NAGY PÁL, *Az irodalom új műfajai*, Bp., ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézet – Magyar Műhely, 1995, 90.

¹⁸⁹ SZOMBATHY, *A konkrét költészet útjai*, i. m.

újmédiával barátságot kötő poéták újat alkothatnak. Hiánypótló lehet ebben a vonatkozásban Simanowski 2012 márciusában megjelent monográfiája is.¹⁹⁰

b) Interaktív költészet

Amennyiben az új közlésmódok és műfajok alkotják a vizsgálandó tárgyat, a líra műnemét tekintve egy olyan verstípusról is szólni kell, mely nem tartozik a számítógépes költészet témakörébe, de magán viseli a közeg sajátosságait, s a hálózati irodalom szülötte. Az interaktív vers ez a forma, de talán helytelen is csak a formát említenünk, hiszen ebben az esetben a tartalmi jegyek is nagyon hangsúlyosak és egyediak. Az interaktivitás kifejezése önmagában nem kizárólag az internetről szóló diskurzus része, hiszen az internet előtt létező média és egyes kommunikációs típusok is többé-kevésbé interaktívnek mondták magukat. A kifejezés része volt az akadémiai diskurzusnak is, amelyben a kutatók kétféleképpen próbálták meg definiálni: vagy a részvételi kommunikáció keretein belül, vagy pedig a két- vagy többirányú kommunikáció többé-kevésbé kifinomult visszajelző mechanizmusaként. A weblapok által kínált interaktív lehetőségeket több csoportba szokták sorolni. Megkülönböztethetünk navigációs, működési és alkalmazkodó interaktivitást aszerint, hogy a felhasználó beavatkozása milyen mértékű. Esetleg csak az oldalon való navigálásban nyilvánul meg, az oldal létrehozásában jelentkezik, vagy a teljesen személyre szabható tartalmat jelenti.¹⁹¹ Irodalmi szempontból ennek a felosztásnak nem sok hasznát vehetjük, hiszen az irodalom alaptényezőiről és azok kapcsolatáról nem szolgál információval.

A verssel kapcsolatos interaktivitást két típusba sorolnám. Eszerint az interaktív vers első típusába az egy szerzőtől származó, de elágazásokat tartalmazó művek tartoznának. Ezeknél a befogadó interaktivitása abban nyilvánul meg, hogy a mű elágazási pontjain választhat a továbbhaladási utak közül. Az ebbe a típusban tartozó versek egy vagy több elágazási pontot is tartalmazhatnak, melyektől továbbhaladva különbözőképpen folytatódik az alkotás. Bármelyik út is legyen a választott, annak témája szervesen kapcsolódik az előző versszakhoz vagy versszakokhoz. Ez a forma a hipertexttel mutat rokonságot, azzal a különbséggel, hogy bár ez is kapcsolóelemeket tartalmazó szerkezet,

¹⁹⁰ SIMANOWSKI, *Textmaschinen...*, i. m.

¹⁹¹ DEUZE, Mark, *A web és a webes újságírás típusai*, Médiakutató, 2003/ősz.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_03_0sz/04_webes_ujzagiras [2013.10.27.]

mégsem nélkülözi a linearitást. Egyaránt fontos a vers első és utolsó versszaka, s a köztük való „navigálás” sem lehet fordított irányú, csupán a lineáris olvasás közben felkínált alternatívák függvényében juttathatja más-más élményhez az egyetlen alkotó az egyetlen befogadót. A meglehetősen ritka verstípus igazi táptalaja csak az internet lehet, ahol tényleges online kapcsolat esetén választhat továbblépési irányt a mű olvasója. Az *Élet és Irodalom* szerkesztősége és a Westel már 2001-ben meghirdetett egy irodalmi pályázatot a kortárs magyar szépirodalom és az új kommunikációs formák kapcsolatának előmozdításának érdekében. A pályázatra olyan kötetlen tematikájú és műfajú műveket vártak, amelyeknek terjedelme nem haladta meg a 400 karaktert, ily módon a beérkezett színvonalas pályaművek részét képezhették a telefontársaság saját wap-oldalain kialakított kortárs irodalmi gyűjteményének. A pályázatra 67-en összesen 213 pályaművet küldtek, többségüket e-mailben. Ezek között az alkotások között is volt ilyen interaktív vers.

Az interaktív versek másik, gyakrabban fellelhető típusába a több szerzőjű alkotásokat sorolnám. Ezek létrejötte során leggyakrabban egy már adott kezdő versszakhoz más-más író kapcsolja hozzá a következő strófát. Ez a típus a már bemutatott elágazásos versnél jóval nagyobb interaktivitást engedélyez, hiszen az interakció nem a befogadás folyamatában érvényesül, hanem már az alkotás során. Eljutunk tehát az olvasó aktív közreműködéséig, addig a pontig, ahol a befogadó alkotóvá válik. A teljes folyamat során többszerzőjű alkotások jönnek létre, azaz nem csupán a gadameri értelemben lesznek változóak az irodalmi tényezők egy diakron perspektívában, hanem szinkronitásukat tekintve is folyamatosan változnak, fizikai értelemben is. Egy ilyen vers létrehozása a gyakorlatban többféleképpen valósulhat meg. Lényeges az első versszak megírása vagy kiválasztása egy adott motívum vagy gondolati tartalom alapján. Ez a kiindulópont tulajdonképpen már korlátozza a mű többi folytatóját, akiknek formai és tartalmi szempontokhoz egyaránt alkalmazkodniuk kell ezután. S hogy ki lesz a folytató, azt sem lehet a véletlenre bízni. Ha egyvalaki döntene a felkínált szövegváltozatok között, akkor jelentősen csökkenne az interaktivitás szintje is. Bár a választásnál mindenképp érvényesülnek szubjektív szempontok, az ilyen projektek kezdeményezői gyakran több véleményt is figyelembe vesznek, bevonják a döntésbe a líra szakavatott ismerőit és az olvasók táborát, hogy tudatosan szerkesztett műalkotás jöhessen létre. Ez a kontroll érvényes minden további strófára a vers befejeztéig. Egy alkotó esetén sem könnyű a zárlat kérdése, hiszen művet nem lehet befejezni, csak abbahagyni. Az abbahagyás pillanatának megállapításához viszont tehetség szükséges. Interaktív vers esetében ezt a pontot sem lehet önkényesen eldönteni, az alkotás minden fázisára érvényes kell legyen a kollektivitás.

Ennek a mértéke, s az, hogy ki milyen terjedelmű résszel gazdagítja az alkotást, s hogy éppen miért az ő sorai válnak a vers részévé, nem rögzített minden esetben. A szerzőség sem egyformán jelzett, akadnak anonim változatok, de a legtöbb esetben az adott sor vagy versszak végén fellelhető az író neve, sok esetben a virtuális térből ismert becenév vagy álnév formájában. Ez a sokváltozatosság is jelzi a műfaj kiforrotlanságát, ám ritkasága és körülhatárolatlansága ellenére is látnunk kell benne az online irodalom azon formáját, mely a jövőben jelentősebb helyet követelhet magának a digitális irodalom új közlésmódjai között. Különlegessége nemcsak az interaktivitásból adódik, hanem a többszerzőjűségből, aminek eddig csak a többszemélyes alkotást kívánó összetett műfajokban volt jelentősége. Ha találunk is példát a nyomtatott irodalomban több szerző által írt egyedi műalkotásokra, színdarabokra, forgatókönyvekre, ezek írása során a kollektív alkotás folyamatos együttműködést jelentett, az említett verstípus esetén a szerzők azonban nemhogy nem érintkeznek, nem is ismerik egymást, s a mű nem az együttgondolkodásuk eredménye, még akkor sem, ha mindannyiuk gondolatai összegződnek a versben egy definiálhatatlan képlet szerint. Dolores Romero López szerint a digitális irodalomban a legradikálisabb változást a kollektivitás tapasztalata eredményezi, mely a kreativitásnak is az egyik letéteményese.¹⁹² Nemcsak az interaktivitásnak és a nyitottságnak az előmozdítását segíti, hanem a művészet demokratizálódásával is együtt jár.

c) Holoköltészet

A digitális költészet új kifejezésmódjai között számon tartott típus a holoköltészet, melynek a technikai alapjai képező holográfia a magyar származású Gábor Dénes nevéhez fűződik.¹⁹³ Felvethetnénk a kérdést, hogy mi köze mindennek a digitális közeghez, ám a hagyományos lézeres holográfiával szinte egyidős volt a szándék, hogy a holografikus rácsot elektronikus vagy digitális jel formájában kezeljék, s innen már csak egy lépés mindennek a művészi célokra való alkalmazása, azaz a számítógépes holoköltészet létrejötte. Ez az új művészi kifejezésforma egy nehezen meghatározható háromdimenziós

¹⁹² ROMERO LÓPEZ, *From analogue to hypermedia texts...*, i. m., 463–475.

¹⁹³ A holográfia a fény hullámtermesztén alapuló olyan képrögzítő eljárás, amellyel a tárgy struktúrájáról tökéletes térhatású, vagyis háromdimenziós kép hozható létre. Gábor Dénes a képek rögzítésének egy olyan módját fedezte fel, ami több információ visszaadását tette lehetővé, mint bármelyik addig ismert eljárás. Mivel ennek révén – látszólag – minden információt tárolni lehet, az eljárást holográfiának nevezték el, két görög szóval, amelyek annyit jelentenek, hogy „egész”, „teljes” és „írás”, „irat”.

környezetet teremt, melyben egyedivé válik a látható objektumok jelenléte. Amíg a hagyományos holográfia esetén a befogadónak kell elmozdulnia, hogy új perspektívát nyerjen, a számítógép használatával a művész dinamikusan változtatja az objektum helyzetét és az azt körülvevő teret. Az ily módon létrejövő művet kinetikus alkotásként is értékelhetjük.

A többek között bioköltészettel és interaktív installációkkal is foglalkozó amerikai Eduardo Kac alkotásain kívül keves holopoémát találunk, ezeknek a vizsgálata viszont annál érdekesebb és más műfajok szempontjából is tanulságos, hiszen sajátosságai között megtalálható a nonlinearis szerkezet, az immaterialitás és a stabilitás hiánya. A holokölteményeknek nincs kezdete, közepe vagy vége, sokkal inkább próbálják kifejezni gondolkodásban rejlő diszkontinuitást. A látószög megváltozása mindig új olvasói helyzetet teremt. Miközben egy szó fokozatosan átalakul egy másikká, új jelentések is képződnek. Gyakran átjárhatóvá válnak a szófajok közötti határok, megfoghatatlanná válik a szintaxis. Egyes holopoémák egyszerű vagy komplex módon vegyítik a verbális és a képi elemeket. A transzformációknak mind jelentésmeghatározó szerepük van. A hologramok megjelenése első pillantásra inkább szobrászi, de a befogadó hamar rájön, hogy a különböző perspektívákból szemlélt betűk sorrendje is más. A dinamikus költeményekhez hasonlóan itt is meghatározó az egyes elemek mozgásában rejlő lehetőség, ami az egyik meghatározó különbség nyomtatott és digitális irodalom között.¹⁹⁴

---

¹⁹⁴ IKONEN, Teemu, *Moving text in avant-garde poetry. Towards a poetics of textual motion*, 2003.
<http://www.ekac.org/ikonon.html> [2013.10.27.]

3. A 160 KARAKTER MŰVÉSZETE

a) SMS - versek

Az internettől kicsit eltávolodva, de az elektronikus kommunikációnál maradva eljutunk egy olyan területre, ahol az írás ugyancsak végtelenre tágította a közlésfolyamat hatókörét, és hozzájárult eddig nem létező műfajok kialakulásához. A telefon megjelenése azért jelentett valódi áttörést az emberi kommunikációban, mert szegmentális és szupraszegmentális nyelvi jelek továbbítására is alkalmasnak bizonyult. Segítségével a szóbeliség kitörhetett a hely dimenziójából, s elterjedése egy új kommunikációtörténeti korszak nyitányát jelentette. A kábelkényszer megszűnésével, a mobiltelefon megjelenésével újraíródott ez a kommunikációs képlet, s ennek az eszköznek a multifunkcionális jellege az sms segítségével irodalmi teljesítmények életre hívását is eredményezte.

A médiakonvergencia, a médiafajták keveredésének korszakát éljük, amikor hétköznapivá válik, hogy az interneten hallgathatunk rádióműsort, vagy például sms-t küldhetünk a televíziók teletextjébe, amely automatikusan országszerte megjelenik a készülékeken. A mobiltelefon elterjedésével kialakult egy olyan generáció, amely mindennapi kommunikációjának meghatározó eleme lett a kapcsolattartás e sajátos módja; ma már munkánk, magánéletünk, kultúránk részévé váltak a készülékek és a GSM-távíratok. Az sms létrejött egy technikai véletlennek köszönhető, s a szolgáltató cégek kezdetben nem is látták a rövid szöveges üzenetekben rejlő üzleti lehetőségeket. Az sms-küldés bő két évtizede mondható általánosnak, s bár a rövid és takarékos írásra ösztönző forma alapvetően a magánjellelű érintkezés eszköze, felhasználásának lehetőségei az utóbbi években jelentősen bővültek. Gondoljunk csak az sms-en keresztüli banki szolgáltatásokra, időjárásjelentésre, friss hírekre vagy a választási sms-ekre. Napjainkban a szöveg mellé már képet vagy dallamot is lehet csatolni, elterjedtek a multimediális megoldások, az mms-ek. A rövid szöveges üzenetek nemcsak átvesznek bizonyos tömegkommunikációs funkciókat, hanem a kreatív megoldásoknak köszönhetően olyan új területeket hódítanak el, amelyekre néhány évvel ezelőtt gondolni sem lehetett. Néhány éve sms-regényt adtak ki Kínában, ahol pár év alatt több száz millióra növekedett az előfizetők száma. Qian Fuchang műve hatvan, mindössze hetvenkarakteres fejezetből állt, és egy házasságtörés történetét beszélte el sms-ekben. A szokatlan forma ellenére a művet

a Kínai Irodalmi Akadémia vezetője is értékes irodalmi alkotásnak nevezte, amely a kínai társadalom változásaira reflektál. A kommunista országban, ahol még az sms-eket is cenzúrázzák, a hivatalos kultúrpolitika is nagy lelkesedéssel fogadta a formabontó és pikáns irodalmi alkotást. Az új évezred nyitányának hasonlóan érdekes híre volt, hogy az angol MSN Messenger hatmillió brit felhasználója számára elkészítették az *Íliász* első öt könyvének sms-nyelven írt szövegváltozatát. A Microsoft-verzió a Homérosz-mű 37 ezer szavát 32 sorba sűrítette, smiley-k, szívecskék és egyéb sms-segédesszközök felhasználásával.

A rövid szöveges üzenetek számának ugrásszerű növekedésével sokan fedezték fel az sms-ben rejlő művészeti lehetőségeket. A közelmúltban több külföldi, majd magyar sajtótermék is hirdetett sms-vers versenyt, ahol mindössze azt kötötték ki, hogy az alkotások nem haladhatják meg a százhatvan karaktert. Az sms-költészet mindenki számára elérhető, egyszerű és rendkívül szórakoztató alkotásmód. Bajnokságokat is rendeznek sms-poétáknak, ahol értékes díjakat lehet elnyerni a 160 karakterrel. A brit *The Guardian* című lap évek óta szervez versenyt a beküldött sms-versekből. A több ezer benevezett sms közül egy költőkből álló zsűri választja ki a legjobbakat. Volt olyan év, amikor a döntős sms-verseket sms-ben elküldték az összes versenyzőnek, akik megszavazták a nyertes verset. Az előírás csak a terjedelmet (160 karakter) szabja meg, ám ez a kikötés egyben az sms-költők találékonyságát és kreativitását is teszteli. A „Ki a legjobb mobildalnok” felhívásra évről évre több nevezés érkezik. A *Guardian Online* technika rovatának szerkesztője szerint a szöveges üzenetek kora egy izgalmas, sokoldalú új nyelvet hozott létre, amit ha az irodalom egyik legrégebbi műfajával, a verssel kombinálunk, bizonyosságot nyerünk abban, mennyire kreatív, és mennyi lehetőséget rejt magában az sms.

Az interneten fellelhető jónéhány versgyűjtemény, vannak magyar lírai művek, s prózai alkotások szintén gyarapítják az irodalmat. A *Transindex* erdélyi internetes portál először 2001 novemberében hirdetett sms-novellapályázatot, ugyancsak 160 karakteres terjedelmi korláttal. A zsűri hat szerző hét novelláját díjazta. Az első magyar nyelvű sms-líra-kötetet 2000-ben jelentette meg Márkus-Barbarossa János és Farkas Wellmann Endre, *Dihoriada* címen (Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy). Ez a vállalkozás azonban a megjelenő verseskötetek kétharmadához hasonlóan visszhangtalan maradt, elfelejtődött. A gondos előkészítésnek, kiadói marketingnek, s talán a nagyobb érdeklődést mutató befogadóknak köszönhetően a magyar lírikusok közül Turczi István költő-műfordító az, akinek nemcsak hogy kötete jelent meg sms-versekből, hanem az érdeklődés

középpontjába is került általa. 2002-ben a nyári könyvhéten mutatták be verseskötetét, az „SMS 66 kortárs költőnek” című gyűjteményt. Az alkotás különlegessége, hogy a rövid szöveges üzenetek műfaji korlátait szem előtt tartó, 1-3 sms-nyi írásokat tartalmaz - olyan, mint egy nyomtatott elektronikus faliújság vagy egy sms-fal. A papírra vetett és kötetbe rendezett üzenetek igazi ereje a nyilvánosságban rejlik, hiszen a telefonon elküldött üzenetekkel ellentétben ezeket a rövid „mobilalkotásokat” a kötet kézbevitelével bárki elolvashatja, tehát a short message-ek itt átlépik a digitális szakadékot, és olyan emberekhez is eljuthatnak a különleges versek, akiktől távol áll a technika. A rövid versek szikárságát Lévai Ádám fekete-fehér grafikái oldják, az sms világába csempészve a képes-szöveges üzenetek hangulatát, az mms-ek világát, amikor az üzenet mellett képet, mozgóképet és hangot is küldhetünk. Egy internetes kritika szerint a kötet nyelvünk rövid szöveges üzenetekhez alkalmazkodó világából nyújt érdekes ízelítőt azzal, hogy sms-verseket tartalmaz, ami tulajdonképpen egy teljesen új, modern irodalmi műfaj megjelenését is jelenti.

2007-ben megjelent az első magyar sms-regény is *160* címmel. A műben egy fiú életének csaknem egy évét követheti nyomon az olvasó a főszereplő mobiltelefonján tárolt sms-ek útján. A több mint háromszáz oldalas regény lapjain tematikus fejezetekben olvashatók a címet ihlető, a technikai paramétereknek megfelelően legfeljebb 160 karakter hosszú üzenetek. A kimenő és bejövő üzenetek mellett a küldés időpontja is látható, így az olvasó december 7-étől következő év októberéig követheti a fiú szerelmi és egyéb kapcsolatainak alakulását. A rövid szöveges üzenetek segítségével a történet teljesen kirajzolódik, átkötő szöveg nincs, a Danke álnéven író szerző azonban az el nem küldött üzenetek segítségével úgymond narrátorként segíti az olvasót.

Ugyancsak 2007-re datálódik a finn Hannu Luntiala *Az utolsó üzenetek* című sms-regénye, melyet egy évvel megjelenése után Magyarországon is kiadtak. Az alkotás formáját tekintve klasszikus sms-ekre bontott regény. A történetben néhány barát szűk két hónap leforgása alatt közel ezer sms-t küld egymásnak. Ezekből az üzenetekből alakul teljes regénnyé a mű, melynek középpontjában Teemu, egy számítástechnikai cégnél vezető beosztásban dolgozó férfi áll, aki egyik napról a másikra otthagyja állását és hosszú, látszólag céltalan utazgatásba kezd. A titokzatos, egyre több bonyodalomba kerülő férfi szeretteivel kizárólag sms-ben tartja a kapcsolatot. Az üzenetváltásokból sorsok, konfliktusok, emberi játszmák izgalmas hálózata bontakozik ki, sőt egy sajátos bűntényre is fény derül. Az üzenetek a klasszikus, 160 karaktert még a magyar fordításban sem haladják meg, látszik a küldő vagy a fogadó, és a dátum. A tördelés során még arra is

figyeltek, hogy az egy mobilképernyőn olvasható négysornyi terjedelmet sorközökkel érzékeltessék. A regény Finnországban meglehetősen népszerűnek bizonyult, magyarul a Kossuth Könyvkiadó adta ki egy távközlési vállalat támogatásával. A több mint háromszáz oldalas könyv tíz szereplő egymásra válaszoló sms-eiből épül fel, s a sajátos tördelése miatt lett ilyen terjedelmes. Szerzője szerint a közvéleményt megosztó műve igen sok figyelmet követel az olvasótól, hisz a rövid, célratoró üzenetek hézagjait saját fantáziájával kell kitöltenie.

Kétségtelen, hogy ezeknek a műveknek a különlegességét a kötött terjedelemből adódó korlátok eredményezik, s ennek következményei elsősorban formai jellemzőkben érhetők tetten. A hiányos szerkesztés, a grafostilisztikai eszközök, a tudatos helyesírási hibák és a rétegnyelvi kifejezések a másodlagos írásbeliség formai sajátosságai, elsősorban nyelvészeti vizsgálódások tárgyai. Számos tanulmány szól az sms-ek nyelvezetéről és stílusáról¹⁹⁵, s bár határterületet képez az irodalmi vizsgálódásokkal, jelen írásnak nem célja a nyelvi jellemzők feltárása. Azt meg kell azonban állapítani, hogy a rövidség, az ökonómiára való törekvés nemcsak formai jegyekben ölt testet. A rövidítések típusa, mennyisége, az írásjelhasználat egyfajta identitásfunkcióval is bír, s a közvetlenség vagy közvettség által az alkotó-befogadó viszonyára, illetve a recepcióra is hatással van. Az sms 160 karaktere már izgalmas szóalkotásokra kényszeríti az „esemeselőt”, nem beszélve arról, hogy a személytelenség és a végtelen személyesség ebben a műfajban végérvényesen egymásra talált. Ezek a jellemzők adják egyediségét, s nem elsősorban a gondolatiság, ami sms-verset és hagyományosat nem különít el egymástól. Legkifejezőbbek erre vonatkozóan Parti Nagy Lajos szavai, akit az Origo csevegőforumán kérdeztek a témáról. Kortárs költőnk a kérdésre – „Mi a véleménye a pár soros sms-versekről?” – így válaszolt: „Ez olyan, mintha azt kérdeznék, hogy mi a véleményem az írógépett versekről, vagy a Windowsban írt versekről. Ha jó, jó, ha nem, nem.” Tény, hogy az sms-kultúra is termeli a maga redundanciáját, sok az értéktelen alkotás, ami rossz fényt vethet a műalkotás kategóriájába sorolható írásokra. Ezért tartják sokan szembenállónak a nyomtatott és a digitális változatokat, s megkérdőjelezzik az sms-kultúra létét, de ha el is ismerik azt, akkor is negatív kritikával illetik, mondván: a mobilhasználat nemcsak az írásbeliség, de a szóbeliség trónfosztásához is hozzájárulhat. Nádasy Ádám nyelvész szerint e tekintetben sem előre-, sem visszalépésről nem lehet beszélni, érték kategóriákról van ugyanis szó, nem

¹⁹⁵ ÉRSOK Nikolett Ágnes, *Sömös, susmus, írj vissza*, Magyar Nyelvőr, 2004/ 3, 294–313.

pedig a nyelv romlásáról vagy javulásáról.¹⁹⁶ Amikor az sms-alkotásokban terjedő, különböző karakterekből szerkesztett hangulatjelekből (emotikonokból) szótárakat állítanak össze, vagy az oplogókat új vizuális népművészetként értékelik,¹⁹⁷ vagy sms-folklórról¹⁹⁸ beszélnek, akkor semmi esetre nem beszélhetünk a kultúra fenyegetettségéről vagy a sekélyes nyelvhasználatról.

A tömegkultúra és a népi kultúra közötti átjárások tanulmányozásához hasonlóan érdekes a vizuális kultúra területeire való kalandozásunk. Nem ok nélküli ez a kalandozás, mert az új információs csatornákon megjelenő közlendők sokszor hordoznak az íráson kívüli jeleket is, s az írásuk inkább tartozik a másodlagos írásbeliség, a beszédközeli írás típusába. Az sms-szövegek kifejezetten emlékeztetnek a beszéd alinearitására, arra, hogy a beszéd folyamatot egyéb kiegészítő kellékek segítik. Balázs Géza szerint „az elektronikus és az sms-folklór ma még jobbra az írásbeliség segítségével terjed, bár tudjuk, hogy egyre több a képi, illetve a szöveg+kép (verbális elem+kép) üzenet, egy új ikonikus forradalmat előlegezve. Sőt s helyzet tovább bonyolódik a statikus (álló) és a dinamikus (mozgó) jelek megjelenésével...”¹⁹⁹ Nem állnak messze az igazságtól az új kommunikációs formákat beszélt szöveggént aposztrofáló kijelentések sem.²⁰⁰ Sándor Klára szerint az e-mail, az sms, az internetes fórumok, a chatüzenetek szövegei mind beszélt szövegek, írott formában.²⁰¹ Ennek az írott formának a sokszor „megdöbbentő” stílusa, helyesírása miatt kétségbeesni nem kell, hiszen a különleges jelölések és rövidítések konvencionálisak, s az sms-ezésben szintén beszélhetünk szlengről. Az sms-ek is sokfélék. Íródhatnak az írásbeliségre jellemző, semleges nyelven, a megszokott helyesírással vagy az említett, sokakat „sokkoló” stílusban. Szükséges mindezek mellett látnunk, hogy az említett másodlagos írásbeliség kiváló táptalaja a mai folklórnak, s ha az sms-versekben nem is a mai népköltészetet kell keresnünk, az sms mint tömegmédiium és mint folklórközeg jelentős esztétikai értékeket is közvetíthet. Kulturális körökben az sms-t, gyakran emlegetik a harmadik évezred haikujaként, annak a japán eredetű műfajnak a nyomán, mely mindenekelőtt a tömörítés művészete, hiszen tizenhét szótagba foglal egy verstémát.

¹⁹⁶ GALVÁCS László, *Szóbeliség vagy sms - új nyelv születik?*, EvilágOnline, 2004/1. <http://www.pointernet.pds.hu/ujsagok/evilag/2004-ev/01/2007030714253516100000823.html> [2013.10.27.]

¹⁹⁷ NYÍRŐ András, *Miért jó az oplogó? : Az új vizuális népművészetéről* = *Uő, A 21. századi kommunikáció új útjai: Tanulmányok*, Bp., MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2001, 37.

¹⁹⁸ BALÁZS Géza, *Sms-nyelv és folklór*, Bp., Magyar Szemiotikai Társaság – Inter nonprofit Kft. – prae.hu, 2011.

¹⁹⁹ *Uo.*

²⁰⁰ ÉRSOK, *Írva csevegés...*, i. m., 99–104.

²⁰¹ SÁNDOR Klára, *SMS, köldökzsinór az éterben*, 2005. <http://www.168ora.hu/cikk.php?id=3072> [2013.10.27.]

b) MeSeMes(ék)

Új irodalmi műfajként definiálja az ötletgazdája a www.mesemes.hu oldal tartalmát adó alkotásokat, amelyek sajátos módon egyszerre kapcsolódnak a mobilkommunikációhoz és az internet világához. A 160 karakterből álló sms-mesék szövege ugyanis a GSM szabványok között definiált mobiltelefonokkal küldhető „rövidüzenet-szolgáltatáshoz” szabott, ezeknek a megfilmesített változata viszont igényli a vizuális környezetet, a multimedialitást, s bár a jelenlegi technikának köszönhetően az okostelefonokon már önmagában élvezhetőek lennének a honlap alkotásai, megvalósításuk az említett weboldalhoz köti azokat.

Az oldalon található művek legtöbbször az alkotója a meseköteteiről is ismert debreceni jogász, Zeke László, aki 2009-ben írta és illusztrálta az első mesemeseket, majd később elkészítette a hozzájuk kapcsolódó félperces filmeket. A részben képi műfajnak tartott mesemesek megszólaltatója a színpadról és a filmvászonról egyaránt ismert Kálloy Molnár Péter, az íróként, műfordítóként is tevékenykedő színész. Az oldalon hirdetett játék által bárki részt vehet „vendég-mesemes” írásában, s teret kaphat a nyilvános megjelenésre. A megfelelő színvonalú beküldött pályaművek megfilmesítésre kerülnek. A kísérletező kedvűeknek csupán a honlapon közzétett „MeSeMeS Szabálykönyv”-ben meghatározott szabályokat kell betartaniuk. A szabálykönyv részletesen definiálja a mesemesek elvárt tartalmi és formai elemeit is. Tömören fogalmazva a művek tartalmára a mesék hagyományvilága, míg formai kellékeire az sms szabályai az irányadóak. Az irodalmi üzenettel bíró, fontos vagy vicces dolgról szóló mesemesek „az emberi közösség pszichéjéhez szóló, ősi, archetipikus figurákat, vagy ezek mai megfelelőit felsorakoztató tanulságos történetek, amelyekben nem a karakterisztikus, személyes jegyeket, érzelmeket megjelenítő „sztorinak”, hanem az elvonatkoztatott általánosításnak, bölcs tanulságnak, filozófiai mondandónak van döntő szerepe.” Kissé paradoxnak hat, hogy a szabályzat szerint bár nem idegen a modern kor környezetének megjelenítése sem, nagyobb részben ősi és klasszikus mesebeli figurákat (öreg király, legkisebb királyfi, hétfejű sárkány, gonosz boszorka, kobold, tündér) szerepeltetnek. Ennél méginkább ellentmondásosnak gondolom azt a már írásmódra vonatkozó elvárást, hogy a szövegeknek tartózkodniuk kell az sms-nyelv jellegzetes rövidítéseitől, a gyakran karakter-kombinációkból létrehozott emotikonoktól, ehelyett a magyar nyelv szabályainak megfelelő, szabatos, pontos és helyes nyelvhasználat az elvárás. Úgy gondolom, a műfaj ősi eredetére való utalásképpen egyet

lehet érteni a szövegalkotási hagyományokhoz való ragaszkodással, de az sms-ek révén született kreatív nyelvhasználati megoldások kerülése sem indokolt.

Az összes mesemes megtekintése négy év alatt közel 180 ezres nézettséget ért el (2013. 09.), ami tekintélyes számnak mondható. Az oldal illetve a multimédiás üzenetek népszerűsége azzal is magyarázható, hogy a rövid műfajok reneszánszukat élik. A megtekintések gyakorisága alapján rangsorolt „Top 15” mesemes mellett a főmenüből tematikus csoportok alapján választhat az oldal látogatója, hogy például „Állat- és növény mesemeseket”, „Sárkány mesemeseket” vagy filozofikus, esetleg a lélektan témakörébe sorolt alkotásokat szeretne-e olvasni. A tíz csoport mindegyike tíz mesemest tartalmaz, így az oldal 100 alkotással indult. A fejezetenként változó és a többnyire adott témákhoz kapcsolódó oldalszínek és megoldások részben Zeke László ötletei nyomán születtek, részben hivatásos grafikai és illusztrátori képességekkel rendelkező szakemberek munkáját dicsérik. A választott mesemes címére illetve a filmkockára kattintva megjelenik a maximum 160 karakterből álló szöveg, és egy külön ablakban elindíthatóvá válik az adott mesemesből készített animáció, melyet zenei aláfestés és a szöveg alámondása kísér. Az alámondás alapértelmezésben Kálloy Molnár Péter értelmezésében történik, de számos mesemes esetében választhatjuk a „projektgazda” fiának, Zeke Lackónak gyermekhangját, annak ellenére, hogy a szövegek nem gyermekmesék, sokkal inkább felnőtteknek szólnak. Egy interjúban a szerző is nyomatékosítja, hogy a mesének nem sajátossága, hogy gyermekekhez szóljon. A műfajválasztást az indokolja, hogy a mese az eszközei és az archetipikus ősi figurái által a legalkalmasabb az egyetemes és általános tartalmak kifejezésére. Zeke László szerint a mesemesek mindenki számára hordoznak üzenetet, a célcsoportok kor szerinti felosztását ezért fölöslegesnek tartotta.

A magyar hangsávokat követően egyre több műnek készül el az angol nyelvű változata, és különböző nyelvű feliratok közül is választhatunk. A tervek szerint a későbbiekben jeltolmács révén a siketek számára is lefordítják a multimédiás irodalmi üzeneteket. Egy linkre kattintva elolvasható a szerzői kommentár, amely lehet lényegre törő rövid magyarázat, szubjektív nézőpont vagy más, terjedelmi korlát nélküli intertextuális utalás. Az oldal lehetőséget ad felhasználói kommentek hozzáfűzésére és a videó továbbküldésére is.

A játék részét alkotó „Zöld-föld mesemes” nyomon követhetővé teszi, hogy milyen országokból voltak a honlapnak látogatói, és ösztönzi az olvasót, hogy a műfajnak más nemzetek között is terjesztőjévé váljon. A játék „apostolaiként” tevékenykedők „hódításait” oklevéllel tanúsítják, a nevüket pedig a weblapon található dicsőségtábla

örökíti meg. A statisztika szerint 2013 tavaszáig 53 országból nyitották meg a honlapot, amely nemrég egy kreatív írás kurzus témája is volt. Az interakcióra lehetőséget adó „Játék” menüpont alatt már megírt, nem mesemes-nek szánt, de az oldal tartalmához illeszkedő szövegeket is gyűjthetünk, amelyeket a szerkesztők a „Talált mesemes”-ek között tesznek nyilvánossá a forrás megjelölésével. Itt főleg ismert írók gondolataival, aforizmáival találkozhatunk.

A maximális sűrítésre kényszerített, lényegükre csupaszított történetek a szűkre szabott forma miatt is igénylik az írói kreativitást. A rendelkezésre álló 160 karakter csak úgy tesz lehetővé bármiféle narratívát és értelmet, ha áttételes jelentésekkel bíró tulajdonságokkal ruházza fel a szövegeket. A hatás fokozása érdekében gyakoriak a szövegekbe épített szállóigék, állandósult szókapcsolatok, s fontos szereppel bírnak a humor különböző formái, amelyek közül külön említést érdemel az abszurd humor, s helyenként hangsúlyossá válik az irónia és a morbid humor is.

Az oldal további fejlesztésének lehetőségeit az interaktivitás fokozásában valamint az okostelefonok platformjára való alkalmazhatóságban látom. Előnyös lehetne egy üzenőfal létrehozása, a szerzőkkel való kapcsolattartás elősegítése. Zeke László várakozással tekint a készülő idegen nyelvű verziók elé is. Ötletekben és tervekben nincs hiány, ezek közül egy tűnhet furcsának: a projekt beteljesülését Zeke egy az örökkévalóságnak is szóló nyomtatott kötet megvalósulásában látja...

4. SLAM POETRY

Az újmediális közegben megjelenő epikus alkotások és lírai művek számbavétele után adódik a kérdés, milyen indíttatást kapott a drámai műnem a késő modern médiától, vannak-e új irodalmi vonatkozású kezdeményezések ezen a téren. Mielőtt online tragédiák nyomába erednénk, szükséges leszögezni, hogy a médiakonvergencia következtében az eddig elkülönülő műnemek és műfajok gyakran átfedésbe kerülnek, így nagyobb valószínűséggel találkozunk nehezen definiálható határműfajokkal, műfajkeverékekkel. Nemcsak emiatt problematikus a drámai műnembe tartozó alkotások keresése a világhálón, hanem azért, mert a személyes jelenlétet és megtapasztalást igénylő, színpadra szánt mű a virtualításban kevésbé működőképes. A „Netszínpad”-hoz hasonló kezdeményezések pedig nem alkalmasak ennek a dolgozatnak a keretein belül való értékelésre, hiszen a közvetítésen kívül másra nem használják az internetet.²⁰² Ebben illetve a következő fejezetben tárgyalt két jelenség sem sorolandó a virtuális művészetek tárgykörébe, ebben a dolgozatban való bemutatásukat sokkal inkább a kialakulásukat meghatározó új médiától befolyásolt változó médiakörnyezet indokolja.

Az elsőként górcső alá vett slam vagy slam poetry átmenetet képez az előadó-művészet és a líra között. Az általa a vokalitás közegébe visszataláló szóbeli költészet a pillanat művészete is, a közvetlenség és a jelenlét varázsa révén nyer értelmet, ami a színpadi művészetként való értékelését is megmagyarázza. A szabad fordításban „ütős költészet”, átvitt értelemben éles bírálatot jelentő, a nyolcvanas évek Amerikájából eredő műfajt a Wikipédia alulról szerveződő szórakoztató-elgondolkodtató eseményként határozza meg, ahol a résztvevők saját verseiket, műveiket adják elő néhány percben (általában három perc), és ezek után értékelik egymást. Újmediális sajátosságként itt is ledőlnek a falak előadó és közönség közt azáltal, hogy utóbbi az előadás közben is folyamatosan kinyilváníthatja véleményét. Az előadásmód fontossága, a színpadra termettség, az interaktív térben való élményszerzés képessége az előadó-művészethez közelítik a műfajt. Az eseménynek fontos résztvevője a közönséget aktivizáló, a

---

²⁰² 2011-ben kezdte meg működését a hazai színházak előadásait a külhoni magyarok számára az interneten elérhetővé tevő vállalkozás. A Netszínpad szolgáltatása a <http://netszinpad.com> oldalon érhető el, emellett a színházban játszott darabok előzetesei megtekinthetők a Facebookon (<http://facebook.com/netszinpad>) és a YouTube-on (<http://youtube.com/netszinpad>) is. Bár a közvetítéseket a netszinpad.com különleges szolgáltatásokkal tervezi kiegészíteni: a néző több nyelven is megjeleníthet feliratot az előadáshoz, valamint egy arckövető szoftver segítségével a kiválasztott szereplő arcát a képernyő felső sávjában kinagyítva is figyelheti, a fő profilnak az online közvetítést szánják.

dramaturgiáért felelő porondmester, slam-mester vagy konferanszié, aki a show-jelleggel együtt szintén a színpadi művészet felé tereli a jelenséget.

A közösségiség, a jelenbe vetettség, az élő nyelv, a szó a hagyományos költészettel is párhuzamba állítják, de a versenyeken történő közönség általi ítéletmondás fontos elkülönítő jegyek. A hip-hoppal és a rappel is rokonított műfaj mindkettőtől alapvetően különbözik, hiszen nem zenéhez kötött és a rímek száma illetve a szerkezetet adó ritmus sem kötelező elem. Fontosabb az egység, az elgondolkodtatás, a szövegek mögötti tartalom, ami csak úgy lehet teljes, ha a verseket előre megtervezik, megírják, begyakorolják. Az utca nyelvén a tömegekhez aktuális témákról szóló alkotások nem titkolt célja a költészet népszerűsítése, ami a jelek szerint sikeres is, hiszen a néhány éve térhódításba kezdett slam poetry egyre ismertebbé válik, a műfajt képviselő slammerek számára pedig rendszeresen szerveznek versesteket és bajnokságokat, s egyre több slam poetry klub is alakul. A versenyeken kínált három kategória általában: a nyitott slam, amelyen bárki a közönség elé állhat, a meghívásos slam – csak meghívott fellépők léphetnek fel –, és a „theme slam”, amely során a versek egy előre megadott témához (pl. költészet napja), gondolatkörhöz (pl. idő) vagy személyhez (pl. Petőfi Sándor) igazodnak. Az egyéni fellépők mellett a közelmúlt újításaként tűnt fel a teamslam, azaz a csoportos produkciók megjelenése.

A selejtezőket követően 2013 novemberében már a második Országos Slam Poetry Bajnokságot rendezték meg Budapesten. A főváros mellett aktív közösség formálódott Pécsen, s számos más vidéki nagyváros is helyet adott klubesteknek, rendezvényeknek. A több mint 5000 tagot számláló Slam Poetry Magyarország Facebook-oldal a hazai slammerek, szervezők és rajongók egymásra találását, illetve az eseményekről való informálódást hívatott segíteni. A művelőinek a sokszínű és kreatív nyelvhasználatáról árulkodik a villámköltészetnek is magyarított slam szócsaládjának bővülése (slammer, slammelni) és egyéni szóalkotások megjelenése (slaminárium, slamtelenség, slammesty). A nyelvhasználatnak ugyanakkor jellemzője a mai magyar költői nyelvet is érintő tendencia, a szleng kifejezéseinek használata, a szabadszájúság, az élő beszédhez való közelítés. A versek sajátos jellemzője a jelenre való reflektálás és az erős társadalomkritika.

Függetlenül attól, hogy szövegcentrikus műfajról van szó, és alapértelmezésben a slamet kellékek és zene nélkül adják elő, a jelenség szülőhazájának tekintett tengerentúlon a performansz és a zene egyszerre és egy térben fogant. A műfaj elsődleges befogadói közege ma is vonzódik a populáris zenéhez, erről tanúskodnak a gyakran szórakozóhelyen szervezett fesztivál jellegű slam-rendezvényeken fellépő zenekarok, a kísérő koncertek, a

párhuzamosan rendezett rap-versenyek, s a slam-versenyek számai között zenét szolgáltató dj-k, nem beszélve arról, hogy a manapság legnépszerűbb szerzők nagy része egyszerre zenél, ír dalszöveget és verset. De hogy a műfaj nemcsak a vokális közegben működik, arra jó példa Pion Istvánnak 2013. április 11-én megjelent verseskötete (*Atlasz bírja*), amely által először szerepel a műfaj magyar verseskötetben, köszönhetően természetesen annak, is, hogy a nagyközönség a szerző nevét az első országos Slam Poetry Bajnokságon már megismerhette. A nyomtatott kötet megjelenése az új médiának az offline irodalomra való visszahatását példázza. A vázolt jelenség kapcsán ó- és új média szinergiájaként szemlélhetjük a slam-estekkel összekötött verseskötet bemutatókat is. Hogy lesz-e a „három perc hírnévből” az örökkévalóság művészete, arra Vass Norbert *Kis hazai slamtörténet* című átfogó körképet nyújtó írása²⁰³ sem tud választ adni, de hogy az intenzíven fejlődő műfaj sokat tehet azért, hogy a fiatalabb generációk között népszerűbb legyen a líra, arra jó bizonyíték a 2013-ban nagy sikerrel zajlott Slam School Poetry, az *Irodalmi Jelen* által középiskolásoknak hirdetett slam költészeti verseny.

---

²⁰³ VASS Norbert, *Kis hazai slamtörténet, avagy a text-tusák kontextusa*, Szépirodalmi Figyelő, 2012/6.

5. FLASH MOB

A slam poetrytől még nagyobb mértékben az előadó-művészet körébe sorolható jelenség a rövid múlta visszatekintő flash mob, ami emberek előre megszervezett, nyilvános helyen létrejövő csoportosulását jelenti. A magyarul villámcsődületnek is nevezett esemény célja egy adott témával kapcsolatos figyelemfelkeltés vagy meghökkentés. A tíz évvel ezelőtt New Yorkban született spontán köztéri performansz szabályok szerint szerveződik, meghatározott időkeretek között zajlik, s az adott helyen csoportosuló egyszeri közösség egy előre eltervezett koreográfia szerint cselekszik. Feltehetnénk a kérdést, hogy mi köti mindezt az új médiához, azon kívül, hogy a késő modern kor társadalmában született. A kommunikációs társadalom utcaművészetének is tartott irányzat résztvevői általában mobil és internet hálózaton keresztül szerveződnek, tartanak kapcsolatot és fogalmazzák meg kiáltványukat, s gyakori, hogy a flash mobok nemcsak a jelenlévőknek nyújtanak élményt, hanem az információs technológia lehetőségeit kihasználva videók formájában a hálózaton indulnak másodvirágzásnak. Arra is lehet példát mondani, hogy egy adott koreográfia egy honlapra vagy a Facebookra felkerülve ad lehetőséget a betanulásra és a megvalósításhoz való csatlakozásra. Az embereknek a valós térben végrehajtott kitörési kísérlete viszont annak a bizonyítéka, hogy az internet-közösségeknek is egyre nagyobb az igényük a személyes találkozókra, a virtualitás világából a realitás világába való visszatérésre.

Bár a villámcsődületnek nincs politikai célja vagy színezete, a média olykor tévesen politikai demonstrációkra is alkalmazza a flash mob megnevezést. Az ilyen jellegű funkcióváltástól, a politikai felhang megjelenésétől tart az a gyülekezési törvényhez kapcsolódó belügyminiszteri tervezet, amely szabályozná az előre be nem jelentett gyűlések, köztük a villámcsődületek szervezését és megtartásának körülményeit is. Valós veszély, hogy egyes rendezvények a flash mob lényegével visszaélve próbálnak zavart kelteni. Az ilyen, flash mob technikáival szerveződő demonstrációk és marketingakciók azonban távol állnak az alapvetően önmagáról szóló kollektív alkotástól.

Legnehezebb a flash mob céljáról véleményt alkotni, hiszen egyaránt lehet találkozni öncélú, szórakoztatást szolgáló csoportosulásokkal, de szintén jelen van a nagyon is súlyos mondanivalóval bíró aktivista irányzat. Ez utóbbiak a provokativitás és a nagyobb érdeklődésre számot tartó aktuális problematika révén tágabb lehetőséget adnak a szellemességre és a kreatív megoldások alkalmazására. A flash mob fajtáit a kapcsolódó művészeti ágak szerint is szokás tematizálni, így beszélhetünk zenei flash mobról,

építészeti flash mobról, táncos flash mobról, s hamar el is érkeztünk a számunkra érdekes irodalmi flash mobhoz. Ilyen volt például 2013 júniusában Szegeden az ünnepi könyvhét alkalmából szervezett megmozdulás, amelynek résztvevői egyszerre olvastak fel egy olvasást népszerűsítő szöveget. Egy évvel korábban ugyancsak a könyvheti rendezvényhez kapcsolódott az „*Emeljük kalapunkat Ady Endre előtt!*” címet viselő villámcsődület, amelynek felhívása szerint a résztvevőknek egy sapkát vagy kalapot kellett magukkal hozniuk, s azt egy adott időpontban egyszerre megemelni Ady Endre Liszt Ferenc téri szobra előtt. Hogy külföldi példával is éljünk, egy Pennsylvániában lévő főiskolán tartott flash mob résztvevői az amerikai történelemhez kapcsolódó 30 tiltó listára került könyvből olvastak fel egyszerre, az olvasás szabadságáért megtartott „Tiltott Könyvek Hetének” 30. évfordulóján. Figyelemre méltó, hogy mindhárom flash mob a Guttenberg-galaxis eseményeihez kapcsolódik, a nyomtatott kultúrát hívatott népszerűsíteni, ily módon – mint e dolgozat több helyén is – ez esetben szintén azzal kell szembesülnünk, hogy a modern kor médiumai és jelenségei visszahatnak az ómédia történéseire.

6. IRODALMI BLOGOK

A blog az interneten vezetett, folyamatosan bővíthető napló. A kifejezés egy ritka szóalkotási eljárással, a web és a log szavak összevont alakjának a rövidülésével jött létre, s néhány év alatt megtörtént az igévé válása (blogol) is. A húsz éves múltra visszatekintő új kommunikációs forma megjelölésére elterjedtek még a webnapló vagy a weblog szavak. Az utóbbit már a 2003-as Oxford English Dictionary is tartalmazta a weblogolás és a weblogol kíséretében. A fogalomnak többféle meghatározása létezik, amelyek többsége hangsúlyozza a blogok nyilvános voltát és személyes jellegét, tartalmának szubjektivitását. Általában azt is megjegyzik, hogy olyan webalkalmazásról van szó, amely időponttal ellátott bejegyzéseket tárol egy nyilvános weboldalon, s bejegyzései leggyakrabban fordított időrendi sorrendben vannak. A blogok legfőbb vonzereje a profizmus hiánya és kívülállásuk, aminek köszönhetően szerzőik bármit leírhatnak, amit gondolnak, és úgy, ahogy akarják, szerkesztési alapelvekre és műfaji korlátokra való tekintet nélkül.

Az egy személyhez kötődő és a különböző témákban az önkifejezést célzó alkalmazásokon kívül találkozhatunk az üzleti kommunikációt célzó blogokkal és tematikus blogokkal. A webhely látogatói a legtöbb bloghoz hozzáfűzhetik nyilvános megjegyzéseiket, amelyeknek a szövegmennyisége az eredeti bejegyzés sokszorosa is lehet, s amelyekre a naplóíró szintén reagálhat. A blogban az írás és az olvasás már nem magányos tevékenység, a blogot közösen alkotják írók és olvasók. Ez a fajta interaktivitás ellentmond a naplóírás önmagában magányos elfoglaltságának, a nyilvános napló fogalma oximoronot alkot, hiszen a napló a hagyomány szerint személyes és titkos, ezzel szemben a blog ki van szolgáltatva a nyilvánosságnak. Kósa Báborka szerint nem ez az egyetlen ellentmondás, a látogatói kommentárok következtében mesterségesen generálódó közösségek megszüntetik a naplóírás önmagában magányos elfoglaltságát.²⁰⁴ A blogot a 21. század nagy (torz)szülöttjének nevező szerző jól látja ebben az illúziószerűséget is. Hasonlóképpen vélekedik Juhász Dóra, aki szerint „a blog egy különös nyilvánossá válás fóruma, ahol egyszerre működik egy nagyon erős jelenlét...és egyfajta tudatosan vállalt távolság, felvett álarc vagy szerep.”²⁰⁵ Az elrejtőzés vagy többszemélyűség ennek a kifejezésformának is élő jelensége.

A hipertextet, hivatkozásokat, multimediális elemeket tartalmazó blog arculata a tulajdonosának személyiségétől függ, stílusában is tükrözi a blog birtokosát, akinek

²⁰⁴ KÓSA, *Blog/irodalom...*, i. m.

²⁰⁵ JUHÁSZ DÓRA, *A blog-költők és az up-to-date kánonok*, Első Század, 2008/11, 223.

önkifejező eszközként áll rendelkezésére a különböző illusztratív és vizuális elemek tárháza. A blogoknak nagy szerepük van a vizuális kultúra terjesztésében, s a kreatív alkotások létrehozásához nem kell grafikusnak lenni, pusztán alapvető tipográfiai és szoftverkezelési ismeretek szükségesek. Természetesen más kategóriát alkotnak a képzőművészeti blogok, amelyek színvonalas környezetet biztosítanak a grafikai munkáknak. Az új közegben a hagyományos textusok mellett feltűnő vizuális komponens annál is inkább fontosabb szerephez jut, hiszen minden egyes szöveghez önálló látványelem tartozhat, amely dinamikusan változva át is rajzolhatja a szöveghangsúlyokat.²⁰⁶

A fenti attribútumok alapján felvetődhet a kérdés, kezelhető-e önálló műfajként a blog. Zimányi Árpád már 2006-ban saját szerkesztési, nyelvi és stílusbeli sajátosságokkal rendelkező műfajként írt róla.²⁰⁷ Szűts Zoltán 2010-ben keletkezett sorai arról tanúskodnak, hogy a fogalom jelentéstartalma az eltelt években nagymértékben kibővült. „A magán- és intézményes információk online szabadon megjelenhetnek. A tudományos diskurzusból átszivárogni látszik azon vélekedés, hogy a blog kifejezés ma már nem csak az interneten közzétett, személyes, egyéni naplót, megfigyelések közlését jelenti. A tematikus vagy politikai blogok mind nagyobb szerephez jutnak, egyes bloggerek véleménye pedig olyan meghatározó lesz, hogy az online újságok főhelyen közlik bejegyzéseiket, vagy könyvek jelennek meg a posztjaikból. A blogokról alkotott kép megváltozott, ez a webes médiaműfaj szinte valamennyi online felületre beépült, a printmédia online változatától a közösségi oldalak kezdőlapjáig.”²⁰⁸ Az említett írásában Szűts Zoltán is műfajként, webes médiaműfajként szól róla, egy másik szintén 2010-ben született tanulmányában viszont formát, keretet ért alatta, amelyet mindenki szabadon tölthet fel tartalommal.²⁰⁹ Hasonló véleményen van Nagy Gábor, a *Regénytár* című honlap szerkesztője, aki a 2011-es Tokaji Írótabor egyik szekcióülésén amellelt foglalt állást, hogy a blog nem önálló műfaj. Véleménye szerint is pontosabb egy keretről beszélni, amin belül készülhet tárca, novella vagy más hagyományos műfaj.

A blogok tipologizálásának számos fajtájával találkozhatunk a szakirodalomban. Akadnak formai ismérvek alapján született kategóriák, de a csoportosítások nagy része

²⁰⁶ *Uo.*, 237.

²⁰⁷ ZIMÁNYI Árpád, *Blog, avagy a webnapló története*, Édes Anyanyelvünk, 2006/2, 1.

²⁰⁸ SZÜTS Zoltán, *A világháló új jelenségei – A blog és a közösségi tartalom-létrehozás kontextualizációja a gutenbergi hagyományban*, PoLiSz, 2010/nyár.

<http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=19911> [2013.10.27.]

²⁰⁹ SZÜTS Zoltán, *Írjuk a blogomat. Ki a szerző?*, 2010.

<http://e-nyelvmagazin.hu/2010/09/10/irjuk-a-blogomat-ki-a-szerzo/> [2013.10.27.]

funkcionális szempontok alapján osztja fel a blogokat. Az így megállapított kategóriák egyikét nevezik tematikus blognak, azaz egy adott témával foglalkozó blognak. Ily módon juthatunk el a litbloghoz (lit-blog) vagy irodalmi bloghoz, amelynek fókuszában természetesen irodalmi témák állnak. Pallagi Zoltán meghatározása szerint: „Az irodalmi blogok a blogoszféra olyan demokratikus fórumai, amelyek képesek kitágítani a jelenkori irodalmi horizontot.”²¹⁰ Az irodalmi blog típusa is nagy változatosságot mutat, hiszen szerzőik írhatnak verseket, publicisztikát, kritikát, fiktív szövegeket vagy foglalkozhatnak más speciális irodalmi területekkel. Vannak az irodalomról beszélő, könyvekkel, olvasmányélményekkel kapcsolatos blogok (konyves.blog.hu; www.prozanostra.com; <http://szepirodalom.blog.hu/>; <http://irodalom.blog.hu/>; <http://lbc.typepad.com/blog/>), és akad, hogy az irodalom egy blog számos témája közül csak az egyik. Az online folyóiratok többsége az olvasói interaktivitást célozva szintén működtet blogot, sőt találunk példát olyan folyóiratra, amely blog formára emlékeztet (*KULTer.hu*). A blog és a folyóirat között azonban lényeges különbség van a szerkesztettség tekintetében. A folyóiratok esetében több szerkesztő ellenőrzi a szövegeket, mielőtt azok kikerülnének az oldalra.

Előfordulnak egy szerzőjű blogok, de találunk példát több alkotó által írt blogokra is. Születnek olyan blogregények, amelyek fő jellemzője, hogy az írójuk az olvasót beavatja az alkotás folyamatába. A közösségi tartalom-létrehozástól meghatározott webkettő közegében a blognak szerves részei a hozzászólások is, s ezt tekintve hamar eljutunk az irodalmi blogok és a szerzőség kapcsolatát képező külön problémakörhöz, mellyel jelen dolgozat keretei között nem foglalkozom, viszont Szűts Zoltánnak két írása is taglalja az említett vonatkozásokat.²¹¹

A blogok felsorolt típusaiból arra következtethetnénk, hogy az irodalmi blogok tömkelegével lehet találkozni az internetet böngészve, de ez közel sincs így. Mind a nemzetközi, mind a hazai helyzetet tekintve elmondhatjuk, hogy az irodalmi blogok nagy része nem hosszú életű, néhány év elteltével már hiába próbálnánk visszatérni az oldalra, azzal szembesülünk, hogy nem létezik, vagy ha mégis, rendszeres frissítésről egyáltalán nem beszélhetünk, esetleg csak kommentekre vagy más külső oldalakra mutató linkekre találunk. Az okok között az olvasás visszaesése mellett azt is látnunk kell, hogy a szerzők a blogot csupán „felszállópályának” tekintik, s egy idő után a blogon készült írásaikkal a nyomtatott közegbe „repülnek.” Ezt a jelenséget azonban nem tekinthetjük problémának,

²¹⁰ PALLAGI Zoltán, *Óriás szellemek : A Web 2.0 és az irodalom(kritika)*, Magyar Narancs Online, 2007/46. http://m.magyararancs.hu/konyv/orias_szellemek_-_a_web_20_es_az_irodalomkritika-67912/?orderdir=novekvo [2013.10.27.]

²¹¹ SZÜTS Zoltán, *A blogok és a szerzőség viszonya*, Alföld, 2012/7.; Uő, *A világháló metaforái*, i. m., 111.

hiszen a blogok egyik jelentősége éppen az irodalomszervezésben, a fiatal írógeneráció képzésében és az irodalmi műhelyek segítésében van. Az irodalmi blogok hazai történetét érintő szinte minden írás említést tesz az egykori *Telep Csoport* (telep.freeblog.hu) blogjának sikeréről, de említhetnénk a már szintén a múlt homályába vesző *Előszezont* (eloszezon.freeblog.hu) is, melynek egykori tagjai közül ma már többen a kortárs irodalmi élet meghatározó egyéniségei. A blogon szerveződő online irodalmi műhelyek ma is fontos szerepet töltenek be. Példaként említhetjük az öt nőből álló *Hajtűkanyart* (<http://hajtukanyar.blog.hu/>) vagy a magyar versszövegkiadások történetében különlegesenek számító *Kiültetés* (<http://kiultetes.felonline.hu/>) című projektet, amely kísérleti jelleggel olvaszt egybe egy versblogot és egy antológiát, melyben pályakezdő költők mutathatják meg tehetségüket. A fiatal bölcsészek által szerkesztett, kezdetben versblogként működő online kulturális magazin, a *FÉLonline.hu* szerzői körének ötlete volt a kezdetben kizárólag interneten elérhető versantológia, amelyben 11 költő 111 verse került fel a hálóra. A vállalkozás érdekességét fokozza, hogy a szövegek performansz-szerűen, pontosan a bemutató-felolvasóest ideje alatt jelentek meg az interneten, így az adott időpontban felolvasott szövegek egyúttal online is elérhetőek lettek.

Az írói blogokhoz kapcsolódóan valójában külön fejezetet érdemelne a „BÉDÉKá-jelenség” részletes bemutatása, hiszen magyar viszonylatban egyedülálló Balla D. Károly műfajokat teremtő, innovatív virtuáléja, ahogyan ő nevezi, weBirodalma. Az Ungváron élő József Attila-díjas író a magyar digitális kultúra úttörője, korunk egyik „leginteraktívabb” írója. Mára a legkülönbozőbb témájú és műfajú világhálós oldalainak, blogjainak a száma több tucatra tehető. Irodalmi produktumait és webakcióit, közéleti, kulturális és naplószerű jegyzeteit, aktuális műveit és alkotói archívumát összességében napi ezres számban látogatják az olvasók. Szívós, kitartó munkával építette fel internetes univerzumát, s az ezen keresztül való kommunikáció hihetetlen távlatokat nyitott, létmódjává is vált, blogját élettérnek, interakciós színtérnek éli meg. Véleménye szerint az ember a hálózat által kollektív életet tud kialakítani, ami a fizikai életben nehezebb. Balla D. helyhez kötöttsége nemcsak abból ered, hogy elvesztette fizikális mozgásképességét, az egyben határon túli és magyar anyanyelvű alkotót a történelmi események is elszigetelték. Blogját tizenhat évvel ezelőtt indította. Valójában egy megszűnő nyomtatott folyóiratot váltott fel egy digitálissal, majd ezután kezdett el blogot írni, bár a szót akkor még nem is ismerte, a webnaplót használta helyette. Először hírek közzétételével kezdte, s a végén a hír már csak ürügy volt a saját gondolatok elmondására. Egy rádióinterjúban így emlékezett vissza erre az időszakra: „2002-től három éven át az „UngParty virtuálé” magába foglalt először is egy

szabályos webmagazint, amely közel száz szerző több ezer írását közölte az évek során; magában foglalta a „Pánsíp” digitális folyóiratot (amely négy éven át azután is működött, hogy a nyomtatott verzió megszűnt), a „Pánsíp-szalont”, amelynek keretében internetes eseményeket szerveztem. Készítettem továbbá digitális könyveket, volt irodalmi törzsasztalom, virtuális írószobám, fototékám, címjegyzékem, közöltem szerzői sorozatokat... No és itt kezdtem írni webnaplóm is.” Balla D. összesen kb. ötven blogot működtetett, melyek között voltak illetve vannak személyesek, irodalmiak, kevert témájúak, szakmai blogok, pl. filmkritikák, s közéleti témákban is kifejti véleményét pl. *Kárpátalja blog*. Kiterjedt rendszerében más webes tevékenységgel is foglalkozik, mint amilyen például a honlapoptimalizálás.

WeBirodalmának ma már lényegében minden része a bdk.blog.hu cím alatt működik, amit formai megjelenése miatt gyakran illetnek kritikával, de ahogy ő is elismeri, az oldalon egyfelől megmutatkoznak a technikai tudásának korlátai, másfelől a kezdeti lehetőségek behatároltsága is hátráltatta a fejlesztéseket, amelyeket kizárólag egyedül végzett, minden egyes oldalt külön szerkesztett és illesztett a rendszerbe. Ahogy egy 2008-ban készült interjúban nyilatkozta: „honlapjaim struktúráját mindig túlbonyolítottam, lineáris építkezés helyett hol rovatok, hol szerzők, hol időrend szerint fejlesztettem a rendszert (legtöbbször pedig egyszerre próbáltam az összes besorolhatóságnak megfelelni), így a régi UngParty archívuma meglehetősen átláthatatlan. Nem volt könnyű az interaktivitást sem biztosítani, amire kezdettől igényem volt. Más adottság híján a hozzászólási lehetőséget külső fórumok működtetésével és integrálásával oldottam meg.”²¹² Balla D. a blogolást mindig egyfajta folyamatos író-olvasó találkozóknak tekintette, s a kereszthivatkozásokkal összekötött oldalaknak fontos közösségépítő, ismeretközvetítő szerepet is szánt. Határtalan kreativitását mutatják az olyan kísérletek és internetes akciók, mint például a virtuális öngyilkosság elkövetése vagy a virtuális megelőzőttség fogalmának a megalkotása.²¹³

Balla D. mindeközben megismerte a blogolás csínját-bínját, s eljutott arra a szintre, hogy a digitális szövegállományt többre becsüli a nyomtatott kéziratnál, az internetes megjelenés pedig bizonyos tekintetben fontosabb számára a hagyományos közléseknél,

²¹² GÁTI Zsuzsa, *Az internet váljék világarchívummá (Bloginterjú BALLA D. Károllyal)*, 2008.

<https://sites.google.com/site/balladkaroly/interjuk/az-internet-valjek-vilagarchivumma> [2013.10.27.]

²¹³ A virtuális megelőzőttség olyan webakciókra alkalmazott fogalom, amelyek során a szerző egy-egy még be nem következett esemény világháló interpatációját készítette elő és alkotta meg.

Balla D. ötvenedik születésnapján a *Szembesülés* című regényének hőisével sorsközösséget vállalva követett el egyfajta morális cselekedetnek szánt virtuális öngyilkosságot, ami együtt járt a posztumusz mivolt felvállalásával.

Egyelőre csak a „műfaj” sokféleségére lehet rámutatni, s a blogok útvesztőjében tévelyegve csak abban lehetünk biztosak, hogy változatos minőségű, de annál nagyobb mennyiségű szöveg születik ebben a kényelmes írási formában, ami kitermeli a maga értékeit, megélenkíti az erről való beszédet, és közelebb hozza egymáshoz az irodalom szereplőit. Az írók a blogokban új olvasókra találhatnak, az olvasóknak pedig beteljesülhet az a vágya, hogy az írókkal személyes kapcsolatba kerüljenek, róluk többletinformációkat, érdekességeket tudjanak meg. A szerzői gondolatvázlatokra érkezett gyors reakciók nem csak a kritika ritmusát gyorsíthatják fel, de az alkotói folyamatot is megváltoztathatják. A szerkesztetlen szövegeknek a weben való megjelenése hatást gyakorol az irodalmi nyilvánosságra is. Alapvető változásokra viszont nem számíthatunk, hiszen a blogok a hálózati csomópontok köré csoportosulnak, és gyakran csak ezek forgalmának, esetleg más médiumok figyelemfelkeltő hatásának köszönhetően válhatnak ismertté. Hatékony marketingeszközök hiányában a valós értékeket hordozó blogok sem jutnak el sok emberhez.

7. FACEBOOK-IRODALOM

Már az ezredfordulón is számos technológia támogatta a személyes és a közösségi tartalomelőállítását, s több közlésforma állt a felhasználók rendelkezésére a különféle fórumoktól az email-listákon át a nyilvános archívumokig. Ma erre a célra a legkorszerűbb megoldást a webkettes blogok, a wikik és a közösségi hálózati oldalak jelentik. A web 2.0 ideológiai és technológiai elveire épülő, a felhasználó által létrehozott tartalom megosztásán alapuló alkalmazások csoportjára 2006 óta használjuk a közösségi média, illetve angol megfelelőjeként a social media kifejezéseket. Ezen alkalmazások egy része a közösségi tartalommegosztáson kívül platformot kínál a szórakozás különböző fajtáinak (online játékok, virtuális világok), legfontosabb típusai viszont a kommunikációt szolgálják a blogok és a közösségi oldalak révén. Bár számos közösségi oldal ad lehetőséget a felhasználók közötti interakcióra (pl: iWiW, Network.hu, MyVip, Hotdog, Facebook, MySpace, Ning), a közösségi média sikere alatt főképpen a Facebook sikerét értjük, s a közösségioldal-használatot 2013 elején Magyarországon szintén a Facebook jelentette.

A tíz éve működő, amerikai alapítású ismeretségi hálózatot negyedmilliárd felhasználójával a világ legnépesebb közösségi portáljának tartják, s szemléltetésként gyakran említik azt a hasonlatot, amely szerint ha a Facebook egy ország lenne, akkor a világ harmadik legnépesebb országát adná Kína és India után. A magyarországi Facebook-tagok száma egyetlen év alatt csaknem félmillióval nőtt (2013), s amint a Mediameter médiakutató cég első negyedéves közvélemény-kutatásából kiderül, a felnőttek csaknem egyharmada hetente többször is belépett a Facebook-fiókjába. A nemzetközi adatokra kitekintve sokat elárul, hogy a felhasználók havonta több mint 250 milliárd linket, fotót, eseményt osztanak meg szerte a világon, s összesen 500 milliárd percet töltenek az oldalon. Mivel egy átlagos felhasználó 60 oldalhoz, eseményhez, csoporthoz kapcsolódik, vitathatatlan Kálmán C. György kijelentése, miszerint: „A közösségi oldalakon (és itt persze elsősorban a Facebookra gondolok) sokkal nagyobb eséllyel ütközünk irodalmi művekbe (vagy irodalmi művekről folyó diskurzusba, vagy a mű készülésének folyamatába), mint amúgy, a hálózaton kívül.”²¹⁷

Kálmán C. György és Pál Dániel Levente kezdeményezésére „Élő net-irodalom” címmel indult 2010-ben Facebook-csoport azzal a céllal, hogy összegyűjtse a Facebookon

²¹⁷ KÁLMÁN C. György, *Folytatás (kollektivitás)*, Prae, 2010/4, 13.

megjelenő irodalmi (és művészeti) kezdeményezéseket, amelyek a közösségi portált mint forradalmi médiumot és/vagy kommunikációs teret használják az egyes szövegek, alkotások publikálására. A csoport bejegyzéseinek jelentős részéről elmondható, hogy nem irodalmi művek közlésére szorítkoznak, inkább szolgálnak marketing célokat, ajánlanak más csoportokat, kulturális eseményeket, folyóiratokat és rendezvényeket. Az oldalon mutatkozó kezdeti (2010) aktivitás egy év után elült, jelenleg a bejegyzések teljes hiánya tapasztalható. A korábban feltöltött alkotásokat illetve hivatkozásokat áttekintve megállapíthatjuk, hogy egyáltalán nem vagy kevésbé használják a közeg adta lehetőségeket, semmiben nem különböznek a nyomtatott irodalom írásaitól, színvonaluk meglehetősen egyenletlen. Hasonló véleménnyel lehetünk számos más Facebook-oldal átböngészése után is.

Vannak azonban üdítő kivételek, mint amilyen Péterfy Gergely kísérleti online irodalom műfajába sorolt meseregénye, a *Pannon mese*. Az író 2010-ben kezdte el írni művét a meseregny.blogspot.com című blogon, azzal az elhatározással, hogy hétről hétre jelentkezik folytatásokkal az utolsó fejezet elkészültéig. „Ocsmány szóval tehát afféle irodalmi projekt ez, esetleg proiectum, előrehajítvány, amellyel egyrészt arra keresem a választ, hogy képes vagyok-e erre a sportteljesítményre, másrészt kipróbálok olyan narrációs technikákat, amelyekre már régen fenem a fogam, harmadrészt pedig megtudom, hogy egyszemélyes gerillamarketinggel hány olvasóig tudom eljuttatni az online szöveget, s belőlük hányan válnak majd könyvolvasóvá, amikor a *Pannon mese* majd ez év legvégén, végleges címén – amelyről nyílt szavazást indítottam a Facebook Pannon mese-rajongói oldalán – megjelenik.” A harmincöt fejezetből álló mű tehát blogon íródott, a Facebook-oldal ennek népszerűsítését, a szöveg alakulásának nyomon követhetőségét, az alkotó személyének megismertetését szolgálta. A blognak közel 6000 olvasója volt, s a facebookos 1674 rajongó (2013.09.10.) is azt mutatja, hogy az olvasók kíváncsiak, s az új jelenségek érdeklődésre számot tartanak. Péterfy kísérletező kedve abban is megmutatkozott, hogy a meseregénynek QR-kódja készült, a mű szereplői saját életet kaptak a Facebookon, s a számukra létrehozott email-címekre üzenetet is lehetett nekik küldeni. Az már csak „hab a tortán”, hogy egy webkamerán keresztül időnként az írás folyamatába is betekintheztek az érdeklődők, s a médiumnak köszönhetően részesei lehettek az alkotás születésének.

A nyomtatott közömben való megjelenéssel párhuzamosan vagy attól függetlenül is számos szerző él a Facebook adta online szöveggözlés lehetőségével. A kortárs líra egyik népszerű képviselőjének tartott Erdős Virág szívesen használja a közösségi média

alkalmazásait, s olvasói közül is sokan osztják meg írásait közösségi oldalakon. Egy kritikus úgy fogalmaz, hogy „Évtizedek óta Erdős Virág az egyetlen lírikus, aki élni tudott az internet adta lehetőségekkel, így olvasótábora nagyobb, mint azt korábban bármelyik olvasásszociológus elgondolhatta volna.”²¹⁸ A közéleti versei különös mértékben felkeltették az érdeklődést az aktuális társadalmi kérdések iránt, és a Facebookon addig soha nem tapasztalt mértékben szereztek versolvasókat. A vele készült interjúban annak a fontosságát hangsúlyozza, hogy versei eljussanak az emberekhez, ennek módját pedig már másodlagosnak tartja. Úgy látja, hogy éhség van a versekre, de a költemények közvetítő közege a kommentek alapján ma elsősorban a Facebook és az internet. Az alkotónak el kell fogadni, hogy nem hagyományos formában olvassák vagy hallgatják a műveket. Erdős Virág kedveltségét tovább fokozza, hogy zene és irodalom kapcsolatait is kihasználja, számos alkalommal „benne van a keze” a magyar könnyűzene dalszövegeiben, résztvevője a *Rájátszás* nevű projektnek, amely azért jött létre, hogy összehozza a könnyűzenét a kortárs költészettel. A *Rájátszás* produkció 2011-ben mutatkozott be először a közönség előtt, azzal a nem titkolt céllal, hogy a magyar pop-rock szcéna legismertebb alakjai valamint kortárs költők írják újra és játsszák el egymás műveit. Az alkotói folyamatban a költők új szövegeket írnak a zenészek ismert dalaihoz, a zenészek pedig megzenésítik a poéták egy-egy versét.

Több példát találunk arra, hogy kortárs írók, költők a Facebookon való jelenlétet kihasználva építenek identitást, segítik nyomtatott formában megjelenő műveik terjesztését, mutatják meg sokszínűségüket (Varró Dániel, Karafiáth Orsolya, Gerlóczy Márton, Tóth Krisztina). A kevesebb információt hordozó szerzői magán-honlapokhoz hasonlóan vannak itt is szerzői hivatalos Facebook-oldalak, amelyeknek bejegyzéseit a honlap adminisztrátora szerkeszti (Vámos Miklós, Esterházy Péter).

Az „irodalmi szerelmeskönyveiről” elhíresült Nyáry Krisztián oldala a közel 30.000 követővel azt mutatja, hogy a rövid idő alatt befogadható, könnyen fogyasztható „webkettes karcolatok” hamar utat találnak az olvasókhoz. A sikertörténetnek is nevezhető Nyáry-jelenség sokak szerint inkább a bulvár iránti érdeklődést tükrözi, amit a szerző nem zár ki, de mint tapasztalja, a posztokat főképp olyanok olvassák és kommentelik, akiktől a hagyományos értelemben vett bulvár igen távol áll. Az általa szórakoztató ismeretterjesztésnek tartott műfaj véleménye szerint ösztönzőleg hat az irodalommal való találkozásra. Az írók, költők és művészek szerelmi életét könnyen befogadható, korabeli

²¹⁸ Kántor Zsolt, *Mászókák hideg vasa* (Erdős Virág: Ezt is el), 2013.
http://nol.hu/lap/konyvszemle/20130608-maszokak_hideg_vasa [2013.10.27.]

fotókkal illusztrált formában közlő „Facebook-mesék” online környezetben és online közösségnek születnek, de a nyomtatásban is meglévő létjogosultságukat bizonyítja az *Így szerettek ők...* című kötet második része (2013). A könyv alakban is megjelenő szerelmi történetek a webes változat népszerűségére hivatkozva próbálnak újabb olvasókat toborozni: „Az író egy-egy posztját már közel 15 ezren olvassák a Facebook-on.” S hogy a marketingen és az anyaggyűjtésen kívül miben segíti még a közösségi médium az írókat, azaz hogyan hat vissza az online irodalom a nyomtatottra, arról ő maga így nyilatkozik egy interjúban: „A Facebook sok mindenre jó a mérhetőség szempontjából is. Látszik a megosztásokon és a lájkokon, hogy mennyire közkedvelt egy-egy szerző. Sok olyan íróról és költőről is írok, akiket szeretek, de kevésbé ismertek, ugyanakkor nem lenne szerencsés belőlük összeállítani egy kötetet. Kellenek az igazodási pontok, olyan kulturális közkeletűek, akik és amelyek szervezőelvei lehetnek egy ilyen könyvnek.”²¹⁹

Az utóbbi időben a Facebook nemcsak az irodalmi szövegekkel való találkozás meghatározó terévé vált, de megosztó és lájkoló funkcióinak révén a kollektivitást is új helyzetbe hozta, s az értelmezői és a kritikai tevékenység előtt is utakat nyitott. Balogh Endre úgy látja, hogy „az irodalmi nyilvánosság helyei, egyes viták átkerülnek internetes irodalmi folyóiratok cikkeihez írt kommentekbe, online médiumok fórumaira, vagy akár a Facebookra.”²²⁰ A közös alkotások létrehozásának lehetősége mellett nem hanyagolható el az a szerep, amely által a Facebook ajánlóival, figyelemfelhívó bejegyzéseivel élénkíti az irodalom iránti érdeklődést, segíti az irodalom presztízsének helyreállítását. „S van még egy nem mellékes hozadéka a közösségi oldalakon közzétett szövegeknek – a közönségbe sok olyan olvasó is bekerül, aki amúgy, nyomtatott formában, nem volna a mű olvasója; van rá esély, hogy számszerűleg is megnő a versolvasók száma, meg talán később a verseskönyvek vásárlóié is.”²²¹

²¹⁹ *Könyv a Facebookról* – interjú Nyáry Krisztián örömiróval, 2013.

<http://szegedcafe.hu/2013/06/09/konyv-a-facebookrol-interju-nyary-krisztian-omiroval/> [2013.10.27.]

²²⁰ BALOGH Endre, *Hosszú az internet, rövid az élet*, Prae, 2010/4, 5.

²²¹ KÁLMÁN C. György, *Az élő net-irodalom néhány változata*, Élet és Irodalom, 54(2010/23), 2010. június 11.

8. FANFICTION

A nagymértékű műfaji és tartalmi heterogenitást mutató fanfiction vagy fan fiction, magyarul „rajongói irodalom” valamely rendkívüli népszerűségnek örvendő műalkotás rajongók általi „továbbírását” jelenti. Ezeknek a műveknek az alkotói hol magát az eredeti történetet folytatják, hol csupán annak szereplőit mozgatják, az eredeti cselekménytől adott esetben teljesen eltérő történetvezetéssel. Az alapul szolgáló mű a könyvön kívül film vagy más televíziós műfaj, esetleg számítógépes szerep- és kalandjáték is lehet, s fanfictiont sem csak írás képezhet, beszélhetünk rajongói kisfilmekről, számítógépes játékokról is. Jelentős mozgalom alakult ki például a *Csillagok háborúja*-filmek körül. A regények közül elsőként említendő a *Harry Potter*-sorozat, s meghatározó a *Gyűrűk ura* trilógia, napjainkban pedig az *Alkonyat*-sorozat, *Az éhezők viadala* vagy a *Szürke ötven* trilógia. A fanfiction alkotók legtöbbször szórakozásként illetve ujjgyakorlatként tekint tevékenységére, de számtalan hivatásos író indult fanfiction íróként, s némelyikük esetenként később is visszatért a műfajhoz. Kétségtelenül nagy kreativitást és a fantázia korlátlan kibontakoztatását igénylő tevékenységről van szó, amely lényegében mindenki számára tartogat lehetőséget. Erről a közlésformáról értekezve szintén adódhatna viszont a kérdés, hogyan kerül mindez az újmedialitás jelenségeit és szövegeit vizsgáló értekezésbe, hiszen bár modern fejleményről van szó, a műfaj jóval idősebb az internetnél.

A fan fiction kifejezést a 60-as években használták először olyan amatőr szerzők által írott science fiction műfajú szövegekre, amelyeket fanzinokban („fan magazine”), a szórakoztatás céljával írott, gyakran gazdagon illusztrált nyomtatott magazinokban közöltek. A legnépszerűbb és legmeghatározóbb talán a *Spockanalia* nevű *Star Trek* fanzine volt, meglepően magas arányú női szerzővel. A fanfiction történetében az áttörést azonban kétségtelenül az internet jelentette, amely óriási mértékben bővítette ki a műfaj írásának illetve a már meglévő írói-olvasói körnek a lehetőségeit. A műfajban alkotók számára elektronikus levelezőlistákat hoztak létre, online és kereshető fanfiction archívumokat állítottak össze, s az alkotás mellett a művekről való határtalan gondolatcsere lehetősége is megteremtődött, ami még népszerűbbé és elterjedtebbé tette a fanfictiont. Mára kizárólag az internet vált a rajongói irodalom publikálásának terepévé, a szövegek egy része hipertextként formálódik meg, s a szövegalkotás participatív aktusa által alkotók és befogadók egyaránt interakcióba léphetnek mind a szöveggel, mind egymással. A fanfiction elsődleges olvasói a rajongói közösségből kerülnek ki, de az így keletkezett

szövegekhez a közösségen kívül állók is hozzáférhetnek. A közösségekben való részvétel nemcsak ahhoz járul hozzá, hogy az emberek megtalálják a saját hangjukat, hanem a szellemi tulajdon és a médium használatával kapcsolatos új stratégiák és kompetenciák kialakításában is meghatározó. Ez méginkább jellemző a fiatal generációkra. Mivel a fanfiction írása az iskolás korosztály körében is népszerű, ki kell használni, hogy a rajongói szövegírás internetes oldalai pozitív pedagógiai környezetet teremtenek a gyerekek alapvető írás-olvasás tanulásához. Az online rajongói szövegíró-közösségek keretein belül megvalósítható participációs tanulás különösen hatékony eszköze a kreativitás fejlesztésének és a képességek kibontakoztatásának, hiszen a felülről kényszerített tanulással szemben a gyerekek irányítóivá válnak az ismeretszerzésnek, a tanulás „megtörténéseinek”.²²²

A fanfiction alkotásoknak talán legváltozatosabb gyűjteményét találjuk a fanfiction.net honlapon, amelynek olvasói természetesen a saját írásaik publikálására is lehetőséget kapnak. A nagyon különböző hosszúságú és színvonalú alkotások meghatározó része műfajspecifikus módon angol nyelvű, de szinte minden nyelven találunk történeteket. Az 1998-ban alapított oldalon kilenc fő kategóriába sorolják az anyagokat: animék/mangák, könyvek, képregények, rajzfilmek, játékok, mozik, színdarabok/musicales, show-műsorok és egyéb műfajok. Mind a kortárs mind a régebbi keletű művekkel kapcsolatban ezres nagyságrendben találunk fanfictionöket, a dobogón három alapmű, a *Harry Potter*, a *Twilight (Alkonyat)* és a *Naruto* című anime/manga áll.

A Harry Potter-jelenség illetve a hozzá fűződő rajongói irodalom számottevő nagyságát mutatja a több ezer fanfiction, és hogy mindez a tudományos érdeklődés középpontjába is bekerült. Az eredeti mű textualizációjába beépültek a rajongói szövegek is, s „ez a textúra a szövegalkotás „önjáró”, önmagát alakító szférája lett”.²²³ A folyamat méretét jelzi, hogy időközben egy Harry Potter rajongói történetek írását elősegítendő útmutatót is kiadtak. A néhány évvel ezelőtti híradások szerint J. K. Rowlingot, az eredeti történet szerzőjét mindez nem zavarta, sőt büszkeséggel töltötte el, hogy a sorozat ekkora érdeklődésre tart számot, és az emberek szeretnék megírni a saját sztorijaikat. A fanfiction írói nagyon ritkán kérik meg az alapul vett mű írójának a hozzájárulását, ami azért sem szükséges, mert ezeket az anyagokat szinte soha nem haszonszerzés céljából publikálják. A Rowling műveit kiadó ügynökség szóvivője egy interjúban megfogalmazta abbéli

²²² Ld. GUPTA, Suman, *Harry Potter - újraolvasva (A Harry Potter rajongói szövegek)*, 2009, 190.

http://epa.oszk.hu/01700/01739/00072/pdf/EPA01739_eszmelet_87_2010_186-210.pdf [2013.10.27.]

²²³ *Uo.*, 187.

reményét, hogy a fanfiction nem válik profitorientálttá, és a szövegek nem fognak megjeleni hagyományos nyomtatott kiadásban. Az érdekeik tehát nem sérülnek, sőt az ingyen reklám tovább növelheti az alapmű népszerűségét. Túl sokáig nem örülhetett, mert a jelen fejezetben tárgyalt más kreatív közlésformákhoz hasonlóan a rajongói irodalom esetében is azt tapasztalhatjuk, hogy egyes művek hamar utat találtak a nyomtatott formában való megjelenéshez, s nem az online változat adta meg a kiteljesedésüket. Egyes Harry Potter fanfictionök is kiléptek a rajongói közösségek keretei közül, és a profittermelést célozták meg. Néhány évvel ezelőtt nagy visszhangot váltottak ki a Kínában nyomtatásban megjelent Harry Potter-hamisítványok, amelyekben fel sincs tüntetve, hogy a szövegeket rajongók írták volna. A jogi és etikai kérdéseket is felvető könyvek mellett léteznek az írók beleegyezésével megjelentetett, fanfictionként definiált kiadványok is, melyek szintén okot adnak a vitára, ezek a diskurzusok azonban már inkább a recepcióelmélet, a kulturtörténet és az irodalomszociológia területein zajlanak.

A brit nemzeti napilap, a Guardian forrására hivatkozva 2013 májusában Magyarországon a *Könyvesblog* közölte a hírt, miszerint az Amazon külön platformot hoz létre a rajongói írások számára. Valószínűleg a szintén rajongói változatnak indult *Szürke ötven* trilógia sikersztórija adott lökést az egyik legnagyobb elektronikus kereskedelemmel foglalkozó cég döntésének, miszerint a fan fiction szerzők nemcsak publikálási lehetőséget, de honoráriumot is kapnak az eladások után. A cég egyelőre három népszerű televíziós sorozat (*Gossip Girl – A pletykafészek*, *Pretty Little Liars* és *Vámpírnaplók*) készítőitől kapott engedélyt arra, hogy platformot biztosítson az eredeti történetek szereplőivel készült, illetve róluk szóló rajongói írásoknak, s a tervek szerint a jövőben tovább fog bővülni azoknak a könyveknek, filmeknek, sorozatoknak a köre, amelyek alapján a rajongók újabb és újabb történeteket eszelhetnek ki. A kezdeményezést, s egyáltalán a jelenség és a műfaj támogatását sem tartja jó ötletnek számos író, hivatkozva a szerzői jogokra illetve az eredeti ötletek és karakterek sérthetlenségére. A vámpírtörténeteiről ismertté vált Ann Rice például a műveihez kapcsolódó minden rajongói szöveget eltávolított a fanfiction.net oldalról, s hasonló véleményen van George R. R. Martin, akinek a nevét *A tűz és a jég dala* című sorozat tette híressé.

Magyarországon a rajongói szövegeknek a fanfiction.hu oldal a fő gyűjtőhelye. A 2004-ben indult oldalra közel 1000 szöveget, szövegrészletet tölthettek fel a választott névvel publikáló szerzők, akiknek a felhasználó nevére kattintva további információkat szerezhetünk róluk. Néhány esetben megtudhatjuk a valós nevüket, megismerhetjük érdeklődési körüket, és a beküldött anyagaikról is informálódhatunk. Az üzenetküldés

lehetősége nemcsak feléjük, hanem az oldal szerkesztői felé is adott. A 6400 regisztrált felhasználó között egyeseknek a tevékenysége csak az olvasásra korlátozódik, az alkotók között is vannak aktívabbak és kevésbé aktívak egyaránt. Számos szerző rendelkezik saját honlappal (pl. DarkAngel - <http://irasok.uw.hu/>), ahol esetleg már más tartalommal, a fanfictiontól eltérő műfajokkal is találkozhatunk. A fanfiction.hu oldal menüjéből elérhetőek az egyes történetekről szóló ismertetőik, a „Legjobbak” menüpontra kattintva pedig képet kaphatunk a meghatározó trendekről, megtudhatjuk, melyek a legkedveltebb rajongói szövegek. Nem meglepő módon itt is vezet a Harry Potter „kultúrkör”, de népszerűek az anime fanfictionök, amelyeknek külön weblapjuk is van (<http://anime-fanfiction.hu/fanfiction/index.php>). A képregényművészetből származó, japán eredetű műfaj külföldön nagy népszerűségnek örvend.

A fanfiction.hu oldal archívumának tartalomjegyzéke tájékoztat az adott szöveg műfajáról, a mű szereplőiről, a kapcsolódó szöveguniverzumról, s megtudhatjuk, hogy egy vagy két szerző alkotását fogjuk-e megismerni. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően fontos attribútum a korhatár szerinti besorolás, hiszen a rajongói szövegekben előfordulhatnak erőszakos és szexuális tartalmak. A rajongói irodalom jelentős része foglalkozik a karakterek közötti szexuális viszonyrendszerrel, külön kategóriát alkotnak a slash (azonos neműek közötti viszonyt leíró) és a het (különböző neműek közötti kapcsolatokkal foglalkozó) fanfictionök.

Érdekes vizsgálati terep lehetne még a több, különböző forrást felhasználó, szöveguniverzumok metszetében álló „crossover” rajongói szövegek csoportja, de jelen értekezésnek nem célja a „kreatív szövegek” összes műfaji sajátosságának feltárása, ehelyett ennek a résznek a végén is egy az újmédia térnyerésével kapcsolatos paradox jelenségre hívnám fel a figyelmet. A digitális közeg számos meghatározó jegyét hordozó fanfiction.hu oldal nyitólapján egy nyomtatott könyv ajánlójával találkozunk. *Második Atlantisz – A tízezer éves varázs* címmel ajánlják megvásárlásra az egyik népszerű fanfiction-szerző első regényét. Az újmédia strukturális forradalma tehát nemcsak a médiakonvergenciában érhető tetten, a késő modern kornak ugyanolyan fontos meghatározója az információt több platformon feldolgozó hibrid médium, amelynek az analóg illetve offline összetevője egyáltalán nem csökkent értékű.

9. WEBCOMIC

Kilencedik művészeti ágként is emlegetik azt a műfajt, amelyet bár a képzőművészet és az irodalom egyaránt magáénak vallhatna, mégis inkább mostohagyermeknek érezheti magát a negatív megítélésnek és a róla elterjedt sztereotípiáknak révén. Még ma is lebutított irodalomként, a populáris kultúra részeként tekintenek rá, s fejlődésének rögzös útját Magyarországon ráadásul gazdasági és kulturpolitikai tényezők is okozták. „A képregény sajtóságos helyzetét jelzi ugyanakkor az is, hogy kép és szöveg kombinációja, egyben a képzőművészet és irodalom kombinációjaként is felfogható. Nem kezelhetjük alacsonyabb rendű irodalomként, hiszen nem feltétlenül olvasható könnyebben más szövegeknél, és nem is lehet (legfeljebb ideológiai/esztétikai alapon) értéktelenebbnek tekinteni, hiszen értékelésekor nemcsak irodalmi, hanem képzőművészeti szempontokat is figyelembe kell vennünk.”²²⁴ Dunai Tamás, a téma avatott szakértője a többet érdemlő műfaj respektjének helyreállítása érdekében egyenesen médiumként, multimédiás eszközként határozza meg a képregényt, amelynek olvasása az aktív felhasználói tevékenység szempontjából az internet használatához hasonlítható. A fundamentumában dualista műfaj Nagy Csilla szerint is sajátos univerzummal rendelkezik: „egyrészt képi jellegű befogadásra tart számot, ugyanakkor nem vonhatja ki magát a narratív vizsgálatok alól sem, vagyis határhelyzetben értelmeződik.”²²⁵ A kép és a szöveg integrációjának aspektusa már önmagában elég lenne, hogy ezt a hibrid művészetet összefüggésbe hozzuk az újmediális közeg jelenségeivel, ám ha számba vesszük a képregénynek az utóbbi évekbeli fejlődéstörténetét is, akkor kétségtelen, hogy a másodlagos írásbeliség kreatív közlésmódjai között kell említést tennünk róla. Nem pusztán arról van szó, hogy az alapvetően nyomtatott műfaj a közelmúltban egyre többször elektronikus formát öltött, a terjesztési lehetőségekben gazdagodott és az egyébként is erős közösségteremtő hatása új platformokat kapott (fórum, blog, chat), de az online eszközkészlet által meghatározott webcomic a virtuális teret belakva addig elképzelhetetlen fejleményekkel (interaktív képregény, flash formátumú képregény, 3D-s képregény) gazdagította a már-már pefifériára sodródott alkotásformát.

Az internet médiumformáló hatása kiszélesítette a képregény lehetőségeit, s ez mind az alkotásban, mind a publikálásban, mind a képregény köré szerveződő közösség

²²⁴ DUNAI Tamás, *Képregény Magyarországon*, Médiakutató, 2007/tavaszi.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_01_tavaszi/02_kepregeny_magyarorszagon [2013.10.27.]

²²⁵ NAGY Csilla, *Mangenezis. Keleti képviselő Magyarországon, avagy a magyar manga*, Kalligram, 2008/1.

alakulásában szerepet játszik. A művek újabb terjesztési és kommunikációs lehetőségei a célzott gyűjtemények, a közösségi portálok és a képregényekről szóló honlapok révén is jelentősen gazdagodtak,²²⁶ az offline és az online közötti különbség igazi lényege viszont az alkotásmódban rejlik. A digitális technika olyan eszközt adott az alkotók kezébe (képszerkesztő szoftverek, clip art gyűjtemények), amelyekkel a hagyományos, kézzel rajzolt történetek korszaka után beköszöntött a határtalan lehetőségek korszaka. A megváltozott látványvilág mellett a mozgás- és hangeffektek révén a képregény dinamikussá válhatott, a linkek alkalmazásával illetve a hipertextuális lehetőségek kiaknázásával pedig a történetek egyes rétegei átjárhatóvá váltak. „A digitális technológia és a webes felület kínálta új lehetőségeknek köszönhetően kialakul a képregényeknek egy olyan csoportja, mely teljes valójában csak az interneten tud létezni.”²²⁷ Előfordulhat, hogy a statikusságot feloldó flash alkalmazása esetében már a webcomic műfajának határai is megkérdőjeleződnek, de az biztos, hogy az interaktivitás megsokszorozásához a hiperképregények fokozott alinearitásán keresztül vezet az út.

A befogadó aktivitására építő webcomic információhordozóként való felhasználása és az oktatásba való integrálása kiváló lehetőség, hogy a képi, illusztrált anyagokkal egyébként is gyakran találkozó szubjektumnak fejlessze a vizuális befogadó képességét, érzékenységét és értelmezési képességét. A műfajnak az ismeretterjesztésben betöltött szerepét vizsgálva Maksa Gyula megállapította, hogy „a tárgyszerűség helyett a viszonyyszerűséget előtérbe helyező képregény-médium azért lehet alkalmas a hatékony ismeretterjesztésre, mert a hangsúlyozott szubjektivitás médiumaként kelthet szimpátiát a befogadóban, oldva az ismeretterjesztéshez rendelhető pedagógiai viszony hagyományos hierarchizáltságán.”²²⁸ A képregénynek ezt a sajátosságát kihasználó számtalan kezdeményezéssel lehet találkozni, amelyek következtében nemcsak a világhálón akadhatunk új fejleményekbe, de az ezredfordulóra Magyarországon „tetszhalotti állapotba” kerülő, egyes kritikusok által „lebutított műfajként” aposztrofált közlésforma nyomtatott változata is kilábalóban van a hullámvölgyből.²²⁹

²²⁶ Ld. FEHÉR Katalin, *A webcomic avagy az online képregény*, Médiakutató, 2007/tavaszi.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_01_tavaszi/04_webcomic_online_kepregeny [2013.10.27.]

²²⁷ KOVÁCS Nóra, *WebcoMix : Képregények az interneten*, Mediárium, 2009/3–4.

http://epa.oszk.hu/01500/01515/00006/pdf/mediarium-iii_3-4_07.pdf [2013.10.27.]

²²⁸ MAKSA Gyula, *Ismeretterjesztés és képregény*, Médiakutató, 2007/tavaszi.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_01_tavaszi/01_ismeretterjesztés_es_kepregeny [2013.10.27.]

²²⁹ Vö. KISS Ferenc, SZABÓ Zoltán Ádám, *Melyik a többi nyolc? – vagy bölcs gondolatok a képregényről*, Beszélő, 2005/december; KISS Ferenc, *A képregény születése és halála Magyarországon*, Beszélő, 2005/január.

Offline és online képregény pályázatok, gyarapodó archívumok, szakosodott webcomic site-ok, ingyen olvasható online képregények jelzik a pozitív tendenciát. A miskolci székhelyű, online portállal is rendelkező *Műút* című irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat úttörő módon első számától kezdve biztosít helyet a képregény médiumának, egyrészt művek, másrészt kritikák közzétételével. A publikált képregények között korábban részletek, előközlések is voltak, 2008-tól azonban már csak elsőközlésű munkák jelennek meg. A folyóirat képregényes vonatkozású tanulmányait rendszerint Dunai Tamás jegyzi. A legnagyobb hazai képregényes portál az éppen tíz éves www.kepregeny.net az idén (2013) esett át egy megújulásra, amelynek következtében az új külső és az átszerkesztett tartalom új címet is kapott, így ezután a hazai képregényesek alappontja a www.kilencedik.hu oldal lesz, melynek kialakításakor már figyelembe vették az okostelefonokhoz illeszkedő böngészést is. Éppen a fenti oldal adott hírt a magyar olvasóknak egy különleges kezdeményezésről, mely szerint a New York-i Seven Stories Kiadó háromkötetes képregényben foglalja össze az irodalom történetét a négyezer éves sumér hőseposztól napjainkig. A több mint 1300 oldalas műóriás kivitelezésében 130 képregényalkotó vesz részt, s a 189 kiválasztott irodalmi alkotás mindegyikét egy-egy képregény-grafikus járja körül. A projektnek multimédiás illetve interaktív változatára is találunk példát. A Könyvesblog híradása szerint a Classical Comics klasszikusokat feldolgozó képregényei, mint például a *Jane Eyre*, a *Karácsonyi ének* és a *Frankenstein* után a kiadó egyik képregénye „meg is elevenedett”. A Shakespeare *Macbeth* című drámája alapján készült interaktív képregény eredeti szöveggel, modern nyelvezettel és rövidített változatban egyaránt elkészült. Az ilyen kezdeményezések lehetővé teszik, hogy a színház és a rajzolt oldalak egyaránt életre keljenek, s a szövegek jegyzetekkel egészüljenek ki. Az említett példák azonban rámutatnak, hogy bármilyen sokoldalúan használja is a webcomic az új médiumot, kötődései az ómédiához nagyon is erősek, hiszen témáit leggyakrabban offline forrásokból meríti. Ez a műfaj tehát szintén csak annak lehet bizonyítéka, hogy az újmedialitás is tradíciókon épül, az ómédiában szorosan gyökeredzik, s annak hatásait legújabb fejleményeiben sem tagadhatja meg.

10. HELYMEGHATÁROZÁSON ALAPULÓ PROJEKTEK

Jelen fejezetben két olyan projekt bemutatását tűztem ki célul, amelyek interaktív irodalmi sétára invitálják az új technológiák iránt érdeklődőket. A GPS koordináták manapság az élet számtalan területén jelen vannak, a tudományos alkalmazásokon kívül mindennapjainkba is beférköztek, s nemcsak a navigációt segítő szerepük meghatározó, de a szórakoztató eszközökre is hatással vannak,²³⁰ az utóbbi években pedig globális helymeghatározó eszközökkel megvalósított művészi kísérletekre is találunk példát.²³¹

Az interneteléréssel és digitális irányítással rendelkező mobilkommunikációs eszközök elterjedése révén vált lehetségessé az a nemzetközi viszonylatban is ritkaságnak számító 2012 szeptemberétől használható alkalmazás, amely a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen működő Kreatív Technológiai Labor, a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA SZTAKI e-Learning Osztálya közös munkájának eredménye. A készítők a Guide@Hand alkalmazás kereteibe integrálták a budapesti sétát. Ez azt jelenti, hogy a Google Playben vagy az App Store-ban a Guide@Hand Budapest alkalmazást kell kikeresnünk és telepítenünk, majd a séták közül letöltenünk az ingyenes Hajnali háztetők túrát, aminek futtatásához egyaránt jó az okostelefon és a táblagép is.

Az interaktív irodalmi séta Ottlik Géza *Hajnali háztetők* című művének budapesti helyszíneire kalauzol, ahogy a cselekmény az útvonalra fűzött regényrészletek nyomán bontakozik ki. Ezt kiegészítve a történet korát archív fotók, filmek és korabeli sajtóanyagok galériája idézi meg. A regényből elhangzó részletek előre meghatározott útvonalon, azok vélt, vagy valós helyszínein, illetve a köztük megtett útszakaszok között hangzanak el, olvashatóak el, abból akár idézetek is elmenthetők. A *Hajnali háztetők* okostelefonra készített változata újfajta, komplex élményen keresztül kívánja megszerettetni, népszerűsíteni a (könyv) olvasást. A koncepció középpontjában az irodalmi alkotás helyszínekhez kötött, élményszerű megismerése áll.²³² Az új technológiában rejltő

²³⁰ 2011-ben tartották meg a Games for Health (Játékok az egészségért) konferenciát, ahol számos új példát mutattak be arra, hogyan lehet az embereket motiválni az egészségesebb életre. Az okostelefonok nagy részén elérhető Figure running, vagyis alakzatfutás két holland lány ötletéből született meg, akik készítettek egy GPS-szel működő iPhone applikációt, amivel nem csak el lehet menteni, de kreatív módon meg is lehet rajzolni a futásaink útvonalát.

²³¹ 2005-ben a madridi ARCO kortárs művészeti fesztiválon bemutatott, *A határokön átívelő nadragok régiója* című projekt egy tijuani színhelyű, építészekből, művészekből, formatervezőkből és zenészekből álló csoport GPS adókat használt a mindennapi élet logisztikájának vizsgálatára az iker-határvárosokban, Tijuánban és San Diegóban, s egy installáció formájában rögzítette a helyérzékeny adatokat. A projektről bővebben lásd: GROSENICK, Uta, TRIBE, Mark, *Újmédia-művészet*, Taschen, 2007, 139.

²³² *Hajnali háztetők – irodalmi séta okostelefonra*
http://create.mome.hu/hajnali_haztetok/ [2013.10.27.]

művészeti lehetőségek iránti érdeklődést mi sem mutatja jobban, mint a vázolt jelenséggel kapcsolatos közel negyven médiamegjelenés. A hatórányi hanganyag és a tizenhat kilométernyi séta bármikor megszakítható, részleteiben is meghallgatható illetve bejárható, melynek során lassan összeáll a főváros ismert helyszínein játszódó történet. Hasonló sétát eddig csak Dublinban mutattak be pont két héttel korábban és természetesen az Ulyssesre alkalmazva, az 1904-es Joyce-i várost alapul véve és szintén iOS és Android rendszerre készült okostelefonos alkalmazással. A telefonra strukturált magyar regénye egy 1936-os térképet vesz alapul, amelyet GPS-kompatibilisság hangoltak a készítők. Az emberi kapcsolatokon keresztül kirajzolódó harmincas évekbeli társadalomkép áttekintése és az egyes helyszínek felfedezése egyaránt érdekes a nyomtatott szöveget már ismerő és a regénnyel azelőtt még nem találkozó emberek számára.

Szűts Zoltán motricitással összekapcsolt olvasási stratégiának nevezi azt a befogadói viszonyulást, amelyet az ilyen lokatív technológiára épülő művek igényelnek.²³³ Valójában erre a jelenségre a szó legszorosabb értelmében alkalmazhatjuk Aarseth „ergodikus irodalom” terminusát. Az alkalmazás egyébként a SZTAKI rendszerében elkülönült és offline, egyszer kell letölteni, és utána a megfelelő helyszínre érve elő lehet hívni a tartalmakat. Ez az adatforgalom illetve a költségkímélés miatt előny, másrészt az interaktivitás visszaszorulásával jár. Ha több hasonló projekt születik, jó lenne a közöttük való átjárhatóság biztosítása, azaz egy másik történetbe való átlépés lehetővé tétele.

Az általam bemutatott másik helymeghatározáson alapuló alkalmazás egy GPS-alapú kincskereső játék, a geocaching keretei közé illeszkedik. A www.geocaching.com és www.geocaching.hu weboldalakon megtalálható, az USA-ból eredő, de ma már a világ szinte minden táján megtalálható játék lényege, hogy egy jól lezárt „ládikát” (többnyire egy műanyag doboz) a vállalkozó kedvű felhasználó elrejt egy általa kiszemelt, valamilyen szempont szerint megismerésre, felfedezésre érdemesnek ítélt terepen, és egy erre alkalmas GPS készülékkel a megfelelő módon rögzíti a rejtékhely (szaknyelven cache) pontos koordinátáit, majd az értékeket bejegyzi az interneten a geocaching központi honlapjára. Ezek az adatok mindenki számára elérhetőek, s ily módon kereshetőek, a megtalálásuk pedig szintén az interneten, a ládában talált jelszóval történő bejelentés révén igazolható. A rejtékhelytől és a céltől függően több ládatípus is létezik. A hagyományos geoláda egy vízhatlan doboz, benne egy üzenettel, egy naplóval, íróeszközzel és egy „kiccsel”, amely a megtalálót illeti. Ám ezt csak akkor szabad elvenni, ha tudunk egy másikat a helyére tenni. A napló tartalmazza a láda földrajzi koordinátáit, az elrejtő személy nevét, az elrejtés

²³³ SZÜTS, *A világháló metaforái*, i. m., 209.

idejét, továbbá egy jelszót. A megtalálónak viszont be kell jegyeznie a saját adatait és a sikeres túra idejét. A jelszó felírása után pedig vissza kell helyezni a dobozt az eredeti helyére.

A hazánkban már több mint tíz éve jelenlévő, az első sajtómegjelenésben posztmodern hobbiként aposztrofált közösségi játék egyszerre zajlik a valós és a virtuális térben, ötvözi a természetjárást az ismeretterjesztéssel, a célirányos szabadidősport mellett kulturális értékek közvetítője is lehet, hiszen az elrejteni kívánt geoládákat gyakran helyezik valamilyen művészeti, történelmi, irodalmi szempontból fontos helyszín közelébe. Így jutunk el az értekezés szempontjából érdekes „irodalmi geoláda” témájához. A Magyarországon található 3656 láda (2013. 09. 21.) között találunk jónéhány irodalmi vonatkozású rejtést. Ilyen az „Írók és költők Pásáréten” (GCIROK) nevű geoláda, mely valójában a multi geoládák (több pontból álló ládák) típusába tartozik, s megtalálását jelen esetben hat útvonalpont felkeresésével, s az ott megtalált jelszavak összegyűjtésével lehet igazolni. A rejtő vagy felhasználó, akinek neve ismertté válik a láda leírásából, negyedórás sétára invitálja a vállalkozókat Budapest II. kerületének egy olyan, irodalmi emlékekben különösen gazdag részére, ahol tizenhét magyar költő lakott rövidebb-hosszabb ideig. A feladat szerint közülük hat alkotó koordináták által meghatározott lakóházát kell felkeresni, s a pontokon talált karakterek összetételéből adódik majd az egyetlen jelszó.

A geocaching.hu oldalon szereplő ládák közül egy másik, amelyik a „Puszták népe” (GCPUNE) nevet viseli, Illyés Gyula szülőföldjére vezet. Az ilyen jellegű, hagyományos, egy célpontot kitűző geoládákról, illetve a hozzájuk kapcsolódó történetről, személyről, - jelen esetben Illyésről - már magán a honlapon is számos ismeretet gyűjthetünk. Az elrejtő igényességétől függően többé-kevésbé jól feldolgozott információkat és képeket is találunk, mielőtt elindulnánk az irodalmi kalandozásra. Az említett oldalon nemcsak *A puszták népe* szerzőjéről, de Rácegrespusztáról is olvashatunk. Számos példáját lehetne még említeni az irodalmi vonatkozású geoládáknak, kezdve a Csokonai Lillájához elkalauzoló barangolástól az Ady szülőházához invitáló ládán át a Márai szülővárosába illetve emlékházaig vezető kincsvadászatig. A játéknak egy továbbfejlesztett, még több kreativitást igénylő változata lehetne, ha a felkeresett ládákból műrészletek tárulnának fel, esetleg a „kódfejtést” is ezek segítségével kellene elvégezni.

VII. AZ IRODALMI INTÉZMÉNYRENDSZER KÉRDÉSEI ÉS VÁLASZAI

1. KÁNON A VIRTUÁLIS TÉRBEN. BEFOGAD VAGY KIVET?

A műértelmezések körül zajló vitákban gyakran használnak egy olyan fogalmat, amely alatt a kiemelten kezelt, a többiekénél értékesebbnek, fontosabbnak tartott művek csoportját értik. Az immanens vagy intézményes kanonizációs felfogást képviselő teoretikusok a fogalom számtalan, egymástól jelentősen eltérő sajátosságára is rámutattak.²³⁴ A kánon, a kanonizáció s a kanonikus rendszer fogalma nemcsak azért érdekes, mert gyökerei az irodalomtudomány kialakulásánál jóval előbbre nyúlnak vissza, hanem azért is, mert megkerülhetetlen marad az irodalmi közlésmódok legújabb változatait vizsgálva is. Napjainkban, amikor közkeletűvé válik a netművészet fogalma, és teret hódít az az új, globális kultúra, melynél az idő, a tér, a határok, sőt még a személyazonosság fogalmát is radikálisan át kell értelmeznünk, nem hagyhatjuk megválaszolatlanul a kérdést: milyen szerepet játszik a digitális kommunikáció és az új közlésmódok számos változata a kánon alakulásában. A válaszadáshoz a digitális kommunikáció és a kánon mibenlétéről is szót kell ejteni.

Amikor az új közlésmód, az újmédium vagy a digitális irodalom fogalmait használom, nem a mögöttes infrastruktúrára vagy a technológiára helyezem a hangsúlyt, hanem mint az az előző fejezetekből is kiderült, sokkal inkább gondolok arra az új kultúrkörre, amely mára jól elkülöníthető társadalmi jelenséggé vált, saját tradíciókkal, értékekkel, sőt szlenggel rendelkezik. Többen vélik úgy, hogy a tudás átadásának első nagy forradalma az alfabetikus írás, a második a könyvnyomtatás, a harmadik pedig maga a digitális kultúra.²³⁵ Az információs társadalomban egyre fontosabb szerepet kapó újmédia számos olyan művészi kifejezésformának is lehetőséget adott, amely kevésbé illeszkedik a hagyományos művészetről szóló elképzelésekbe, s ezzel mintegy kiszélesíti az esztétikai megítélés alá eső tartományt. Az új közlésmódok néven tárgyalt műfajok egy alapvetően új

²³⁴ Ld. *Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. ROHONYI Zoltán, Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

²³⁵ SEBESTYÉN György, *A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise: Az elektronikus-virtuális könyvtár*.
<http://epa.oszk.hu/00400/00413/00001/11sgy.html> [2013.10.27.]

vizuális felületen, a számítógép képernyőjén jelennek meg. Annak a megválaszolásához, hogy mi nevezhető egyáltalán ebben a közegben művészetnek, azt kell megvizsgálunk, milyen szempontok alapján tekinthetjük magát az internetet esztétikailag értékelhető jelenségnek. A válaszokat részben a XX. századi avantgárdban kell keresnünk, ahonnan kezdődően a művészi tevékenység túllépte az esztétika addig ismert intézményes határait. Mára pedig a posztmodern esztétikai gondolkodás mérhetetlenül kiszélesítette azt a teret, ahonnan az esztétikai kritériumok származtathatják magukat. A művészet, s benne a netművészet megítélése is megváltozott. „Sem az esztétikai megítélés alá eső objektumoknak nincs behatárolt, konkrétan definiálható tartománya, sem pedig az értékítéletet megfogalmazó szubjektumnak nincsenek a korábbi esztétákhoz hasonló intézményesült jogosultságai.”²³⁶ A válaszok másik része a digitális alkotások jellegében keresendő. „Az információk hihetetlen tömege, az állandó információ-túlkínálat, az archiválás viszontagságai, ... , az elit és popkultúrák közti határok egybemosódása, az állandó inter(medialitás)textualitás és a re-mix, vagyis újrahasznosító kultúra terjedése megváltoztatja a Gutenberg-galaxis egyik legfontosabb legitimáló intézményét, a kulturális kanonizációt is.”²³⁷ Míg a hagyományos alkotásoknál a hordozó közeg, az alkotást befogadó tér a műalkotástól bizonyos értelemben független, addig maga az internet a műalkotás szerves elemévé, részévé válik. A hordozó média, s annak technológiai, és kommunikációs közegének változása a művektől szinte elválaszthatatlan, azokkal interaktív viszonyba kerül. Az internetes alkotások tartalma, formája és a felhasznált technológia a hálózati kommunikációhoz kötődik és attól nem függetleníthető.

Vitathatatlan, hogy az esztétikumnak egy minőségileg új megjelenési formájával találkozunk, amit ennek megfelelően tekinthetünk az esztétikai értékelés tárgyaként, és behelyezhetjük az esztétika viszonyrendszerébe, ha az idetartozó elemek változását szeretnénk vizsgálni. Ezek közül az elemek közül a befogadó változása különös figyelmet érdemel. Az internet-tartalmat befogadó szubjektum a hagyományos értelemben vett műélvezőhöz képest ma egészen más helyzetben van. A korábbinál sokkal nagyobb mértékben érzi a sürgetettséget, ám esztétikai befogadóképessége nem növekszik ilyen mértékben. Az esztétikai élményt sokszor már nem önmagáért éli meg, hanem az információszerzés vagy befogadás folyamatának velejárójaként. Az információ befogadását kísérő élményben nem kizárólagosan esztétikai funkció testesül meg, sokkal

²³⁶ SZÜCS Olga, *Gondolatok a netművészetéről*, 2008.

<http://www.inco.hu/inco0401/global/cikk9h.htm> [2013.10.27.]

²³⁷ RÉTFALVI, *Új média*, i. m., 404.

inkább beszélhetünk esztétikán kívüli – ismeretszerzési, társadalmi konszenzusteremtési, s nem utolsósorban a környezetünk esztétizálásán keresztül művészetre nevelési – célokról. Az internet azáltal tehát, hogy új vizualitási felületet, illetve új kommunikációs csatornát nyit, egyszerre több esztétikai funkciót is teljesíthet. Ezek közül az egyik legfontosabb a művészetre való nevelés funkciója. Ennek a funkciónak a realizálása nagyon sokat segíthet abban, hogy a művészet halála helyett a művészet új formákban való újjászületéséről beszélhessünk.

Látni kell, hogy nemcsak a ma befogadója alkalmazkodik lassabban a megváltozott körülményekhez. Ahogy a nyomtatott kultúra sem vált egyeduralmává néhány év alatt, úgy a Gutenberg-galaxis sem fogja átadni a helyét rövid időn belül a Neumann-galaxisnak. Hosszú folyamatról van szó, a tudásanyag digitalizálása is évtizedeket igényel, s a befogadóknak is időre van szükségük az új helyzet elfogadásához. S nem véletlenül használom az elfogadás szót, az új kommunikációs technikáknak, közlésmódoknak, műfajoknak először el kell fogadtatniuk magukat. Az elfogadás, a befogadói hajlandóság számos körülménytől függ. Könnyebben magyarázhatóak a befogadón kívüli tényezők hatásai, a technikai fejlődés mértéke, a hozzáférhetőség, az infrastrukturális fejlettség. Mindez gyorsíthatja, de késleltetheti is az emberek alkalmazkodását. A műalkotás és a befogadó interakciója függ szociokulturális feltételektől, iskolázottságtól, foglalkozástól, életkortól és számos más változótól is. Az életkor kiváltképp meghatározója a kompetenciának. Az új közlésmódokkal való játékok, kísérletek, irodalmi pályázatok azt mutatják, hogy a résztvevők körében jóval nagyobb a fiatalok aránya. Ez azt bizonyítja, hogy az új kommunikációs formák aktív használata ma Magyarországon generációs kérdés is. Észre kell venni a generációk látásmódja közötti különbségeket. Ez az egyik oka, hogy a Gutenberg-galaxisban felnőtt és szocializálódott olvasók nem mindig tekintik az internetet kulturális közegnek, s „magvasabb” irodalmi alkotások szülőhelyének.

Az irodalmi értelemben vett befogadók alkalmazkodását az is nehezíti, hogy a szépirodalmat fogyasztók és a számítógépet aktívan használók tábora nem fedti le egymást teljesen. Még ma is többen elutasítják a számítógépet, így nem is kerülhetnek kapcsolatba az új közlésmódokkal, holott a digitális kultúra is jószerevével a betűkre épül. Emellett észre kell venni, hogy nem a technológia terjesztette be az igényét az irodalomra, hanem az irodalom talált új eszközöket, amelyek az olvasó szerepét is megváltoztatták. Amint arra korábban rámutattam, a befogadás már nem egyezik meg az interpretációval, s az interpretáció sem korlátozódik az olvasatra, a megértés pedig nem rejtőzik el az olvasásban. Az átlagolvasóból aktív befogadóvá előlépett individuum még tovább léphet

abba az irányba, ahol az elsődleges szerzővel együttműködve a szöveget újraalkotó társszerző lehet. Mélyreható gondolkodásbeli, mentalitásbeli, értékrendbeli változások tanúi vagyunk, melyek nem ítélnétek meg objektíven. „A digitális kulturális objektumok és mintázatok látszólagos megfoghatatlansága könnyen súlytalanodáshoz vezet.”²³⁸ A virtuális tér egyeseknek elidegenítő, szürke, személytelen; másoknak éppen izgalmas lehetőség, az evilág szürkeségéből való kalandozások színhelye. Egyes kisközösségek tagjai, akiket a technikai civilizáció a XX. század végéig egyre inkább elválasztott egymástól, éppen az új technológiáknak köszönhetően kapnak lehetőséget arra, hogy kapcsolataikat szorosabbá fűzzék.

A legtöbben már ráébredtek arra, hogy a minőség bizonyítéka nem a régi rendszerből az újba való átmentődés, sokkal inkább az új helyzethez alkalmazkodó megújulás. A digitális forradalom teljesen új formákat és megnyilvánulási lehetőségeket kínál a művészetnek, a megújulást gyakran a digitális információs technológia inspirálta, melyben a kreativitás teret nyerhetett önmaga számára. A számítógépes játékok fejlődése például mindig a fikció, a fantáziavilág és a szakmai tapasztalat együttesének függvénye volt, és ez a hármas feltétel közel áll a művészethez is. A számítógépes játékipar máris olyan nagyságrendű gazdasági dimenziókkal rendelkezik, mint a teljes filmszektor, nem minden kulturális következmény nélkül. Még ha a számítógépes játékok nem szükségszerűen művészi termékek is, az ipar és a kereskedelem erejének eredményeképpen új területet kínálnak a művészek és a kreatív szakemberek széles skálájának, miközben a művészek nagy része nem képes megélni a művészi munkájából. Úgy tűnik, immár nem annyira a technológiai lehetőségek, sokkal inkább az információs társadalom szociokulturális szerkezete lesz meghatározó a jövő művészetének kontextusában.²³⁹

Természetes, hogy ha egy adott korszakra a valóság virtualizálódása a jellemző, akkor ez az esztétikum újraértelmezését követeli meg, s ez az a pont, ahol kapcsolódnunk kell a kánon fogalmához, hiszen az esztétikum újraértelmezése maga után vonja a kánon újraértelmezését is. Ahogy Astrid Ensslin írja a *Hipertext és a kanonizáció kérdései* című munkájában, az irodalmi hipertext lényegi értékeinek megismeréséhez módosítani szükséges a kánon koncepcióját.²⁴⁰ A kérdés az, hogy mennyire képes a mai kor embere erre az újraértelmezésre, s mi is az, amit újra kell értelmezni. Maga a kánon sem pontosan

²³⁸ SZÜTS, *A világháló metaforái*, i. m., 144.

²³⁹ ERDŐS Ibolya, *Az interaktív installációtól az Internet-művészetig*, 2011.
http://www.balkon.hu/balkon_2001_11/10intint.html [2013.10.27.]

²⁴⁰ ENSSLIN, Astrid, *Canonizing Hypertext. Explorations and Constructions*, Continuum Literary Studies, 2007, 47.

definiálható szó. Szó szerinti jelentése „pálca”, de a „mérték” metaforájaként is használják, szembeállítva a hitelesnek el nem ismert apokrifffel. (A fogalom formálásában nagy szerepe volt a hittudománynak – s ilyenformán a jelenlegi kulturális viszonylagosság egyik okozója az egyház befolyásának csökkenése.) Jelenleg olyan kulturális tartalmat értünk kánonon, amelynek célja, hogy mércét adjon a tágabb közönségnek, normatív módon rámutasson egyes értékekre, újra és újra létrehozson és fenntartsion egy közös kultúrát, ennek közös hivatkozási pontjaival. Központi jelentőségű a kulturális folytonosság fenntartásában, illetve a kultúra mechanizmusainak és különböző csatornáinak vizsgálatában. Úgy is meghatározható, mint saját szabályokkal rendelkező standardizált korpusz, ahol a korpusz szövegek együttesénél sokkal szélesebb értelemben szerepel, hiszen utalhat szövegekre, illetve képekre, filmekre, színházi előadásokra, zenei darabokra stb., ezek verbális és nem verbális interpretációira, amelyek lista formájában, bizonyos szabályok mentén rendeződnek el. Ez a meghatározás a kánonnak egyrészt mint listának, másrészt mint szabálynak a fogalmát sugallja. A szabályok alkotásához, az új közlésmódok megítéléséhez s a már említett esztétikai újraértékeléshez kritériumok kellene. A kritériumok segítenek abban, hogy kiszűrjessük a művek áradatából, mit tekinthetünk irodalomnak és mit nem. Az esztétikai értékítéletet azonban önmagában is nehezíti annak szubjektív volta, s a különböző társadalmi csoportoktól való meghatározottsága, nem beszélve a digitális médium jellegéből adódó nehézségekről. Nem könnyű kritériumokat találni azoknál az alkotásoknál, amelyeknek számtalan közepe és vége van, s soha nem olvashatjuk őket kétszer azonos módon.

Azok a szerzők, akik hisznek a kritériumok létezésében, értelemszerűen hisznek abban is, hogy megadhatóak olyan időtlen művészi értékek, amelyekkel a kánoni rangú művek mindenkor jellemezhetőek. A szerző személye az individualizmus tapasztalata óta meghatározó jelentőségű, a teremtő irodalmi zseni hosszú időn át elválaszthatatlan volt az alkotás folyamatától. Ebben a vonatkozásban a kánon létrejöttében az alkotói tekintély az irányadó, s nem a befogadói értékítélet. Látni kell azonban, hogy a szerzőség egyfajta kölcsönviszonyban lévő tényezője a kánon alakulásának, hiszen egyszerre motivált és korlátozott is a kánon által.²⁴¹ Kánon és szerzőség dialektikus viszonyban állnak egymással.

Amennyiben arra gondolunk, hogy a századelő szövegelemző iskoláit és a posztmodern irodalomelmélet egyes irányzatait kivéve sehol máshol nem találjuk meg azt, hogy az egyes művek értelmezésénél pusztán magát a szöveget tekintik szükséges és

---

²⁴¹ *Uo.*, 48.

elégséges alapnak, akkor mindenképpen a befogadók (akik történeti és személyes kontextusban értelmezik a műveket, ahol a személyes azt is jelenti, hogy mint az adott kor gyermekei) oldaláról kell közelítenünk, azt kell gondolnunk, hogy a befogadók azok, akik kialakítják a kánonokat. Azonban ezt sem lehet egyértelműen kijelenteni, mert nyilván a befogadók csak azt tudják elolvasni, amit elolvasniuk „megadatott”, ilyen értelemben viszont első szinten az irodalom intézményei a meghatározóak, amelyek a kánon stabilitását biztosítják, segítve, hogy egy közösség kialakítsa és fenntartsa az identitását. Ezek az intézmények szükségesek ahhoz, hogy egy kánonnak presztízse legyen, és egy adott területen vonatkoztatási rendszerként működjön. A kultúra ezen intézményei – akadémiák, iskolák, könyvtárak – teszik lehetővé a kánonokkal szoros összefüggésben lévő értelmezések elterjedését és adnak tekintélyt a kánonoknak.

Adott tehát három aspektus, ami alakíthatja definíciónkat: az alkotói tekintély, a befogadók választásai és annak a figyelembevétele, hogy mi az, amiből választhatunk, mi az, amit az irodalom intézményei számunkra hozzáférhetővé tesznek és kanonikusnak és így ismerendőnek és elismerendőnek határoznak meg. Kánonról mindenesetre a XXI. században is csak akkor beszélhetünk, ha az irodalom önmozgásként (receptió, intertextualitás) értett oldala összekapcsolódik az intézményes autorizáció (kritika, iskola, irodalomtörténet) formáival.²⁴² Sok ilyen kétoldalú jellemzővel kell számolnunk a kánon lényegét megragadva. Amennyire szükséges az intézményi szabályozás, annyira veszélyes is lehet, hiszen a kánonváltozásokat, bizonyos hatalommal bíró és befolyásos kultúráirányító csoportok érdekei motiválják.²⁴³ Ahogy Ensslin fogalmaz, uralkodó társadalmi csoportok ízlését tükrözik.²⁴⁴ Másik példaként amennyire nélkülözhetetlenek a kánonok az oktatásban, annyira korlátozzák is a kultúra hozzáférhetőségét a következő elv által: „csak azokat a könyveket olvasom el, amelyeket szentesített a tekintély”. A szelekció mindig maga után vonja a kirekesztést, s az oktatásra nézve ez alapvető hátránnyal jár.²⁴⁵ Szegedy-Maszák szerint az olvasás egyik lényegi vonása éppen abban áll, hogy megtagadjunk olyan kánonokat, amelyeket elődeink alakítottak ki.²⁴⁶ A kánon oktatási funkcióiról gondolkodva azt sem szabad elfelejteni, hogy a kánon és a tanterv nem ugyanazt a fogalmat takarja, még ha a kánon revíziója csak a tantervek revízióján keresztül

²⁴² ROHONYI Zoltán, *Kánon és kanonizáció = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijárat Kiadó, 2000, 10.

²⁴³ KÁLMÁN C. György, *Elméletalkotói közösségek = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. K. C. Gy., Bp., Balassi Kiadó, 2001, 124.

²⁴⁴ ENSSLIN, *Canonizing Hypertext...*, i. m., 49.

²⁴⁵ *Uo.*

²⁴⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Irodalmi kánonok*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998, 194.

is lehetséges, különösképpen, ha az új média olyan jelenségeire gondolunk, mint az irodalmi hipertext.²⁴⁷

Az olvasó ki van szolgáltatva annak, hogy az új közlésmódokról tudomást nem vevő szövegkorpusz kerül elé. A kánonkutatás fontos kérdése egyesek szerint éppen az, hogyan lehet a populáris kultúrában is megtalálni és megmutatni a minőséget, az újfajta minőségi kultúrát (amely igényesen fogad be, értelmez stb.), s nem kellene-e a populáris kultúra minőségi elemeit összekötni a hagyományos elitkultúrával. Véleményem szerint, ahogy arról a következő fejezetben részletesebben is szó lesz, sem a nyomtatott, sem a digitális közegben nem célszerű éles választóvonalat húzni népszerű és magaskultúra között. Czeizer Zoltán szerint ugyan az iskolarendszer még mindig megpróbálja különválasztani a magaskultúrát a populáris kultúrától, ám az uralkodó kulturális ideológiák számtalanszor bizonyultak már kirekesztő és pusztító jellegűnek: „... az egyféléhez való merev ragaszkodás éppen hogy gátol a sokféleség megtapasztalásában. A sokféleség megtapasztalása pedig kizárja a highculture kánont, pontosabban minden kánont a highculture szintjére emel.”²⁴⁸ Hamar megcáfolható az az állítás is, hogy a népszerű kultúra – ha egyáltalán még ragaszkodunk a szétválasztáshoz – veszélyezteti a magaskultúrát. Az említett kritika a kultúrák tartalmának kölcsönzésében gyökerezik, de egy olyan közegben, ahol a kölcsönzés alapvető mozzanattá lesz, teljesen más jelentést nyer. Helye sem lehet annak a szemrehányásnak, hogy egyik kultúra a másiktól kölcsönzi tartalmát, s ezáltal lealacsonyítja azt. Nem beszélve arról, hogy maga a kánon tekinthető behatárolt intertextualitásnak is, amelyben az intertextualitásnak az a jellemzője, hogy szinte bárhol és bármikor bármilyen szöveget képes a szövegösszefüggésbe úgy belevonni, hogy az „új” szöveg a már meglévő szövegeknek új értelmet ad, illetve a már meglévő szövegek az intertextualitás összefüggésébe helyezik az új szöveget, vagyis értelmezik, kommentálják azt. Korunkban különösen fontos a szövegközöttiség a kánon kijelölésében.²⁴⁹ A kánon viszont az intertextualitás akadályává is válhat, hiszen meghatározza, hogy milyen szövegek adhatnak értelmet azoknak a jeleknek, amelyek az olvasó egyén tudatában felmerülnek.²⁵⁰ A kánonnal tehát behatároljuk, hogy az intertextualitás mely szövegeket foglaljon magában.

²⁴⁷ Vö. ENSSLIN, *Canonizing Hypertext...*, i. m., 53.

²⁴⁸ CZEIZER Zoltán, *A digitális forradalom és a magyar oktatás*, Educatio, 2002/4.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=17 [2013.10.27.]

²⁴⁹ Vö., SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Irodalmi kánonok*, i.m., 192.

²⁵⁰ Ld. ZSÉLYI Ferenc, *Az irodalom (mint) a kánon kritikája*, Pompeji, 1992/4, 44–57.

A fönmaradó, az újraélesztett és a helyreállított kánon fogalmai arról tanúskodnak, hogy a kánonképződésben nagyon fontos az időbeliség. A kánonba való bekerülésben kulcsszerepet játszik az időbeli kiválogatódás, s így állandó változás jellemzi azt, bár értelemszerűen mindig konzisztens a múlttal és befolyásolja a jövő kánonjait, tehát folytonos és nem diszkontinuus sora a paradigmáknak. Az időbeliség mellett a történelmi emlékezet hajlik a térbeliesítésre is, helyei különböző intézményekben, topográfiai helyszínekben, tárgyakban, kulturális alkotásokban, társadalmi szokásokban, sőt épületekben és kánonokban is alakot ölthetnek. Az emlékezet konkrét helyszíneire hasonlóan a kánon sem realizálódhat és nem is tartható fenn a maga konkrét helyszínei nélkül. Olyan helyszínek nélkül, amelyekben a kánon felidéződik, megtartódik, illetve újraértelmeződik. Azaz olyan helyszínek nélkül, mint az iskola, a könyvtár, a múzeum, az államigazgatás, az egyetem, illetve a színház. A kánon és különböző helyszíneinek kapcsolata kölcsönös és a legitimáció kérdése köré összpontosul. Noha a kánon függ ezeknek a helyszíneknek a legitimáló erejétől, a helyszínek is függenek a kánontól, mivel a kánon ereje legitimálja őket. Ebből következően a helyszínek, illetve maga a kánon is a hatalommal áll összefüggésben, és ebben az értelemben tekinthetőek úgy is, mint a hatalom megalapozásának, fenntartásának, illetve megváltoztatásának eszközei. Ezeknek a szimbolikus, valódi vagy akár virtuális helyszíneknek tehát nem csupán az emlékezéshez, a kánonalkotáshoz és -fenntartáshoz van közük, hanem olyan helyszínekként is funkcionálnak, amelyek által és amelyekben a kulturális és nemzeti identitás megalapozható, megerősíthető, illetve megváltoztatható a jelenben és kivetíthető a jövőre, bizonyos, az emlékezetre, illetve a kánonra irányított performatív műveletekkel, amelyek számos, de nem állandó szimbolikus jelentésre utalnak. Ha elfogadjuk, hogy egy adott közösség számára a kánon megtestesíti és megőrzi a megőrzésre érdemesnek ítélt tudást, értékrendszert, értelmező szokásokat és stratégiákat, illetve hogy a kánonnak fontos szerepe van egy bizonyos közösség identitásának létrehozásában, akkor ebből még tágabb értelemben az következik, hogy a kánon reprezentatív funkciója felhasználható bizonyos virtuális és valódi közösségek megalakulására, fönntartására, reprezentálására, illetve megváltoztatására is.

Mindezen azonban nem jelenti azt, hogy egy adott társadalomban csupán egyetlen kánon lenne lehetséges, hiszen több valós vagy virtuális közösség létezhet egymás mellett is egymástól radikálisan eltérő kánonokkal. Az alternatív kánonok mindig valamilyen szükségletet elégítenek ki. Folyamatosan alakulnak ki más, már létező kánonokkal szemben is. Nem kétséges, hogy több kánonra van szükség a különböző felhasználási

területeken, az azonban vitatható, hogy ezek a kánonok radikálisan eltérőek lehetnek egymástól. Számos problémát vetne fel, sőt kulturális káosszal fenyegetne, ha az egyes kánonok túl messze kerülnének egymástól, illetve ellentétes tartalmakat hordoznának. Ettől függetlenül előfordulhat, hogy ugyanaz a szöveg lényeges eleme egy kánonnak, míg egy másik kánonban nem is szerepelhet.²⁵¹ Mint a fentiekből kiderül, szükségszerű, hogy a kétirányú kommunikációval jellemzett online közlésmódok és az ezeket használó és értékelő új közösségek – amelyeket az elektronikus kommunikáció, az internet, az email, a mobiltelefon tesz lehetővé – létrehozzák saját kánonjaikat, s ezek a kánonok megtalálják útjukat a kulturális élet új világába. Nem akadály az sem, ha kisebb közösségekről van szó, hiszen kis számú olvasó közönségnek ugyanúgy lehet kánonja, mint egy országnak vagy egy nemzetnek. Juhász Dóra szerint „ez a folyamatos változásban lévő virtuális mikroközösség egyéni szempontrendszerek alapján ugyan, és időben gyorsan felülírható módon, de igenis kitermeli a saját periodikusan frissülő „mikro-kánonját.”²⁵² Kérdéses csak az, hogy ezáltal mennyire változik meg az összességében vett kulturális értékek és kánonok galaxisa? A változás elkerülhetetlen, hiszen ismét korszakot váltunk, az elsődleges szóbeliséget követő írásbeliség majd a másodlagos szóbeliség után már a másodlagos írásbeliség korszaka van kialakulóban, amely mind gondolkodási sémáinkat mind kommunikációs technikáinkat átalakítja. Az ebben a kommunikációban megjelenő szövegeket alapvetően más strukturáltság jellemzi. Egyrészt különböznek az írásbeliség szövegeitől, másrészt viszont hasonlítanak is az elsődleges szóbeliség szövegeire. A klasszikus szövegektől különböznek például abban, hogy ezeket nem jellemzi a nyomtatott szövegek lezártága. Az elsődleges szóbeliség szövegeire pedig éppen azért hasonlítanak, mert nem véglegesek, nem lezártak. Annyiban viszont egyes írásbeli dokumentumok (lexikonok, lábjegyzetelt, bibliográfiával, mellékletekkel ellátott könyvek) több dimenziós rokonai, hogy minden irányba történő kalandozást és felfedezést lehetővé tesznek. A testreszabás hihetetlen mértékben válik lehetővé általuk, kérdés az, hogy ez a testreszabás valóban korlátlan mértékű-e, azaz beszélhetünk-e még a hozzáférés korlátozottságáról vagy sem? Azaz egyenrangúak-e a szövegek? Van-e akármilyen értelemben meghatározója ez esetben a kánonnak? Másrészt a felhasználók tudnak-e élni ezzel a szinte veszedelmesen nagy szabadsággal (önállósággal) és felelősséggel? Azaz tudunk-e majd boldogulni a kanonikus tudással viszonyítási pont nélkül?

---

²⁵¹ *Uo.*, 44–57.

²⁵² JUHÁSZ, *A blog-költők...*, i. m.

Észrevehető, hogy a digitális médiumban is létezik az orientálás szükséglete, a vágy, hogy minőség és nem-minőség között különbséget tegyünk, és létezik a tekintélytisztelet is. A digitális csatornák „demokratizmusa” csak látszólagos, mivel – ahogy a kultúra minden más formájában – itt is kialakulnak központi, „trendszabó” honlapok, amelyek ugyanolyan előnyben vannak egy személyes honlaphoz vagy bloghoz képest, mint egy nagy országos napilap egy baráti terjesztésű laphoz képest. Ezért is szükséges a digitális kultúráról való gondolkodás felülvizsgálata. A digitális médium minden eddiginél erősebben összemosza a hagyományos kulturális értékek, tananyagok, kánonok, mércék és a személyes választások eredményeképpen vagy szubkultúrák termékeként létező értékválasztásokat – látszólag egy szintre helyezi őket. A kérdés az, hogy a majd kialakuló „nagyok”, tehát a többség választásait befolyásolni képes csomópontok, milyen jellegűek lesznek, és hogyan hatnak a kanonikus tartalmakra vagy a mércékre. Noha kifejleszt belső orientációs szabályokat, újfajta szempontokat, a digitális médium önmagában nem alkalmas orientálásra, éppen a számítógép okozta információs túltermelési válságot olyan módon segít megoldani, hogy előolvasóvá lép elő. A világhálón való tájékozódás során, a szűrések, keresések elvégzésekor nem történik más, minthogy az emberi értelem megosztja a kánonképzés munkáját a gépi intelligenciával.²⁵³

Ahogy Assmann fogalmaz, korunknak élménye a totális kánonapátia is.²⁵⁴ Ideológiai szinten amerikai mintára megjelent Magyarországon a dekanonizálás divatja, beszélnek a kánonok végleges letűntéről, és az internet megjelenésével időről időre felhangzik a „minden legyen teljesen demokratikus és senki se mondja meg, hogy mi minőség és mit kell olvasni”, ám ez a felfogás kultúrfilozófiai szinten mozog, és köszönő viszonyban sincs a valósággal, azokkal a problémákkal, amelyeket az értékek megjelenítése és közvetítése, illetve a mércék megfogalmazása ma Magyarországon ténylegesen felvetnek. Az értelmiség részéről a kánonokkal szemben tapasztalható egyfajta bizonytalanság, időnként hallani, hogy a kánonokat fel kell bontani, de ez a történeti tudat szegénységével is összefüggő beállítottság paradox módon társul annak felismerésével, hogy mércék, kánonok mindenképpen kialakulnak, s ezek hiányában például az oktatás vagy az állami kultúrpolitika egyáltalán nem működőképes. A bölcészek sokszor nem érzik magukat hivatottnak arra, hogy mércéket állítsanak fel, értékek mellett álljanak ki, az elit-kultúrát, saját hagyományukat, mindinkább szubkultúráként értelmezik. Mindez nem

²⁵³ GOLDEN, *Az elektronikus olvasás...*, i. m., 85.

²⁵⁴ ASSMANN, Aleida, ASSMANN, Jan, *Kánon és cenzúra* = ROHONYI (szerk.) *Irodalmi kánon és kanonizáció*, i. m., 105.

jelentí azonban a kánon eltűntét, arról lehet inkább szó, hogy „a kulturális örökség átszerveződése van folyamatban”.²⁵⁵ Odorics Ferenc szerint a posztmodern kánon szubverzív módon a hagyományok szóródását részesíti előnyben a szabad és nyílt kritikai tér kialakulása, így a posztszólam érvényesülése érdekében.²⁵⁶

Szembe kell néznünk olyan, az új közlésmódokra hatványozottan érvényes alapproblémákkal is, mint a globalizáció nyelvi vetületének problémája: ami nincs angolul, az nem létezik. „Mára ha valaki/valami a globalizáció egyre erősödő nyomása alatt „életben” akar maradni, üzletben, politikában, médiában és nyilvánvalóan az irodalom(tudomány)ban is, annak eredetiben, vagy fordításban, de tudni kell angolul megszólalnia és/vagy olvasnia.”²⁵⁷ Bagoly Csillához hasonlóan Rétfalvi Györgyi is fontosnak tartja hangsúlyozni a globalizáció és az újmédia összefüggéseit. Véleménye szerint viszont az angol nyelvű tartalmak dominanciájában megmutatkozó globalizáció ennek a kapcsolatnak csak az egyik vetülete, a kulturális homogenizáció mellett észre kell venni a hálózatnak a helyi közösségekre gyakorolt hatását, fel kell ismerni az internetet úgy is, mint a kulturális sokszínűsödés terepét.²⁵⁸

A közös kultúra elemévé, közkinccsé vagy hivatkozási ponttá csak az a dolog (kulturális tartalom, érték) válhat, amely legalább említés szintjén ismert, és szükség esetén bárki számára elérhető. Az első megismertetést szintén a hozzáférés biztosításaként kell értelmeznünk, hiszen amiről nem tudunk, számunkra nem is létezik, és így nem is hozzáférhető. S bár a hozzáférés biztosítása látszólag nyer a digitalizálódással, valójában még hosszú ideig problematikus marad, mivel a digitálisan tárolt dokumentumok egy része egyáltalán nem elérhető, – az államilag támogatott vagy fenntartott kultúrintézmények kissé abszurd módon úgy ragaszkodnak az általuk kezelt adatvagyonhoz, mintha az az adott intézmény tulajdona lenne. Egy olyan kezdeményezés, amely egységesíti a magyar digitális adatvagyon szabványait, és minden egyes tárolt adatot megtalálhatóvá és kereshetővé tesz, súlyos érdekekbe ütközik. Ilyen értelemben tehát hiába a szövegek elvi egyenrangúsága, a kanonizáció meghatározói részben „globális” érdekek. S ezen a ponton kell említést tenni a kánon piaci fejlődést befolyásoló szerepéről. Egy szerző kanonikus

²⁵⁵ SZEGEDY–MASZÁK Mihály, *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban = „Minta a szőnyegen” : A műértelmezés esélyei*, Balassi Kiadó, Bp., 1995, 80.

²⁵⁶ ODORICS Ferenc, *Sok (új) kritikai beszédmód felé*, Új Forrás, 1997/6.
<http://epa.oszk.hu/00000/00016/00026/970620.htm> [2013.10.27.]

²⁵⁷ BAGOLY Csilla, *Információs technológia = az irodalmi kánon halála?*, Irodalomtudomány, 2000/1–2, 101.

²⁵⁸ Ld. RÉTFALVI, *Új média*, i. m., 389.

értéke közvetlen befolyással van művének kiadására, terjesztésére, dizájnására, marketingjére.²⁵⁹

A kánonkutatásnak a hagyományos irodalmi korpuszt tekintve is számos kérdést kell megválaszolnia, a digitális irodalom esetében azonban még nehezebb a helyzet, hiszen minden kánon távlatot tételez fel. Az újszerűség jegyében nehéz értékelni, mert szempontjainkat a történeti vonatkozások később kiegészíthetik, módosíthatják. Az utóbbi húsz évben született irodalmi hipertexteket még egyszerűen nem lehet kanonizáltaknak nevezni, pontosabb a protokanonikus állapot megnevezés. Hartling szerint az internetes irodalom esetében még nem is lehet igazi kánonról beszélni, bár az akadémiai diskurzushoz tartozó online esszék jelzik a fejlődést.²⁶⁰ Azt nem lehet még látni, hogy mennyire lesz határozott a digitális kommunikáció kánonalakító funkciója, már ami a nemzeti kánont vagy az ún. top-down kánont illeti, ha lehet egyáltalán ilyenről beszélni. Érdekesebb az a kérdésfelvetés, hogy milyen lesz a digitális kultúra saját kánonja vagy épp milyen problémákat vet fel a kanonikus kulturális tartalmak megjelenítése a digitális térben.

Nehezíti a helyzetet a humán tudományokra vonatkozó megosztottság és konzervatív szemlélet, „mely szerint semmit nem lehet tanulmányozni, amíg nem sorolják be valamelyik területhez, ahol inkább az határozza meg a vizsgált tárgy értékét, hogy milyen típushoz tartozik – mely kánon vagy rend elfogadott tagja –, nem pedig egyedi vonásai. Huhtamo szerint például „...hiábavaló igyekezet az interaktív művészetet a hagyományos esztétikai kánonba beilleszteni”. Az interaktív művészet számos eltérést mutat egy egyszerű interaktív alkalmazással vagy egy videojátékkal szemben. Legyenek ez utóbbiak bármilyen bonyolultak, az interaktivitást csak operacionális stratégiaként alkalmazzák, szemben az interaktív műalkotással, melynek esetében nem lehetséges „végső megoldás”, nincs esély a jelentések kimerítésére.²⁶¹ A humán tudományok azelőtt műfajsoviniszták voltak, most pedig médiumsoviniszták. Empirikus területekre oszlanak (irodalom, művészettörténet, színház, tömegkommunikáció), és csak kevésbé teszik lehetővé az átfogó vagy a területek közötti szempontokból történő vizsgálatot.”²⁶² Block is megjegyzi, hogy például az új eljárások kiterjesztése a tradicionális művészeti formákra, az ezekhez való kapcsolódás és a velük való integráció fontosabb, mint a szövegek

²⁵⁹ Ld. HARTLING, Florian, *The Canonization of German-language Digital Literature*, 2005. <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol7/iss4/5> [2013.10.27.]

²⁶⁰ *Uo.*

²⁶¹ HUHTAMO, *Seven Ways...*, i. m.

²⁶² AARSETH, *Ergodik irodalom*, i. m., 214.

osztályozása és típusokba sorolása.²⁶³ Aarseth egyenesen úgy fogalmaz, hogy „nincs olyan dolog, hogy irodalomelmélet; csak elméletek és elméletírók vannak. És szövegek. Az irodalomelmélet, inkább, mint a legtöbb akadémiai ágazat, mindig decentralált és fragmentált volt, temérdek filozófiához kötődő olvasat és érdek egyre táguló köre, mint egy valódi barthes-i *texte scriptible*.”²⁶⁴ Az új közlésmódok kanonizálását illetően legigazabb lehet Szegedy-Maszák Mihálynak a történeti és művészi érték viszonyával kapcsolatban tett kijelentése: „A művészet értelmezésének nem a kanonizált szövegek rangjának megerősítése az igazi próbája, hanem a még nem szentesítettnek a fölfedezése.”²⁶⁵ Bizakodásra adhat okot, hogy a hipertextekkel szembeni szkepticizmus és elutasítás fokozatosan kíváncsisággá és nyitottsággá alakul át.

---

²⁶³ Ld. BLOCK, *Digital poetics...*, i. m., 231.

²⁶⁴ AARSETH, *Nem-linearitás...*, i. m., 344.

²⁶⁵ SZEGEDY–MASZÁK Mihály, *A kánonok szerepe az összehasonlító kutatásban* = SZ– M. M., „*Minta a szönyegen*” : *A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi Kiadó, 1995, 98.

2. TÖMEGKULTÚRA VAGY MAGASKULTÚRA?

A digitális közeg térhódítása gyorsan magára vonta az alkotók figyelmét, akik az egyre nagyobb elméleti hagyománnyal rendelkező területet egyre nagyobb mértékben használják fel céljaik elérésére. A számítógépes technikát művészi célra kiaknázó projektek jelzik, hogy a művészet és a technológia fúziója hasonlóan nagy horderejű változásokat eredményez, mint a bölcsészettudomány és az informatika szövetkezése. Senki sem vonhatja kétségbe Dieter Daniels megállapítását, mely szerint „Vitathatatlan, hogy az internet nagyobb változást tudott véghezvinni a művészeti rendszerben, mint bármely azt megelőző elektronikus média.”²⁶⁶ Az újmédia egyik spanyol kutatója egyenesen úgy fogalmaz, hogy „Az internet nemcsak kommunikáció és információ, hanem kultúra is.”²⁶⁷ A művészet fogalmának átalakulását, illetve kibővülését mutatja a témához kapcsolódó terminológia sokszínűsége is. A „web.art”, a „net.art”, az „online art” szinoním kifejezések a hálózati művészetnek, amely semmiképp nem keverendő össze a hálózaton lévő művészettel. „A hálózaton lévő művészet legnagyobbbrészt csupán a művészet dokumentációja, nem a hálózaton jön létre, hanem inkább azon kívül áll, és tartalom szempontjából nem létesít semmiféle viszonyt a hálóval.”²⁶⁸ Ezzel szemben a hálózati művészet csakis a hálózaton működik, alkotásai kizárólag az internet nyelvi és technikai lehetőségeinek figyelembevételével hozhatóak létre.²⁶⁹ Pontosabb definiálásának viszonylagos nehézsége a fogalomkörébe tartozó alkotások különbözőségéből adódik, elfogadtatását pedig tovább nehezíti a hagyományos művészeti formákhoz fűződő kevés kötődése. Bár Brogger is fontosnak tartja az online létezés és az interaktivitás kritériumait, árnyalja a „net art”, a „web art”, az „online art” és a „net.art” közötti különbségeket.²⁷⁰ A webet a netnél sajátosabb fogalomnak tartja, online műveken pedig csak azokat érti, amelyek mindig ott vannak a hálón vagy csak a hálón léteznek. A net.art kifejezés a korai netművészet úttörőiként számon tartott alacsony sáv szélességű, html-alapú művekre utal.

Minthogy egy művészeti mozgalom sem előzmények nélküli, ebben az esetben is vissza kell tekinteni a kezdetekre, ami közel sem könnyű. Sokan^{271,272} az avantgard

²⁶⁶ DANIELS, *Az interaktivitás stratégiái*, i. m., 69.

²⁶⁷ ROMERO LÓPEZ, *From analogue to hypermedia texts...*, i. m., 463–475.

²⁶⁸ BLANK, Joachim, *Mi a hálózati művészet?* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, i. m., 110.

²⁶⁹ TISMA, Andrej, *A web.art jelenség* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, i. m., 114.

²⁷⁰ BROGGER, Andreas, *Net art, web art, online art, net.art?* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, i. m., 119.

²⁷¹ PARISH, *From Book to Page to Screen...*, i. m., 53.

²⁷² LENNON, *Screening a Digital Visual Poetics*, i. m., 251.

hagyomány folytatását látják a kreatív médium alkotásaiban, s a még meghatározatlan jelenségeket és a legkülönbözőbb művészeti kezdeményezéseket is az avantgard elméleteivel magyarázzák.²⁷³ A net.art nemcsak azért találhat igazolást ezen a terepen, mert az avantgard maga sem volt soha egységes mozgalom, hanem számos törekvésük összhangra talál. Ilyen a művészeti intézményektől való független működés igénye vagy a kommunikáció új útjainak keresése. Nagy Pál *Az irodalom új műfajai* című könyvében úgy fogalmaz, hogy „Az avantgard művész számára a virtuális világ az a kísérleti terep, ahol a lét és a létformák ludikus lehetőséget kapnak a kipróbálásra.”²⁷⁴ Daniel Stringer és Lev Manovich is megpróbál párhuzamot vonni az avantgárd mozgalmak és a digitális technológián alapuló technikai és kulturális változások között, ám amíg az előbbinek ez sikerül, az utóbbi arra a megállapításra jut, hogy az új média nem a valóság reprezentációjának új formáit hozta el, hanem „meta-média”-ként vagy „poszt-média”-ként a régi médiát használja elsődleges alapanyagként, s csupán az információ elérésében és szerveződésében hoz újat.²⁷⁵

A kifejezések jelentéstartalma és a történeti előzmények mellett érdemes a változások mibenlétével is foglalkozni. „A művészet technicizálódásának megjelenésével alapvetően megváltozik egy sor, a művész-műalkotás-befogadó relációjából fakadó jelenség.”²⁷⁶ Szűcs Olga szerint a változások közül a legfontosabbak az eredetijét s ezáltal elitista és egyedi jellegét is elvesztő művészi formák születése valamint az alkotó zseni eltűnése. A szerzőséggel kapcsolatos változásokról már ejtettünk szót, az alábbiakban vizsgáljuk meg, elveszlik-e az elitista jelleg, egyáltalán milyen vonatkozásokban használhatjuk a magaskultúra és tömegkultúra fogalompárost a digitális irodalom tényezői és új közlésmódjai esetében, s csakugyan helytállóak-e minden esetben a tömegkultúrával szemben megfogalmazott kritikák az új média közegében.

Minden nemzet kultúrájában vannak belső ellentétek, antinómiák, amelyek nemcsak hogy összefügghetnek a társadalmi lét antinómiáival, hanem mögöttük társadalmi feszültségek, ideológiai ellentétek is lehetnek. A magyar irodalomról beszélve Pomogáts

²⁷³ STRINGER, Daniel, *Hogyan folytatódik az avantgárd hagyomány a net.artban?* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, i. m., 122.

²⁷⁴ NAGY, *Az irodalom új műfajai*, i. m., 401.

²⁷⁵ MANOVICH, Lev, *Avant-Garde as Software*, University of California, Art Nodes, 2002/december. http://manovich.net/DOCS/avantgarde_as_software.doc [2013.10.27.]

²⁷⁶ SZÜCS OLGA, PÁSZTOR Erika Katalina, *Internet és művészet: új médium, régi kérdések*, Kritika, 2003/6. <http://epiteszforum.hu/node/13848> [2013.10.27.]

Béla négy nagy antinómiát különít el egymástól.²⁷⁷ A nemzeti és az európai orientáció ellentéte mellett meghatározónak találja a személyiségelvű és a közösségi elvű irodalom szembenállását, a hagyomány és a modernség ellentétét, s beszél a magas irodalom és a tömegirodalom oppozíciójáról. Magas irodalom és tömegirodalom, illetve magas kultúra és tömegkultúra elhatárolásával és kritikai vizsgálatával többen is foglalkoztak már. Herbert J. Gans onnan eredezteti a fenti fogalmak elkülönülését, hogy a heterogén társadalmakban a különböző csoportok harca a kultúra kérdéseire is kiterjed.²⁷⁸ Definíciójában a magaskultúra a társadalom művelt elitjének képzőművészetére, muzsikájára, irodalmára és egyéb szimbolikus termékeire vonatkozik, de jelenti a „kulturáltak” gondolkodási és érzelmi stílusát is. A tömegkultúra pejoratív fogalma ezzel szemben a „kulturálatlan” többség által használt szimbolikus termékeket jelöli. Pomogáts szerint a kettő mindig is létezett és közöttük viszonylag ritkán adódtak kapcsolódási pontok, sőt a jellemző viszony az, hogy a modern tömegkultúra és ennek elektronikus változata a korábbi magas kultúra és népkultúra helyét és szerepét átvéve veszélyezteti azt. A tömegkultúra kritikájának ez a tétele sem újkeletű, már régen megfogalmazódott, hogy a „népszerű kultúra” negatív hatást gyakorol a közönség és a társadalom mellett a magaskultúrára is. A dekonstruktív hatásban nemcsak Pomogáts szerint van kulcsszerepe a tömegkultúra elektronikus változatainak, az ízléskultúrákba Gans is beletartozónak véli a tömegmédiát, sőt sokszor szinonim fogalmakként használja a népszerű kultúra és a „média kínálata” kifejezéseket.

Az információs társadalomban a nemzedékek kölcsönös viszonya új alapokra helyeződik. Kevésbé élessé válik a határvonal a gyermekkor s az ifjúkor, illetve az ifjúkor és a felnőttkor között. Az interneten kalandozó, azt egyre tudatosabban böngésző gyermek vagy serdülő ugyanabban a közegben és világban tájékozódik, mint a felnőtt. A játék, a szórakozás és a munka tartományai is egybefolynak. Ez persze súlyos gondokat is felvet a személyiség fejlődésével kapcsolatban. Számos tanulmány jelenik meg a digitális kultúra árnyoldalairól, s itt nemcsak az egészségre káros hatásokról van szó, hanem elsősorban az eszközök túlzott használatából eredő problémákról, amelyek egyéni és társadalmi szinten is jelentkeznek. Buda Béla szerint az aggályok egyik része az új kommunikációs lehetőségek elidegenítő hatására vonatkozik, melynek következtében az egyén elmenekül a saját egzisztenciális valóságából. „A másik gondolatkör a kábítószer vagy a kóros

²⁷⁷ POMOGÁTS Béla, *Magyar irodalom a magyar társadalomban*, Literatúra, 2004/3–4. vagy UÓ, *A magyar irodalom antinómiái az ezredfordulón*, Új Forrás, 2002/1.
<http://epa.oszk.hu/00000/00016/00071/020110.htm> [2013.10.27.]

²⁷⁸ GANS J. Herbert, *Népszerű kultúra és magaskultúra = A kultúra szociológiája*, szerk. WESSELY Anna, Bp., Osiris Kiadó, 1998, 114.

szenvedély metaforájának kiterjesztése az elektronikus kommunikációra.²⁷⁹ Sokak szerint az internet és a mobiltelefon az emberi viszonyok közvetlenségének elvesztésével és elidegenedésével fenyeget, de a valódi veszély mértékét és okait nehéz objektíven megállapítani. Valószínű, hogy mindazok a sokak által hangoztatott káros és ártalmas mechanizmusok, amelyeket egyesek az internet veszélyeként szoktak emlegetni, egyáltalán nem az internet veszélyei, hanem régen velünk élő veszélyek, amelyek az interneten is megjelennek.

A jelenségek megítéléséhez pontosabb kritériumok szükségesek, mint például a tudásmegőrzésben, az oktatásban játszott szerep; de előtte azon kell elgondolkodni, hogy a művészetben, az irodalomban, s annak befogadójában bekövetkező változások minden esetben ok-okozati viszonyba hozhatóak-e az új médiumokkal. Amikor az internetet csupán hagyományos műfajok és művek hordozó közegének tekintjük, a tömegkultúra-magaskultúra kettősének vizsgálata nem jár új eredménnyel, hiszen ilyen kutatást a Gutenberg-galaxisban is végezhetünk. A tárolási és a közvetítési formák változása önmagában nem eredményezi a kulturális értékek megváltozását. Érdekesebb azoknak az új közlésmódot használó új műfajoknak, műveknek a tanulmányozása lehet, amelyeknek létét csak az említett közeg tette lehetővé. A hipertextes szövegek, az online és többszerzős művek olyan specifikus jegyeket hordoznak, amelyek a hagyományos műveknél nem érhetők tetten, még ha a posztmodern korszak olyan változásokat is hozott, amelyek az irodalom alaptényezőit is gyökeresen átalakították. Rétfalvi Györgyi szerint „Az Interneten az információk, írott és hangzó szövegek, álló és mozgó képek nem magas és mély kultúrára oszta, rekeszekben jelennek meg, hanem vegyítve és vegyülve. Mára a magaskultúra, még szimbolikusan sem képes hermetikusan elzárkózni a tömegkultúrától.”²⁸⁰ Gans a kultúrák közti különbségekről értekezve több ponton is utal a „népszerű” és a magaskultúra közötti párhuzamokra.²⁸¹

Az ízléskultúrák közeledése a fogalomértelmezésben nagyfokú toleranciát és többféle igazságértelmezést hozó posztmodern korral egyre gyorsabbá válik. Az új évezredben mindinkább jellemzőbbé váló gondolkodásmód lerombolta a korábban egyeduralgoló elitkultúra ideáját, a tömegkultúrát állítva mellé. A korábbi elitoktatás helyett pedig a tömegoktatás létjogosultságát ismerte el. Ugyanez történt a művészetek

²⁷⁹ BUDA Béla, *Az elektronikus kommunikációs kultúra árnyoldalai? Aggályok és tények az internet és a mobiltelefon visszaélő ill. túlhasználatával kapcsolatban = A 21. századi kommunikáció új útjai : Tanulmányok*, szerk. NYÍRI Kristóf, MTA Filozófiai Kutatóintézete, Bp., 2001.

²⁸⁰ RÉTFALVI, *A Gibson szövegek...*, i. m., 33.

²⁸¹ GANS, *Népszerű kultúra*, i. m., 123.

vagy például a sport területén. Az addigi elitművészet helyébe, mely keveseké volt, és minden korban sajátos stílust teremtett, tömegművészeti ágakat hozott létre, és egyben megszületett a stílus nélküli század. Lebomlott mindent, ami korábban egész, elit és univerzális volt. Létrejött a töredezettség, az egészre vonatkozó „univerzális igazság” helyére a „helyi igazság” állt. Fontos „misszionálási karaktert” jelenít meg, amikor a tömeg joga emelkedik az addigi szűk elit mellé. Az elmúlt század történéseit ebben a kontextusban a lebontás idejének értékelhetjük, amelyre az addigi merev kategóriák összeomlása, az univerzális, mindenkire egyaránt érvényes elvek szerinti működés ideájának megdőlése, és ezzel a tömegesedés jelensége vált a legjellemzőbbé. A század fő karakterjegyei tehát a lebontás, a töredezettség, a tömegesség voltak. A töredezettség felfedezhető a kultúrában is, a tömegkultúra számtalan ízlést tükröző világában. A posztmodern tolerancia és a kitágított fogalomalkotás azt mondja, hogy mindegyik nézőpont jó és hasznos, csupán egy másik oldalt jelenít meg. Felmerül tehát a szintetizálás szükségessége, a két nézőpont közös pontjainak megtalálási igénye és az eltérő vonatkozások egyenlő jogainak elismerése. Így nemcsak az derülhet ki, hogy mennyi hasonlóság van a népszerű és a magaskultúra között, hanem az is, hogy az előbbi nem jelent igazi fenyegetést a magaskultúrára és alkotóira. A kritika elfogultsága miatt sokszor célt téveszt, s a tömegkultúrával szemben tévesen felmért negatív hatásra hivatkozik.

Amikor az előző fejezetekben új közlésmódokról és műfajokról esett szó, nem pusztán a bennük rejlő értékeket kell vizsgálnunk, hanem a kritika torzításait is figyelembe kell vennünk, ha valós képet szeretnénk kapni kultúrákról és egymással való viszonyokról. Például egy blogot nem lehet pusztán a formája alapján tömegkulturális alkotásnak nevezni, amíg más jellemzőit fel nem tártuk. A digitális irodalom gyűjtőnéven emlegetett művek esetében vizsgálni kell a tartalmi és formai jellemzőiket, a profitszerzéshez való viszonyukat, művészi vonásaikat. Mivel a kulturális elemek az alkotó és a felhasználó szemszögéből különbözőképpen értékelhetőek, hangsúlyt kell helyezni ezen tényezők vizsgálatára is. Míg a magaskultúrát alkotói irányultságúnak tartják, addig a népszerű művészeteket felhasználói irányultság jellemzi. A két terület ellentétének ez is oka lehet. A magaskultúra alapján véve emiatt kényszerül arra, hogy támadja a népszerű kultúrát. A magaskultúra csak úgy őrizheti meg alkotói irányultságát, ha bizonyítani tudja, hogy igazodik a saját alkotói által meghatározott esztétikai mércékhez. Sajátos helyzetet teremt az a digitális közegben keletkezett több szerzőjű alkotás is, melynek esetében „alkotó” és „felhasználó” között nem húzható határvonal. Interaktív műveknél eljutunk az olvasó aktív közreműködéséig, addig a pontig, ahol a befogadó alkotóvá válik. Könnyen belátható,

hogy az irányultságok vizsgálata ebben az esetben nem vezet eredményre. Itt már megsemmisül az a vád, ami az alkotók közötti különbségekből eredezteti a magas- és tömegkultúra szembenállását.

Már a fentiekből is látszik, hogy a digitális közegben nem célszerű éles választóvonalat húzni népszerű és magaskultúra közé, de ha tovább folytatjuk a vizsgálódást, egyre bizonyosabbá válik, hogy a tömegkultúra kritikája nemcsak az alkotókkal kapcsolatban nem állja ki a próbát. Azt az állítást is hamar megcáfolhatjuk, hogy a népszerű kultúra – ha még egyáltalán ragaszkodunk a szétválasztáshoz – veszélyezteti a magaskultúrát. Az említett kritika a kultúrák tartalmának kölcsönzésében gyökerezik, de egy olyan közegben, ahol a kölcsönzés már csak az intertextualitás fogalma révén is alapvető mozzanattá lesz, teljesen más jelentést nyer. Helye sem lehet annak a szemrehányásnak, hogy egyik kultúra a másiktól kölcsönzi tartalmát, s ezáltal lealacsonyítja azt. A digitális irodalom új közlésmódjai az irodalomszociológiában is új kérdéseket vetnek fel, s az irodalmi antinómiákat tekintve is megváltoznak a hangsúlyok. Ennek a napjainkban is zajló folyamatnak a vizsgálata csak tudományok közötti területeket is bevonva lehetséges.

3. MIT KÍNÁLNAK AZ ONLINE FOLYÓIRATOK?

A digitális szövegek és online műfajok terjedése önmagában is kihívás, az elektronikus folyóiratoké még inkább. Ma már az irodalmi köztudat nélkülözhetetlen részei az alkotók újabb generációinak könnyebb publikálási lehetőséget adó, ugyanakkor az interaktivitás révén az olvasóknak is egyre fontosabb szerepet szánó online folyóiratok és portálok, melyek térbeli határokat felszámolva támogatják az irodalom terjedését. A gyors publikálás lehetősége és a rövid átfutási idő, valamint a többszemponú, felhasználóbarát információkereső technikák is hozzájárulnak, hogy a nyomtatott sajtó mellett egyre nagyobb tért hódítanak ezek az elektronikus médiumok, melyek segítik az irodalmi önszerveződést is. Gács Anna szerint minden adott, hogy a magyar irodalom könnyen megtalálja a helyét az internet világában.²⁸² A nyomtatott folyóiratokra jellemző sokváltozatú műfajiság, a kultúrát fenntartó félinformális szerveződésű társadalmi szerveződés, a folyamatos szerzői jelenlét igénye csak néhány ok, mely ösztönzően hat a hipertérbe való belépésre.

Sok alkotó számára örömteli, hogy írásait nemcsak a megjelenés-megírás helyszínén, hanem akár más földrészekén is azonnal olvashatják. Vonzó lehet az olvasóval való kapcsolattartás, adott esetben egy időtől s tértől függetlenül, akár végteleníthető író-olvasó találkozón. Akit igazán érdekel művének önálló élete, a befogadás folyamata, az interpretációk variációi, az előbb utóbb kísérletezni fog az internetes irodalmi folyóiratokban való publikálással. A határok is könnyen felszámolhatóak a net segítségével. Nem is olyan rég még féltve kellett átcsempészni a vámon egyes könyveket, ma már egyetlen kattintás, s a határon túli irodalom a net segítségével reintegrálódhat a magyar irodalomba és igazzá válik, hogy nincs határon túli magyar irodalom, csak magyar irodalom. Az internet nemcsak a határon belüli és túli magyar irodalom egységesítésében játszhat fontos szerepet, hanem a magyar irodalom külföldnek való közvetítésében. A jelenleg formálódó világirodalmi tudatban a magyar irodalom kevésbé érezteti hatását. Némely kisebb lélekszámú irodalmakról is többet tudnak. A világhálón ennek ellenére létezik egy magyar-vonulat, amely nem kívánja feladni az anyanyelv és a nemzeti irodalom pozícióját, s az egyetemes műveltséget nem az angol nyelvű műveltség kiterjesztésében látatja.

---

²⁸² Ld., GÁCS Anna, *Who will read us if we all become writers? = A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből*, szerk. G. A., Budapest, L'Harmattan, 2007, 149.

Vannak szerzők, akik szerint a magyar irodalom és az internet kapcsolata még mindig alacsony szintű, sokszor nem lép túl az archiváló, a szövegeket csak eltároló szemléleten, ami a régi rendhez, papírhoz való ragaszkodás kifejezése.²⁸³ Aggodalomra azért nincsen ok, mert míg egy népszerűbb költő kötete a könyvkiadás katasztrofális helyzete miatt csupán néhány száz példányban jelenik meg, a hálóról ennek a sokszorosát töltik le. Ez egyben azt is jelenti, hogy igenis vannak olvasók, van érdeklődés az irodalom iránt, csak a könyvek nagyon drágák, kis példányszámban jelennek meg, rossz a terjesztésük. Az elektronikus publikálásnak a gazdasági előnyei mellett a környezetvédelmi aspektusairól is gyakran hallani: nem kell fát kivágni, nem kell papírt fehéríteni, ólmot, egyéb festékeket használni stb.

A kis példányú tudományos folyóiratok ideális terjesztési formája az internetes publikáció, mely sok jellemzőjében eltér a hagyományos sajtótermékek írásaitól. Az elektronikus publikáció felhasználja a számítógép azon speciális lehetőségeit, amelyek a hagyományos kiadási módszerekkel megvalósíthatatlanok. Ez azonban nem elengedhetetlen kritérium, sőt az előállítási folyamat során nem szükségszerű az elektronikus technológiákat alkalmazni, egészen a végső fázisig. Az „elektronikus publikálás” az utóbbi években nálunk is elterjedt, egyre többen ismerik fel a benne rejlő lehetőségeket. Nem jelentkeznek a nyomtatással, kiadással járó problémák, nem kell a példányszámot előre meghatározni. Ezek a dokumentumok bármikor és a világ bármely táján letölthetőek, szükség esetén kinyomtathatóak. A kiadványokat folyamatosan lehet frissíteni, hiperlinkek segítségével más kiadványokhoz kapcsolni. A tudományban fontos szerepet tölt be a hiperszöveges hivatkozásrendszer, a szövegkritikai kiadásokban a gondos, az összes forrásszövegre kiterjedő teljes betűhű átírás. Az anyagot a multimédia segítségével eddig nem ismert lehetőségekkel lehet gazdagítani. A dokumentum fogalma az új térben teljesen új értelmet nyer. Megszűnnek korlátai, terjedelme a hivatkozások következtében sokszor meghatározhatatlan. A szerzőség kérdése sok esetben eldönthetetlen, a művek nem egyszer munkacsoportok produktumai, az egyéni erőfeszítések összegződése miatt idővel gyakorlatilag lehetetlen elkülöníteni, hogy az egyén mivel is járult hozzá a „termékhez”. A módosítások során mutációk, klónok keletkezhetnek, melyeket igen nehéz ellenőrizni, és ezáltal hitelességük is kérdésessé válik. „Az új kontextus elnyeli az előzőt: minden dokumentumból pillanatok alatt idézet, idézőjel

---

²⁸³ PAPP Tibor, *Új formák, új médiák a magyar irodalomban*, 21.
http://www.federatio.org/mi_per/Mikes_International_0102.pdf [2013.10.27.]

nélküli idézet, említés, lábjegyzet, utalás lehet csupán.”²⁸⁴ Az e-dokumentumok a kiadásuk pillanatától gyakorlatilag bárki számára hozzáférhetőek, másolhatóak, másodperceken belül továbbíthatóak, s legnagyobb előnyük talán az információkeresés támogatásában rejlik.

Egy kutató munkáját valójában az elkészült és publikált cikk vagy könyv teljesítheti be. Hiába van a tudós kezében irdatlan papírtömeg, ha azt megjelentetni nem tudja. Előfordul, hogy nem áll szándékában egy egész kötetet kiadni, csupán egy cikket szeretne közzétenni. Ilyenkor nem kell másokkal kompromisszumot kötve gyűjteményes kötethez nyúlnia, az internet előnyösebb megoldást kínál. Az internet azt is lehetővé teszi, hogy a szerzők a kiadók által elutasított műveket tegyenek közzé a hálón. Befutott írók pedig megtehetik, hogy kiadójuktól függetlenítsék magukat, pénzügyi és művészi értelemben egyaránt. A tudományos kutatást és közlést forradalmasító elektronikus publikálás a fenti előnyei miatt terjed egyre jobban, formái a szakciktől az elektronikus újságon át az e-könyvig széles tartományt ölelnek fel. A publikálás új dimenziójaként az információk és az ismeretek hatékony terjesztését szolgálja, mely által gyakorlatilag bárki számára lehetségessé válik, hogy saját ismereteit, gondolatait széles körben megossza a nagyközönséggel. Nem a hagyományos publikálás felváltását, hanem alternatív lehetőségek nyújtását célozza, melyeknek megvannak a saját szabályai. A minőséget érintő kérdések mellett gyakran felmerülnek jogi következmények és bizonytalanságok. A törvénykezés már eljutott oda, hogy definitív válaszokat keressen a digitális kor elektronikus publikációs, terjesztési és másolási problémáira, bár még kérdések tömege kényszeríti a jogrendszert a technológiai fejlődéssel való lépéstartásra. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az online publikáció szakmai alapokra kerülve szolgálhassa a tudományos munkát.

A papír alapú orgánumokat illetően nem lehet pontosan tudni, hány irodalmi, művészeti, kulturális, bölcséleti folyóirat működik Magyarországon vagy magyar nyelven külföldön, de mindent összevetve számuk jobb években meghaladja a százat. Minőségük, aktualitásuk s egyáltalán megjelenésük nagymértékben finanszírozási kérdés. Vitathatatlan, hogy a két szféra még hosszú ideig fog egymás mellett létezni, de a tendencia nemcsak azért kedvez az elektronikus folyóiratoknak, mert egyre több a papír alapú formát teljesen nélkülöző lap, hanem azért is, mert manapság új folyóirat indítása online változat nélkül komolytalan vállalkozás. Amíg azonban egyre többen felismerik az elektronikus

---

²⁸⁴ GYÖRGY Péter, *A kontextusok kontextusa* = GÁCS Anna (szerk.) *A folyóiratok kultúrája...*, i. m., 23.

publikálásban s az online folyóirat-kiadásban rejlő lehetőségeket,²⁸⁵ addig a szerkesztők egy része nem számol azzal, hogy egy dokumentum fogalma az új térben új értelmet nyer, s ha nem is a hagyományos publikálás felváltása a cél, ezen alternatív lehetőségeknek megvannak a saját szabályaik. Ahhoz, hogy egy online irodalmi lapon jól strukturált tartalom jöjjön létre, hozzáértés kell, ami nem csupán a szövegekkel kapcsolatos kompetencián alapszik. Más a szövegek terjedelme, s mások a kép-szöveg arányok. Mind a kifejezetten internetre szánt publikációknál, mind a folyóiratszerkesztésnél figyelembe kell ezt venni, mert ha a hagyományba kapaszkodunk, sok időt töltve olyan elektronikus dokumentumok készítésével, amelyek nyomtatott társaikra hasonlítanak, akkor élvezhetetlen, befogadásra alkalmatlan termékeket fogunk kapni. Az online dokumentumok alapján véve más jellegűek, mint a nyomtatott írások, s megjelenésük szükségszerűen maga után vonta egy új szakma, az online újságírás fogalmát. Mark Deuze az online sajtótermék specifikus tulajdonságaiként a multimedialitást, az interaktivitást és a hipertextualitást jelöli meg.²⁸⁶

Megkülönböztethetünk csak elektronikus formában terjesztett folyóiratokat, valamint elektronikus és nyomtatott változatban párhuzamosan megjelenő kiadványokat. Az utóbbiak egy részénél a két változat megegyezik, másik részénél az elektronikus változat értéknövelt szolgáltatásokat is nyújt. A csak a nyomtatott változat archívumára támaszkodó, s a papír alapú változat digitális térben való közlésére szorítókozó lapok gyakran a nyomtatott változat megjelenése után bizonyos idővel teszik elérhetővé a szövegeket az interneten. Ezek a folyóiratváltozatok az információk könnyű visszakereshetőségén kívül nem igazán valósítanak meg más, a közeg adta lehetőséget, így meg is kérdőjeleződik a digitálisként való definiálásuk. Másként ítélné meg egy teljesebb spektrumú irodalmi portál, mely teljesen nélkülözi a papír alapú változatot. Ezeknek a portáloknak érdekesebb az aszerinti vizsgálata, hogy felvállalva a technika nyújtotta lehetőségeket és új kontextusba helyezve a szövegeket, hogyan módosítják szerző és olvasó viszonyát, egyáltalán adnak-e valamilyen weboldaltól elvárható többletet, vagy csupán azért nyitnak meg egy új terepet, mert a mai technika kiszolgálja az ilyen törekvéseket. Az igazi online kommunikációs formáknál alapkövetelmény lenne, hogy szerkesztőségi kontroll, moderálás és más szűrők nélkül is tegyék lehetővé a felhasználók

²⁸⁵ Ld. EILER Emil, *Az újság a digitális világban: Négy száz éves az újság, a tekericsnyomó gép pedig száznyolcvanhét. De mit hoz a jövő?*, Magyar Grafika, 2006/6, 5.

²⁸⁶ DEUZE, Mark, *Online Journalism: Modelling the First Generation of News Media on the World Wide Web*, 2001.
<http://www.firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/893/802> [2013.10.27.]

részvételét. Ugyanilyen fontos, hogy a hipertextualitás új tartalmakra mutató külső linkek által is valósuljon meg. Manapság a külső tartalmakhoz való kapcsolódás elég problematikus, s ez nemcsak tulajdon- és szerzői jogi szabályok miatt van így. Amennyiben egy oldal csak a portál anyagaira hivatkozik, akkor valójában nincs is értelme világhálóról beszélni.

A copyright kérdésköre külön tanulmányt igényelne. Rév István egyenesen örültnek nevezi a tudományos információk közvetítésének jelenlegi rendszerét a „*Why does intellectual property matter?*” (Miért problémás a szellemi tulajdon?) című írásában.²⁸⁷ Figyelemre méltó az a meglátása, hogy a jelenleg létező szerzői jogvédő rendszer fenntartása a tudományos területen elsődlegesen nem szerzői és írói érdek, s nem az információhoz való hozzáférésnek kellene vetélkedés tárgyává válnia. A szabad hozzáférés, a nyílt rendszerek (Open Source) sok esetben nemcsak lehetséges alternatívát, hanem az egyetlen lehetséges megoldást nyújtják. Tanulmányában Koltay Tibor is ládzsát tör a nyílt hozzáférés mellett.²⁸⁸ A hasonló törekvések szinten kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy egy szűkebb szakmai körnek szóló, lektorált tudományos publikációkra vonatkoznak, melyek elkülönítendők a jövedelemszerzést célzó sajtótermékektől.

Amíg a nyomtatott folyóiratokat illetően alapkérdés a nyomott és az eladott példányszám, addig egy virtuális lap esetében – bár jól mérhető – mégis csalóka a látogatottságból kiindulni. Persze nem lényegtelen különbség, hogy amíg egy papír alapú lapból mondjuk 1000 példány készül, addig egy internetes fórum ugyanennyi letöltést naponta elér, de azért ez a szám nem azonosítható ugyanennyi olvasóval. Ezenkívül az „internetes találatok” száma azt sem mutatja meg, hogy heterogén-e ezeknek a lapoknak az olvasótábor, vagy túlnyomórészt egymás műveit, hozzászólásait olvasó belterjes szakmai közösségről van szó.

Néhány oldal közönséggel való kapcsolattartása többnyire kimerül egy üzenőfalban, holott a friss hírek, kritikák és interjúk közreadása mellett az olvasócentrikusság lenne az egyik legfontosabb szempont, hiszen ily módon a szerkesztők a manapság oly sokat emlegetett „szakmázós” és „belterjes” jellegtől mentesen tudnának emészthető írásokat közvetíteni a legkülönbözőbb dolgokról, felvállalva egy új kezdeményezés esetleges negatív kimenetelét is. Mert legyenek ezek a vádak igazak vagy „szép közhelyek”, mert szakmaiság ide, szakmaiság oda, nem attól lesz rangos egy portál,

²⁸⁷ RÉV István, *Why Does Intellectual Property Matter?* = GÁCS (szerk.), *A folyóiratok kultúrája...*, i. m., 69.

²⁸⁸ KOLTAY Tibor *Virtuális, elektronikus, digitális : Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához*, Budapest, Typotex Kiadó, 2007, 93.
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/virtualis-elektronikus/adatok.html> [2013.10.27.]

hogy egy önmagába zárt szakmai közösség számára biztosít diskurzust, és kizárólag egyfajta kultúrkoncepcióval dolgozva csak bizonyos szerzők írásait közli, hanem hogy teret enged az irodalmi önszerveződésnek, s publikálási lehetőséget ad a még induló szerzőknek, az olvasókra is bízva azt a feladatot, hogy döntsenek a szövegek minőségéről. Az „elefántcsonttorony-effektus” feloldásán kívül egyfajta kánonalakító funkciót is meg kell valósítania az új közegnek, mégha a netet említve sokan a kánonon kívüliségre asszociálnak is. Fontos kérdés, hogy a majd kialakuló „nagyok”, tehát a többség választásait befolyásolni képes csomópontok milyen jellegűek lesznek, és hogyan hatnak a kanonikus tartalmakra vagy mércékre. Segítik-e az új körülmények között megnyilvánuló szerzőket, támogatják-e a természetes rétegzettséget szövegekre és olvasatokra, írókra és olvasókra vonatkozóan? Hozzájárulnak-e az irodalomról való közérthető beszédhez, s kiépítik-e azokat a csatornákat, amelyeken keresztül az irodalom új eredményei eljuthatnak a szélesebb olvasóközönséghez? S ami szintén népszerű vitatéma, gazdagítják-e a kortárs kritikát? De hogy mi ad egyáltalán vitára okot?

A világgönyvtárra, az offline-ként is csodálatos archívumokra, az azonnali kommentálhatóságra gondolva talán nem is érthető a néhány évvel ezelőtt a *KönyvesBlog* körül kialakult „kritika-vita”, ami önmagát gerjesztve sokkal inkább volt aposztrófálható álvitaként az irodalmi közbeszéd felpezsdítése okán. Nem kérdés ugyanis, hogy az internet kedvez a kritikának mind a folyamatos reflexivitás, mind az új kritikai megszólalások tekintetében, melyeket említve nem elsősorban a blogbejegyzésekre gondolok. Bár éppen ez az a színtér, ahonnan kiindulva néhányan szerették volna abban az időben önvizsgálatra készíteni az irodalmi közeg szereplőit, – ami a hazai folyóirat-kultúra állapotát és az irodalmi-kritikai közéletet tekintve jogos – de ez olyan tévképzetekhez vezetett, hogy az irodalmi blogokban megjelenő vélemény és a kritika között (legyen akár online, akár nyomtatott) párhuzam vonható. Holott mindenki egyetért abban, hogy két különböző műfajról van szó, melyek egymást sem helyettesíteni, sem kiváltani nem fogják, már csak a kritika szakmaisága miatt sem. Egy blogban leírt rövid, spontán vélemény vagy egy könyvekről szóló olvasói online beszélgetés – mégha a kritika gyökerei innen is indultak – nem hasonlítható össze egy professzionális kritikával, amelynek megírása egész más tevékenységsort előlegez. Világosan nem egy fajsúlyú az online villámkritika és a publikált kötettanulmány, s van is egy erős, tradícióba ágyazott hierarchia a két jelenség és a két közeg között, amely idővel egymást kiegészítve működhet.²⁸⁹ Sári B. László is egyetért abban, hogy a kifejezésformák keveredése kritikai szempontból is pozitív eredményekkel

²⁸⁹ JUHÁSZ, *A blog-költők...*, i. m.

jár. „Még ha a bloggerek egy része nem is nevezhető egyértelműen irodalomkritikusnak, megjelenésük hozzájárult ahhoz, hogy a kritikai mező nem feltétlenül az intézményes és érdekhálózatok mentén tagolódik. Maga a kritikai élet válik többszólamúvá, s gazdagodik a bloggerek feltűnésének következtében.”²⁹⁰

A vitát inkább egyéb, bár a kritikával szoros összefüggésben álló jelenségek gerjesztették, melyek rámutattak arra, hogy az online közeg nyújtotta lehetőségek új távlatokat nyitottak irodalom és kritika fejlődésének. Ilyen jelenségnek tartották, hogy a magyar irodalmi életből hiányzik a különböző beszédmódok találkozási helye, és nincs meg az a közösség sem, amellyel olvasóbarát módon alakulhat ki köznyelvi beszélgetés szélesebb kulturális horizontot érintve. Másik probléma, hogy a hagyományos folyóiratok egy része meglehetősen szűklátókörűen értelmezi az irodalom fogalmát, helye csak a tudományos olvasatnak van, s pont a „könnyebb műfajú”, köztes könyveknek s az ezekhez kapcsolódó zsrnálkritikának és a peremműfajoknak, azaz a „középmezőnynek” nem jut tér, pedig az olvasók nem csekély része épp ezeket olvasná. S a negatívumok sorában meg kell említeni azt az esetet is, amikor a nyomtatott orgánumban megjelenő kritika csak egy évvel később követi a könyves megjelenést. Az ezredforduló környékén a magyar közmédiának a kultúrából való kivonulása is olyan veszteségeket okozott, amit a nyomtatott sajtó nem tudott helyrehozni.

Természetes volt tehát a még ma is érezhető tünet, hogy a folyóirat-kultúrával valami nincs rendben, s valószínűleg az sem véletlen, hogy ez a hiánypótló *KönyvesBlog* nyomán vetődött fel, ami a *Litera* részeként, de mint önálló site indult el 2006-ban. Elsősorban az irodalmat népszerűsítő szándékkal kívánt karakteres viták és beszélgetések színhelyévé válni, lehetővé téve az olvasmányélményekre való gyors reflektálást. Helyet kapott és kap rajta a frissen megjelent könyvektől kezdve a haiku-pályázaton át a krimiíró játékig számos téma, beleértve az olyan „őrült” ötletet, mint a „legközelebbi könyv 23. oldalának 5. mondata”, s ezáltal annak megosztása a nyilvánossággal, hogy ki mit olvas éppen. Még ha neves írókat és „professzionális” olvasókat is kértek fel az oldal szerkesztői egy-egy kezdeményezés során, akkor is látszott a törekvés: bevonni az „átlagolvasókat”, hogy együtt gondolkodjanak, írjanak, véleményt nyilvánítsanak. Pezsdüljön meg valami, alakuljanak ki kis közösségek, éledjen fel irodalom és net viszonya, s mindez nem feltétlenül azért, hogy az irodalmi közbeszédet ne lehessen illetni a „professzionális” és a „belterjes” jelzőkkel, s nem is csak azért, hogy bebizonyítsuk, Magyarországon is tudnak valamit kezdeni az online lehetőségekkel, hanem leginkább azért, hogy az olvasáskultúra

²⁹⁰ SÁRI B., *Code IS Poetry...*, i. m.

ne ott tartson, ahol tart. Mert fel lehet ugyan hívni a figyelmet az ilyesfajta oldalak felszínességére, lehet őket vádolni a provokatív nyelvezettel vagy a nicknevek miatti anonimitással, de az előbbi vádak emlegetői is látják az olyan általános hazai problémákat, mint az olvasók alacsony száma vagy a rosszul funkcionáló irodalomoktatás. Mindenekelőtt ezeket kellene orvosolni, s ha ebből egy portál bármilyen eszközzel is részt vállal, akkor már tett egy lépést előre. Ha az olvasás egyre szélesebb rétegek számára lesz élvezet, s sikerül kinevelni azt a közönséget, amely a megfelelő közvetítés nyomán az irodalomelmélet új eredményei felé is érdeklődéssel fordul, akkor az nemcsak a nagyon is izgalmas hazai kortárs irodalomban fogja felfedezni az értékeket, hanem különbséget fog tudni tenni könyvajánló, blogbejegyzés és kritika között. S ezt a hármast említve nem célozom egyiket sem degradálni, hiszen az adott helyen mindegyik funkcióval bír. A kis terjedelem, a gyakori megjelenés és a közérthetőség ugyanolyan jogos elvárásai egy olvasói rétegnek, mint a szaktudományosság egy másik rétegnek. Ugyanígy nem célravezető ezt a témát piacorientáltan közelíteni, vagy a magyar irodalom terében lévő hatalmiságra apellálni. Ez csak féligazságokhoz vezet. Majd ha az irodalom újra feltalálja magát a közönség számára, akkor számon lehet kérni ezeket a kritériumokat, ám amíg néhány százan olvasnak el egy verseskötetet, addig a közönség szó is csak túlzás. Persze azt sem lehet mondani, hogy az online portálok léte fölötti örömünkben hátradőlhetünk a monitor előtt, hiszen néhány esetben még ezek a médiumok is csak „próbálgatják a játékrendszert”. Nekik is ki kell alakítaniuk a profiljukat, s ha ez megtörténik, akkor az garancia lehet az online tartalmakra, jelenjenek meg azok a legkülönbözőbb formákban is. Persze vannak az online irodalomnak más szereplői is, amelyek közül néhány már nem is annyira új, hogy ne lett volna lehetősége saját profil kialakítására mind tartalom, mind honlapszerkezet, megjelenítés és áttekinthetőség szempontjából. Jelen dolgozat keretei között nem törekszem elemzésükbe bocsátkozni, csupán egy-egy bekezdés erejéig szeretnék áttekintést nyújtani, melyben külön segítségemre volt a 2011-es Tokaji Íróklub *Magyar irodalom a világhálón – lehetőségek, feladatok* címet viselő szekciója.

A *Litera* az első nyomtatott verzióval nem rendelkező irodalmi portál volt, melynek létrejöttében szerepet játszott a napilapok kulturális rovatának egyre szűkülő terjedelme is. Gyors reagálású, demokratikus és értékcentrikus oldalként ad hírt rendezvényekről, pályázatokról, s beszélgetéssorozatai, kritikái által a nyomtatott irodalomhoz is kedvet csinál. Egyszerre magazin, szépirodalmi folyóirat és interaktív kritikai szolgáltatás. 2005-ben szerkesztősége az alkotóközösség kategóriában a hazai sajtó legrangosabb elismerését, a Pulitzer-díjat kapta. Napi rendszerességű naplói és gyakran teljes pályaképet nyújtó

interjúi mögött a szakma iránt elkötelezett publicisták állnak. Sokrétű tartalommal és változatos műfajisággal büszkélkedhet a 2002 óta működő, magát „Az irodalmi portál”-ként definiáló oldal, mely indulásától törekszik arra, hogy fórumokon, pályázatokon, alkotói felületen is kiszolgálja a közönség széles rétegeinek igényét, s az oldalnak ne csak passzív felhasználói, s elsősorban ne csak szakmai közösségei legyenek. A legújabb netes trendek alkalmazása mellett aloldalaival különböző célközönségeknek is új utakat nyit. Sikerének letéteményesei az olyan értékörző tevékenységek, melyek nem elsősorban az online funkciókból eredeztethetőek. Az őrzés és az újszerűség, a közszolgálatosság és az új trendeknek való megfelelés egyszerre alakítja létmódját.

A 2004-ben indult, 2006-tól évente négyszer, 2011-ben már hatszor megjelenő *Spanyolnátha* soha nem rendelkezett nyomtatott változattal. A kizárólag elsőközlésű műveket megjelentető oldal szerkezete a hagyományos folyóiratokéval rokon, szerkesztői azt vallják, a tartalom nem függvénye annak, hogy a közlésre milyen médiumot használunk. A Spanyolnátha Kertfesztivál a lapszámbemutatókkal összefüggően felolvasásokkal, performanszokkal, szakmai beszélgetésekkel zajló rendezvénysorozat, Kert- és tájművészet, installációk, térberendezések, illetve a folyóiratban közölt szépirodalmi alkotások papíralapú, a szerző által kézzel írt és szignált tárlata.

A megjelenési formája okán már a blogokról szóló részben említett *KULTer.hu* napjaink egyik legnépszerűbb portáljává nőtte ki magát. A vizuálKULT, a popKULT és a litKULT nevű rovatai révén háromirányultságú internetes lapot 2010-ben debreceni egyetemisták hozták létre, de kezdettől foglalkoztat más felsőoktatási intézmények vonzáskörzetébe tartozó hallgatókat is. Alkotói-kritikusi műhelyként kiemelt célja, hogy teret adjon a fiatal szerzők publikációinak, kulturális-irodalmi rendezvényei révén pedig életre is kelti a virtuális szférában kialakuló kapcsolatait. A jól strukturált oldal havi csoportosításban összegyűjtött anyagait műfaji és tartalmi sokszínűség jellemzi, s az igényessége abban is megmutatkozik, hogy az olvasókkal való kapcsolattartás minden modern változatát igyekezik kihasználni.

A 2000-ben alapított „független irodalmi kikötő”, a *Dokk* ars poeticája szerint versekről és alkotókról szól, a versek társadalmi megbecsülésének visszaállítását szolgálja. Az egyik alapítója szerint főleg kiképzőhelynek szánt oldal kiváló terep, amelyen a folyton változó szerkesztői gárda gyakorolhatja a szerkesztői élet feladatait, az addig „csak” verseket szerző fiatalok szerkesztővé kalibrálhatják magukat, és a hagyományok szerint névvel publikáló szerzők tanulhatnak tőlük vagy vitatkozhatnak velük, s párbeszédnek indulhatnak versszövegekről úgy és olyan szakmaisággal, amelyet máshol nagyon nehezen

találhat meg az erre érzékeny vagy az ezt igénylő író és olvasó ember. A fejlesztés alatt álló versműhely és folyamatosan változó szerkesztősége 2010-től vett új irányt. Az olvasók által feltöltött és a szerkesztőség által jónak talált versek kerülnek be a MARADANDOKK nevű adatbázisba, s lesznek részei a *Dokk* gyűjteményének, mely jelenleg (2013.09.24.) 2355 szerző több mint 28.000 versét tartalmazza.

Az *Irodalmi Jelen* amellett, hogy neten is lapozható, letölthető és kinyomtatható, 2011 szeptemberétől nyomtatott formában is újra él, mely a megjelenést követően egy hónappal a neten is olvasható. A szerkesztői szerint 3000-4000 látogatóval rendelkező alternatív irodalmi portál alulról nyitott, s nem a kanonizált írókra koncentrálnak.

A hazai palettát gazdagítja többek között a *Papiruszportál* mely a két korábbi orgánumnál (*Vademecum* és *Papirusz.hu*) elkezdett munkát folytatva, elsőközlésű írásokra fókuszáló, higgadt hangvétellű, a napi politikától távolságot tartó, a kulturális értékekre és hagyományokra összpontosító médiumként kíván tevékenykedni, s írásaival az egész magyar kulturális életet szeretné lefedni. A napi frissítésű oldal számos cikket, hírt, aktualitást közöl.

Szintén 2006 óta van jelen a virtuális térben a *prae.hu* általános művészeti portál, mely az irodalomtól a zenén át az építészetig számos művészet aktuális történéseivel ismerteti meg. Az azonos nevű negyedéves periodikának szánt folyóiratot 1999-ben alapították, s a folyóirat-kiadással párhuzamosan szerkesztették az internetes portált, melynek célkitűzései között a teljes magyar művészeti szcéna lefedése szerepelt. Kezdetben hat rovatot indítottak, ez később kiegészült a gyerekeknek szóló művészeti alkotások tematikájával is. A főleg a kritikai írásai által ismertté vált oldal kéthetente megjelenő kulturális táblamagazinnal is rendelkezik.

A kortárs magyar irodalomra ablakot nyitó *Bárkaonline*, a *Bárka* folyóirat internetes magazinja. A 2007-től teljes spektrumú irodalmi portálként működő oldal a *Bárka* szerkesztősége által működtetett különálló, ugyanakkor a nyomtatott folyóirat értékeire is figyelő, nagy százalékban annak szövegeire építő, ugyanakkor naponta több írással frissített, széleskörű magazin színházi és képzőművészeti rovattal, tárcákkal, hírekkel, interjúkkal, blogokkal és videómegosztóval. A nyomtatott és a netes változat kölcsönösen egészíti ki egymást. Szerkesztőinek szándéka nyitottnak és befogadókéssznek lenni minden érték iránt, tekintet nélkül a korra, nemre, származásra és lakhelyre, az uralkodó és a háttérbe szorított kánonokhoz, a különböző művészeti irányzatokhoz és csoportokhoz való tartozásra. Az irodalom és a művészet vizeinek keresztülhajózása a tudatos kánontörés céljával, létrehozva egy olyan termékeny eklektikát, amely a különböző

szemlélet-és beszédmodok, formaelvek szerint létrejött alkotásokat szükségszerűen dialóguskényszerbe hozza.

A szépirodalom, a kritika és az aktuális hírek számos portálon megtalálhatóak, s természetes, hogy a művészeti hálóteremként aposztrofált *Spanyolnátha* helyet ad a társművészeteknek, de a *Bárkaonline*, a *Kortársonline* vagy a már említett kifejezetten irodalmi irányultságú *Litera* sem zárkózik el az ilyen írásoktól. Úttörő volt ebben a tekintetben a magát online kulturális portálként definiáló *Terasz*, mely indulásakor elsőként számolt be a kulturális élet eseményeiről. Az oldalon jelenleg naplók, kritikák, interjúk, ajánlók, linkek és más írások is érintik a művelődés különböző szegmenseit.

A *7torony* online irodalmi magazin sok változáson esett át az indulása óta, a jelenlegi szerkesztőjének célja egy szigorúan szerkesztett, kiegyensúlyozott és igényes, gazdag archívumokkal rendelkező portál működtetése, melynek kiemelt figyelmet fordít a kezdő írástudók orientálására.

Egy egyéni szerzői honlapból 2004-ben létrehozott irodalmi honlap a *Regénytár*, mely pályázatai révén több játéklehetőséget kínál a kreativitásukat szívesen próbára tevő látogatóknak. A hírek mellett könyvismertetőket, kritikákat, jegyzeteket is olvashatunk az interaktivitás lehetőségét egyre növelő oldalon. Szerkesztősége folyamatosan keresi a módját, miként honosítható meg az irodalom a világhálón. Nyíltan és deklaráltan képviseli a hiánycikknek számító, nem pejoratív értelemben vett igényes szórakoztató irodalmat, az olvasható és figyelemfelkeltő prózát. A sokkezes online regényírásra szövetkező alkotói az oldal szerkesztője szerint töretlenül hisznek ebben a közösségteremtő játékban, melynek kereteit egy félig valós, félig virtuális irodalmi élet adja.

A számtalan pozitív törekvés mellett az internet nyitottságára nemet mondó válaszként értékelhetjük az *Élet és Irodalom* 2012-es döntését, mely szerint a lap online kiadása előfizetéses rendszerben működik és a tartalom nagy része csak térítés ellenében érhető el. Már a nyitólapon (www.es.hu) szembe tűnik a felhívás, tudatva az olvasókat, hogy újságelőfizetésük lejártakor megszűnik jogosultságuk az oldal ingyenes olvasására. A döntést egy szerkesztői üzenetben a piaci viszonyoknak való kiszolgáltatottsággal igazolták, mondván, hogy a lapot csak az olvasók illetve a bevételek birtokában lehet fenntartani. Mint a korábbi példákban látható volt, vannak köztes megoldások is, s a gazdasági nehézségek áthidalására nem lehet megfelelő válasz az online kommunikáció megszüntetése. Az ilyen lépések egy médium bezárkózását sugallják, holott a siker egyik záloga a mind több felületen való nyitás az olvasók felé.

Az online tartalmak sokrétűsége és a hálózati irodalom térnyerése egyaránt mutatja, hogy már megteremtődött a kontextus a továbbfejlődéséhez, s ahogy az alkalmazási területek növekednek, úgy nyerheti el az új médium az őt megillető helyet az irodalmi életben. Kétségtelen, hogy „az internet nagyon komolyan átalakította az irodalmi nyilvánosságot”²⁹¹, s kulturális és művészi szinten egyaránt figyelmet érdemel. A véleményalkotáshoz viszont átfogó képet kell szerezni digitális irodalomról, folyóiratokról, könyvtárakról, linkgyűjteményekről, az online publikálás és szövegkiadás sajátosságairól. Egyelőre viszont csak pillanatképet lehet készíteni, mert a digitális forradalommal egy időben az információs társadalom is változáson megy át, s az egy-két évtizede fontosnak ítélt kérdések jelentőségüket veszítik, helyettük újak fogalmazódnak meg, s így van ez az online folyóiratok egy részével is. Szemtanúi vagyunk egyesek létrejöttének, mások kiteljesedésének vagy éppen megszűnésének. A nagy méreteket öltő digitalizáció mindezen területeken érezteti a hatását, viszont a különböző szférák fáziseltolódásban vannak. Egyes változásokra az alkotóknak és a befogadóknak egész egyszerűen meg kell érniük, nem beszélve arról, hogy ennek a szöveg univerzumnak is van egy öntisztulása. Mert lehet, hogy a neten minden megmarad, s a közeg nem vet ki magából semmit, de már itt is megfigyelhető periféria és centrum elválása.

---

²⁹¹ KÖRÖSI Zoltán, *Irodalmi háló (avagy hol van a Litera?)*, Alföld, 2010/3, 42.

4. ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁRAK, ADATBÁZISOK – ÁTMENTÉS A JÖVŐNEK?

Sokan viselik szívükön a humán kultúra internetes terjedését, az irodalom a hálón nem elhanyagolt terület, sőt a műveltségkincs új közegbe kerülésével egyre fontosabb szerepet kap az irodalmár, aki tudja, mit és hogyan kell a hálózaton közzétenni. A kutatás és az oktatás szempontjából egyaránt fontos a nagy megbízhatóságú, klasszikus szövegek hálózati közzététele. A világháló a szövegek tárolásának és keresésének módját is alapjaiban megváltoztatta. Szinte az internet elterjedésével párhuzamosan jöttek létre a digitális könyvtárak, amelyek nemcsak az egyes dokumentumok elérhetővé tételét, de a tudományos örökség archiválását és digitalizálását is célul tűzték ki. A szakirodalomban gyakran szinonim kifejezéseként használják az elektronikus könyvtár, a digitális könyvtár és az online könyvtár fogalmait. Koltay Tibor szerint nem is indokolt szigorú határokat vonni az elektronikus és a digitális könyvtár meghatározásai közé, ettől lényegesebb a felismerés, hogy a hálózati irodalom terjesztésében és hozzáférhetővé tételében kiemelt szerepet játszanak a digitális dokumentumok szervezett gyűjteményei.²⁹²

A digitalizáció és a könyvtár fogalmának egymásra találása nagyon szerencsés, hiszen önmagában hordozza azt az üzenetet, hogy a tudás és a kultúra egyik fő letéteményesének, a könyvtárnak a legfontosabb feladata továbbra is az emberiség tudáskészletének megőrzése és átörökítése – függetlenül attól, hogy az információt papírra vagy digitális hordozóra jegyezték-e le. A digitális könyvtár fogalma ezen túl azt is sugallja, hogy az új technológiai környezetben még hatékonyabban lehet megvalósítani a könyvtár alapvető feladatait, az információ rendszerezését, tárolását és szolgáltatását. Ezeknek a könyvtáraknak a jelentőségét nemcsak az óriási mennyiségű információ adja, hanem a számítógépes keresőrendszereknek köszönhető könnyebb és eredményesebb kutathatóság.

A legjelentősebb hazai gyűjtemény az 1994 óta épülő általános gyűjtőkörű Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.oszk.hu>). A MEK 1999 szeptembere óta az Országos Széchényi Könyvtár szakmai és anyagi támogatásával működik. Jelenleg kb. 11 ezer digitális könyvet tartalmaz. Gyűjteményében magyar nyelvű vagy magyar, ill. közép-európai vonatkozású, tudományos, oktatási vagy kulturális célokra használható

²⁹² A virtuális, a digitális és az elektronikus könyvtár fogalmainak elhatárolásához ld. KOLTAY, *Virtuális, elektronikus, digitális...*, i. m. 49.
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/virtualis-elektronikus/adatok.html> [2013.10.27.]

dokumentumok kapnak helyet. „Mivel a MEK teljes anyagát a magyar olvasók ingyenesen és földrajzi helyzetüktől függetlenül elérhetik, így a nyomtatott könyv világában tapasztalt, a könyvek szabad áramlásának gátat vető állami szabályozások ellenére a magyar irodalmi művek szabad elérhetősége biztosított.”²⁹³ A MEK szolgáltatásai tehát minden internet-használónak nyilvánosak és ingyenesek. Sok érdekességet kínálnak többnyire kulturális irodalmi vonatkozású virtuális kiállításai. Ezek a kiállítások gazdag információt tartalmaznak egy-egy témakörrel, alkotóval kapcsolatosan, s nemcsak szöveges anyagaik, hanem vizuális értékeik következtében is élményt nyújtanak.

Az 1997-ben alakult Neumann János Kulturális Szolgáltató Kht. célul tűzte ki egy digitális könyvtár előkészítését, a kulturális örökség digitalizálásának megkezdését. Az intézmény 2001-től Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ néven működik. Alapfeladatának tekinti a magyarországi digitális tartalmak elérésének, újrahasznosításának támogatását, azon belül is elsősorban az állami adatvagyon infrastruktúrájának kiépítését. Programjai és szolgáltatásai a közadatok és a kulturális adatvagyon széleskörű hasznosítását szolgálják. Itt működik a Nemzeti Audiovizuális Archívum, amely a közszolgálati televíziók és a rádió, illetve a két legnagyobb országos kereskedelmi televíziócsatorna magyar gyártású és magyar vonatkozású műsorszámait tárolja és teszi elérhetővé. A Nemzeti Digitális Adattár szakmai igazgatóság tartalom-infrastruktúra fejlesztéssel foglalkozik, valamint olyan fejlesztéseket végez, amelyek biztosítják a közérdekű adatok egységes elérését, a kulturális adatvagyon újrahasznosítását és a tartalompiac bővülését.

Az egykoron a Neumann-ház, ma már a Petőfi Irodalmi Múzeum égisze alatt működő Digitális Irodalmi Akadémia keretében jelenleg 72 kortárs magyar író és költő életművének digitalizálása folyik. A projekt 1998 tavaszán jött létre, küldetése a legújabbkori és kortárs magyar irodalom kiemelkedő alkotásainak átmentése a digitális korba, értékeinek megőrzésével, közvetítésével és népszerűsítésével. Az Akadémia fenntartásával a kulturális kormányzat – az élő tagok számára fizetett havi felhasználási díj révén – folyamatos anyagi támogatást nyújt a magyar irodalom legkiválóbb alkotói számára írói, költői, irodalomelméleti tevékenységük folytatásához, újabb alkotások létrehozásához. A digitális könyvtár teljes életművekből épül. A közönség számára nyújtott internetes szolgáltatás tartalmát az eredeti szövegkiadást alapul tekintő, új, javított, hiteles kiadások alkotják, jelenleg 1400 kötetnyi szöveget magukba foglalva. A DIA révén a kortárs magyar irodalom alkotásainak egyre bővülő köre egységes adatbázisban,

²⁹³ SZÜTS, *A világháló metaforái*, i. m., 165.

ingyenesen érhető el és ismerhető meg a világ bármely pontján. Az elmúlt években a DIA a Petőfi Irodalmi Múzeum folyamatosan gyarapodó „virtuális gyűjteményévé” alakult. A honlapon hozzáférhetővé vált a PIM táraiban őrzött festmények, fényképek, kéziratok, hanganyagok, egyéb dokumentumok jelentős része. A Múzeum a DIA révén maga is tekintélyes mennyiségű műtárggyal, irat- és képanyaggal, relikviával gazdagodott. A honlap 2008 elején újult meg, az új, egységes adatbázis 2009 vége óta működik. Látogatottsága azóta megtöbbszöröződött. A DIA a kortárs irodalmi életben markánsan jelen lévő, az online, illetve hagyományos kiadványokban rendszeresen hivatkozott, bevett intézménnyé vált.

A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének határozata alapján 2009. július 1-jével kezdte meg működését a hazai tudományos kutatás eredményeinek hiteles nyilvántartására és bemutatására létrehozott MTMT, azaz a Magyar Tudományos Művek Tára. A sok célra hasznosítható nemzeti bibliográfiai adatbázisba illetve nemzeti tematikus kezelőfelületre ellenőrzött módon tölthetőek fel a résztvevő intézmények kutatóinak tudományos munkásságát és teljesítményét jellemző adatok. Az MTMT alapító intézményei a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, a Magyar Rektori Konferencia, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram és az Országos Doktori Tanács. Az alapítók példáját követve a hazai egyetemek többsége, főiskolák és egészségügyi intézmények is csatlakoztak az MTMT-hez. A folyamatosan bővülő adatbázis lehetővé teszi, hogy egységes szerkezetben legyenek elérhetők a tudományos intézmények összesített, illetve a tudományos kutatók egyéni közleményei és idéző közleményei, megkönnyítve a pályázatok benyújtását és a kutatási teljesítmény értékelését.²⁹⁴ Nem mellékes az sem, hogy megfelelő feltöltöttségi szint elérése után az MTMT a magyar tudományos tartalmak közötti keresés fontos eszköze lehet.

A repozitóriumok²⁹⁵ működésének és az MTMT fejlődésének óriási lökést adhat az akadémia elnökének a tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének irányelveit tartalmazó 27/2012. számú határozata, amely a 2013. január 1-je után keletkező tudományos művekre kötelező jelleggel, s a korábbiakra is ajánlott jelleggel alkalmazandó. A határozat értelmében az Akadémia lehetővé kívánja tenni az akadémiai kutatóhelyeken

²⁹⁴ Magyar Tudományos Akadémia honlapja
http://mta.hu/cikkek/?node_id=25921 [2013.10.27.]

²⁹⁵ A repozitórium egyetemeken és kutatási intézményekben működő dokumentumszerver, amely tudományos anyagok archiválására és világszerte díjmentes hozzáférhetővé tételére szolgál. Feltárja a feltöltött dokumentumokat, összekapcsolja a meglévő adatbázisokkal, és lehetőséget ad arra, hogy a különféle repozitóriumindexelő rendszerek a feltöltött anyagokat hatékonyan bekapcsolják a világ tudományos vérkeringésébe.

keletkezett, szerzői jogi védelemben részesülő szellemi alkotások központi archiválását és a tudományos közösség ahhoz való nyílt hozzáférését. A közzététel módjának fontos pontja, hogy a nyílt hozzáférést az MTMT-ben is jelezni szükséges.

Az MTMT lehetővé teszi a tudásmetriai adatok gyors lekeresését, s az egységes követelmény és forma a fokozatszerzési eljárásokban és pályázatok elbírálásakor egységes szempontokat hagy érvényesülni. Használata a humán tudományokban azért is jelenthet új dimenziót, mert „amíg a természet- és alkalmazott tudományokban széles körűen ismertek a nemzetközi tudományos folyóiratcikkek indexelő szolgáltatások és az azokon alapuló bibliometrikai mértékegységek, ..., a bölcsészet- és társadalomtudományok viszont nem sok hasznát veszik a főként globális érdeklődésre számot tartó hivatkozási indexelő adatbázisoknak, a kutatók többnyire nem ismerik a hivatkozási indexelési eljárásokat, sem a hivatkozási adatok kezelésének szokásrendjét.”²⁹⁶ A tudományos kutatás hiteles nyilvántartása minden tudományterületen egyaránt fontos, de mivel az egyes szakterületek szempontjai eltérőek, a teljesítmény mérésére nem mindenütt az impakt faktor a legmegfelelőbb. Az MTMT-ben helyük van a nemzetközi adatbázisokban nem szereplő humán tudományoknak is.

---

²⁹⁶ DUDÁS Anikó, *Hivatkozások a bölcsészet- és társadalomtudományokban: MTMT – tudományos követelményrendszerek, bibliográfiai szempontok.*
<http://nws.niif.hu/ncd2012/docs/ehu/028.pdf> [2013.10.27.]

5. BÍZHATUNK A HÁLÓZATI SZÖVEGEKBEN?

Egy nyomtatott könyv kézhezvétele után az igényes irodalombarát tekintetét rögtön megragadják a kiadásra vonatkozó adatok. Nem kell filológusnak lennünk ahhoz, hogy jelentőséget tulajdonítsunk ezen információknak. Sokszor tapasztalható, hogy egyes haszonorientált kiadók nem szentelnek elég figyelmet a szöveggondozásnak, a szöveghűség megőrzésének. Ha így van ez a papír alapú könyvek esetében is, mi történik vajon a határok nélküli kibertérben, ahol nem is lehet jogos az elvárás, hogy mindenki a kritikai kiadásokkal azonos minőségben tegye közzé az általa fontosnak ítélt tartalmakat. A mindannyiunk által használt world wide web rendszeren szereplő textusoknak jelentős része származhat különféle tankönyvekből és szöveggyűjteményekből, s itt nem véletlenül használok feltételes módot, hiszen csak ritkán találni meg a textusok közzé mellett a származási helyet. Ez a helyzet nem lehet nagyon meglepő annak, aki valaha kereste már az interneten klasszikusaink gondozott szövegeit. Kevés kivételtől eltekintve a szövegek a forráshelyek feltüntetésének hiánya mellett sokszor rendkívül pontatlanok, s megjelenési formájuk sem méltó azokhoz, akik létrehozták őket. Horváth Iván a *Magyarok Bábelben* című írásában²⁹⁷ részletesen beszél az internetes oldalak tartalmi és formai megjelenéséről, s mondatai pontosan leírják a klasszikus magyar irodalmi textusok többségének helyzetét is. „Kevés a megbízható és ésszerűen tált anyag (...), sok a szemét, a félszemét, – amiről nem tudjuk, mennyire hagyatkozhatunk rá – és roppant nagy a rendetlenség.” Amíg a könyvnyomtatás korában elsősorban a példányok pusztultak el, ma a szövegek pusztulásának lehetünk tanúi. A helyzet annál is inkább paradox, mert jelenünket az informatika hardver- és szoftverkorszaka után a tartalomipar korszakának tarthatjuk.²⁹⁸ Ahogy Szűts Zoltán fogalmaz, „Az elmúlt pár évben ugyanis a mindenki által írható web létrejött és a közösségi tartalom-létrehozás paradigma-váltást hozott, az információ, de velük együtt a tévedések terjedése és terjesztése újabb sebességhatárt ért el.”²⁹⁹

Nehéz a hitelesség definiálása abban a közegben, ahol eddig természetesnek hitt fogalmak válnak viszonylagossá. A határokkal nem rendelkező szövegek fizikai létezése megkérdőjeleződik, s a korábban a vizsgált textusok fizikai állandóságára hangsúlyt

²⁹⁷ HORVÁTH Iván, *Magyarok Bábelben*.

<http://magyar-irodalom.elte.hu/babel/0100.htm> [2013.10.27.]

²⁹⁸ Uő, *Számítógép és irodalomtudomány*, Alföld, 2010/3, 7.

²⁹⁹ SZÜTS, *A világháló metaforái*, i. m., 47.

helyező filológiai elméletek szintén kérdésessé válnak.³⁰⁰ Már-már azt gondolhatjuk, hogy a hitelesség fogalma is csak a korábban nyomtatott formában létező, s később digitalizált szövegek esetében használható. Annak, hogy „az utóbbi néhány évtizedben mi magunk is sokkal könnyebben képesek vagyunk átalakítani szövegeket”, nemcsak filológiai vonatkozásai vannak. Ahogy arra Pléh Csaba rámutat, a szövegváltozatok mindig értelmezések, a világunk pedig ennek megfelelően mindig megkonstruált, amire nem tudunk úgy rámutatni, mint véges egyedi lényegre. „Pusztán egy alanyi helyzet van szövegek végtelen hálójában” – fogalmazza meg számítógépes metaforával az Én és a narráció szétesését, párhuzamot vonva a kultúra egésze és az írásmód átalakulásai között.³⁰¹

Minden szövegekkel dolgozó embernek illik ismernie a szöveg-fogalom változásait, az egyes médiumok sajátosságait, s tudnia kell, hogy a szövegek jelentése médiumtól függően is változhat. Az új média kutatója azt sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a digitális környezetben a szöveg mellett a kép és a hang reprodukciójával is számolni kell, mégha a szövegdefiníciót Horváth Ivánhoz hasonlóan más kulturális tárgyakra is vonatkoztatjuk.³⁰² Ahogy abban minden irodalomkutató egyetért, a módszertani megalapozottságot nélkülöző digitalizálás használhatatlan textusokat eredményez, s nem lehet alapja a komoly kutatómunkának.³⁰³ A digitális filológia művelőinek rémálma a hibáktól hemzsegő elektronikus szöveg. Az online közegben is vannak ugyan kritikai kiadások, de ezek száma még csekély. Ennek ellenére a világ első internetes szövegkritikai kiadása Magyarországhoz kötődik. Horváth Iván szerint az ELTE műhelyében készültek először ilyenek.³⁰⁴ A Balassi Bálint összes verseinek elektronikus kritikai kiadásának első változatát 1998-ban tették közzé a hálózaton. „Lényeges újdonsága minden korábbi hasonló vállalkozással szemben, hogy több forrás együttes közrebocsátásával teszi lehetővé a különböző változatok egybevetését, és ezáltal a hiteles, megbízható, kritikai szöveg kialakítását.”³⁰⁵ A bölcsészeti informatika térnyerését felismerve két évtizede indult irodalomtudományi informatikai oktatás és kutatás az ELTE Bölcsészkarán a *Bölcsészettudományi Informatika Önálló Program* (BIÖP) keretein belül.

³⁰⁰ FÜZFA Balázs, *A másik irodalom. Egy kritikasorozat elé*, Könyv és nevelés, 2002/2. <http://epa.oszk.hu/01200/01245/00018/2Fuzfa.html> [2013.10.27.]

³⁰¹ Ld. PLÉH Csaba, *A számítógép és a személyiség metaforáinak átalakulása (avagy az én elvesztése az ezredfordulón)*, Alföld, 2010/3, 3–8.

³⁰² HORVÁTH Iván, *Gépeskönyv*, Bp., Balassi Kiadó, 2006, 139.

³⁰³ ORLOVSZKY Géza, *A digitális szövegkiadás helyzetéről*, 2004. <http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/og.htm> [2013.10.27.]

³⁰⁴ HORVÁTH, *Számítógép és irodalomtudomány*, i. m., 14.

³⁰⁵ BARTÓK István, *Az internet az irodalomkutatás szolgálatában = Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Könyvkiadó, 2003, 19.

A BIÖP tudományos műhelye az 1970-es, '80-as években a szegedi egyetemen működött Szegedi Számítógépes Munkacsoport jogutódja és szellemi örököse. A műhely sikeresen működik együtt az Országos Széchényi Könyvtárral és az MTA I. (Nyelv- és Irodalomtudományi) Osztálya Textológiai Munkabizottságával is. Kutatják és a gyakorlatban kipróbálják a tartalomgyártás új technológiáit, arra keresve a választ, milyen lesz a hálózati szöveg (az ún. „új könyv”). Minderre nemcsak elemzéseken, tanulmányokon, és ajánlásokon keresztül próbálnak válaszolni, hanem referencia-értékű, technológiájukban új és tartalmukban is értékes hálózati kiadványok fejlesztésével, készítésével. A kritikai szövegek előállítását már a kezdetektől számítógépes szövegszerkesztő programokkal végzik, a korszerű technika lehetőségeit kihasználva olyan kritikai kiadásokat készítenek, amelyek a világhálón keresztül az olvasók széles tömegei számára hozzáférhetőek (<http://magyar-irodalom.elte.hu/regi.html>). A projektnek az is célja, hogy felkészítse a bölcsész szakos hallgatókat, hogy a nyomtatott betűn alapuló művelődés világát szakszerűen, a lehető legkisebb veszteséggel írják át a hálózat számjegyrejtjelezésű közegébe. Ezek a feladatok feltételezik hagyományos, e-szöveges, hiperszöveges, relációs vagy tárgyorientált bölcsészeti (elsősorban irodalmi) adatbázisok használatát, amelyek immár nemcsak a tudományos kutatásban, hanem az oktatásban is egyre fontosabb szerephez jutnak.

A program legjelentősebb része a magyar klasszikusokkal és a régi magyar irodalommal foglalkozó hálózati kritikai kiadássorozat. E nagyterjedelmű korpusz úttörő jelentőségű anyaga az internetes *Balassi-kiadás*, amely az összes verset, a forrásokat, a tanulmányokat és a repertóriumot is tartalmazza. Hatalmas munka a *József Attila minden tanulmányát és cikkét* tartalmazó kritikai kiadás, melynek egy része megjelent ugyan nyomtatott alakban, de itt az 1930-tól a költő haláláig íródott óriási mennyiségű szöveget is sajtó alá rendezték. A kiadás különlegessége, hogy nagy számban tartalmaz olyan, újonnan előkerült kéziratokat, melyek eddig nemcsak a nagyközönség, hanem a kutatók előtt is ismeretlenek voltak. Az irodalom- és művelődéstörténeti kutatásokat munkacsoportok végzik. Az *Érdy-kódex* munkacsoport 1999-ben kezdte meg munkáját azzal a céllal, hogy az *Érdy-kódex* interneten ingyenesen elérhető kritikai kiadását elkészítse. Ez a kritikai kiadás tartalmazza a kódex betűhű és a mai magyar helyesírás szerinti átírását, a kódex digitalizált fotómásolatát, szövegének fellelhető magyar és latin nyelvű párhuzamait, forrásait, a szöveghez kapcsolódó kutatások eredményeit, a nyelvemlék szövedetét és az összes feldolgozott szöveg latin és magyar nyelvű tárgymutatóját. A témához kapcsolódó, szentekről írt dolgozatokkal feldolgozottá válik a régi irodalomnak ez a területe, ami

egyébként források hiányában sokszor nehezen hozzáférhető a kutatás és az oktatás során. A megbízható, hiteles szövegek helyreállítása, azaz a kritikai kiadások készítése mellett az irodalomtudománynak ugyanolyan fontos feladata a művek nyilvántartása, az adatbázisok építése. Az online irodalmi adatbázisoknak példaadó munkái *A XVII. századi magyar nyelvű halotti költészet teljeskörű, sokszempontú gépi nyilvántartása* és *A régi magyar vers repertóriuma*. Mivel az internet nem az információ hosszú távú megőrzésének az eszköze, korunk legnagyobb problémáját az említett kiadások, illetve a teljes digitális kulturális örökség megőrzése jelenti. Horváth Iván a megoldást a redundancia növelésében látja, amit a technika a közeljövőben várhatóan lehetővé is fog tenni egy különleges tárolóeszköz, egy „kulturális örökség gép” segítségével.³⁰⁶ Összhangban van ez a vágy azzal az elgondolással, hogy a megőrzés hardver- és szoftverfüggetlenül történjen meg. Parádi Andrea tanulmányában egy olyan jelölőnyelvet mutat be, amelynek használatával a dokumentumok információvesztés nélkül hordozhatóak az eltérő szoftver- és hardver-környezetek között, s ezzel lehetővé válik a hosszú távú archiválás, a kereshetőség és a sokoldalú felhasználás.³⁰⁷

A hálózati adatbázisok és kritikai kiadások gondozása mellett az irodalomtörténet művelése, a művek magyarázata is meghatározó feladat. Ezt célozza a *VillanySpenót* című hálózati kézikönyv (<http://www.villanyspenot.hu>), melynek tartalmi alapja *A magyar irodalom történetei* című háromkötetes nyomtatott kézikönyv. A hálózati szövegek szerkesztői a rendszerezettség, a dinamikusság, a bővíthetőség és az interaktivitás elvárásainak is szerettek volna eleget tenni, mindeközben a minőséget is szem előtt tartották, így fejezetei autorizált szövegekből állnak. „A VillanySpenót kódnevű hálózati vállalkozás elsődleges célja, hogy megvalósítsa a tudományos szövegek dinamikáját az Internet nyújtotta lehetőségek segítségével. ... nem is könyv, hanem rendszer, nyitott struktúrában mozgó és egyre gyarapodó tartalom.”³⁰⁸

A BIÖP honlapján található még néhány kifejezetten oktatási célra szánt gyűjtemény, az *Alkotói portrék a magyar irodalomból* című anyag, amely a hálózati tankönyvek, szöveggyűjtemények közé tartozik. A magyar irodalom öt klasszikusának – Balassi Bálint, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, József Attila – életművét feldolgozó portrészorozat egy irodalomórához kifejlesztett pedagógiai böngészővel és hagyományos internet böngészőkkel is használható változatokban készült el, életrajzokkal,

³⁰⁶ HORVÁTH, *Gépeskönyv*, i. m., 237.

³⁰⁷ Vö., PARÁDI Andrea, *TEI-XML*, 2009.

<http://hipertext.hu/story/tei-xml> [2013.05.10.]

³⁰⁸ HORVÁTH, *Számítógép és irodalomtudomány*, i. m., 21.

pályaképekkel és hatástörténettel, valamint szöveggyűjteménnyel, szöveg- és fogalommagyarázatokkal segítve az említett szerzők feldolgozását. A tanárok munkáját könnyítő tanári kézikönyv óravázlatokat, magyarázó jegyzetekkel ellátott szakirodalmi bibliográfiát, valamint az egyes portrékhoz kapcsolódó feladatokat tartalmaz. Ugyancsak a honlapon keresztül érhető el egy *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*, majd egy másik online kiadvány *Művek, pályák, nemzedékek. - Másfél száz év magyar irodalma (1780 – 1944)* címmel dolgozza fel a nevezett korszakot. A digitális közeg adottságait jól használó munka *Füst Milán A feleségem története* című művének motívumtérképes kiadása, s többek között az oldal hálózati tankönyvei között kapott még helyet *A magyar középkor költészete* című összeállítás is. Ezeknek a hálózati könyveknek az oktatás keretei között való felhasználása igen sok lehetőséget tartogat. A szerkesztők néhány kortárs irodalmi szöveget is gondozásukba vettek, s külön menüpontból érhetőek el a bölcsészeti informatikával kapcsolatos főbb tanulmányok. Itt a programban dolgozók „tollából” olvashatunk a digitális könyvtárról, a hipertextről, az e-book-ról és az f-book-ról, valamint az internet fenomenológiájáról. Sajnálatos, hogy az itt közölt legutóbbi tanulmány 2001-ben született, s azóta ezen az oldalon nincs folytatása ennek a kezdeményezésnek, holott ma sem tudjuk még a választ, hogy az interneten tárolt szövegek átjárhatóságát megoldva létrejön-e egy bábeli könyvtár, s hogyan történik az itt tárolt dokumentumoknak a katalógizálása, feldolgozása.

Az előbbi webhely példát ad arra, hogy kétségtől van az interneten igényesen szerkesztett, jól használható, gondozott szövegek is. Azokon a honlapokon, amelyek mögött egy neves intézmény, esetleg projekt áll, általában megbízható írásokat találunk. Például a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ is különös gondot fordít a szövegek minőségének megőrzésére, az Országos Széchényi Könyvtár ezirányú tevékenysége szintén figyelmet érdemel. Ennek ellenére is gyakran találkozhatunk negatív példákkal, gyanús eredetű szövegekkel, más kiadóktól előzékenyen átengedett szövegkiadások és tanulmánykötetek html-esített változataival.³⁰⁹

Egy hagyományos értelemben vett elektronikus könyvtárban a szövegek nagyobb léptékkel végzett digitalizálása és az állomány építése sokszor előtte áll a filológusi pontossággal végzett munkának, nincs lehetőség a beérkező anyagok lektorálására és minőségi ellenőrzésére. A válogatás feladata elsősorban az adott tematikus polc gazdájára hárul, a szolgáltatott dokumentumok minőségének és használhatóságának megítélése pedig az olvasók feladata. A fontosabb műveknél megpróbálják megoldani, hogy előbb-utóbb

³⁰⁹ ORLOVSZKY Géza, *A digitális szövegkiadás helyzetéről*, i. m.

mindegyiket – lehetőleg az eredeti vagy annál jobb kiadás alapján – ellenőrizze valaki, de még így sem tudnak felelősséget vállalni a művek szöveghűségéért. Előfordul, hogy ugyanaz a mű több változatban is megvan a könyvtárban. Ilyenkor legjobb megoldás, ha mindegyiket közzéteszik és a választást a felhasználókra bízzák, mert a könyvtárnak nincs mindig módja, és nem is hivatott eldönteni, hogy melyik verzió a jobb. A Magyar Elektronikus Könyvtár által szolgáltatott irodalmi szövegek átlagos minősége kb. „diákkönyvtár” szinten van. A nem irodalmi és gyengébb minőségű dokumentumok rugalmasabban alakíthatóak, ezek átszerkesztése közben vagy az automatikus helyesírás-ellenőrzésnél gyakran kijavítják a nyilvánvaló hibákat.

Hatalmas a felelőssége annak, aki hálózati hozzáférésű művek létrehozását segíti elő. Van több megbízható és értékes anyag, így üdítő kivételt jelentenek azok a fentebb említett szövegek is, amelyeket a témához értő kutatók gondoztak és tettek elérhetővé. Sok intézményt és szerzőt illetően fennáll azonban a káosz, s e helyzet mindenképpen javítást, megoldást igényelne. A röviden ismertetett állapotból látható, hogy a komoly textológusokat – tisztelet a kivételnek – sem mindig érdekli igazán az internet, a szöveget nem textológiai igénnyel közzéteszik pedig nem érdeklik az időt és koncentrációt igénylő filológiai problémák. Ráadásul a klasszikus szerzők érettségi tétel mivolta ok arra, hogy diákok és a számítógépekhez valamelyest értő tanárok rövid életrajzokat és szövegeket helyezzenek fel a világhálóra. Az interneten szereplő anyagok jó részét lelkes irodalombarátok gépelték be, akik nem mindig dolgoztak körültekintően, és nem mindig akadtak rá a megfelelő szövegforrásra. Az egyszerű felhasználó természetesen nem rendelkezhet a közzététel hivatásszerű művelői által évszázadok során felhalmozott szakmai tapasztalattal, a szövegellenőrzés, a korrektúra jelentőségének ismeretével. Szinte egyáltalán nem fordul elő, hogy a jószándékú laikusok a tekintélyesebb szövegkiadásokhoz fordultak volna forrásként, de sokszor még az irodalomtudománnyal foglalkozó szakemberek módszertani jártassága is meglepően alacsonyan áll, holott a legnagyobb autentikussággal bíró szövegek használata a kutatómunka alapkövetelménye.³¹⁰

Az internetes keresők bár számos találatot jeleznek egy-egy alkotással kapcsolatosan, ezek közül gyakran csak egy, esetleg egy sem közli a teljesen pontos kézirat-szöveget. A szövegközlések sok kívánnivalót hagynak maguk után, a források kiválasztása esetleges, gyakran szakmailag hibás, a különböző nyomtatott kiadásokat pedig

³¹⁰ KECSKEMÉTI Gábor, *Filológiai problémák a magyarországi irodalomtudományi kutatásban és a számítógépes kézirat-előkészítésben = Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas Könyvkiadó, 2003, 134.

egyetlen szövegváltozatként kezelik.³¹¹ A klasszikusok internetes szöveggözlése terén tehát komoly gondok vannak, amelyek csak következetes, hosszú munkával oldhatók meg. A „digitális barbárság”³¹² korában ma már nem lehet az az elsődleges feladat, hogy minél több szöveget tegyünk az interneten hozzáférhetővé, tekintet nélkül a textusok minőségére. Ezeknek a szövegeknek a közzététele során alkalmazni kell azokat a megoldási módokat, amelyeket már az első információrobbanás, a könyvnyomtatás idején sem nélkülöztek. Nevezetesen be kellene vonni a digitalizálási projektekbe a filológusokat, a témával foglalkozó szakembereket. Megfelelően kellene elosztani a projekteken belüli feladatokat, hiszen a könyvkiadók, a könyvtárak a hálózat világában gyakran maguk is csak keresik a helyüket. Nem pusztán arról van szó, hogy a könyvtárosok nagy része nem textológus. Egészen másra van szüksége egy klasszika-filológusnak és egy koraújkorosnak. A textológus mindig konkrét feladaton dolgozik, amelyhez szükséges egy konkrét életmű, korszak vagy szövegcsoporthoz alapos, elmélyült ismerete. Ezért célszerűbb a könyvtárosok textológussá képzése helyett a digitális szöveggondozás feladatkörét azokra az akadémiai, egyetemi és közgyűjteményi műhelyekre, szakemberekre bízni, akik és amelyek már évtizedek óta foglalatostokodnak ilyesmivel. Megvannak azok az intézmények, melyeknek feladatkörébe tartozik, hogy új szövegeket emeljenek be az adott diszciplína kánonjába. Ezeknek az intézményeknek kellene egyetemekkel és akadémiai műhelyekkel együtt elvégezni a nemzeti kulturális örökségünk átmentését. A nemzeti örökség részét képező szöveggözlés örökítése és gondozása csak több szinten, több intézmény és kutatóhely bevonásával történhet meg. Ami még ezen folyamatok elé akadályt gördíthet, az a finanszírozás hiányossága és a jogi szabályozatlanság. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy a magyarországi intézményrendszer számos tagja (közgyűjtemények, felsőoktatás) még nem tudott szembenézni azzal a kihívással, amit a XX. század végén bekövetkezett médiumváltás jelentett.

Sok szempontból igaz az az állítás, hogy ha a könyvnyomtatás világa a szöveggondozásé, úgy az internet új univerzuma a szöveggondozatlanságé, s ebben az új univerzumban a digitális dokumentumok élettartama az elkészítésükre fordított idővel egyenes arányban csökken.³¹³ Az internetes szövegeknek nemcsak előnyét, hanem hátrányát is jelenti a hordozójától való elkülönülés. Bár a sokszorosítás az adathordozók

³¹¹ VADAI István, *Szövegrögzítés*.

<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/vi.htm> [2013.10.27.]

³¹² GOLDEN Dániel, *Wörösmarty és a (digitális) barbárság kora*, 2004.

<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/gd.htm> [2013.10.27.]

³¹³ *Uo.*

fejlődése következtében egyszerűsödött, a régi időkben készült könyvek még tartósabb anyagokból készültek, mint a mai adathordozók, amelyekről nem lehet tudni, hogy a rajtuk tárolt szövegekkel együtt túlélik-e alkotóikat. Jelenünk meghatározó tendenciája, hogy „a szövegekhez való hozzáférés javul, miközben a szöveghordozók tartóssága romlik.”³¹⁴ Márpedig az ókor óta azon alapul a művelődés, hogy a szövegek nemcsak az egyes embert élik túl, de megalkotó nemzetüket is. A másik hátrány abból ered, hogy a tömeges szövegrögzítés tömegesen előforduló hibákat is eredményez, s az öröklődő és javítatlanul maradó hibák fertőzés módjára terjednek. Az emberiség történetében folyamatos szövegrögzítés történik, ám a szöveg létezmódja már az írás megjelenésétől folyamatosan változott. Mindegyik létmódnak voltak és vannak előnyei, hiszen csak ezek az előnyök biztosíthatták kialakulásukat és fennmaradásukat. A filológusnak tisztában kell lennie az egyes médiumok jellegzetességeivel. Mint ahogy külön kritikai kiadási szabályzata van az orális folklórszövegeknek, és külön kritikai szabályzata van az írásos szövegeknek, a jelenleg folyó elektronikus archiválás is sajátos módszerekre épül. Ezt figyelembe véve különösen személetes Pál Dániel Levente rendszere, amely a számítógépes szoftverek verziószámaihoz hasonlóan megkülönbözteti a „Philologia 1.0, Philologia 2.0, és Philológia 3.0” verzióit, érzékeltetve, hogy egészen mással foglalkozik és más az eszköztudás az „analóg filológiának”, a „digitális filológiának” és a „kiberfilológiának” vagy „hibridfilológiának”.³¹⁵

Annál is inkább meg kell ismerni ezeket a módszereket, mivel egyre nagyobb a papíron soha meg nem jelenő szövegek száma, azaz amíg korábban csak a kutatás módszertana fejlődött, addig most maga a médium változott meg. Ezek mellett a digitalizálásra váró könyvek szintén megkívánják a könyvekhez értő szakemberek tudását. „A számítástechnikai tudás csak szükséges föltétel, a szakmai kérdésekben csak az adott területekhez értő és azt művelő szakember, informatikus filológus dönthet.”³¹⁶ Nélkülözhetetlenek azok a tapasztalatok, amelyek birtokában az internetes szövegkiadás tudományossá válhat, s halhatatlanná tehet textusokat abban a közegben, amelyet nem véletlenül neveznek a múltékonyság médiumának.

³¹⁴ HORVÁTH Iván, *Gépeskönyv*, i. m., 172.

³¹⁵ PÁL Dániel Levente, *Közelítés a kiberfilológiához*, Prae, 2010/4, 23.

³¹⁶ POMÁZI Gyöngyi, *Elektronikus szövegkiadás szakmai háttér nélkül?*
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/pgy.htm> [2013.10.27.]

6. HOGYAN HASZNOSÍTHATÓ AZ ÚJMÉDIA AZ OKTATÁSBAN?

Már ma is számos szakkifejezés jelzi (virtuális pedagógia, digitális egyetem, interaktív szeminárium, hipertanulás), hogy valami megváltozott az ismeretszerzésben is. A technikai fejlődés nem áll meg az iskolák falain kívül, az új eszközök és módszerek a tanítási-tanulási folyamatokat is befolyásolják. Nem jó, ha ez a folyamat irányítatlan marad. Az iskolarendszernek figyelmet kell fordítania az információs társadalom kultúrájának tanítására. Ki kell használni azt, hogy az internet a tudásnak egy végtelenül gazdag tárháza, s egy elképesztő demonstrációs háttér, ami olcsóbbá válásával is hozzásegít a folyamatos, élethosszig tartó tanuláshoz. S ezzel a kifejezéssel ismét egy kulcsfontosságú fogalomhoz érkezünk el. A megszerzett tudás – gazdasági-etikai célként – 4-5 évente felfrissítést igényel, a tudás megszerzése pedig multimedialissá és tudományok közöttivé, s egész életen át tartó folyamattá lesz. Ez online technikák nélkül nem valósítható meg, főleg nem egy olyan világban, ahol a fiatal generációknak a digitális kultúrára való nyitottsága egyre erősebbé válik. Az információs korban való oktatás és képzés társadalmi, etikai, jogi és pedagógiai változók által is meghatározott. A hipertanulás, az intelligens környezet már a hétköznapiak realitásai közé tartoznak, hidat képezve adat és tudás között. A hipermedia általánosan elérhetővé teszi mindazt, ami korábban csak korlátozottan állt rendelkezésre.

Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a kommunikációs és információs technika nem hagyható ki az oktatásból sem, az oktatásnak kell alkalmazkodnia ahhoz a korhoz, amelyben működik. Az információs technológia megismerése és célszerű, értelmes felhasználása csak megfelelő eszközök és módszertani ismeretek birtokában lehetséges. Az irodalom látszólag több ellentétet mutat a hipertanulással való viszonyában. Évezredes hagyományok és a legújabb technikai vívmányok találkozása. Egy hadszíntér, amelyen mindkét fél győztes lehet, ha az ember-gép kapcsolatban az emberre helyeződik a hangsúly. Az embernek kell megfelelő attitűdökkel és motivációkkal közeledve felelősségteljesen cselekednie, az információkat tartalom és jelentőség alapján szelektálnia. Az így szerzett műveltség lehet feltétele az egyéni boldogulásnak és a modern kori társadalom működésének. A műveltség pedig az olvasástól elválaszthatatlan. Az új digitális médiumok hatékony használatának előfeltétele a gyerekkori intenzív kommunikáció, később az olvasás. Az olvasott ember jól tudja értelmezni az új médiumokat. A nyomtatott könyv vitathatatlanul az emberiség legnagyobb hatású

kommunikációt szolgáló találmánya. Nincs szükség tehát létjogosultságának megkérdőjelezésére. Érdekesebb annak vizsgálata, milyen előnyöket hordoz a papír alapú és az elektronikus szövegek együttes használata, illetve milyen szerepet tölt be az interaktív alkotások terjedése az ezekkel találkozó befogadók kreativitásának növelésében.

Az előző fejezetekben számos helyen esett szó irodalom és informatika kapcsolódási pontjairól. A technológiai lehetőségek által létrejövő új közlésmódok, a digitális irodalom változatos megjelenési formái nemcsak az irodalom és a humán tudományok átalakulását eredményezik, hanem azok közvetítésére, az oktatásra is nagy hatással vannak. Jelen fejezetben azt szeretném megvilágítani, hogy a kínálkozó lehetőségek milyen változásokat idéznek elő a művészetközvetítésben és a pedagógiában. A hagyományok és a reformok talán ezen a hadszíntéren csapnak össze leginkább, amelyet a számos, témában írt publikáció mellett az olyan új kifejezések elterjedése is jelez, mint a virtuális pedagógia, az elektronikus távoktatás, a nyitott tanulási környezet vagy a legáltalánosabb e-learning³¹⁷, amely az Európai Bizottság 2001-ben íródott akcióterve szerint a holnap oktatásának stratégiai fontosságú része.³¹⁸ A pedagógia történetét folyamatosan jellemezte a változás és az állandóság kettőssége, s a technológia korábban is meghatározó volt az oktatás módszertanának alakulásában, a hagyományos oktatás napjainkban viszont olyan óriási átalakuláson megy keresztül, amelynek következményeként a virtuális tanulási környezet térhódítása teljesen új körülményeket teremt.³¹⁹

A „digitális pedagógiának” is nevezett új módszertan megjelenése szükségszerű, hiszen az oktatásnak nincs más választása, mint alkalmazkodni ahhoz a korhoz, amelyben működik, amelyet szolgálnia kell. Ezek a változások több területen is hangsúlyeltolódásokkal járnak. Ilyen a tanulási környezet, amelyre a nyitottság, a belső szabályok kialakítása és a szabadabb időkeret lesz a jellemző. Az inspiráló tanulási környezetben a tanuló önállóbban építi fel tudását, s munkáját sokkal inkább a kreativitás és az innováció, mint a külső szabályokat követő konformizmus jellemzi. A demokratikus

³¹⁷ Az e-learning („elektronikus tanulás”) a számítógépre épülő képzési és tanulási formáknak a gyűjtőneve. Pontosabb definíció szerint olyan számítógépes hálózaton elérhető nyitott - tér- és időkorlátoktól független - képzési forma, amely a tanítási-tanulási folyamatot hatékony, optimális ismeretátadási, tanulási módszerek birtokában megszervezve mind a tananyagot és a tanulói forrásokat, mind a tutor-tanuló kommunikációt, mind pedig az interaktív számítógépes oktatószoftvert egységes keretrendszerbe foglalva hozzáférhetővé teszi a tanuló számára.

³¹⁸ BERÉNYI Eszter, *E-learning: Új technológia vagy új lehetőségek*, Educatio, 2003/3.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=14 [2013.10.27.]

³¹⁹ Ld. CZEIZER, *A digitális forradalom...*, i. m.

választásra és változatosságra lehetőséget adó új média az alkotókészséget és a szabadságot növelő eszköz lesz.³²⁰

A világháló egyesek szerint inkább a felnőttoktatás természetes közege lehet, ám a gyerekek egyre inkább a felnőttek világába belenőve, spontán tanulnak. „A közeg, amelyben a gyermekek játszanak, kommunikálnak és tanulnak, egyre inkább azonossá lesz azzal a világgal, amelyben a felnőttek kommunikálnak, dolgoznak, üzletelnek és szórakoznak. Az internet egyfajta szerves tanulási környezetté válik.”³²¹ Megjelenése idején több médium, a rádió, a televízió is óriási hatással volt a társadalomra, az emberek információszerzésére. Ezek a találmányok mégis csak kis mértékben érintették meg az intézményes oktatást. Az internet azonban funkcionálisan különbözik a fent említett elektronikus eszközöktől, ezért válik egyre nagyobb hatásúvá minden iskolafokon. Az oktatási informatika széles körű elterjedése bizonyosan több múló divatnál.³²²

Az oktatás számára is sok lehetőséget rejtő kibertér veszélyei mindenki előtt ismertek. Szembe kell néznünk az infrastrukturális egyenlőtlenségekkel és az internetoldalakon egyre erősödő kereskedelmi környezettel is. Ahhoz, hogy a felnövekvő generációk alkalmazkodhassanak a gyors változásokhoz, a tudásbázis megalapozása mellett a nevelésről sem lehet elfelejtkezni. Az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a hálózathoz kapcsolódók sokszor csak tévelyegnek a szupersztrádán, képtelenek ellenállni a kitérőknek, s ennek következtében egyfajta függőség alakul ki, s a „netezésre” fordított idő nem áll arányban az ismeretekben való gazdagodással, a fejlődéssel. Az oktatási rendszernek ezért fel kell készítenie a fiatal generációkat, hogy eredményesen nézzenek szembe az információs korszak kihívásaival. Hiszen bármennyire is modern a technika, bármennyire is izgalmas a számítógép-alapú tanulás, elsődlegesek a felhasználók intellektuális, akarati feltételei, motivációs bázisuk. A kialakított tudáshoz pozitív értékrendszernek, megfelelő attitűdöknek kell társulnia, mert ez az egyéni boldogulásnak, a társadalom működésének a feltétele. Az ember-gép kapcsolatban mindenképp az emberen van a hangsúly, hiszen az információáradaton csak azok tudnak úrrá lenni, akik képesek áttekintést nyerni, s tájékozódóképességüket fenntartani.

Az interneten hozzáférhető hihetetlen mennyiségű információ nem elég strukturált ahhoz, hogy rendszerezett tudást építsünk fel a segítségével. Az információözön, a hipermediális környezet igényli a szelektálást, annak elsajátítását, hogyan kell tanulni és a

³²⁰ BALÁZS Géza, *Az új média retorikája*, Vigília, 2003/1, 12–22.

³²¹ NYÍRI Kristóf, *Virtuális pedagógia*, Új Pedagógiai Szemle, 2001/7.

<http://www.ofi.hu/tudastar/virtualis-pedagogia> [2013.10.27.]

³²² KÁRPÁTI Andrea, *Zelig a katedrán*, Educatio, 2003/3, 389–401.

szükséges információkat struktúrába helyezni, a szükségteleneket elvetni. Éppen ezért lesz egyre lényegesebb a releváns információ megtalálása, ahogyan Fűzfa Balázs fogalmaz, „a keresés lesz a tudás”.³²³ Hogy a bővülő lehetőségekkel élni tudjunk, szükséges a megfelelő ismeretek birtoklása, de az emlékezőképességnél még fontosabbá válik a felfogóképesség. Az új kommunikációs eszközöknek, köztük az internetnek a használata nem sokkal járul hozzá az úgynevezett megelőző tudás és a rendszerezőképesség kialakításához, ezt igazán a sok olvasással lehet kifejleszteni. „Nagyon valószínű, hogy az új infokommunikációs eszközök és az új elektronikus médiumok hatékony használatának legfontosabb előfeltételét a kisgyermekkorú intenzív beszédkommunikáció, felolvasás és később az olvasás jelenti. Az olvasott ember jól tudja értelmezni az új médiumok üzeneteit.”³²⁴ Az ismeretek megszerzését élményszerűbbé, színesebbé tevő e-learningnek nemcsak hogy támaszkodnia kell a hagyományos tanulási módszerekre, eredményes használatához szükség van a klasszikus kultúrára, hiszen ennek hiányában az informatikai lehetőségek kihasználhatatlanok.

A fenti veszélyek mellett a világhálót előntő értéktelen tartalmakat is megemlíti Polónyi István, amikor az e-learningnek az oktatásban betöltött szerepét megkérdőjelezi. Véleménye szerint az informatika és az internet az információszerzésnek és a szemléltetésnek ragyogó eszköze, de az oktatás lényegét érintetlenül hagyja. Szükség van rá, mint az oktatást támogató és segítő eszközre, de nem veszi át a hatalmat az oktatásban, nem szorítja ki annak lényegét. Jól látja, hogy „nem az információk tömegére van szükség, hanem olyan információkra, amelyek az információ feldolgozást támogatják, s amelyek az elsajátítani kívánt összefüggések megértését segítik elő.”³²⁵ A kutatók többsége egyetért abban, hogy az új kor új tudása „nem az „abszolút” tudásaként, hanem az összehasonlítás-, a szelekció-, az értelmezés tudásaként, a kooperáció tudásaként, az információk- és adatbázisok között való közlekedés tudásaként funkcionál.”³²⁶ Sokak szerint a túlzottan tudáscentrikus iskola kiöli a tudást. A tudásmennyiség ugyanis elévül, a készségek viszont beépülnek. Lényeges tehát, hogyan tanuljuk meg az információkat feldolgozni, beépíteni ismereteinkbe, alkalmazni a világban. Az irodalomtanítás funkcióváltásához is hozzájárul az a társadalmi elvárás, amely a mindennapi életben való eligazodást célozza, alkalmazkodó- és kommunikációképes, nyelveket és „kulturális szótárakat” használni

³²³ FÜZFA Balázs, *A másik irodalom...*, i. m.

³²⁴ KOMENCZI Bertalan, *Informatikai nevelés – Off line*, Új Pedagógiai Szemle, 1999/7–8, 160–180.

³²⁵ POLÓNYI István, *A válasz az e-learning – de mi volt a kérdés?*, Educatio, 2003/3, 418–429.

³²⁶ CZEIZER Zoltán, *A digitális forradalom...*, i. m., 623–628.

képes fiatalokat igényel.³²⁷ Kell az ismeret, de a középpontban a befogadó legyen, aki a művelődés élményéhez hozzájutva aktív részese az önálló ismeretszerzésnek, az igazi intellektuális tevékenységnek. Ezzel összhangban van napjainkban a munkakörtől független elvárás, a minden munkavállalótól megkövetelt intellektuális kompetencia. Ugyanilyen fontos a másokkal való együttműködés képessége, amihez szintén nem elég a tudás megszerzése, szükséges annak alkalmazása és adaptálása is. Az egyre több területen nélkülözhetetlen csoportmunka megköveteli, hogy a diákok már az iskolában kifejlesszék az ehhez szükséges képességeket, legyenek képesek kompromisszumokra, vitatkozásokra, meggyőzésre, szervezésre. Azért kell a számítógépet is a legváltozatosabb munkaformákban alkalmazni, hogy ne csak az individuális használata kerüljön előtérbe.

Annak megítélése már közel sem annyira egységes, hogy az információk gyűjtésében, elemzésében és felhasználásában milyen szerep hárul a pedagógusra. Amíg Polónyi István szerint a rendszerezés, az összefüggések megértetése és a motiváció fenntartása továbbra is a pedagógus feladata,³²⁸ addig többen a tanári szerep radikális megváltozásáról beszélnek. Leginkább elterjedtebb az egyfajta tanácsadói, irányítói, segítői illetve közvetítői funkció definiálása.³²⁹ A tekintélyelvű módszertanok is egyre inkább a tanulók adottságai, készségei felé fordulnak. A tanár megváltozott helyzete párhuzamba állítható a digitális irodalomban autoritását elvesztő szerzőével. Ahogy megszűnik az alá-fölérendelt viszony szerző és olvasó között, úgy szűnik meg tanár és tanuló között. A nyitott rendszerben tanulótárrá váló tanár nem jelenhet meg többé a tudás egyedüli birtokosaként, még ha szakmai alaposágához hozzá is tartozik a megbízható tudástár. Ennek hiányában nem láttathatja a nonlinearitás következtében sokszor egyébként is nehezen átlátható összefüggéseket, nem adhat megfelelő támpontot az önálló, mégis közös ismeretszerzésben. A személyes kommunikációt fölváltó hálózati kapcsolatban technikai eszközökkel nem váltható ki a tanulást támogató háttérapparátus, s bár a folyamatos emberi kontaktus csökken, az mindig a tanulás lényegéhez tartozott és tartozni fog. Az élő gondolatcserét semmi sem pótolja hatékonyan, mivel az oktatás közösségi jellegű folyamat. Csak az ilyen típusú mintaadás és értékátadás következtében válhat belsővé a külső tekintély. Ezért fogalmaz úgy Draskovits, hogy „A virtuális tanulási

³²⁷ Ld. FÜZFA Balázs, *Irodalomtanítás – de meddig?*, Könyv és nevelés, 2009/2.
http://epa.oszk.hu/01200/01245/00042/fb_0902.htm [2013.10.27.]

³²⁸ POLÓNYI, *A válasz az e-learning...*, i. m., 418–429.

³²⁹ Vö. DRASKOVITS, *Internet és oktatás*, i. m., 48, CZEIZER, *A digitális forradalom...*, i. m., 623–628, KÁRPÁTI, *Zelig a katedrán*, i. m., 389–401, BUDA András, *Virtuális oktatás*, *Educatio*, 2003/3, 402–410.

környezetnek mindenképpen ki kell egészülnie fizikai tanulási környezetekkel.”³³⁰ Állítása teljesen összhangban van Buda András kijelentésével, miszerint „a virtuális tanár-diák viszony nem pótolhatja a személyes kapcsolatot, sőt még csak meg sem közelíti azt!”³³¹

Bár a mai generációk nagy része már „számítógépek irányította” világban nő fel, mégsem mindenki érzi jól magát a gépek által determinált környezetben. Szerepe van ebben az ezirányú szocializációnak, de az eltérő személyiségtípusok is meghatározóak. Bármennyire felhasználóbarát egy számítógép, eredményes használata számos ismeretet feltételez, az eszközök a funkciók bővülésével egyre bonyolultabbá válnak. Sokan vannak, akiknek nem feltétlenül felel meg a számítógéppel segített oktatás. Figyelembe kell venni az egyéni eltéréseket, amelyek az egyes diákok tanulási képességeiben és a számítógépekhez való viszonyulásban is gyökerezhetnek. Mivel az oktatás kétoldalú folyamat, az új kommunikációs technikák térhódítása a tanárok hozzáállásától, képzettségétől szintén függ. Nem mindenki képes azonosulni ezekkel a módszerekkel, s az új technológiák általában csak ott működhetnek hatékonyan, ahol amúgy is folyik pedagógiai innováció. A kísérletező kedvű, jó tanár részéről ugyancsak áldozatot kíván az új oktatási anyagok megismerése, a szakmai továbbképzéseken való részvétel. A programok elsajátítása általában minimális számítástechnikai ismeretet igényel, ám a tananyag optimális elsajátításához nélkülözhetetlen a médiakompetencia, s a pedagógiai és didaktikai elvárások teljesítése. Kutatásai során Kárpáti Andrea arra az eredményre jutott, hogy az informatikai kultúra használata a pedagógusok módszertani kulturáltságától függ.³³² Ennek fejlesztése azért is kulcskérdés, mert napjainkban egyetlen tudomány sem képzelhető el számítógépes tájékozódás nélkül. „Megszilárdulóban van az a szemlélet, mely szerint az információs műveltséget nem a műveltségek egyikeként, hanem átfogó, összefoglaló fogalomként kell kezelnünk.”³³³

Az információs és kommunikációs technikára (IKT) épülő tanulási környezet kialakítása igen nagy költséggel és időráfordítással jár, s fennáll a veszély, hogy az esetlegesen rosszul szerkesztett tananyagok az értelmesebb tanulmányi munkától veszik el az időt. A tanárok egy részére riasztólag hat, hogy kezdetben az előkészületek is rendkívül sok időt vesznek igénybe, egy-egy óra elkészítése akár 15-20 órát is igényelhet, ám ennek a módszernek a pozitív hozadéka, hogy az oktató is folyamatosan „képpen lehet” az adott

³³⁰ DRASKOVITS, *Internet és oktatás*, i. m., 48.

³³¹ BUDA, *Virtuális oktatás*, i. m., 402–410.

³³² KÁRPÁTI, *Zelig a katedrán*, i. m., 389–401.

³³³ KOLTAY, *Virtuális, elektronikus, digitális...*, i. m., 21.

tudományterület friss eredményeivel, másrészt az alkalmazott technika változásait is nyomon követheti.

Bár a multimédiás órák mélyebb nyomokat hagynak a tanulóknak, ugyanabban az időkeretben általában kevesebb anyagot lehet átvenni. A későbbi anyagrészeknél, az összefüggések feltárásakor e látszólag elvesztegetett idő azonban megtérül. Bármennyire is hajlunk rá, a számítástechnika segítségével nem oktathatunk és ellenőrizhetünk ugyanúgy, mint a hagyományos eszközökkel. Más az időbeosztás, más a tanár-diák kapcsolat, más az óra hangulata. Ezek a megváltozott körülmények a pedagógus óravezetését is megváltoztatják. Munkáját segíthetik az új környezetre adaptált tantervek, s az óratervezés ugyanacsak létfontosságú, hiszen az informatikai eszközöknek koncepció híján való alkalmazása rendkívül súlyos károkat okozhat. „Nagyon nagy a veszélye annak, hogy a tanár önmaga helyettesítésére kívánja felhasználni az új technikai eszközöket. Ám épp azt kell tudatosítanunk, hogy az utóbbi néhány évben felmerült lehetőségek és feltételek mellett az eddiginél sokkal nagyobb felelősség terheli az oktatókat, szerepük még nélkülözhetetlenebbé válik.”³³⁴ A fontos didaktikai alapelveket mindenképpen célszerű betartani, viszont számos didaktikai megoldás közül választhatunk. Nincs egyedüli helyes megoldás, a taneszközöket és a módszereket mindig az adott céloktól kell függővé tennünk. A célravezető sokszor a középút lehet, ezért nem szabad a számítógépet mindenhatónak, csupán a reformfolyamat egyik eszközének tekinteni. Az irodalomtanítás színvonala, eredményessége is mindig a pedagógiai műveltség, a nevelői rátermettség függvénye. Vörös József, a rendkívül széleskörű módszertani ismeretekkel rendelkező szakember azt írja: „Nem lenne indokolt az irodalomtanítást gépesíteni, mert az olvasás nem gépekkel történik.”³³⁵ Ahogy az az előző fejezetekből is nyilvánvalóvá vált, a számítógép egyáltalán nem hivatott kiváltani a könyvet. A könyv létjogosultsága kétségbevonhatatlan, ám a digitális közegben is lehetne olyan légkört teremteni, amely hatásba hozza az irodalmi művet, és kapcsolatot teremt az irodalom és befogadója között. A művészi élmény és átélés gyakran teljesebb lehet elektronikus támogatással, mint néhány – szubjektív szerkesztői szempontok alapján kiválasztott – vers szövegét tartalmazó szöveggyűjteménnyel.

A tananyagok megtervezésénél természetesen figyelembe kell venni, hogy a digitális szövegekkel való bánásmódunk más hozzáállást kíván. A képernyőn

³³⁴ FARKAS Zoltán, *Az informatikai eszközök felhasználása a történelem tanításában*, Új Pedagógiai Szemle, 1999/11, 75–80.

³³⁵ VÖRÖS József, *Irodalomtanítás az általános és középiskolában*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 27.

megfogalmazott írásokra kevésbé jellemző a szövegösszetartó erő, s csak korlátozott mértékben tudunk szövegeket összehasonlítani, a hosszabb dokumentumok „együttlátó” szemlélete nem lehetséges. A szöveg sokszor analitikusan strukturálatlanná válik, logikai szigorúsága, fegyelme csökken, ezt ellenpontoszhatja valamennyire a képi gazdagság, az illusztrációk jelenléte, ami a dokumentumban való tájékozódást is segíti. Mivel a monitorra szegeződő tekintet legtöbbször egy egész képernyőoldalt sem képes egyszerre látni, a tanulási folyamatokban az információ rögzítettségét ezután is gyakran a papír nyújtja. Ahhoz, hogy egy eredetileg lineárisan tagolt dokumentumról átfogó képet nyerjünk, szükséges a papír alapú és az elektronikus szövegek együttes használata. Az oktatásban feltétlenül előnyös a hagyományos módszerek és az újítások ötvözése, s a fokozatosság elvének szem előtt tartása. A hagyományos oktatás és a számítógéppel segített tanítás és tanulás ötvözésére hatékony módszer a nyomtatott források és a multimediális eszközök párhuzamos használata, melynek során a digitális anyag olyan részeket dolgoz fel, amelyek a könyvben csak funkcióvesztéssel jeleníthetők meg.

Nem hiába esik sok szó manapság a vizuális gondolkodás szerepéről, a képi nevelés fontosságáról, a digitalizáció térhódításával egyre nyilvánvalóbbak lesznek azok az előnyök, amelyeket a vizuális eszközökben gazdag virtuális tanulási környezet nyújt a hagyományossal szemben. Amint a második fejezetben már rámutattam a képi kultúra általában vett térnyerésére, úgy az oktatással kapcsolatosan is meg kell erősíteni az ott leírtakat. Teljes mértékben egyet lehet érteni Nyíri Kristóf szavaival, miszerint: „A képek szemiotikai funkciókat vállalhatnak, jelentést hordozhatnak, tényleges információkat közvetíthetnek.”³³⁶ Mindemellett ha irodalomról beszélünk, a helyes kép-szöveg arányok megtalálása is lényeges, hiszen ebben a tudományban a szövegeknek soha nem szabad alárendelt szerepet játszaniuk. Még ha környezetünk módosulása együtt is jár a szöveg módosulásaival, és olyan fogalmak jelennek meg, mint a politextualitás, a hipermédia és a metaolvasás, az információs társadalom szervező centrumában továbbra is a szöveg helyezkedik el. Óvakodnunk kell az első pillanatra látványos, de tartalmilag felületes anyagok felhasználásától. Ennek rendkívül nagy a veszélye, hiszen a fiatalabb generációk hajlamosabbak arra, hogy a tartalmilag nehezebben emészthető anyagokkal szemben – még ha hasznosabbak is – előnyben részesítsék a látványra épülőket. Képekkel viszont élni kell, kihasználva azokat az előnyöket, hogy a multimediális eszközök egyik titka a több érzékszervre való hatásban rejlik, s a számítógépen tárolt képek nem torzulnak, nem kopnak, s az egyedi darabok egyszerre több embernek élményt nyújthatnak.

³³⁶ NYÍRI, *Virtuális pedagógia*, i. m.

A multimediális eszközök tanításban való felhasználása sok lehetőséget kínál, nagyobb teret enged a differenciálásnak, a feladatok kiválogatásával, esetleges módosításával jobban megvalósítható a testre szabott képzés. A különböző médiumtípusokat egy közös megjelenítő felületen alkalmazó termékek és szolgáltatások az információk közvetítésének új és komplex módját nyújtják. Ezt a komplexitást a digitális technikák és a számítógépes integráció teszik lehetővé. A multimédiaprogramok alapvetően vizuális és auditív elemeket alkalmaznak, de amint arról fentebb szó volt, az új textualitás formájában megvalósuló szöveg szerepe is nélkülözhetetlen. Az ilyen szöveg gyakran hierarchikus kategóriákba tagolja egy tárgykör tartalmát, majd közöttük a használó céljának megfelelően hálózatszerűt hoz létre. Az adatok az egységes platform következtében könnyen kezelhetőek, a részinformációk gyorsan előhívhatóak az adatbázisból, a bemutatott tartalmak megjelenése érdekes, esztétikus, életközeli. Mivel a multimediális ábrázolás egyszerre több érzékszervre hat, javul a tanulás határfoka. Az önálló felfedezésre alapozó, heurisztikus folyamatra épülő tanulás fokozza a tanulók tisztánlátását, növeli aktivitásukat, s a linkek asszociációi révén – melyeket önmaguk is alakíthatnak, szaporíthatnak – nagyobb lehetőség van az egymástól távolabb eső tudományterületek összekapcsolására is. A tudományközi ismeretek bővülésén kívül érdemes megvizsgálni, hogy az irodalomtanítás egészén belül melyek azok a részterületek, amelyek legjobban fejleszthetők az új módszerekkel. Az írásra, olvasásra ösztönző levelező és információkereső módszerek nagyban fejlesztik a szövegértést, s egyes műfajokban a fogalmazási készséget. Az íráskészséghez kapcsolódó fontos eredmény, hogy a rosszabb szociális környezetből származó fiatalok is átlagos teljesítményt érhetnek el ezáltal.

Az internet rendkívül változatosan alkalmazható. Kezdetben az újdonság erejével ható megoldások még fokozottabban lekötik a befogadók figyelmét, s a „digitális órákon” nagyobb teret lehet engedni a felfedezésnek és a felfedezettetésnek, melynek következtében az instrukció helyébe a konstrukció léphet. A módszertani megalapozottság azonban itt sem nélkülözhető. A nemlineáris textusokkal kapcsolatban számolni kell az írás- és olvasásmódok megváltozásával is. A változásokat nemcsak a szövegek szerkezetének módosulásában, hanem az írás és a beszéd között átmenetet alkotó kommunikációs formákban is látni kell. A hálózat sajátos nyelvhasználata az írás hagyományos funkcióit a beszélt nyelv funkcióival bővíti. „Az IRC-kommunikáció (Internet Relay Chat = Internet

alapú csevegés) újszerűsége a közvetlen írásbeli érintkezésben rejlik.”³³⁷ A helyzet még összetettebbé válik azért, hogy a kommunikáció új módozatai sok esetben az akusztikus kapcsolattal is bővülnek. Az írásbeliség hagyományos normáitól való eltérés oka ezekben az esetekben gyakran épp az önálló, kreatív nyelvhasználat szándéka. Az olvasásmódok tekintetében szintén érzékelhető a hagyományos és a digitális olvasás kettőssége. Golden Dániel *Az elektronikus olvasás mintázatai* című tanulmányában érdekes következtetésre jut a két olvasásmód kapcsolatára vonatkozóan. „Az olvasás történetének korai időszakát szokták az *intenzív* olvasás koraként jellemezni, mivel ekkor a kevés számú szöveg ismétlődő újraolvasása, ezáltal részletesebb ismerete a jellemző, míg a modern kor olvasása *extenzív*, a minél több szöveg minél rövidebb idő alatt való elsajátítása jellemzi. A legújabb kor ebből a szempontból furcsa tréfát űz az olvasás elkötelezettjeivel. Miközben látszólag elhozza az *extenzív* olvasók számára a kánaánt, amennyiben a digitális technológiák segítségével egyre nagyobb számú szöveget tesz hozzáférhetővé a felhasználók számára, éppen ezáltal visszaveti olvasóit az *intenzív* korszakba. A végtelen mennyiségű elérhető dokumentum nyomása ugyanis csak egyféleképpen viselhető el: ha áttekinthetően kevés elemből álló kánonokat állítunk fel, amelyek biztos fogódzót jelentenek a szövegtenger vég nélküli áramlásában. A kevés referenciális szöveg visszatérő tanulmányozása pedig már kísértetiesen emlékeztet az *intenzív* olvasás ősi korszakára.”³³⁸

A Golden Dániel által használt *intenzív* és *extenzív* olvasás fogalmai párhuzamba állíthatók N. Katherine Hayles „hyper attention” és „deep attention” terminusaival.³³⁹ Amíg a *deep attention* (mély figyelem) a hosszabb időn át egy tárgyra való koncentrációval jellemezhető, addig a *hyper attention* (hiper figyelem) jellegzetessége az összetett információáradatnak kedvező gyors váltogatás a különböző szövegegységek között. Hayles rámutat, hogy mindkét észlelési technikának vannak előnyei és korlátai, ezért is fontos az egyensúly megtalálása. Eredményeit Golden Dániel következtetéseivel összevetve arra a megállapításra juthatunk, hogy az újmediális környezet segít hidat képezni a különböző olvasásmódok és a hozzájuk kapcsolódó ismerszerzési formák között.

Ahhoz, hogy az oktatásban további eredményeket érjünk el, szükség lenne olyan kutatóhelyekre is, ahol vizsgálhatóak lennének a számítógéppel támogatott tanulás módszertani kérdései. Ez gyakorló iskolai környezetben megvalósítható lenne, de más iskolák szintén bevonhatóak egy hasonló kezdeményezésbe. A téma fontosságát érzékelteti

³³⁷ ÉRSOK, *Írva csevegés...*, i. m., 99–104.

³³⁸ GOLDEN, *Az elektronikus olvasás...*, i. m., 91.

³³⁹ VÖ., HAYLES, N. Katherine, *Hyper and Deep Attention = The Generational Divide in Cognitive Modes*, Profession, (New York: Modern Language Association), 2007, 187.

az elmúlt években megjelent sok szakcikk, amelyek módszertani segítséget adhatnak az érdeklődő kollégáknak. Az írások nagy része azonban átfogó jellegű, az informatikai nevelés általánosságaira terjed ki. Ez érthető az ezirányú ismeretek közkinccsé válásáig, de fokozatosan elemezni kellene a tantárgy-pedagógiai vonatkozásokat is, hiszen a tantárgyspecifikus kérdésekre szintén szükséges választ találni. A siker kulcsa csak az iskolákban dolgozó pedagógusok és a kutatók szoros együttműködése lehet. Az iskolának fel kell nőnie a jövő kihívásaihoz, s a tanároknak elérhetővé kell tenni, hogy felkészüljenek az új technológiának és a következményeinek az alkalmazására.

VIII.KÖVETKEZTETÉSEK

Már az értekezés megírását megelőző forráskutatás és anyaggyűjtés fázisaiban is nyilvánvalóvá vált, hogy a digitális kultúra térnyerésének következtében elterjedt új közlésmódok fokozott érdeklődésre tartanak számot, és nagy számban szereznek új olvasókat az irodalomnak. A befogadók érdeklődése és kíváncsisága már önmagában elegendő indok lett volna ennek a közegnek a vizsgálatához, ám azzal kellett szembesülnöm, hogy az új médiának köszönhetően új utak nyíltak az értelmezői és a kritikai tevékenység előtt is, a másodlagos írásbeliség a kollektivitást új helyzetbe hozva nélkülözhetetlenné válik az irodalomszervezésben, a fiatal írógeneráció képzésében és az irodalmi műhelyek segítésében.

Az újmedialitás közlésmódjai fontos szerepet töltenek be az irodalom iránti érdeklődés élénkítésében, és nagy lehetőséget nyújtanak az alkotói kísérletezés és kreativitás kibontakoztatására, az irodalmi nyilvánosság alakítására. Magától adódik a kérdés: mi vezethetett az irodalmi horizont ilyen mértékű kitágulásához? A vizsgálatok során gyakran bűvös kifejezéseként hatottak az interaktivitás, a jelenbe vetettség, az élményszerű megismerés fogalmai, amelyek valóságtartalmához nem férhet kétség, a siker titkát azonban az ó- és új média szinergiájában, összhatásában vélem felfedezni. Az újmedialitás közlésmódjainak alakulására nagy hatást gyakorolnak a tradíciók. Ezt jelzik többek között az offline irodalom forrásaiból merített témák és a hálózaton másodvirágzásnak induló hagyományos műfajok. Ugyanakkor megfigyelhető az új médiának az offline irodalomra való visszahatása is, ami például tetten érhető a nyomtatott művek recepciójának online eszközökkel való támogatásában, vagy a dolgozat számos helyén érzékeltetett paradox megoldásban, amikor a digitális közegben születő mű kiteljesedését nyomtatott forma megjelentetésében látják. Ez a kettősség az újmedialitás szinte valamennyi jelenségével szemben fennáll, azt állapíthatjuk meg, hogy ezek a jelenségek határhelyzetben értelmeződnek.

Az egész folyamat azzal kezdődik, hogy a médiakonvergencia korát élve az eddig egymástól elkülönült médiumok helyett az információt több platformon feldolgozó hibrid médiumok jelennek meg, amelyek kiváló terepet kínálnak a vegyes formákat képező műalkotások, műfajhibridek és műfajkeverékek kifejlődéséhez. Ezek az alkotások sokszor az írásbeliség és a szóbeliség határán mozognak, s interartisztikus megközelítést tesznek szükségessé. Nem vitás, hogy a szöveg és az esemény között realizálódó műalkotás

indukálja az olvasás hagyományos tevékenységének a megváltozását, amely inkább irányítás jellegű cselekvéssé válik, s a beavatkozás és a részvétel fogalmaival írható le leginkább. A szerző és az olvasó illetve az alkotó és a befogadó közötti határok elmosódása szintén átmeneti kategóriát eredményez, s az így megjelenő szerző-olvasó feladata a mű megtapasztalása lesz. A művel való találkozás során tehát az eseményjelleg a meghatározó.

Ez a határhelyzetben értelmeződő, a viszonylagosság fogalmával jellemezhető szöveg univerzum és az azt hordozó közeg segít hidat képezni a különböző olvasásmódok és a hozzájuk kapcsolódó ismeretszerzési formák között, így az oktatási célú felhasználása számos előnnyel jár. Az irodalommal való találkozásra ösztönzőleg ható szórakoztató és ismeretterjesztő célzatú műfajokat nem lehet csökkent értékűnek tekinteni, s a digitális közegben nem célszerű éles választóvonalat húzni népszerű és magaskultúra közé, hiszen az újmediális közeg is kitermeli a minőséget, ennek a szöveg univerzumnak is megvan az öntisztulása, amit az elektronikus kommunikáció létrejövő kánonjai is elősegítenek.

A mai kor embere számára meghatározó az új médium használatával kapcsolatos stratégiák és kompetenciák kialakítása. A gyakran maximális sűrítésre kényszerített, lényegükre csupaszított történetek a szűkre szabott forma miatt is igénylik az írói kreativitást, a befogatótól pedig az asszociációs tartomány kitágítását. Az összetett gondolatmeneteket felbontó hipertext struktúra „címszó logikájától” viszont önmagában nem várhatjuk a dialektikus gondolkodás fejlesztését. A hipertextnek a linkstruktúra és a navigációs alternatívák különlegessége adhat irodalmi értéktöbbletet.

IX. ÖSSZEGZÉS

Az értekezésben bemutatott jelenségek nagy része már a hétköznapok realitásai közé tartozik, s a gyors technikai fejlődés rövid időn belül mindenki számára érzékelhetővé teszi az óriási lehetőségeket, s az ezekkel egyidejűleg felvetődő problémákat. A téma aktualitását jelzi a különböző szakmai folyóiratokban és online felületeken megjelenő számos hazai és külföldi publikáció, és a területhez kapcsolódó tudományos konferenciák növekvő száma. Dolgozatom végén, az irodalomjegyzéket követően csak az utóbbi évek hazai konferenciáinak és tanácskozásainak jelentősebbjeit számba véve próbáltam bemutatni, hogy a témához kötődő diskurzus itthon is egyre élénkebbé és differenciáltabbá válik.

Az új közlésmódok vizsgálata nem lehetséges csak az irodalomtudomány eszközeivel, már a bölcsészeti informatika is határtudomány, az egész tárgykör pedig interdiszciplináris terület, melyen végzett kutatások az irodalomtudomány mellett behatolnak a kommunikációelmélet, a nyelvészet, a könyvtartudomány, a szociológia, a pedagógia, az informatika és több más tudomány vizsgálódási körébe. Ez az interdiszciplináris jelleg még inkább érzékelteti a téma jelentőségét, kutatásának fontosságát. Értekezésemben is igyekeztem kitekintést adni a rokon tudományok által felvetett néhány kérdésre, céloom azonban elsősorban a digitális irodalom témakörébe tartozó jelenségek bemutatása volt. Szerettem volna hangsúlyt helyezni az új közlésmódok bemutatására, ábrázolva ezek formai és tartalmi sajátosságait, közös jellemzőiket, valamint a hagyományos alkotásoktól elkülönítő jegyeiket. A sor nem lehet teljes, bár törekedtem a legtöbb jelenségre és projektre felhívni a figyelmet, a sokszor hivatkozott Simanowskival egyetértve annak bizonyosságául, hogy a digitális irodalom spektruma nagyon is széles.³⁴⁰ A Bázeli Egyetem médiatudományokkal foglalkozó professzorának írásai számos alkalommal szolgáltak gondolatébresztőül a digitális médiumok által generált problémakörök vizsgálatához.

Kutatásaim során többször a szakmabeliek részéről is távolságtartást tapasztaltam az egyes alkalmazások és új típusú művek megjelenésével kapcsolatban. Az irodalomtörténet korábbi alakulását figyelembe véve ez nem meglepő, gondoljunk csak az avantgárd számos alkotására, vagy a képversek hányatott sorsára, befogadásuk mindmáig

---

³⁴⁰ SIMANOWSKI, Roberto, *Holoköltészet, bioköltészet és a digitális irodalom* = FENYVESI-KISS (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció...*, i. m., 104.

tartó nehézségeire. Ahogy a XX. század elején többen feltették a kérdést, hogy mi a művészet, illetve mi különbözteti meg az egyszerű használati tárgyat a műalkotástól, úgy napjainkban is sokan felvetik a kérdést, művészet-e a netművészet, irodalmi alkotások-e a digitális közegben készült művek. Ennek ellenére be kell látnunk, hogy a valóság – virtualitás ellentéte feleslegesen gerjesztett, s a hagyományos irodalom idegenkedésének tényleges okai gyakran a hamis kanonizációs folyamatokban és a mögöttük álló intézményrendszerben keresendők. Nem vitatható, hogy az internet kulturális és művészi szinten is figyelmet érdemel. S nem mehetünk el közömbösen a tény mellett, hogy a gutenbergi irodalom mellett felnőttkorba lépett egy más mozgástörvények szerint működő irodalom, amely új szövegelméleti, -alkotási és -vizsgálati szempontok kidolgozását teszi szükségessé.³⁴¹ A véleményformáláshoz azonban nemcsak az új közlésmódok és alkotások megismerése nélkülözhetetlen, ismernünk kell azt a tudományos hátteret, amelyből az egyes művek eredeztethetőek, s olyan fontos gyakorlati kérdésekre is választ kell kapjunk, hogyan változtatják meg az új jelenségek a kánont, az oktatást, a publikálást. Nem mehetünk el szó nélkül a hálózati irodalom lelőhelyeinek, terjesztési formáinak a számba vétele nélkül, mert a kommunikációs modellekben csatornának nevezett tényező vizsgálata szintén lényeges. Ahogy Kelemen Erzsébet fogalmaz: „A művészetekről nem lehet közvetítő közegük nélkül beszélni. A médiumok viszont nem egyszerű hordozóeszközök. A gyógyításban a vivőközeg másodlagos: a beteg a gyógyszert megkaphatja tableta vagy injekció formájában. Mindez nem ilyen vehiculumszerű a művészetben.”³⁴²

Ahhoz, hogy véleményt alkothassunk az újmédia alkotásairól, átfogó képet kell szereznünk elektronikus könyvtárakról, linkgyűjteményekről, online folyóiratokról, s tanulmányoznunk kell az elektronikus publikálás és szövegkiadás sajátosságait is. A weben való információgyűjtéshez nemcsak a megszokott, indexelt keresési módokat kell jól ismernünk, hanem értenünk kell a hálózat asszociációs logikáját. Nyilvánvaló, hogy az interneten található információk elenyésző hányada lehet olyan, amely valóban érdekelheti az egyént. Ha viszont nem rendelkezünk azzal a képességgel, hogy ebben a közegben eligazodjunk, a nagy tömegű információt gyorsan áttekintsünk, egy adott szövegről pillanatok alatt eldöntsük, fontos-e, kell-e nekünk, akkor reménytelenül elveszünk, hiszen a mennyiség a gyors elérhetőség ellenére sem előny, csupán zavarba ejtő, a reménytelenség érzését keltő akadály. Bizonyos funkciókat tekintve kétségtelen előny a gyorsaság, az irodalom azonban nem az a tudomány, ahol a befogadásnak és a megértésnek lényeges

³⁴¹ FÜZFA, *A másik irodalom...*, i. m.

³⁴² KELEMEN, *Papp Tibor vizuális költészete*, i. m., 208.

változója lenne a sebesség. A gyorsaság mellett pedig még számos pont található az irodalom és az informatika erőterében, amelyek nehezen értelmezhető, paradox helyzetek előidézői lehetnek. A tudás tárházának tartott magasztos könyvtárakkal szemben ott állnak a multimediális munkaállomásokon keresztül elérhető digitális szövegarchívumok, a fétistárgynak tartott bőrkötéses könyvekkel szemben az érintésérzékelő sávval irányítható LCD kijelzős elektronikus könyvek. És akkor még nem beszéltünk a felolvasóest és a virtuális könyvbemutató különbségeiről. Ellentmondásosnak tűnik, hogy az új média közlésformái bár számos lehetőséget nyújtanak a kísérletezőkedvű alkotóknak, az egyes műveknek gyakran mégsem az online felület jelenti a végső létmódját, azok a digitális változatokkal párhuzamosan is, de megcélozzák a nyomtatott formát. A lezárt és hivatalos forma viszont a szövegeket olyan keretek közé szorítja, amelyekben a hagyományos könyveknek az újmediális korban is elsőbbségük van és lesz. Ez az ellentéttekkel tűzdelt sokrétűség még inkább növeli az érdekességét annak az új médiának, amely a perifériáról egyre gyorsabban halad a centrum felé.

A digitális szövegekre való áttérés sokkal rövidebb, ám hasonló folyamat a kézíratról a nyomtatott szövegre való hosszú áttérésre. Napjainkban viszont még mind a három technika együtt él, a kézírás és a nyomtatott szöveg létjogosultsága sem kérdőjelezhető meg. Teljes átállás valószínűleg soha nem fog bekövetkezni, s nincs is szükség arra, hogy ez megtörténjen. Időre van szükség a multimédia retorikájának kifejlődéséhez és kipróbálásához, s természetesen először az olvasóknak is meg kell tanulniuk a technológia mögött rejlő jelentések értelmezését. Tény, hogy az óriási méreteket öltő digitalizáció az élet több területén érezteti a hatását, s a különböző szférák fáziseltolódásban vannak. A digitális forradalom hatásai gazdasági-társadalmi síkon a legnagyobbak, de várhatóan az irodalomra gyakorolt hatás is erőteljes marad. Sőt a két terület, gazdaság és irodalom sem választható szét, gondoljunk az e-business következményeire, a jogdíjakra és a csak hozzájárulási díjért használható elektronikus szolgáltatásokra. Amíg manapság a hardverért, a szoftverért és a kapcsolatért fizetnek a felhasználók, addig az információk és bizonyos szolgáltatások díjmentesek, s a köztudatban gyakran a szerzői jog is ez utóbbi körbe tartozik. A változások viszont abba az irányba mutatnak, hogy lassan a digitális közegbe is begyűrűznek majd az offline világ fizetési törvényei.

A digitális irodalom aspektusainak mélyrehatóbb elemzése érdekében szükséges lenne mind a különféle kulturális kontextusokban, illetőleg nyelveken létrejött hipertextuális és más digitális művek számbavétele, mindezek összehasonlító elemzése.

Közismert tény, hogy a különböző nyelvek más-más tradicionális szövegorganizációt kívánnak meg, illetőleg tesznek lehetővé; ezért jó lenne tudni, hogy a kulturális kontextus, illetőleg a nyelv milyen mértékben meghatározó a lineárisan és a hipertextuálisan strukturált digitális irodalmi művek szerveződésére vonatkozóan. Mint arra korábban utaltam, a webes és a multimédia-megjelenítést jellemző, hiperhivatkozásokon alapuló interaktivitás felvethet az interpretációt érintő kérdéseket is. Irodalmi művek esetében változások előidézője lehet az a fajta interaktivitás, amely megbontja az olvasásnak a szerző által javasolt időrendjét, és olyan időrendet állít ennek helyébe, amelyet a közzétevő vezetett be. Mivel az irodalmi alkotások jelentésére a szerkezet is hatással van, az a mű, amelyben a befogadásnak a szerző által javasolt időbeli sorrendje felbomlik, jelentésváltozáson esik át. Ennek mértéke csakúgy vitatható, mint hogy töredékké silányul-e az a szöveg, amelyet az olvasó egy hiperhivatkozás nyomán úgy hagy el, hogy többé nem tér vissza hozzá. A hiperszöveg sokak szerint tönkreteszi a szerkezetet, hiszen megszűnik benne az „előbb és az utóbb”. A gondolatmenet könnyen elveszhet, s veszélybe kerülhet az irodalmi szöveg megértése is, amely bizonyos mértékig szintén alkotó tevékenység. Mű és olvasó párbeszédébe avatkozik bele a hiperhivatkozás, mint a hiperszöveget író saját képzettársításának lenyomata. A hiperszöveg tehát új utakat nyitva megnöveli ugyan az értelmezési szabadságot, de egyszerre a rabságot is, hiszen csökkenti az alkotó megértés esélyeit. A kritikát gyakorlók egy része szerint a szöveg egységét érintetlenül kellene hagyni az olvasás és az értelmezés megfelelő működéséhez. Érdemes lenne elgondolkodni ilyen és ehhez hasonló elméleti problémákon is, s nem annak az esélyét latolgatni, hogy lesznek-e a jövőben papír alapú könyvek vagy nem, s kiszorítja-e a fejlett technika a hagyományos eszközöket.

Az új közlésmódokat meg kell ismerni, a hipertextuálisan organizált művek és szövegcsaládok létét tényként kell elfogadni, és a kutatást ki kell terjeszteni ezekre a művekre is, hiszen a fiatal olvasók és kutatók nemzedéke már ezek kontextusában nő fel, még ha a digitális esztétikával foglalkozó szerzők túl korán is születtek. Az ő tanulóéveikben a humán tudomány nem kapcsolódott össze a technológiával.³⁴³ A digitális dokumentumok és az azokat hordozó eszközök kezelését viszont sokan még a mai fiatalok között sem tanulták meg, és kevesen vannak, akik igazán hatékonyan, „értelmesen” használják az új technológiákat. De a technológia csak az egyik oldal, ez önmagában még nem garanciája az irodalom és a didaktika innovációjának.³⁴⁴ Az új internetes

³⁴³ Ld. SIMANOWSKI, *What is and to What End Do We Read...*, i. m., 10.

³⁴⁴ Ld. ROMERO LÓPEZ, Dolores, *Cyberliteratures: a global perspective*, Neohelicon, 36(2009), 435–437.

kommunikációs formákkal kapcsolatosan Szűts Zoltán is úgy fogalmaz, hogy „a formai és technikai újdonságok nem elegendők, a szövegnek is működőképessé kell lennie.”³⁴⁵ Fontos, hogy az új közlésmódok hatásait és alkalmazásának területeit tanulmányozva kihasználjuk az oktatásban rejlő lehetőségeket is. Ahhoz, hogy ezen a területen új eredményeket érjünk el, szintén szemléletváltásra van szükség. A tanárok kezében a lehetőség, hogy a hagyományos oktatás lehetőségeit kibővítve, de annak keretein belül maradván lehetővé tegyék a kornak megfelelő műveltség megszerzését. Nélkülözhetetlenek tehát az oktatás folyamatára vonatkozó ezirányú vizsgálatok. Mindezt abban a tudatban kell végezni, hogy az új eszközök mellett évszázadok kultúrájába gyökerezve élnek a hagyományos közlésmódok, s nagyon hosszú ideig fogják befolyásolni jelen világunkat. A hatás kölcsönös, a netről visszafelé, a könyvek világa felé is vezet út, mint azt a bemutatott jelenségek kapcsán többször is érzékeltettem. Kőrösi Zoltán úgy fogalmaz, hogy „az online irodalom hat az offline irodalomra”, illetve „az internet az anyaggyűjtéstől a szövegkezelésig visszahatott és hat magára az írói attitűdre, az alkotás folyamatára is.”³⁴⁶

Későbbi módszertani vizsgálódásoknak tárgyát képezhetné a téma fokozottan gyakorlatközeli ismertetése, jelentős hozadéka lenne az egyes alkotások kritikai elemzésének. Külön problémakört alkot az irodalmi művek adaptálása is. A diafilmtől a digitális adathordozókig számos formában találkozhatunk szépirodalommal. Az egyes kiadványok értéke ezeket összehasonlítva, a fejlődés egyes állomásait elemezve még jobban megmutatkozik. A feltételek adottak, a fejlődés ebbe az irányba mutat, s egyre többen lesznek, akik felismerik és kihasználják a technika nyújtotta lehetőségeket, s azokat a humán tudományok szolgálatába állítva tevékenykednek azért, hogy az irodalom a megváltozott körülmények között is betölthesse örök érvényű szerepét, igaz képet festve a világról megismerhetővé tegye azt a benne élő emberrel együtt.

---

³⁴⁵ SZÜTS Zoltán, *Az új internetes kommunikációs formák mint a szöveg teste*, Szépirodalmi Figyelő, 2009/2, 38–51.

³⁴⁶ KÖRÖSI Zoltán, *Irodalmi háló (avagy hol van a Litera?)*, Alföld, 2010/3, 42–47.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

Online regény

Továbbírható mű a Regénytár című honlapról:

A szeretet bolygója

*****

A MŰ SZINOPSZISA: A történet a távoli jövőben játszódik: létezik egy bolygó valahol, ami olyan, mint a mennnyország, pedig nincs rajta se növényzet, se állatvilág. A vizeiben viszon élnek valamilyen furcsa lények, akik telepatikus úton ráveszik az odaérkezőket, hogy szeretetben és békességben éljenek egymással. Sorra érkeznek a telepések és mindenki elégedett, ám egyszer csak megjelenik egy csapat bűnöző, akiknek eltökélt szándékuk foglyul ejteni ezeket a lényeket, hogy spirituális képességeiket használva uralkodhassanak másokon.

*****

Történjen valami a lugas alatt

Sok tízezer éve már annak, hogy Amelita őseinek űrjárgánya a Szeretet Bolygója felszínén landolt. Amikor a Föld minden élőlényét kiölte az ember nevű lény a kék bolygóról, rájött, hogy nincs már itt maradása. Egy maroknyi csapat űrhajóba szállt, és úgy döntött: vagy hazára találnak egy távoli bolygón, vagy a világűrben ér véget az emberiség pályafutása. A hosszú út próbára tette emberségüket, megbízhatóságukat - és volt, aki könnyűnek találtatott. Az új haza felszínére lépve megnyugodtak: kellemes a hőmérséklet, tiszta a levegő. Az útközben haragosokká redukálódtak egymástól távol telepedtek le. Furcsállották, hogy rajtuk kívül senki és semmi élőlény nem volt a bolygón: se növény, se állat, de más, magasabb rendű léttel sem találkoztak. Az ott töltött idő alatt nem volt mit enniük - mégsem éheztek, és nagyon sokáig éltek. Benépesült a bolygó, közben máshonnan is érkeztek világűrutasok - de a békesség volt életük fő jellemzője. Több száz év után derült csak fény arra, hogy a tavakban, patakokban élő apró élőlények hatnak a tudatukra - és nem engedik a nézeteltérésnek a csíráját sem kipattanni. Amelita a barlangi tavacska kristálytisza vizében nézegette magát. Nem vette észre a néhány méterre megbújó rosszarcú alakokat, akik őt lesték. A lány felállt, kísértelt a tágas bejáraton. Útközben megsimogatta egy kisfiú fejét, és egymásra mosolyogtak egy fura, halványlila bőrű lényel. Meg sem állt hazáig, ahol a kertben álló lugas alatt egy öregasszony üldögélt. Ki tudja, hány száz éves volt, de többször elmesélte már Amelitának, hogy az itt élőket a szeretet tartja életben. Akiből, vagy aki iránt elfogy a szeretet, az meghal. Amelita arcon csókolta az öregasszonyt. Megcsilingeltette a lelógó gyöngyfűzereket és leült az öregasszonnal szemben. Ekkor léptek elő a barlangban őt figyelő marcona férfiak.- Na, nyanyus! - ordította egyikük - akkor most elmeséled nekünk a nagy titkot! Ekkor a néni felállt egy pohár vízzel a kezében és felé nyújtotta. Amelita elsápadt. (**easy 2013-04-06**)

(REMEK+) FP

Hipertext szöveg a www.bareword.com oldalról:
(Továbbhaladás a kiemelt szavakra való kattintással)

Under The Ashes
by Gavin Inglis

Only three of us turned up in the end; myself, [Kirsten](#) and Andrew. We met in the darkness, lashed by rain under a stunted tree. The storm had broken half an hour before midnight.

We heard the church bells tolling twelve, far away through the downpour, but we waited a few sodden moments longer, to be absolutely certain it was now the [8th of June 1994](#). Our excuses finally ran out. We exchanged nervous glances before heading up the path to the house.

Nobody expected to have an easy time facing up to the past. The other two hadn't even made it this far. But we weren't prepared for the sheer hatred that filled the air of that place, an almost tangible sensation which seemed to press down from the house itself. My throat was dry as we pushed open the [blackened iron gate](#) and walked [up towards the house](#).

2. számú melléklet

Digitá(l)íra

Versgenerálás

Papp Tibor: Disztichon Alfa nevű generátorával készült versek:

12240. disztichon

Ágya fölött bolyhol csillogva a reggeli porhó.
Tűri a bűnösöket, fél a nyomortól. Fél.

12241. disztichon

Árva pogánylány. Alszik a szép jövevény bugyi nélkül.
Szőrös vágy-barikád ontja a préri szagát.

12242. disztichon

Szó-rohadék piszkítja az angyal tiszta iszákját.
Barna szöveg-szeletek, sértők, szertelenek.

12243. disztichon

Borpincék mélyén hált nyáron véled apácád,
koldusok elragadó bájával fogadott.

Versgenerátorral készült továbbírható vers az Interactive Poetry Pages című oldalról:

Poem number 1204.

Mercurial spinster
Sing down to me
elevate the spirit
and you can join for free

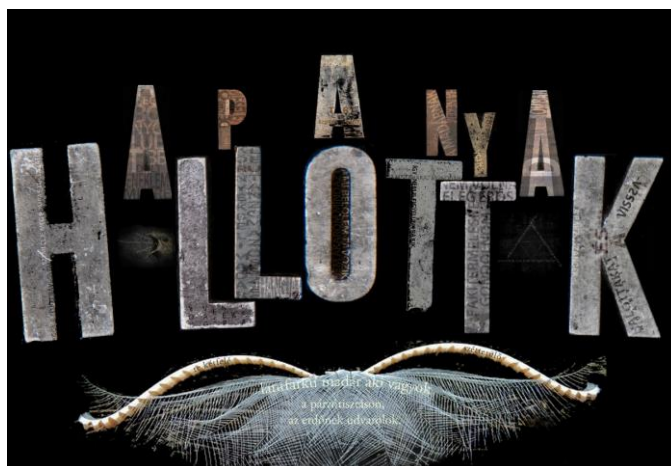
Meanwhile back at the ranch
the butter is now milk
and the dead can dance
so let's away, to France!
~ absinthe, perchance

... the spirit
a slide of corporal
a slip of tongue
outranked or outflanked
by the son of a gun

And if the devil comes a-calling
we'll send him on his way
And pray he does not go a falling
though upon his knees tis miracles callin

Interaktív költészet

Kele Fodor Ákos interaktív költeménye: (A play gomb nyomkodásával járható be)

Holoköltészet

Számítógépes holográfiák:

3. számú melléklet

A 160 karakter művészete

SMS-versek

Turczi István több sms-ből álló sms-versei (részlet)

/LÁSZLÓFFY ALADÁRNAK

Gáz van ebben a nagy nyelvi árvaházban.
Kimaradni e korból, hallgatni teli
torokból, ez maradt üdvösség helyett,
hiába önt el mindent a képzelet.
/2 Ha Erdélyeid ormára kiállsz,
legyintesz csak - ultima realitas.

/RESTÁR SÁNDORNAK

ma esőnapot tartunk a költészet zárt
osztályán no poem no cry kintről
kelet-európai vérzene szívárog
intraveniálunk /2 "pihen az agy
kikötötték benne hallgat a sötétség"
már a rácsot is leszedték nincs,
nincs, nincs mibe kapaszkodnunk

Íliász-részlet sms-ben

A Párizs és Menelaosz között Helénéért dúló harc sms nyelven a következőképpen hangzik:

"Paris went 2 fight Menelaus. But he was wiv fright. Hector told im 2 b a man. Shame on him! Helen went 2 watch from da walls."

A brit The Guardian újság által szervezett sms-versek versenyének győztese

A nyertes vers eredeti szövege:

I left my pictur on th ground wher u walk
so that somday if th sun was jst right
& th rain didnt wash me awa
u might c me out of th corner of yr i & pic me up

Magyar fordítása:

Az úton hagytam a képemet, amerre jársz
talán észreveszel a szemed sarkából és felemelsz
ha az eső nem mosott még el és a nap is arra jár

Sms-novellák

Reggel álmosan kelek. Zuhany, irány munka. Meló du.-ig. Fáradtan hazafele, otthon puszi asszonynak, vacsi, híradó. Zuhany után feküdnék, látom, már ott vagyok. Álom volt!
(Kovács Levente Attila)

Lev Tyev tajgazsugorító fagyra ébredt. Kinézett, a jég alatt már negyven muzsik feküdt. Nem volt mit tenni, kitöltötte a teát, és tovább várta Anton Pavlovicsot.
(Hatházi András)

Twitterre készült szövegek

„A magyar irodalom legjava 140 karakterben” címmel a Könyvesblog hirdetett játékot. Könyvismertetők egy tweetnyi terjedelemben:

Nyilas Misi, pakkot kap, magántanár lesz, elveszti reskontót, de ártatlansága megmarad. Debrecen kemény hely, felkészül Sárospatak. (*Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig*)

Meghal a kőszívű, de dúl a rút viszály. A forradalom megeszi gyermekeit. Ödön és Richárd túléli, Jenő nem. Haynau győz, de aztán mégsem. (*Jókai Mór: A kőszívű ember fiai*)

MeSeMes(ék)

A sárkánymegmaradás törvénye (Sárkány mesemesek):

Iván megölte a sárkányt, majd elvette a megszabadított cárkisasszonyt. A győzelmi mámor miatt nem ismerte fel időben a házisárkányt. (133 karakter)

4. számú melléklet

Slam poetry

Simon Márton: Hagyományos költő

Én költő vagyok. Hagyományos költő.

A magamfajta, ha ismeretlenül hal meg, akkor sikeres,
legalábbis ezt állítják többen.

Hogy elég arra gyúrnom, hogy az unokáitok az én homlokomra rajzoljanak majd faszt
– egy irodalomkönyvben.

És ha nem vagyok unalmas, az baj, és senkit nem érdekel,
h ettől nem vagyok boldog félig sem –

pedig itt mindenkiben van egy kis X faktor, mert több csillag születik,
mint a Nebula hélixben.

Itt ahol nem is voltam igazi művész, ha nem robban fel
40 évesen a májam.

Ahol vonat alá kéne feküdjek, hogy elolvassatok, addig meg a 2Pac hologramja is jobban keres
nálam...

Szóval ez van, ez a hagyomány. Meg van a tehetség, ha van egyáltalán,

ami max annyira kellemes, mint egy nemi betegség – kb. átadni jó –

meg a kitartó remény, hogy 300 év és simán átnevezik, majd az lesz hogy: Mr2 Simon Márton
Rádió...

Hát ilyen egy belső konfliktus, hogy akkor most egy óriási lúzer vagy, vagy az istenek adománya.

És én mindig is arra vágytam, hogy egyszer egy lesbikus mondja már, hogy jól nyalok,
de higgyétek el, nem erre gondolok, ha azt mondom:

honvágyam van a szájhagyományba.

Mert én az akarok lenni, aki felkavar, a szavakat
nem gyengén pengén csapató egyfős szabadcsapat,

Superman néhanap, nem kartotékadat,

vadakat terelő, farkasokkal Snoop doggra táncoló

- akkora versekkel, hogy külön kelljen rájuk áfa és súlyadó.

Aki szabad a szavakban, mint Neo egy leolvadt alaplapban, a kisagyba beszállva, hátul.

Mert nem az a szabadság, ami a Gellérthegy tetején állva petrezselymet árul.

Én a szó akarok lenni,

a lényeg, a nyelv ami jobb, mint a nyelv alatt a bélyeg,

amíg csak vándorolni jár belém a lélek,

a három betűs nirvánáig, ami nem az "LSD", nem a "sör", hanem a RÍM.

A kesztyű a szájboxos Muhammad Alin,

a csípés, amitől Peter Parker Pókember lesz, aminek köszönheti minden jó sorát,

hogy valami fehérrel körbelőhet egy csomó hálószerbát - - -

Az élő szó amin, nem fog a formalin, a forma, aki nem beáll, hanem beleírja magát a sorba.

Vörös posztó, nem vörös kereszt, egy tucat sörös rekeszt a megnagyobbodott

máján egyensúlyozó főka.

Mert én a slam vagyok, a szájalás hagyománya,

ugyanis a rap-képtelen költő,

mint a röpképtelen költöző madár, olyan.

És csak játszom ugyan, de ti azért

vegyetek komolyan

5. számú melléklet

Flash mob

Könyvheti flash mob 2012-ből:

A Gyulai Alkotótábor flash mobja a Kapushídon 2010-ben:

6. számú melléklet

Irodalmi blogok

Balla D. Károly blogjai

Balla D. Károly internetes jelenléte. Fontosabb általános és tematikus blogok, állandó webhelyek, elosztó oldalak. Könyvek, aktuálisan optimalizált weblapok.

Napi Blog:

- Játszi Őszben álltam
- Bukóablak
- Szemben a gesztenyékkel
- Meghalt a freeblog.hu
- Debreczeni-Elek, 2006
- Válogatott mondatok
- Egy „Írogaatsz még?”-történet
- Az ősprincípium széttagozása
- Megjelent Az utolsó futamok
- Bezárva a szent koronába
- Secret service
- Haza a magasban helyett

BDK Online :

- Téveszme a magasban
- A posztmodern maszk
- Weeres 100. Miért éppen Csönge?
- Tsúszó Sándor 100 éves T-modelje
- Pofára esett a KMKGSZ Beregszászban
- Bornírt Trianon barackfával!

Komplex Blog:

- A Kárpáti Arvisura
- Utolsó futamaim színopszisa
- Rizshímzés, Csönge-dizájn
- A Marosvásárhelyi Rádióban

UngParty - Balla D. Károly virtuáléja

- főbejárat -

BLOG • MAGAZIN • KÖNYV • Publikáció • TEJMOZI • Írói oldal • Limerik • könyvek letöltése • BÁZIS

Az UngParty Virtuálé első oldalai 2000-ben kerültek hálóra, 2001-ben vált több aegységet egyesítő komplex rendszerré, amely az évek során folyamatosan bővült új és újabb önálló webhelyekkel. Különösen sok új elágazással (mondhatnók: vadhajítással) bővült az UngParty 2011-2012-ben. A számos általános és tematikus blogot (számuk mára meghaladta az 50-et), a sok alrendszer és különálló webhelyet jöszerevel csupán a túltengő kreatív-kényszerben szenvedő szerző személye köti egybe, illetve az a hivatkozási háló, amely az egyes elemeket összefüggő és egységesnek látszó rendszerbe kapcsolja. Valójában a legtöbb webhely egy-egy külön szerep, külön internetes entitás bázishelye, bár igaz, hogy mind ugyanannak a tobzódó alkotói magatartásnak a megnyilvánulásai, amellyel Balla D. Károly birtokba veszi és teleírja a világhálót. (Markovits Teodóra: *Miért nem szeretjük BDK-t, részlet egy nagyobb esszéből*)

Balla D. Károly a kárpátaljai Ungváron (ma Ukrajna) született 1957-ben. Szülővárosában érettségizett és folytatott egyetemi tanulmányokat, közben volt laboráns, évekig tankönyvkiadói korrektorként és szerkesztőként működött. 1989-től szabadfoglalkozású. 1973-tól publikál. Versei, novellái, esszéi, publicisztikai írásai, műfordításai, színpadi művei és regényei 20-nál több önálló kötetben jelentek meg. Jelentős irodalomszervezői múlt áll mögötte. Jelenleg - számottevő internetes tevékenység mellett - környezetétől visszavonultan él és alkot. Részletesebben: [Balla D. Károly - életrajz](#)

Eligazító:

A bal oldali dobozok kilistázott címeire kattintva a gyakran frissülő webhelyek legújabb publikációi nyithatók meg (alattuk néhány kiemelten optimalizált weboldal).

A középsávok a fontosabb blogok és állandó oldalak linkjeit sorolják - a teljesség igénye nélkül.

Lásd még:

- [Ungparty Portál](#)

Fontosabb BLOGOK

- BDK napi BLOG**
Balla D. Károly napi blogja
- BDK bázis Blog**
Balla D. Károly komplex blogja

FŐOLDALAK, PORTÁLOK

- BDK Online**
Balla D. Károly webmagazinja
- Balla D. Károly**
írói oldal: könyv, publikáció, kritika, interjú

facebook

Új könyvek:

Balla D. Károly
TEJMOZI

Több:

Balla D. Károly
írásai, képek, videók

Péterfy Gergely blogregénye:

PANNON MESE

- mágius történet -

Péterfy Gergely meséje Emma lányának, és mindenki másnak, aki már szeretett, utált, irigyelt, megbántott és boldoggá tett valakit. Minden vasárnap új fejezet!
(CODEX ONLINEUS)

2010. augusztus 8., vasárnap

HARMINCÖTÖDIK FEJEZET amelyben végigeszünk négy fogást, megiszunk egy kancsó bort, és a történet véget ér

- Elkészültél hát a könyvvel, Gregorius barát?
- A nagy ebédelőben álltunk. Szürkén hajnalodott odakint.
- Befejeztem! – válaszoltam, és letettem az asztalra a könyvet.
- Sok évbe telt. A munkád tehát véget ért.
- Amikor elkezdtem, magnólia virágzott az ablak előtt – válaszoltam -, és észak felől Marissos szőlőskertjei virultak. Most már mindent eltűnt és elvirágzott.
- Minden benne van?
- Ó, igen – bólintottam. - Benne van minden, amit lényegesnek ítélem. Mindenkit kikérdeztem, aki még emlékezett a régi történetekre, elolvastam minden régi könyvet, és mindent szóról szóra leírtam, amit Ön mondott, Ágoston Mester. És azt is, amit te – néztem Teuto Kabarra.
- Ágoston Mester halványan elmosolyodott, és megsimogatta a könyvet.
- Hát itt van!

Gregorius a scriptoriumban

SHARE

Regényt írok

USTREAM

Pannon Mese on Facebook

Teuto Kabar
- barátkozz vele a Facebookon!

USTREAM

7. számú melléklet

A Facebook-irodalom

Erdős Virág Facebook-jegyzeteinek egyike:

magyar gyerek gyógyítja

2012. szeptember 1., 12:32

mikor-mivel, ezzel-azzal, síppal, dobbal, ragtapasszal, csipesszel vagy körömmel, mérgesen vagy örömmel, sebhintőpor-töltelékkel, kalmópirin-főzelékkel, diklofenák-levessel, stikában egy felessel, parival és pritaminnal, mindenféle vitaminnal, hájas-húsos haséval, zsírétető drázséval, főtt répával vagy épp nyerssel, ezzel a kis buta verssel, dalocskával, hepivel, benyálazott zsepivel, kapros-túrós derelyével, Erős Pista erejével, tejben pácolt nyuszival, terápiás puszival, lázmérővel meg a tokkal, frissen szedett libatoppal, hip-hoppal és rappel, kávéval és crackkel, bedurrantott lávakővel, vértisztító drágakővel, dinnyével, de honival, ginzenggel meg nonival, tanulságos tévedéssel, Pí-vízzel meg fényevéssel, borba fojtott ecettel, látra szóló recepttel, icipici barmocskával, mindentjáró malmocskával, kisebb-nagyobb stiklivel, egész nap egy kiflivel, kézzel-lábbal, fél vesével, legszebb magyar népmesével, ilyennel meg olyannal, ilang-ilang olajjal, szelénnel és kalciummal, elsiratott Partiummal, délutáni hajcsival, jógával meg tajcsival, egyre durvább módszerekkel, újrahasznált kötszerekkel, szikével és kemóval, Fehér Terror-demóval, egészséges bulizással, vegetatív buzizással, csak egy fűszál élével, török gyerek vérevel, mindenféle csízióval, felderengő vízióval, veszedelmes lombikkal, felélesztett zombikkal, masírozó tátikával, nemzetiszín pántlikával, mindig jobb és jobb szerekekkel, botokkal és boxerekkel, dafke monstre relax-szal, tiplivel vagy xanax-szal, tavaszi szél zúgásával, csak az *idő* múlásával (meg azzal az ízével, ja, az Élet Vízével), sok jó szóval, pláne tettel, dupla dózis szeretettel, pici Boci csokival, tényleg-csoda dokival, édesapa tenyerével, árvacsalán levelével, szemvidító-füvel, nádihegedűvel, néha fülbesugdosással, néha meg se mukkanással, sírva-kacagással, vagy: akármi mással

Részlet Nyáry Krisztián Mesterek és tanítványok címen a Facebookon publikált új sorozatából:

1. rész: Kosztolányi Dezső és Weöres Sándor

"...,Te drága csodagyermek, úgy játszol nyelvünk zongoráján, mint kevesen"

„ Bemutatok neked egy kisfiút, akiből nagy költő lesz” – mondta a 44 éves Kosztolányi Dezső a 19 éves Vas Istvánnak, aki feltörekvő tehetségként kapott meghívást az általa rajongásig tisztelt irodalmi idolhoz. A fiatal költő csalódást érzett: hogy mondhat illet Kosztolányi egy manó-szerű gyerekemberre, akit senki sem ismer, és csendesen üldögél a szoba sarkában. A 15 éves Weöres Sándort azután hívta meg magához Kosztolányi, hogy a kamaszfiú első versei megjelentek a Pesti Hírlapban. A Csöngéről Budapestre látogató gimnazista vendéglátója fiával, a vele egyidős Ádámmal beszélgetett a „gyerekszobában”, amikor a jóslat elhangzott Kosztolányi szájából. Vas István sokáig nem hallott újra a furcsa vendégről, Kosztolányi pillanatnyi bolondériájának tartotta a dicsérő szavakat. Csak akkor jutott eszébe újra a történet, amikor évekkel később találkozott Weöres verseivel a Nyugat hasábjain. El kellett ismernie, hogy a kisfiú csakugyan nagy költővé érett, de azt nem

tudhatta, hogy Weöres Sándor nem véletlenül nem publikált olyan sokáig: ezt is Kosztolányi Dezső javasolta neki...

"Becsületes, aggódó tanácsom, hogy tanulj, dolgozz komolyan, de egyelőre ne közöltes magadtól semmit, míg olyat nem alkottál, amivel magad is a legnagyobb mértékben meg vagy elégedve." A kamaszfiú egészen összetört, és a következő feleletet küldte: „Ellentmondás, vitakeresés és habozás nélkül Mesterem kívánsága szerint fogok eljárni a dolgaimban, így abban is, hogy az újságoktól teljesen visszavonulok. Többet lapoknak verset nem küldök, amíg Mester nem látja jónak.” ... Kosztolányit meghökkentette, mit okoztak szigorú sorai és megpróbált enyhíteni ítéletén: „Levelemet félreértetted. Meg is döbbsentem, hogy oly visszhangot keltett benned. Mindössze annyit ajánlottam, hogy ne mindig csikard a termőföldet, ugaroltasd is.” Weöres azonban komolyan vette fogadalmát, s a következő két évben nem publikált, verseit csak véleménykérésre küldte meg Kosztolányinak.

Az önként vállalt szilencium végén, így kért engedélyt mesterétől: „Nem tudom nem csináltam-e butaságot azzal, hogy egy (...) irodalmi lappal érintkezésbe léptem abból a célból, hogy adná ki a verseskötetemet. El is vállalta és télen meg fog jelenni a könyvem »Hideg van« címmel, ha vissza nem csinálom a dolgot. (...) föltétlenül és kritika nélkül követem a tanácsot.” Kosztolányi, aki ismerte a verseket, és tudta, hogy – a még mindig csak 19 éves – tanítványa immár kész költő, áldását adta a kötet kiadására. S bár a könyv megjelenésére még másfél évet várni kellett, inentől kezdve Weöres Sándor szabadon küldte költeményeit a lapoknak, köztük a kamaszkora óta csodált Nyugatnak. Utolsó Kosztolányinak címzett levelét arról a törökországi útjáról küldte a már nagybeteg költőnek, amelyre a kötetéért kapott Baumgarten-díj bevételéből utazott. Ekkorra már új mestereket választott magának, Hamvas Bélát és Füst Milánt. Egy Hamvasnak írott levelében „angyali körökbe” sorolta be a költőket. Meglepő, hogy Kosztolányi e szubjektív listán a középmezőnybe kerül: megelőzi Vajda János, Babits, Ady, Arany, s a legjobb tartott Füst Milán is. Első mestere halála mégis lesújtotta Weörest. Felvette, hogy a fiatal költőknél létre kéne hozniuk a Kosztolányi Dezső Társaságot. „Kosztolányi, ez a most meghalt nagy költőnk olyan valaki, akitől bajosan lehetne rosszat és károsat tanulni; az az érzésem, ki fog sülni, hogy igen nagy ember volt” – írta indoklásként az egykori kisfiú, akiből csakugyan nagy költő lett."

Nyáry Krisztián

2013. szeptember 26.

Varró Dániel Facebook oldalán publikált verse:

A NYÚL TAVASZI ÉNEKE

Mert, jaj, a nyár, mint lepke röppen
és ősszel minden oly riadt,
és télen sűrű, lassú ködben
dideregnek a nyúlfiak.

Tavasza, te cuppanásnyi szikra,
ha tappancsod a sárba lép,
vidorság száll a kis nyuszikra,
s megédesül a sárgarépa'.

Bajuszt pödörsz a napsugárból,
s ugrálsz, mint gyöngye, lenge nyúl.
Ó, jaj, tavasszal szép a zápor
és sokkal később alkonyul.

8. számú melléklet

Fanfiction

Az egyik legkedveltebb rajongói továbbírása a Harry Potternek a www.fanfiction.hu oldalról:

BOTRÁNY A ROXFORTBAN (részlet)

írta: AgiVega

Első fejezet

Egy különös bájitaltan óra

Meleg és napos novemberi nap volt, ami már magában is furcsa, mivel Nagy Britanniában a november sosem meleg és napos. Bizonyára különleges nap lehetett.

A madarak csodálatos koncertet rendeztek a fák tetején, mintha hálát akarnának adni az égnek azért, hogy adott még egy ilyen szép napot a tél beköszönte előtt.

A Roxfort diákjai, akárcsak mindenki más az országban, biztosak voltak benne, hogy ez különleges nap... hogy ez a november 6-a egyáltalán nem egy szokványos nap. Nem tudták megmagyarázni ezt az érzést, egyszerűen csak volt valami a levegőben – valami, ami azt sugallta, hogy furcsa dolgok vannak készülöben. Senki sem tudta mire számítsen, hogy a küszöbön álló események pozitívak-e vagy negatívak, de nem is igazán törődtek vele. Egyszerűen boldogok voltak, hogy sétálhatnak a kertben, leülhetnek élvezni a meleg napsütést - és persze - kviddicsezhetnek anélkül, hogy az eső áztatná és a szél csapkodná őket.

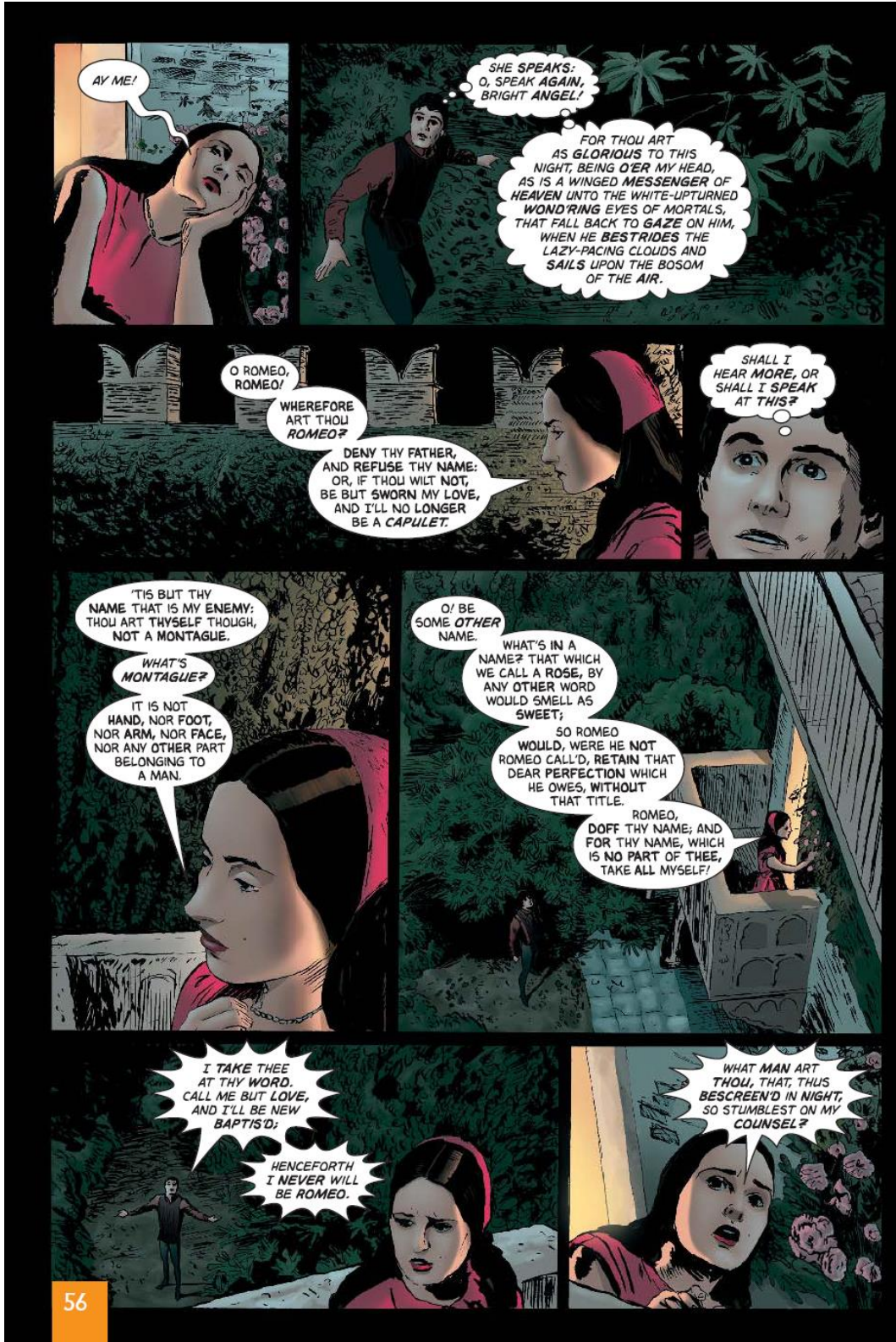
Harry Potter sokkal jobb hangulatban volt, mint az előző másfél hónapban. Minden oka megvolt rá, hogy boldog legyen. Minden feltétel adott volt kedvenc játékához: szép idő, modern seprűk, szenzációs csapat. Két évvel azelőtt - ötödikes korában - ő lett a Griffendél csapatának kapitánya, és azóta mindig sikerült győzelmet aratniuk a tetves Mardekárosokon. Harry számára mindig is örömet jelentett a Mardekárosok legyőzése, de most, hogy Draco Malfoy lett a nagy ellenfél csapatkapitánya, (ráadásul prefektus is), még nagyobb elégtételt okozott neki a győzelem.

9. számú melléklet

Webcomic

A Classical Comics angol kiadó irodalmi klasszikusok képregény adaptációinak elkészítésére specializálódott. Az alábbi részlet a Rómeo és Júlia című műből van.

10. számú melléklet

Helymeghatározáson alapuló projektek

Ottlik Géza: Hajnali háztetők című műve alapján készült irodalmi séta:

A Mechwart ligetből induló és a PIM-nél végződő 6 órányi, részletekben (is) végigjárható séta során - akárcsak a könyv olvasásakor - lassan áll össze a történet, időt adva a befogadásra. Az történetben való tájékozódást interaktív naptár is segíti, mivel a bejárhatóság érdekében az útvonal nem a regény narratíváját követi.

Irodalmi témájú geocaching:

A láda leírásának részlete a www.geocaching.hu weboldalon:

2278. Puszták népe (GCPUNE)

Szélesség N 46° 40,978'
Hosszúság E 18° 35,827'
Magasság: **114 m**
Megye/ország: **Tolna**

Ezzel a rejtéssel egy kis "zarándoklatra" hívlak Benneteket a huszadik század magyar irodalmának egyik legnagyobb, de kétségkívül legsokoldalúbb alakja, Illyés Gyula szülőföldjére.

A geoláda Pálfa külterületén, Felsőrácegres-pusztán, a múzeumtól kb. 10 m-re északra egy rövid fasor egyik tagjában, kb. térdmagasságban rejtőzik.

IRODALOMJEGYZÉK

1. AARSETH, Espen J., *Ergodikus irodalom*, Replika, 40(2000).
<http://dichtung-digital.de/2001/05/29-Esk-Kosk> [2013.10.27.]
2. AARSETH, Espen J., *Nem-linearitás és irodalomelmélet*, Helikon 2004/3.
3. AARSETH, Espen, *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1997.
4. ACQUI, Eva, *A hiperirodalmi szöveg elméleti és kritikai alapjai* – PhD értekezés, 2005.
<http://kvt99.lib.uni-miskolc.hu:8080/servlet/eleMEK.server.fs.DocReader?id=478&file=aqui.pdf> [2013.10.27.]
5. ÁFRA János, *Az online irodalmi műhelyek múltja, jelene és jövője*, Alföld, 2012/12.
6. *A háló tudománya, a művészetek hálójá*, Korunk tematikus szám, szerk. Cseke Péter, 2005/6.
7. *A kommunikáció, mint participáció*, szerk. HORÁNYI Özséb, Budapest, Typotex, 2007.
8. ALMÁSI Miklós, *Médiademokrácia* = SIPOS Balázs (szerk.), *Média és demokrácia Magyarországon. A politikai média jelenkortörténete*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2012.
9. ANGYALOSI Gergely, *Az intertextualitás kalandja*, Helikon 1996/1–2.
10. ASSMANN, Aleida, ASSMANN, Jan, *Kánon és cenzúra* = ROHONYI Zoltán (szerk.), *Irodalmi kánon és kanonizáció*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
11. *Az internetkorszak kommunikációja* : Tanulmányok, szerk. BALÁZS Géza, BÓDI Zoltán, Bp., Gondolat Kiadó, 2005.
12. *Az irodalomtanítás innovációja*, szerk. FINTA Gábor, FÜZFA Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2012.
13. *Az új média*, Vigília tematikus szám, szerk. Szűts Zoltán, 2003/1.
14. B. BERNÁT István, PAIS Károlyné, RÉTFALVI Györgyi, Szilágyi Erzsébet, Turi László, *Média, kultúra, kommunikáció*, Budapest, Libri Kiadó, 2012.
15. BAGOLY Csilla, *Információs technológia = az irodalmi kánon halála?*, Irodalomtudomány, 2000/1-2.
16. BAKONYI Géza, *A hálózat használata a nyelv és irodalomtudomány területén*, NIIF Információs Füzetek I/12.6, Bp. 1997.
17. BALÁZS Géza, *Az új média retorikája*, Vigília, 2003/1.
18. BALÁZS Géza, „Minden házfalat cseréljétek le sms-falra” *Sms-fal mint elektronikus graffiti*, Magyar Nyelvőr, 2003/2.
19. BALÁZS Géza, *Sms-nyelv és folklór*, Bp., Magyar Szemiotikai Társaság – Inter nonprofit Kft. – prae.hu, 2011.
20. BALOGH Endre, *Hosszú az internet, rövid az élet*, Prae, 2010/4.
21. BALPE, Jean Pierre, *Hyperdocuments, Hypertextes, Hypermédiás*, Paris, Eyrolles, 1990.
22. BÁNKESZI Katalin, *A régi könyvek és a digitális technika együttélése*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2009/3.
23. BARABÁSI Albert-László, *Behálózza*, Bp., Magyar Könyvklub, 2003.
24. BARABÁSI Albert-László, *Villanások*, Bp., Nyitott Könyvműhely, 2010.
25. BÁRÁNY Tibor, *Szellem a gépben*, Élet és Irodalom, 2003.01.03.
26. BARBIER, Frédéric, LAVENIR, Catherine Bertho, *A média története*, Budapest, Osiris, 2004.

27. BARTHES, Roland, *A szöveg öröme*, Bp., Osiris Kiadó, 2001.
28. BARTHES, Roland, *S/Z*, Bp., Osiris, 1997.
29. BARTÓK István, *Az internet az irodalomkutatás szolgálatában* = HARGITTAY Emil (szerk.), *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, Bp., Universitas Könyvkiadó, 2003.
30. BEDECS László, „*Bélyeg helyett kukac van.*” : *Költészet a digitális korszakban*, Palócföld, 2008/2.
31. BEDECS László, *Mindenki Smiles* – könyvkritika, 2001.
http://www.kontextus.hu/hirvero/kony_01_49.html [2013.10.27.]
32. BEIßWENGER Michael, hg. *Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation*, ibidem-Verlag, Stuttgart, 2001.
33. BELL, David, *Introduction to Cyberculture*, Routledge, 2001.
34. BENCE György, *From Edinburgh to Metazine* = GÁCS Anna (szerk.), *A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből*, Budapest, L'Harmattan, 2007.
35. BENCZIK Vilmos, *A médium és az üzenet : Gondolatok korunk kommunikációs technológiaváltásáról*, Könyv és nevelés, 2010/1.
36. BENDA Klára, *Minerva komputerbe költözik*, Médiakutató, 2002/02.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2002_02_nyar/08_minerva_komputer/01.html [2013.10.27.]
37. BENEDEK András, *Tanulás és tudás a digitális korban*, Magyar Tudomány, 2007/9.
38. BENKE Gábor, *Informatikai alkalmazások az irodalomtudományi kutatásban: Módszertani és gyakorlati problémák*, *Literatúra*, 30(2003).
39. BENKES Réka, VASS László, *A hálózat paradigma. A Magyar Elektronikus Könyvtár és a Sulinet*.
<http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/szemm122.htm> [2013.10.27.]
40. BERÉNYI Eszter, *E-learning: Új technológia vagy új lehetőségek*, *Educatio*, 2003/3.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=14 [2013.10.27.]
41. BERGHAUS, Margot, *Interaktive Medien - interdisziplinär vernetzt*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1999.
42. BESSENYEI István, *Tanulás és tanítás az információs társadalomban : Az információs társadalom az elmélettől a politikai gyakorlatig*, *Gondolat – Új Mandátum*, Budapest, 2007.
43. BLANK, Joachim, *Mi a hálózati művészet?* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, Szeged, Universitas Kiadó, 2008.
44. BLOK, Rasmus, *A Sense of Closure: The State of Narration in Digital Literature. From Homer to Hypertext - Studies* = BALLING, Hans, MADSEN KLINKBY, Anders eds. *Narrative, Literature and Media*, University Press of Southern, Denmark, 2002.
45. BLOCK W., Friedrich, *Digital poetics or on the evolution of experimental media poetry* = *Media Poetry: An International Anthology*, ed. KAC, Eduardo Bristol, Chicago, Intellect Books, 2007.
46. BODA István Károly, PORKOLÁB Judit, *A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében*, Debrecen, DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2003 (DE MNyTI kiadványai, 81).
<http://mek.niif.hu/01200/01234/01234.doc> [2013.10.27.]
47. BÓDI Zoltán, *Az írás és a beszéd viszonya az internetes interakciókban*, Magyar Nyelvőr, 2004/júl. –szept.
<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1283/128302.pdf> [2013.10.27.]

48. BOHÁR András, *A forma és a disztichon avagy miként kerül elénk az első magyar versgenerátor*, 1999.
<http://www.iv.hu/modules.php?name=IVlapok&op=viewarticle&artid=297>
 [2013.10.27.]
49. BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, Bp., Osiris, 1997.
50. BOLTER, Jay David, *Ekhphraszisz, virtuális valóság és az írás jövője*, Helikon, 2004/3.
51. BOLTER, Jay David, *Writing Space: Computers, Hypertext and the Remediation of Print*, Lawrence Erlbaum Associates, 2001.
52. BOOTZ, Philippe, *Poetic Machinations* = KAC, Eduardo (ed.) *Media Poetry: An International Anthology*, Bristol, Chicago, Intellect Books, 2007.
53. BÖGEL György, *Blogvilág : Egy műfaj születése*, Budapest, HVG, 2006.
54. BÖHLER, Christine, *Literatur im Netz. Projekte, Hintergründe, Strukturen und Verlage im Internet*, Wien, Triton Verlag, 2001.
55. BRADY, Mark, *Bloggig: Personal Participation in Public Knowledge-building on the Web*, Chimera Working Paper, University of Essex, 2005/2.
56. BRAUN Barna, *Hogyan olvassuk a weblapot? (A Keyboard-leütéstől a Facebook-lájkig)*, Alföld, 2012/12.
57. BROGGER, Andreas, *Net art, web art, online art, net.art?* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, Szeged, Universitas Kiadó, 2008.
58. BROMME, Rainer, STAHL, Elmar, *Writing Hypertext and Learning Advances = Learning and Instruction*, Pergamon, 2002.
59. BUDA András, *Virtuális oktatás*, Educatio, 2003/3.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=14 [2013.10.27.]
60. BUDA Béla, *Az elektronikus kommunikációs kultúra árnyoldalai? Aggályok és tények az internet és a mobiltelefon visszaélő ill. túlhasználatával kapcsolatban = A 21. századi kommunikáció új útjai : Tanulmányok*, szerk. NYÍRI Kristóf, MTA Filozófiai Kutatóintézete, Bp., 2001.
61. BUDAI Ágnes, *Olvasáskultúra az Internet korában*, Új pedagógiai Szemle, 1999/4.
62. BUSH, Vannevar, *As We May Think*, Atlantic Monthly, 1945.
<http://www.theatlantic.com/doc/194507/bush> [2013.10.27.]
 BUSH, Vannevar, *Út az új gondolkodás felé*, 1945.
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/multimed/memex.hun>
 [2013.10.27.]
63. CASTELLS, Manuel, *A hálózati társadalom kialakulása*, Bp., Gondolat, 2005.
64. CICCORICCO, Dave, *Hálózati kilátások: a kognitív térkép hajtogatása* = FENYVESI Kristóf, KISS Miklós (szerk.), *Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, Bp., Kijárat Kiadó, 2008.
65. *Close Reading New Media. Analyzing Electronic Literature*, ed. VAN LOOY, Jan, BAETENS, Jan, Leuven, Leuven University Press, 2003.
66. CRANE, Gregory, *Composing Culture: The Authority of an Electronic Text*, *Current Anthropology*, 32(1991).
67. *Cyberarts 2000 : International Compendium Prix Ars Electronica*, eds. LEOPOLDSIEDER, H., SCHÖPF, C. eds., Wien, New York, Springer, 2000.
68. *Cyberethics. Social and Moral Issues in the Computer Age*, eds. BAIRD, Robert M., RAMSOWER, Reagan, ROSENBAUM, Stuart E., Prometheus Books, 2000.
69. *Cybertext Yearbook*, eds. ESKELINEN, Markku, KOSKIMAA, Raine, Research Center for Contemporary Culture, University of Jyväskylä, 2000, 2001.

70. CZEIZER Zoltán, *A digitális forradalom és a magyar oktatás*, Educatio, 2002/4.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=17 [2013.10.27.]
71. CZEIZER Zoltán, *A másodlagos szóbeliség térnyerése az Interneten*, *Az orális kultúrájú társadalmak* = CZEIZER Zoltán, CSANÁDY Márton (szerk.), *Az Internet Mítosz*, Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 1999. (Kodolányi füzetek, 3).
<http://mek.oszk.hu/01400/01437/> [2013.10.27.]
72. CZEIZER Zoltán, *Az írva-beszélt nyelvjátékok "vírusos" terjedése az Interneten avagy előszó az Avakumica-rejtélyhez*, 1998.
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/kultura/nyelvjat.hun>
 [2013.10.27.]
73. CZEIZER Zoltán, *Virtuális honfoglalás az Interneten*, Új Holnap, 1997/május.
<http://oldwww.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/97majus/czeizer.html>
 [2013.10.27.]
74. CSALA Bertalan, *Van-e olyan műfaj, hogy blog?* = BALÁZS Géza, BÓDI Zoltán (szerk.), *Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok*, Bp., Gondolat, 2005.
75. CSORDÁS László, *Online hagyott nyomok (Gondolatok három fiatal irodalmi műhely internetes jelenlétéről)*, Alföld, 2012/12.
76. DANCÓS Tünde, *A Sulinet Digitális Tudásbázis tananyagainak felhasználása az oktatásban*, Új Pedagógiai Szemle, 2007/9.
77. DANIELS, Dieter, *Az interaktivitás stratégiai* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, Szeged, Universitas Kiadó, 2008.
78. DARAB Tamás, *Tudásreprezentáció és kollektív tudás* = NYÍRI Kristóf (szerk.), *Műveltség és kultúra a számítógépkorszakban: Informatika történetfilozófiai szempontból*, Budapest, Magyar Filozófiai Társaság, 1990. (A Magyar Filozófiai Társaság és a Budapest Goethe Intézet által 1990. márc. 22-23-án rendezett szimpózium anyaga.)
79. DEUZE, Mark, *A web és a webes újságírás típusai*, Médiakutató, 2003/ősz.
80. DEUZE, Mark, *Online Journalism: Modelling the First Generation of News Media on the World Wide Web*, 2001.
<http://www.firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/893/802> [2013.10.27.]
81. DEWDNEY, Andrew, RIDE, Peter, *The New Media Handbook*, London, New York, Routledge, 2006.
82. Digitális Nemzedék Konferencia Tanulmánykötet, szerk. TÓTH-MÓZER Szilvia, LÉVAI Dóra, SZEKSZÁRDI Júlia, Budapest, ELTE PPK, 2012.
83. DINKLA, Söke, *Az elbeszélés művészete – a lebegő mű felé* = FENYVESI Kristóf, KISS Miklós (szerk.) *Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, Bp., Kijárat Kiadó, 2008.
84. DOBÓ Katalin, *Az elektronikus szürke irodalom új formái, témái és felhasználása*, Könyvtári Figyelő, 2000/4.
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00035/dobo.html> [2013.10.27.]
85. DOVEY, Jonathan, *How do you play? Identity, technology and ludic culture*, 2009.
http://www.dcrc.org.uk/sites/default/files/mindplay-keynote_dovey.pdf
 [2013.10.27.]
86. DRAGON Zoltán, *Mi vagy te, web kettes interaktivitás?*, 2008.
<http://www.dragonweb.hu/blog/mi- vagy-te-web-kettes-interaktivitas/> [2013.10.27.]
87. DRASKOVITS Imre, *Internet és oktatás*, Vigília, 2003/1.
88. DREYFUS, Hubert, *On the Internet*, London, Routledge, 2001.
89. DRÓTOS László, *Az elektronikus publikálástól az elektronikus könyvtárakig*, 2004.
http://mek.oszk.hu/html/irattar/eloadas/2004/szolnok_drotos.htm [2013.10.27.]

90. DRÓTOS László, *Informatikai jegyzetek*, 1993.
<http://www.bibl.u-szeged.hu/~drotos/informatikai-jegyzetek/> [2013.10.27.]
91. DRÓTOS Richárd, *Részleges (és felületes) helyzetjelentés a honi litblog frontról*, A Vörös Postakocsi, 2008/tavaszi.
92. DUDÁS ANIKÓ, Hivatkozások a bölcsészet- és társadalomtudományokban: MTMT – tudományos követelményrendszerek, bibliográfiai szempontok
<http://nws.niif.hu/ncd2012/docs/ehu/028.pdf> [2013.10.27.]
93. DUNAI Tamás, *A képregény mint médium*, Szépirodalmi Figyelő, 2013/4.
94. DUNAI Tamás, *Képregény Magyarországon*, Médiakutató, 2007/tavaszi.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_01_tavaszi/02_kepregeny_magyarorszagon [2013.10.27.]
95. EAGLETON, Terry, *A fenomenológiától a pszichoanalízisig*, Bp., Helikon, 2000.
96. ECO, Umberto, *A nyitott mű poétikája = Uő, A nyitott mű (Válogatott tanulmányok)*, Bp., Gondolat, 1976.
97. *E-learning*, Educatio tematikus szám, szerk. Török Balázs, 2003/3.
98. EILER Emil, *Az újság a digitális világban: Négy száz éves az újság, a tekericsnyomó gép pedig száznyolcvanhét. De mit hoz a jövő?*, Magyar Grafika, 2006/6.
99. *Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, szerk. FENYVESI Kristóf, KISS Miklós, Bp., Kijárat Kiadó, 2008 (Narratívák, 7).
100. *Electronic Literature Collection Volume 1*, 2006.
<http://collection.eliterature.org/1/>
101. *Electronic Literature Collection Volume 2*, 2011.
<http://collection.eliterature.org/2/>
102. ENSSLIN, Astrid, *Canonizing Hypertext. Explorations and Constructions*, Continuum Literary Studies, 2007.
103. ERDŐS Ibolya, *Az interaktív installációtól az Internet-művészetig*, 2001.
http://www.balkon.hu/balkon_2001_11/10intint.html [2013.10.27.]
104. ÉRSOK Nikoletta Ágnes, *Az internetes kommunikáció műfajai*, 2007.
<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/ersoknikoletta/diss.pdf> [2013.10.27.]
105. ÉRSOK Nikoletta Ágnes, *Írva csevegés – virtuális írásbeliség*, Magyar Nyelvőr, 2003/1.
106. ÉRSOK Nikoletta Ágnes, *Sömös, susmus, írj vissza*, Magyar Nyelvőr, 2004/3.
107. ESKELINEN, Markku, KOSKIMAA, Raine, *Discourse Timer. Towards Temporally Dynamic Texts*, 2001.
<http://dichtung-digital.de/2001/05/29-Esk-Kosk> [2013.10.27.]
108. ESKELINEN, Markku, *Hat probléma keres egy megoldást. A kibertext-elmélet és a ludológia mint az irodalomtudomány provokációja = FENYVESI Kristóf, KISS Miklós (szerk.), Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, szerk., Bp., Kijárat Kiadó, 2008.
109. ESKELINEN, Markku, *Heurisztikus modellek a digitális irodalomtudományban*, Kalligram, 2010/január.
110. F. TÓTH Krisztina, *Könyv, szöveg, dokumentum, e-könyv. Az elektronikus könyv helye a digitális kultúrában*, Médiakutató, 2002/9.
111. FARKAS Zoltán, *Az informatikai eszközök felhasználása a történelem tanításában*, Új Pedagógiai Szemle, 1999/11.
112. FABLER, Manfred, *Cyber-Moderne. Medienevolution, globale Netzwerke und die Künste der Kommunikation*, Wien, New York, Springer Verlag, 1999.
113. FABLER, Manfred, HENTSCHLÄGER, Ursula, WIENER, Zelko, *Webfictions. Zerstreute Anwesenheiten in elektronischen Netzen*, Wien, New York, Springer Verlag, 2003.

114. FAUSZT Tamás, *Multimédia és navigáció : Műhelytanulmányok*, Bp., BME, 2002.
115. FEHÉR Katalin, *A virtuális valóság elmélete és gyakorlata*, Médiakutató, 2003/nyár.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/06_virtualis_valosag
 [2013.10.27.]
116. FEHÉR Katalin, *A webcomic avagy az online képregény*, Médiakutató, 2007/tavaszi.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_01_tavaszi/04_webcomic_online_kepregeny
 [2013.10.27.]
117. FEHÉR Péter, *A számítógép az oktatásban a harmadik évezred küszöbén*, Új Pedagógiai Szemle, 1999/7–8.
118. FEHÉR Péter, *Milyen legyen az Internet-pedagógus?*, Új Pedagógiai Szemle, 1999/4.
119. FEHÉR Péter, HORNYÁK Judit, *Könyv, blog, wikipédia. Mit olvas az online generáció?* = NAGY Attila (szerk.) *Az olvasás ösztantárgyi feladat*, Szombathely, Savaria, 2011.
120. FEHR, Johannes, GROND, Walter, *Schreiben am Netz. Literatur im digitalen Zeitalter*, Innsbruck, Haimon, 2003.
121. FEKETE J. József, *A könyv és a könyv nélküli irodalom*, Forrás, 2003/12.
<http://www.forrasfolyoirat.hu/0312/fekete.html> [2013.10.27.]
122. FELDMAN, Ian, *A Xanaduról, Ted Nelson 1990 World Tour*, 1998.
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/multimed/xanadu2.hun>
 [2013.10.27.]
123. FENYVESI Kristóf, *Digitális történetmondás Kelet-Európában*, Kalligram, 2010. január.
124. FENYVESI Kristóf, *Társasjáték a digitális médiában*, Iskolakultúra, 2011/1.
125. FERENCZ Bettina, RÉTFALVI Györgyi, *Közösségi hálózatok és mediadisztribúció*, Médiakutató, 2011/ősz.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_03_osz/03_kozossegi_halozatok_mediadisztribucio
 [2013.10.27.]
126. FERENCZ Magdolna, *Értékek az internetes hálózati kommunikációban*, 2009.
http://phd.lib.uni-corvinus.hu/411/1/ferencz_magdolna.pdf [2013.10.27.]
127. *Filológia – interpretáció – médiatörténet*, szerk. KELEMEN Pál, KULCSÁR–SZABÓ Zoltán, SIMON Attila, TVERDOTA György, Bp., Ráció Kiadó, 2009.
128. *Filológia és digitális barbárság* (Konferencia ELTE BTK, 2004. március 4.)
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/index.html> [2013.10.27.]
129. FLORIAN Hartling, *The Canonization of German-language Digital Literature*, 2005.
<http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol7/iss4/5> [2013.10.27.]
130. FLUSSER, Villem, *Az írás: Van-e jövője az írásnak*, Budapest, Balassi, 1997.
131. FORGÓ Sándor, *A multimédiás oktatóprogramok minőségének szerepe a médiakompetenciák kialakításában*, Új Pedagógiai Szemle, 2001/7.
132. *Formen interaktiver Medienkunst. Geschichte, Tendenzen und Utopien*, eds. GENDOLLA, Peter, SCHMITZ, Norbert M., SCHNEIDER, Irmela, SPANGENBERG, Peter M., Suhrkamp/KNO, 2001.
133. FOUCAULT, Michel, *Mi a szerző?*, Világosság, 1981/7.
134. FRASCA, Gonzalo, *Ludológia: A reprezentációtól a szimulációig* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, Szeged, Universitas Kiadó, 2008.
135. FÜZFA Balázs, *A másik irodalom. Egy kritikasorozat elé*, Könyv és Nevelés, 2002/2.

136. FÜZFA Balázs, *A másik irodalom II.*, Könyv és Nevelés, 2003/2.
137. FÜZFA Balázs, „...sem azé, aki fut...” : *Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében*, Bp., Argumentum Kiadó, 2006.
138. FÜZFA Balázs, *Irodalomtanítás – de meddig?*, Könyv és Nevelés, 2009/2.
139. FÜZFA Balázs, *Mentés másként : Tanulmányok, esszék irodalomról, olvasásról, tanításról*, Budapest, Pont Kiadó, 2012.
140. GABRIEL, Norbert, *Kulturwissenschaften und Neue Medien. Wissensvermittlung im digitalen Zeitalter*, Darmstadt, Primus Verlag, 1997.
141. GÁCS Anna, *Álnevesek anyái: Csokonai Lili és Sárbogárdi Jolán = G. A., Miért nem elég nekünk a könyv*, Bp., Kijárat Kiadó, 2002.
142. GÁCS Anna, *Who Will Read Us if We All Become Authors? Print and Digital Literary Periodicals, Authorship, and Authority = G. A., A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből*, Budapest, L'Harmattan, 2007.
143. GALVÁCS László, *Szóbeliség vagy sms - új nyelv születik?*, EvilágOnline, 2004/1.
144. GANS J., Herbert, *Népszerű kultúra és magaskultúra = WESSELY Anna (szerk.), A kultúra szociológiája*, Bp., Osiris Kiadó, 1998.
145. GENETTE, Gérard, *Transztextualitás*, Helikon, 1996/1–2.
146. *Gépéret : Interfész, interakció, navigáció*, szerk. KAGYAL András, LAUFER László, Bp., L'Harmattan Kiadó, 2011.
147. GLAZIER, Loss Pequeño, *Digital Poetics. The Making of E-Poetries*, University of Alabama Press, 2002.
148. GOLDEN Dániel, *Az elektronikus olvasás mintázatai*, Információs Társadalom, 2009/3.
149. GOLDEN Dániel, *Mobilizált észlelés*, Világosság, 2007/ 9.
150. GOLDEN Dániel, *Wörösmarty és a (digitális) barbárság kora*, 2004.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/gd.htm> [2013.10.27.]
151. GOLDEN Dániel, TÓTH Tünde, TURI László, *Virtuális örökkévalóság: objektumok a digitális könyvtárban*, 1998.
http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/10_szam/20.htm [2013.10.27.]
152. GOICOECHEA DE JORGE, María, SANZ, Amelia, *What (cyber)reading for the (cyber)classroom?*, Neohelicon, 36(2009).
153. GOMBOS Péter, „Ó, mondd, te mit választanál!” : *A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában*, Elektronikus Könyv és Nevelés, 2009/2.
http://www.tanszertar.hu/eken/2009_02/gp_0902.htm [2013.10.27.]
154. GROSENICK, Uta, TRIBE, Mark, *Újmédia-művészet*, Taschen, 2007.
155. GUPTA, Suman, *Harry Potter- újraolvasva (A Harry Potter rajongói szövegek)*, 2009.
http://epa.oszk.hu/01700/01739/00072/pdf/EPA01739_eszmelet_87_2010_186-210.pdf [2013.10.27.]
156. GYÖRGY Péter, *A kontextusok kontextusa = GÁCS Anna (szerk.), A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből*, Budapest, L'Harmattan, 2007.
157. GYÖRGY Péter, *Szövegek és (ál)nevek (Laura és Tibi története)*, Alföld, 2010/3.
158. GYURIS Norbert, *A szerző alakváltásai: narratológia, szimulációelmélet és hipertextualitás*, 2006.
http://modernirodalom.btk.pte.hu/files/tiny_mce/File/tezisek/tezisekgyurisnorbert.pdf [2013.10.27.]

159. GYURIS Norbert, *A vénember lábnyma – metafikció, szimuláció, hipertextualitás és szerzőség*, Szeged, Americana eBooks, 2011.
<chrome://epubreader/content/reader.xul?id=2> [2013.10.27.]
160. GYURIS Norbert, *Életben maradni: Digitális játék és marketing*, Kalligram, 2010/ január.
161. HAASE, Martin, *Internetkommunikation und Sprachwandel = Sprachwandel durch Computer*, hg. WEINGARTEN, Rüdiger, Opladen, 1997.
162. HAJDU Péter, *A kibertér társadalmi, etikai és jogi kihívásai*, Új Pedagógiai Szemle, 2001/7.
163. HALLIN, Daniel C., MANCINI, Paolo, *Médiarendszerek*, Budapest, AKTI-Gondolat, 2008.
164. *Hálózatok a társadalomban és a nyelvben*, szerk. BALASKÓ Mária, BALÁZS Géza, KOVÁCS László, Bp., Tankönyvkiadó, 2010.
165. HARKA Éva, *E-learning. E-trend*, A Magyar Egyetemi és Főiskolai Sajtó Egyesület taglapjainak melléklete, 2002/október.
166. HARTLING, Florian, *Der digitale Autor : Autorschaft im Zeitalter des Internets*, Transcript, Bielefeld, 2009.
167. HAUTZINGER, Nina, *Vom Buch zum Internet? Eine Analyse der Auswirkungen hypertextueller Strukturen auf Text und Literatur*, St. Ingbert, 1999.
168. HAYLES, N. Katherine, *Cyber/literature and Multicourses: Rescuing Electronic Literature from Infanticide*, Electronic Book Review 11, 2001.
<http://altx.com/ebr/riposte/rip11/rip11hay.htm> [2013.10.27.]
169. HAYLES, N. Katherine, *Hyper and Deep Attention = The Generational Divide in Cognitive Modes*, Profession, New York, Modern Language Association, 2007.
170. HAYLES, N. Katherine, *Electronic Literature. New Horizons for the Literary*, University of Notre Dame Press, 2008.
171. HAYLES, N. Katherine, *The Time of Digital Poetry: From Object to Event = New Media Poetics. Context, Technotexts and Theories*, eds. MORRIS, Adelaide, SWISS, Thomas, MIT Press, 2006.
172. HEGYI Ádám, *A magyar irodalomtörténet digitális segédletei = HEGYI Ádám, KISS FARKAS Gábor (szerk.) A magyar irodalom filológiája*, Bp., Gépeskönyv KFT, 2005.
173. HEIBACH, Christiane, *Literatur im Internet. Theorie und Praxis einer kooperativen Ästhetik*, 2000.
http://www.netzliteratur.net/heibach/heibach_diss.htm [2013.10.27.]
174. HEIBACH, Cristiane, *Literatur im elektronischen Raum*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2003.
175. HIMA Gabriella, *A textustól a hypertextig*, Alföld, 1998/2.
176. *Hipertext*, Helikon tematikus szám, szerk. Kappanyos András, 2004/3.
177. HORVÁTH Iván, *Az internet fenomenológiája*, 2001.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/> [2013.10.27.]
178. HORVÁTH Iván, *Balassi Bálint és a számítógépes irodalomkutatás (előadás a Mindentudás Egyetemén)*, 2004.
<http://www.mindentudas.hu/horvathivan/index.html> [2013.10.27.]
179. HORVÁTH Iván, *Egy műfaj halála*, 2004.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/hi.htm> [2013.10.27.]
180. HORVÁTH Iván, *Gépeskönyv*, Bp., Balassi Kiadó, 2006.
181. HORVÁTH Iván, *Informatikai irodalomtudomány és hálózatpolitika = Magyarok Bábelben*, JATEPress, Szeged, 2000.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/babel/0100.htm> [2013.10.27.]

182. HORVÁTH Iván, *Számítógép és irodalomtudomány*, Alföld, 2010/3.
183. HUHTAMO, Erkki, *Seven Ways of Misunderstanding Interactive Art*, 1995.
<http://sophia.smith.edu/course/csc106/readings/interaction.pdf> [2013.10.27.]
184. HÜNNEKENS, Annette, *Der bewegte Betrachter. Theorien der Interaktiven Medienkunst*, Köln, Wienand-Verlag, 1997.
185. *hyperfiction. Hyperliterarisches Lesebuch: Internet und Literatur*, eds. SUTER, Beat, BÖHLER, Michael, Basel, Frankfurt am Main, Stroemfeld Verlag, 1999.
186. *Hypertext, multimédia*, szerk. SUGÁR János, Bp., Artpool, 1996.
<http://www.artpool.hu/hypermedia/> [2013.10.27.]
187. IKONEN, Teemu, *Moving text in avant-garde poetry. Towards a poetics of textual motion*, 2003
<http://www.ekac.org/ikonen.html> [2013.10.27.]
188. ILLICH, Ivan, *A szöveg szőlőkertjében*, Bp., Gond–Cura Alapítvány – Palatinus, 2001.
189. *Információs Társadalom*, 2010/1.
190. *Intertextualitás*, Helikon tematikus szám, szerk. Angyalosi Gergely, 1996/1–2.
191. *Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. ROHONYI Zoltán, Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
192. *Irodalom és informatika tematikus szám*, Alföld, 2010/3.
193. J. VALDÉS, Mario, *Postmodern literary history or reading history as a hypertext*, Neohelicon, 26/2, 1999.
194. J. YELLOWLEES, Douglas, *The End of Books - or Books without End? : Reading Interactive Narratives*, 2000.
195. JÁNOS István, *A digitális filológia problémái = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIII.*, Különlenyomat, Miskolc, 2004.
196. JENKINS, Henry, *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, New York, New York University Press, 2006.
197. JENNY, Laurent, *Hipertext és teremtés. Egy nagyelbeszélés születése = FENYVESI Kristóf, KISS Miklós (szerk.), Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, Bp., Kijárat Kiadó, 2008.
<http://mek.oszk.hu/02300/02313/html/index.htm> [2013.10.27.]
198. JÓZSA Péter, *Irodalom a digitális közegben vl.0.*
<http://mek.niif.hu/02300/02313/html/index.htm> [2013.10.27.]
199. JUHÁSZ Anett, *Mint kódexmásolónak a nyomda*, A Vörös Postakocsi, 2010/tél.
200. JUHÁSZ Dóra, *A blog-költők és az up-to-date kánonok*, Első Század, 2008/1.
201. JUUL, Jesper, *Narratív játékok? Rövid jegyzet játékokról és elbeszélésekről = FENYVESI Kristóf, KISS Miklós (szerk.), Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, Bp., Kijárat Kiadó, 2008.
202. KÁLMÁN C. György, *Az élő net-irodalom néhány változata*, Élet és Irodalom, LIV. évfolyam 23. szám, 2010. június 11.
203. KÁLMÁN C. György, *Elméletalkotói közösségek = K. C. Gy., Az értelmező közösségek elmélete*, Bp., Balassi Kiadó, 2001.
204. KÁLMÁN C. György, *Folytatás (kollektivitás)*, Prae, 2010/4.
205. KAMPHUSMANN, Thomas, *Literatur auf dem Rechner*, Stuttgart, J.B. Metzler, 2002.
206. KAPPANYOS András, *Hipertext. A számítógép és a humán tudományok*, Helikon, 2004/3.
207. KAPPANYOS András, *Irodalom a digitális közegben*, Literatúra, 2003/1.
208. KÁRPÁTI Andrea, *Digitális pedagógia*, Új Pedagógiai Szemle, 1999/4.
209. KÁRPÁTI Andrea, *Zelig a katedrán*, Educatio, 2003/3.

210. KARSAI Róbert, *Absztrakt szöveg: az elektronikus szövegek alapjai*, 2003.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/robert/szovegek/absztrakt/> [2013.10.27.]
211. KECSKEMÉTI Gábor, *16 billió disztichon*, Magyar Napló, 1995/2.
212. KECSKEMÉTI Gábor, *Filológiai problémák a magyarországi irodalomtudományi kutatásban és a számítógépes kézirat-előkészítésben* = HARGITTAY Emil (szerk.) *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, Bp., Universitas Könyvkiadó, 2003.
213. KELEMEN Erzsébet, *Papp Tibor vizuális költészete*, 2010.
<http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/102016/5/Ertekezes-t.pdf> [2013.10.27.]
214. KELEMEN Erzsébet, *Testet öltött szavak. Papp Tibor vizuális költészete*, Magyar Műhely Kiadó, Bp., 2012.
215. KERÉKES Pál, *Az elektronikus könyv*, Ad Librum, Budapest, 2010.
216. KISS Ferenc, *A képregény születése és halála Magyarországon*, Beszélő, 2005/január.
217. KISS Ferenc, SZABÓ Zoltán Ádám, *Melyik a többi nyolc? - vagy bölcs gondolatok a képregényről*, Beszélő, 2005/december.
218. KISS Miklós, *Lehetséges narratívák / narratív lehetőségek*, Kalligram, 2010/január.
219. KISS Orchidea Edith, *Információkeresés a hipertext alapú környezetek szerkezetének függvényében*, 2006.
http://www.erg.bme.hu/Mtars/dea/Kiss_Orhidea_PhD_tezisfuzet.pdf [2013.10.27.]
220. KOLLÁR István, KURUTZNÉ KOVÁCS Márta, *Kutatási teljesítmények értékelésének támogatása a Magyar Tudományos Művek Tára segítségével*, Magyar Tudomány, 2011/1.
<http://www.matud.iif.hu/2011/01/09.htm> [2013.10.27.]
221. KOLTAY Tibor, *A digitális kor írástudásai*, Tanító, 2010/3.
222. KOLTAY Tibor, *Alternative Models of Journal Publishing and the Problem of Prestige* = GÁCS Anna (szerk.), *A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből*, Budapest, L'Harmattan, 2007.
223. KOLTAY Tibor, *Az újmédia és az írástudás új formái*, Magyar Pedagógia, 2010/4, 301-309.
224. KOLTAY Tibor, *Médiaműveltség, média-írástudás, digitális írástudás*, Médiakutató, 2009/4.
225. KOLTAY Tibor, *Virtuális, elektronikus, digitális - Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához*, Budapest, Typotex Kiadó, 2007.
<http://www.tankonyvtar.hu/site/upload/pdf/b10095.pdf> [2013.10.27.]
226. KOMENCZI Bertalan, *A vezetés szerepe az információs és kommunikációs technológiák pedagógiai felhasználásának fejlesztésében I.*, Új Pedagógiai Szemle, 2001/7.
227. KOMENCZI Bertalan, *Informatikai nevelés – Off line*, Új Pedagógiai Szemle, 1999/7–8.
228. KOMENCZI Bertalan, *Multimédia az iskolában*, Iskolakultúra, 1997/1.
229. KÓSA Bíborka, *Blog/irodalom – a 21. század nagy (torz)szülöttje : Ót kérdés az új létformához.*
http://www.helikon.ro/index.php?m_r=2697 [2013.10.27.]
230. KOSKIMAA, Raine, *A szimulált idő nyomában*, Kalligram, 2010. január.

231. KOVÁCS Nóra, *WebcoMix - Képregények az interneten*, Mediárium, 2009/3–4.
http://epa.oszk.hu/01500/01515/00006/pdf/mediarium-iii_3-4_07.pdf
 [2013.10.27.]
232. KÖHLER, Thomas, *Das Selbst im Netz. Die Konstruktion sozialer Identität in der computervermittelten Kommunikation*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 2003.
233. KÖRÖSI Zoltán, *Irodalmi háló (avagy hol van a Litera?)*, Alföld, 2010/3.
234. KÖRÖSNÉ Mikis Márta, *Informatika gyermekkorban : Hazai helyzetkép, 2009*.
<http://www.ofi.hu/tudastar/iskola-informatika/korosne-mikis-marta>
235. KULCSÁR–SZABÓ Ernő, *Megkülönböztetések. Médium és jelentés az irodalmi modernségben*, Bp., Akadémiai Kiadó, 2010.
236. KULCSÁR–SZABÓ Ernő, SZIRÁK Péter szerk. *Történelem, kultúra, medialitás*, Bp., Balassi Kiadó, 2003.
237. KULCSÁR–SZABÓ Zoltán, *A gép poétikája* = KENYERES Zoltán, GINTLI Tibor (szerk.) *Pillanatkép a hazai irodalomtudományról*, Bp., Anonymus Kiadó, 2002.
238. KULCSÁR–SZABÓ Zoltán, *Író gépek*, Irodalomtörténet, 2006/2.
239. KULCSÁR–SZABÓ Zoltán, *Irodalmiság és medialitás a költészetben*, Alföld, 2004/4.
240. KULCSÁR Zsolt, *Digitális függőviszony*, Korunk, 2009/7.
241. LACZHÁZI Gyula, *Az emotikonok és a koraiújkor érzelmkifejező technikái*.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/arianna/irat/emoticon.html> [2013.10.27.]
242. LANDOW, George P., *Creative nonfiction in electronic media: new wine in new bottles?*, Neohelicon, 36(2009), 439–450.
243. LANDOW, George P., *Hypertextuális Derrida, posztstrukturalista Nelson?*, 1997.
<http://www.artpool.hu/hypermedia/landow.html> [2013.10.27.]
244. LANHAM, Richard A., *The Electronic Word: Literary Study and the Digital Revolution*, New Literary History, 20(1989).
245. LENNON, Brian, *Screening a Digital Visual Poetics = Media Poetry: An International Anthology*, ed. KAC, Eduardo, Bristol, Chicago, Intellect Books, 2007.
246. LÉVY, Pierre, *Cyberculture*, University of Minnesota Press, 2001.
247. LUDS, Peter, WERNER, Andreas, *Multimedia - Kommunikation. Theorien, Trends und Praxis*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1997.
248. LUHMAN, Niklas, *A tömegmédiá valósága*, Budapest, Gondolat, 2008.
249. MAHNE, Nicole, *Mediale Bedingungen des Erzählens im digitalen Raum = Untersuchung narrativer Darstellungstechniken der Hyperfiktion im Vergleich zum Roman*, hg. LANG, Peter, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2006.
250. MAKSA Gyula, *A „képregény” vagy „rajzolt irodalom” médiuma és a magyar kultúra*, Alföld, 2006/12.
251. MAKSA Gyula, *Ismeretterjesztés és képregény*, Médiakutató, 2007/tavaszi.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_01_tavaszi/01_ismeretterjesztes_es_kepregeny [2013.10.27.]
252. MAKSA Gyula, *Mediativitás, médiumidentitás, „képregény”*, 2007.
<http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/4045/5/MGYphdok.pdf>
 [2013.10.27.]
253. MANOVICH, Lev, *Avant-Garde as Software*, University of California, Art Nodes, 2002/december.
254. MANOVICH, Lev, *The Language of the New Media*, Cambridge, Mass; London, MIT Press, 2001.

255. MÁRAY Tamás, *Hálózatok hálózata: az internet (Előadás a Mindentudás Egyetemén)*, 2003.
<http://mindentudas.hu/elodasok-cikkek/item/44-halozatok-halozata-az-internet.html> [2013.10.27.]
256. MCGANN, Jerome, *A hipertext alapjai*, Helikon, 2004/3.
257. MCLUHAN, Marshall, *A Gutenberg-galaxis: A tipográfiai ember létrejötte*, Budapest, Trezor, 2001.
258. MCQUAIL, Denis, *A tömegkommunikáció elmélete*, Bp. Osiris, 2003.
259. MECHELEN, van Vincent, *Computer Poetry*, 1992.
<http://www.trinp.org/Poet/ComP/ComPoe.HTM> [2013.10.27.]
260. *Médianevelés*, Magyar Református Nevelés tematikus szám, 2011/1.
261. *Media Poetry: An International Anthology*, ed. KAC, Eduardo, Bristol, Chicago Intellect Books, 2007.
262. MÉSZÁROS Tamásné, *A multimédia alapjainak tanítása*.
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=egyeb-mesza> [2013.10.27.]
263. MILOSEVITS Péter, *Biblia, trükkregény, hiperszöveg*, Vigilia, 2003/1.
264. MORCSÁNYI Géza, *Az irodalmi kánon cseppfolyósságáról*.
http://www.konyv7.hu/index.php?akt_menu=563 [2013.10.27.]
265. MOSONYI László, *Magánzsörtölődések a digitális linkségről*, Könyv és Nevelés, 2009/3.
266. MÜLLNER András, *A császár új ruhája – Esszék a könyv és a hipertext kapcsolatáról, valamint más médiumokról*, Budapest, József Műhely, 2007.
267. MÜLLNER András, *A hipertextuális közlés anomáliái és a Megbocsátás hipertextualizálásának kérdése*, Literatúra, 2003/1.
268. MÜLLNER András, *Platón beteg volt. Két Insert korunk technoopitmizmusának sorai közé*, Jelenkor. 2006/5.
<http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=1006> [2013.10.27.]
269. MÜLLNER András, *Teknősbéka-sétáltatás: A város és a flaneur metaforája a hipertext-diskurzusban*, Jelenkor, 2004/9.
<http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=623> [2013.10.27.]
270. MÜLLNER András, BOCSOR Péter, *Rövid (kritikai) bevezetés a hipertext témájába a Fuharosok című CD-ROM kapcsán*, Apertúra (Filmelméleti és filmtörténeti szakfolyóirat), 2006/tavaszi.
<http://www.apertura.hu/2006/tavaszi/fuharosok/> [2013.10.27.]
271. *Multimedia. From Wagner to Virtual Reality*, eds. PACKER, Randall, JORDAN, Ken, New York, London, W. W. Norton & Company, 2002.
272. NAGY Balázs, *A virtuális szerző*, Spanyolnátha 2008/1.
273. NAGY Balázs, *Behálózott szövegek*, A Vörös Postakocsi, 2008/1.
274. NAGY Balázs, *Blogikátlan kritika - Irodalmi folyóiratok és portálok a magyar irodalmi életben*, Műút 2008/1.
275. NAGY Balázs, *Irodalomórák digitális közegben*, Pedagógiai Műhely, 2006/2.
276. NAGY Csilla, *Mangenezis. Keleti képviselő Magyarországon, avagy a magyar manga*, Kalligram, 2008/1.
277. NAGY Pál, *Az irodalom új műfajai*, Bp., ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézet - Magyar Műhely, 1995.
278. NAGY Zsuzsanna, *Könyvtár határok nélkül? A tudományos könyvtárak elmosódó határai*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2012/5.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5617&issue_id=537 [2013.10.27.]
279. NEGROPONTE, Nicholas, *Total Digital. Die Welt zwischen 0 und 1 oder die Zukunft der Kommunikation*, München, 1997.

280. NELSON, Theodor Holmes, *Literary Machines*, Swarthmore, 1981.
281. NELSON, Theodor Holmes, *Way Out of the Boks*, Keio University and University of Southampton, 1999.
<http://ted.hyperland.com/TQdox/zifty.d9-TQframer.html> [2013.10.27.]
282. *Net-nemzedékek*, Korunk tematikus szám, 2010/11.
283. NIELSEN, Jakob, *Hypertext and Hypermedia*, San Diego, London, Academia Press, 1999.
284. NUNBERG, Geoffrey, *The Places of Books in the Age of Electronic Reproduction*, Representations 24., 1993/tavasz.
285. NUNBERG, Geoffrey, *The Future of the Book*, University of California Press, 1996.
286. NYCE, James, KAHN, Paué, *Da Memex a Hypertext*, Padova, Franco Muzzio, 1992.
287. NYÍRI Kristóf, *A multimedialitás ismeretfilozófiája*, 2006.
<http://www.phil-inst.hu/uniworld/kkk/mm/mm.htm> [2013.10.27.]
288. NYÍRI Kristóf, *A virtuális egyetem filozófiájához*, Liget, 2000/2.
http://www.hunfi.hu/nyiri/vil_ve.htm [2013.10.27.]
289. NYÍRI Kristóf, *Bölcsészettudomány az írásbeliség után*, Világosság, 1996/6.
290. NYÍRI Kristóf, *Enciklopédikus tudás a 21. században (Előadás a Mindentudás Egyetemén)*, 2003.
<http://www.origo.hu/mindentudasegyeteme/nyiri/20031215nyiri.html> [2013.10.27.]
291. NYÍRI Kristóf, *Hálózat és tudáskészség = NY. K., A századvég szellemi körképe*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1992.
<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kutatas/nyiri/forras.htm> [2013.10.27.]
292. NYÍRI Kristóf, *Mobiltárs a szélessáv sodrában*.
http://hunfi.hu/nyiri/Nyiri_Mobiltars.pdf [2013.10.27.]
293. NYÍRI Kristóf, *Nyitott tudomány, nyitott oktatás*, Magyar Tudomány, 2000/7.
<http://epa.oszk.hu/00700/00775/00020/892-902.html> [2013.10.27.]
294. NYÍRI Kristóf, *Virtuális pedagógia*, Új Pedagógiai Szemle, 2001/7.
<http://mek.niif.hu/01200/01280/html/1.12.06/index.htm> [2013.10.27.]
295. NYÍRÓ András, *Miért jó az oplogó? Az új vizuális népművészetről = NYÍRI Kristóf (szerk.), A 21. századi kommunikáció új útjai: Tanulmányok*, Bp., MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2001.
296. ONG, Walter, *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, London, New York, Meuthen, 1982.
297. ODORICS Ferenc, *Sok (új) kritikai beszédmód felé*, Új Forrás 1997/6.
298. Orbán Jolán, *A szöveg mint inter-mediális esemény*, 2011.
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/orban_inter-med/index.html [2013.10.27.]
299. ORLOVSZKY Géza, *A digitális szövegkiadás helyzetéről*, 2004.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/og.htm> [2013.10.27.]
300. ORLOVSZKY Géza, *Túl a szövegen*, Vigília, 2003/1.
301. PÁL Dániel Levente, *Közelítés a kiberfilológiához*, Prae, 2010/4.
302. PÁLFI Norbert, *Irodalom, szöveg, információ: Könyv a G2 galaxisban, avagy az ebook helyzete és kilátásai*, 2001.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/vitaforum/palfi.html> [2013.10.27.]
303. PALLAGI Zoltán, *Óriás szellemek - A Web 2.0 és az irodalom(kritika)*, Magyar Narancs Online, 2007/46.

- http://m.magyararancs.hu/konyv/orias_szellemekek_-_a_web_20_es_az_irodalomkritika-67912/?orderdir=novekvo [2013.10.27.]
304. PAPP Tibor, *Dinamikus költészet* = P. T., *Avantgárd szemmel költőkről, könyvekről*, Bp., Magyar Műhely Kiadó, 2007.
305. PAPP Tibor, *Múzsával vagy múzsa nélkül? (Irodalom számítógépen)*, Bp., Balassi Kiadó, 1992.
306. PAPP Tibor, *Programozott irodalom*, Alföld, 2010/3.
307. PAPP Tibor, *Új formák, új médiák a magyar irodalomban*, 2002.
http://www.federatio.org/mi_per/Mikes_International_0102.pdf [2013.10.27.]
308. PARÁDI Andrea, *Internetes kritikai szövegkiadás* = HEGYI Ádám, KISS FARKAS Gábor (szerk.), *A magyar irodalom filológiája*, Bp., Gépeskönyv KFT, 2005.
309. PARÁDI Andrea, *TEI-XML*, 2009.
<http://hipertext.hu/story/tei-xml> [2013.05.10.]
310. PARISH, Nina, *From Book to Page to Screen: Poetry and New Media* Author(s), Yale French Studies, Writing and the Image Today, 114(2008).
311. PARRAGH Szabolcs, *Betűkbe zárt világ - poszt literalitás az irodalomelméletben*, Miskolc, Bíbor, 2003.
<http://parszab.hu/tanulmányok/bzv/> [2013.10.27.]
312. PETHŐ Ágnes szerk, *Képtvitek : Tanulmányok az intermedialitás tárgyköréből*, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2002.
313. PETŐFI S. János, *A hipertextuális irodalom a perszonal computer elterjedt alkalmazásának korszakában*.
<http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/szemm082.htm> [2013.10.27.]
314. PETRUCCI, Armando, *Olvasás az olvasásért: Az olvasás jövője* = CAVALLO, Guglielmo, CHARTIER Roger (szerk.), *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, Budapest, Balassi Kiadó, 2000.
315. PINTÉR Róbert, *A tartalomelőállítás és -megosztás kollektív módszerei*, 2008.
http://www.nhit-it3.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6452%3Ait3-2-1-17-u&catid=38%3Aa-tartomelallitas-es-megosztas-kollektiv-modszerei&Itemid=913&lang=hu [2013.10.27.]
316. PLÉH Csaba, *A számítógép és a személyiség metaforáinak átalakulása (avagy az én elvesztése az ezredfordulón)*, Alföld, 2010/3.
317. POLÓNYI István, *A válasz az e-learning – de mi volt a kérdés?*, Educatio, 2003/3.
318. POMÁZI Gyöngyi, *Elektronikus szövegkiadás szakmai háttér nélkül?*
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/pgy.htm> [2013.10.27.]
319. POMOGÁTS Béla, *Magyar irodalom a magyar társadalomban*, Literatúra, 2004/3-4.
320. RADNÓTI Sándor, *Hamisítás*, Bp., Magvető Kiadó, 1995.
321. RAU, Anja, *What you click is what you get? Die Stellung von Autoren und Lesern in interaktiver digitaler Literatur*, 2000.
http://www.netzliteratur.net/rau/rau_diss.htm
322. REITHER, Saskia, *Computerpoesie. Studien zur Modifikation poetischer Texte durch den Computer*, Bielefeld, Transcript, 2003.
323. RÉTFALVI Györgyi, *A Gibson szövegek kanonizálhatóságának kérdései*, 2004.
<http://midra.uni-miskolc.hu/?docId=5722> [2013.10.27.]
324. RÉV István, *Why Does Intellectual Property Matter?* = GÁCS Anna (szerk.) *A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből*, Budapest, L'Harmattan, 2007.

325. ROHONYI Zoltán, *Kánon és kanonizáció* = TAKÁTS József (szerk.), *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, Bp., Kijárat Kiadó, 2000.
326. ROMERO LÓPEZ, Dolores, *Cyberliteratures: a global perspective*, Neohelicon, 36(2009), 435–437.
327. ROMERO LÓPEZ, Dolores, *From analogue to hypermedia texts in Hispanic literatures*, Neohelicon, 36(2009), 463–475.
328. ROPOLYI László, *Az internet természete*, Bp., Typotex Kft., 2006.
329. RYAN, Marie–Laure, *Avatars of Story*, University of Minnesota Press, (Electronic Mediations Series, 17), 2006.
330. RYAN, Marie–Laure, *Immersion and Interactivity in Hypertext*, 2000.
<http://www.dichtung-digital.de/2000/Ryan/29-Maerz> [2013.10.27.]
331. RYAN, Marie–Laure, *Narrative as Virtual Reality. Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2001.
332. RYAN, Marie-Laure, *Narrative as Puzzle?*, 2000.
<http://www.dichtung-digital.de/> [2013.10.27.]
333. SAEMMER, Alexandra, *Aesthetics of surface, ephemeral, re-enchantment and mimetic approaches in digital literature*, Neohelicon, 36(2009), 477–488.
334. SANDBOTHE, Mike, *Pragmatische Medienphilosophie. Grundlegung einer neuen Disziplin im Zeitalter des Internet*, Velbrueck, 2001.
335. SÁNDOR Klára, *SMS, köldökzsinór az éterben*.
<http://www.168ora.hu/cikk.php?id=3072> [2013.10.27.]
336. SÁRI B. László, *Code IS Poetry: Irodalmi blogok - honnan hová?*, Árgus, 2008. 02. 19.
337. SCHNEIDER, Irmela, THOMSON, Christian, *Hybridkultur. Medien Netze Künste*, Köln, Wienand Verlag, 1997.
338. SEBESTYÉN György, *A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise: Az elektronikus-virtuális könyvtár*.
<http://epa.oszk.hu/00400/00413/00001/11sgy.html> [2013.10.27.]
339. SIMANOWSKI, Roberto, *Autorschaften in digitalen Medien*, Text & Kritik, Heft 152, 2001/október, 3–21.
340. SIMANOWSKI, Roberto, *Digital Art and Meaning: Reading Kinetic Poetry, Text Machines, Mapping Art, and Interactive Installations (Electronic Mediations)*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2011.
341. SIMANOWSKI, Roberto, *Digitale Medien in der Erlebnisgesellschaft. Kultur – Kunst – Utopien, rowohlts enzyklopädie*, Hamburg, Reinbeck, 2008.
342. SIMANOWSKI, Roberto, *Erinnern und Vergessen im Netz = Erinnerung. Philosophische Perspektiven*, hg. LOTZ, Christian, WOLF, R. Thomas, ZIMMERLI, Ch. Walther, München, Fink Verlag, 2002, 249–269.
343. SIMANOWSKI, Roberto, *Hiperfikció*, Helikon, 2004/3.
344. SIMANOWSKI, Roberto, *Holoköltészet, bioköltészet és a digitális irodalom* = FENYVESI Kristóf, KISS Miklós (szerk.) *Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában*, Bp., Kijárat Kiadó, 2008.
345. SIMANOWSKI, Roberto, *Interfictions. Vom Schreiben im Netz*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2002.
346. SIMANOWSKI, Roberto, *Literatur.digital. Formen und Wege einer neuen Literatur*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002.
347. SIMANOWSKI, Roberto, *Teaching Digital Literature: Didactic and Institutional Aspects = Reading Moving Letters: Digital Literature in Research and Teaching*,

- eds. SIMANOWSKI, Roberto, GENDOLLA, Peter, SCHÄFER, Jörgen, Bielefeld, Transcript, 2009.
348. SIMANOWSKI, Roberto, *Text as Event: Staring at and Looking through Processed Words in Digital Arts = Throughout: Art and Culture Emerging with Ubiquitous Computing*, ed. EKMAN, Ulrik, London, MIT Press, 2010.
349. SIMANOWSKI, Roberto, *Textmaschinen, Kinetische Poesie, Interaktive Installationen. Für eine Hermeneutik digitaler Kunst*, Bielefeld, Transcript, 2012.
350. SIMANOWSKI, Roberto, *What is and to What End Do We Read Digital Literature? = Literary Art in Digital Performance*, ed. RICARDO, Francisco J., London, Continuum, 2009.
351. SIPOS Balázs, *Média és demokrácia Magyarországon. A politikai média jelenkortörténete*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2010.
352. SMULYAN, Susan, *Everyone A Reviewer? Problems and Possibilities in Hypertext Scholarship*, *American Quarterly*, 51(1999), 263–267.
353. STANGL, Werner, *Internet@Schule, Insiderwissen für LehrerInnen*, Innsbruck, Wien, München, Studienverlag, 2000.
354. STRINGER, Daniel, *Hogyan folytatódik az avantgárd hagyomány a net.artban? = GERENCSÉR Péter (szerk.) Új, média, művészet*, Szeged, Universitas Kiadó, 2008.
355. SÜTHEŐ Péter, *Hypertext: Természetes intelligencia az információtudományban*, Budapest, OSZK, 1999.
356. SZABÓ Zoltán Ádám, *A magyar képregény és az önkifejezés*, Szépirodalmi Figyelő, 2013/4.
357. SZATHMÁRY–KELLERMAN Viktória, *Szeretők, szereplők, szövelgők? (A nők és a képregény)*, Szépirodalmi Figyelő, 2013/4.
358. SZEGEDY–MASZÁK Mihály, „Minta a szönyegen” - *A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi Kiadó, 1995.
359. SZEGEDY–MASZÁK Mihály, *Irodalmi kánonok*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998.
360. SZEGEDY–MASZÁK Zoltán, *Mesterséges valóságok (Interfész és illúzió az interaktív művészetben)*, Alföld, 2010/3.
361. SZOMBATHY Bálint, *A konkrét költészet útjai*.
<http://www.artpool.hu/Poetry/konkret/konkret.html> [2013.10.27.]
362. SZÜCS Olga, *Gondolatok a netművészetéről*.
<http://www.inco.hu/inco0401/global/cikk9h.htm> [2013.10.27.]
363. SZÜCS Olga, PÁSZTOR Erika Katalina, *Internet és művészet: új médium, régi kérdések*, *Kritika*, 2003/6.
<http://epiteszforum.hu/node/13848> [2013.10.27.]
364. SZÜTS Zoltán, *A blogok és a szerzőség viszonya*, Alföld, 2012/7.
365. SZÜTS Zoltán, *A világháló metaforái*, Budapest, Osiris Kiadó, 2013.
366. SZÜTS Zoltán, *A világháló új jelenségei – A blog és a közösségi tartalomlétrehozás kontextualizációja a gutenbergi hagyományban*, PoLiSz, 2010/nyár.
<http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=19911> [2013.10.27.]
367. SZÜTS Zoltán, *Az új internetes kommunikációs formák mint a szöveg teste*, Szépirodalmi Figyelő, 2009/2.
368. SZÜTS Zoltán, *Bytokba zárva lenni (Szellem a gépben a Hypertext)*, 2007.
<http://doktori.btk.elte.hu/lit/szucsoltan/diss.pdf> [2013.10.27.]
369. SZÜTS Zoltán, *Írjuk a blogomat. Ki a szerző?*, 2010.
<http://e-nyelvmagazin.hu/2010/09/10/irjuk-a-blogomat-ki-a-szerzo/> [2013.10.27.]
370. TÁPAI Rita, *Magyar Kiberpunk – Jake Smiles: 1 link*.
http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/22/22_muv_tapai.htm [2013.10.27.]

371. TARI Annamária, *Y generáció – Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban*, Bp., Jaffa Kiadó, 2010.
372. TARI Annamária, *Z generáció – Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani szempontok az információs korban*, Bp., Tercium Kiadó, 2011.
373. TARNAY László, *Az eredeti eszméje és az új médiumok*, 2011.
<http://apertura.hu/2011/tavasz/tarnay> [2013.10.27.]
374. TERESTYÉNI Tamás, *Kommunikációelmélet – A testbeszédtől az internetig*, Bp., AKTY-TYPOTEX, 2006.
375. TESLÁR Ákos, *Quirinus Kuhlmann versíró gépének rekonstrukciójáról*, 2000.
http://magyar-irodalom.elte.hu/2000/uj/12.htm#_ednref1 [2013.10.27.]
376. *The Aesthetics of net Literature. Writing, Reading and Playing in Programmable Media*, eds. GENDOLLA, Peter, SCHÄFER, Jürgen, Bielefeld, Transcript, 2007.
377. *The Digital Dialectic. New Essays on New Media*, ed. LUNENFELD, Peter, London, MIT Press, 2000.
378. THURSTON, Thomas, *New Questions for New Media: Scholarly Writing and Online Publishing*, *American Quarterly*, 51(1999), 250–253.
379. TISMA, Andrej, *A web.art jelenség* = GERENCSÉR Péter (szerk.), *Új, média, művészet*, Szeged, Universitas Kiadó, 2008.
380. TÓT Éva, *Oktatás – tanulás – hálózat*, *Educatio*, 2003/3.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=14 [2013.10.27.]
381. TÓTH Barna, *Hipertext olvasás*, 2004.
http://www.interment.de/farkaspeter/golem/hipertext_olvasas.pdf [2013.10.27.]
382. TÓTH Tünde, *Bábéli nyelvzavar. Mi az a „corpus digitale”?*, 2004.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/tt.htm> [2013.10.27.]
383. TÓTH Tünde, *Online kritikai szövegkiadás Magyarországon*, *Helikon*, 2004/3.
384. TÓTHNÉ SZÜCS Éva, *Nyíregyházi középiskolások olvasási szokásai*, 2011.
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=331> [2013.10.27.]
385. TÓSZEGI Zsuzsanna, *A könyvdigitalizálás egyes kérdései*, *Magyar Tudomány*, 2006/11.
<http://www.matud.iif.hu/06nov/13.html> [2013.10.27.]
386. TÓSZEGI Zsuzsanna, *A Web 2.0 és az online identitás*, *Könyv és Nevelés*, 2013/1.
387. TÓSZEGI Zsuzsanna, *Az új modus legendi: nemcsak a számítógép miatt változik a könyvolvasás*, *Könyv és Nevelés*, 2001/2.
<http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=212> [2013.10.27.]
388. *Új, média, művészet*, szerk. GERENCSÉR Péter, Szeged, Universitas Kiadó, 2008.
389. VADAI István, *Szövegrögzítés*.
<http://magyar-irodalom.elte.hu/biop/barbar/cikkek/vi.htm> [2013.10.27.]
390. VALDINGER Gábor, *Az Internet szellemisége* = CZEIZER Zoltán, CSANÁDY Márton (szerk.), *Az Internet Mítosz*, (Kodolányi füzetek, 3), Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 1999.
<http://mek.niif.hu/01400/01437/html/kod03.htm> [2013.10.27.]
391. VÁLYI Gábor, *Az alulról jövő kulturális globalizáció és az internet*, *Médiakutató*, 2004/nyár.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2004_02_nyar/07_alulrol_jovo/ [2013.10.27.]
392. VASS László, *Bibliográfiák, repertóriumok a szövegtan idegen nyelvű szakirodalmából. Hipertext – hipermédium*.
<http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/vbrsp.htm> [2013.10.27.]

393. VASS László, *Kogníció és hipermediális kommunikáció – Elektronikus rendszerek a magyar nyelv és irodalom tanításában.*
<http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/vportrey.htm> [2013.10.27.]
394. VASS Norbert, *Kis hazai slamtörténet, avagy a text-tusák kontextusa,* Szépirodalmi Figyelő, 2012/6.
395. VOS, Eric, *Media Poetry – Theories and Strategies = Media Poetry: An International Anthology,* ed. KAC, Eduardo Bristol, Chicago, Intellect Books, 2007.
396. VÖRÖS József, *Irodalomtanítás az általános és középiskolában,* Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.
397. WARDRIP-FRUIIN, Noah, MONTFORT, Nick, *The New Media Reader,* London, MIT Press, 2003.
398. WELLEK René, WARREN Austin, *Az irodalom elmélete,* ford. Szili József, Bp., Osiris Kiadó, 2002.
399. YELLOWLEES, Douglas, *The End of Books – or Books Without End? Reading Interactive Narratives,* Michigan, University of Michigan Press, 2001.
400. Z. KARVALICS László, *A netnemzedék vizsgálatának szemléleti alapjai,* Új Pedagógiai Szemle, 2001/7.
401. ZIMÁNYI Árpád, *Blog, avagy a webnapló története,* Édes Anyanyelvünk, 2006/2.
402. ZSÉLYI Ferenc, *Az irodalom (mint) a kánon kritikája,* Pompeji, 1992/4.

PUBLIKÁCIÓK A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN

Tanulmányok

1. *Műfajok az elektronikus irodalomban*, Doktoranduszok Fóruma – a Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa, Miskolc, 2005, 99–105.
2. *Digitális kanonizáció*, Doktoranduszok Fóruma – a Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa, Miskolc, 2006, 89–95.
3. *Irodalomórák digitális környezetben*, Pedagógiai Műhely 2006/2, 4–15.
4. *Digital culture – top or down*, MicroCad Nemzetközi Tudományos Konferencia szekciókiadványa, Miskolc, 2007, 89–94.
5. *Szerzőség a digitális textusokban*, Tavasz Szél Konferencia szekciókiadványa, Budapest, 2007, 123–128.
6. *Blogikátlan kritika - Online folyóiratok és portálok a magyar irodalmi életben*, Műút 2008/1, 73–76.
7. *A virtuális szerző*, Spanyolnátha, 2008/1.
8. *Értékszembesítés az elektronikus irodalomban*, Palócföld, 2008/1, 49–54.
9. *Behálózott szövegek*, A Vörös Postakocsi, 2008/1, 61–65.
10. *A digitális közeg líraisága*, Társasági tükör III. – Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület évkönyve, Nyíregyháza, 2008, 105–116.
11. *Vizuális elemek Rákos Sándor költészetében*, Parnasszus, 2009/nyár, 101–106.
12. *”Képben” az új írásbeliség*, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2013/1, 65–70.

Konferenciákon elhangzott előadások

1. *Műfajok az elektronikus irodalomban*, Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2005.
2. *Digitális kanonizáció*, Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2006.
3. *Értelemkeresés a virtuális textusokban*, Nyíregyházi Főiskola Vándorszemináriuma, Nyírbátor, 2006.
4. *Digital culture – top or down*, MicroCad Nemzetközi Tudományos Konferencia, Miskolc, 2007.
5. *Szerzőség a digitális textusokban*, Tavasz Szél Konferencia, Budapest, 2007.

6. *Irodalmi közbeszéd a világhálón*, Nyíregyházi Főiskola Vándorszemináriuma, Baktalórántháza – Vaja, 2007.
7. *Online folyóiratok és portálok a magyar irodalmi életben*, Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2007.
8. *Irodalmi értékrendek, pályakezdés, érvényesülés*, Tokaji Írótaбор, Tokaj, 2008.
9. *Vizuális eszközök Rákos Sándor költészetében*, Rákos Sándor Konferencia, Nyíregyháza, 2009.
10. *Ergodikusság és interaktivitás a digitális médiumokban*, Doktorandusz Konferencia, Nyíregyháza, 2011.
11. *A szöveg jövője*, Nyíregyházi Főiskola Vándorszemináriuma, Tokaj, 2012.
12. *Én vagyok én, te vagy te? A szerzői és a befogadói funkciók változásai az új közlésmódokban*, János István Emlékkonferencia, Nyíregyháza, 2012.
13. *A megváltozott befogadói szerepek*, Nyíregyházi Főiskola Vándorszemináriuma, Tiszalök, 2013.
14. *Kreatív alkotásmódok, határtalan lehetőségek – Műfajok az új médiában*, Magyar Tudomány Ünnepe, Nyíregyháza, 2013.

LINKGYŰJTEMÉNYEK

Az értekezés nyomtatott formájából adódóan a mellékletekben csak nagyon korlátozott mértékben tudtam bemutatni digitális közegben született alkotásokat. Hipertextes szövegek, vizuális kinetikus költemények és más hálózati alkotások szemléltetésére a papír kevés lehetőséget ad. Álljon itt ezért egy olyan linkgyűjtemény, amely tartalmazza a legfontosabb webhelyeket, mint a digitális irodalom lelőhelyeit.

Szándékom volt összegyűjteni néhány, az értekezés témáit vizsgáló mértékadó hazai és külföldi oldal címét is.

Ezeket követően a hazai irodalmi – kulturális online folyóiratok lelőhelyeit, illetve néhány, az értekezésben hivatkozott weblapot rendeztem sorba.

Digitális irodalmi alkotásokat tartalmazó fontosabb oldalak:

www.eastgate.com

www.teleportacia.org

www.bareword.com

www.wetellstories.co.uk

www.hyperfiction.org

www.littlepig.org.uk

www.ekac.org

www.interment.de/golem/

www.eastgate.com

www.eastgate.com/catalog/PatchworkGirl.html

www.greatwall.org.uk

www.futurefarmers.com

www.medienkunstnetz.de

www.camilleutterback.com

www.ludology.org

<http://iat.ubalt.edu/moulthrop/>

<http://www.impermanenceagent.org/agent/>

<http://www.wwnorton.com/college/english/pmaf/hypertext/>

<http://home.ptd.net/~clkpoet/>

A digitális irodalom és az újmédia elméletével foglalkozó oldalak:

www.dichtung-digital.de

www.simanowski.info

www.computerphilologie.de

www.mediakutato.hu

www.e-nyelv.hu

www.hunfi.hu/nyiri

<http://newhorizons.eliterature.org/>

Online irodalmi – kulturális folyóiratok Magyarországon:

www.litera.hu

www.spanyolnatha.hu

www.kulter.hu

www.terasz.hu

www.dokk.hu

www.prae.hu

www.papiruszportal.hu

www.7torony.hu

www.barkaonline.hu

www.kortaronline.hu

www.tiszatajonline.hu

www.irodalmijelen.hu

Egyéb hivatkozott irodalmi oldalak:

<http://konyves.blog.hu/>

<http://bdk.blog.hu/>

www.regenytar.hu

<http://www.neumann-haz.hu/>

<http://www.pim.hu/object.a76a23fd-564b-4b04-8a9b-5a1688afb4fa.ivy>

www.emir.hu

www.villanyspenot.hu

<http://ekonyvolvaso.blog.hu/>

<http://www.hunra.hu/>

KONFERENCIÁK A TÉMÁBAN

- Philology in the Internet Era - konferencia, ELTE, 2000.
- Kánon a digitális korban - konferencia, BME, 2003.
- Filológia és digitális barbárság - konferencia, ELTE, 2004.
- „Szétfolyóirat” – A folyóiratok kultúrája az elektronikus kor szemszögéből - konferencia, BME, 2004.
- „Az ítélőerő kritikája” – A kortárs magyar kritika helyzete, JAK Tanulmányi Nap, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2007.
- Web 2.0 az online médiában - konferencia, Kodolányi János Főiskola, 2009.
- Blogkonferencia, Kodolányi János Főiskola, 2010.
- Online Irodalom Konferencia, ELTE, 2011.
- Magyar irodalom a világhálón – lehetőségek, feladatok; a Tokaji Író Tábor szekciója, 2011.
- McLuhan üzenetei a kortárs kommunikáció- és médiakutatás számára - konferencia, ELTE, 2011.
- Az Irodalomtanítás Innovációjának Országos Műhelye (IROM) konferenciája, Szombathely, 2012.
- „Mandalat” – konferencia a magyar digitális kulturális örökség jövőjéről, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012.
- Digitális Nemzedék Konferencia, ELTE, 2012.
- Új Média Konferencia, Sapientia – Marosvásárhely, 2008-2013.
- Digitális Pedagógus Konferencia, ELTE, 2012.
- Az irodalomtanítás megújulásának záloga: a tanárképzés – Az Irodalomtanítás Innovációjának Országos Műhelyének konferenciája, Debreceni Egyetem, 2012.
- KULTműhelyek Országos Konferenciája, Debrecen, 2012-2013.
- Digitális Nemzedék Konferencia, ELTE, 2013.

REZÜMÉ

A dolgozat azoknak az új közlésmódoknak a vizsgálatát tűzi ki célul, amelyek létrejötte az új média elterjedésével vált lehetővé. Az internet és a mobil kommunikációs eszközök által meghatározott új írásbeliség korának egyik jellemzője a médiakonvergencia, a korábban elkülönülő médiumok és műfajok együttélése, amely sajátos helyzetet teremt a kommunikáció alakulásában. Az információs technológia által is meghatározott új média tudománya más megközelítést igényel a korábbi médiatudományoknál. A dolgozatban használt terminológia szerint a jelen korunkat másodlagos írásbeliség korának is nevezett időszak kultúrája nem írható körül csupán a digitális és az interaktív jelzőkkel, az új technológiák strukturális változásokat is rejtenek. Ez a dolgozat elsődlegesen az irodalom létmódjának átalakulására fókuszál, bemutatva azokat a jelenségeket, amelyek az új közeg adta lehetőségeket kihasználva járulnak hozzá korábban nem létező műalkotások keletkezéséhez. A „*Kreatív alkotásmódok*” címszó alatt tárgyalt tíz közlésmód elemzésére csak kellő elméleti megalapozás után kerülhet sor. Így az alapfogalmak meghatározását, és a témához nélkülözhetetlen terminusok megvilágítását követően az irodalom hagyományosan három fő tényezőjének tartott mű, alkotó, befogadó megváltozása képezi a diskurzus tárgyát. A dolgozat részletesen bemutatja, hogy az új média megjelenése mit mozdított ki a helyéről az említett tényezők vonatkozásában. Hogyan változtak meg a tartalmak a digitális közegben, hogyan alkalmazkodott ehhez az egyes alkotásokat befogadó szubjektum, és melyek a szerzőfunkció módosulásának fő irányai. Ezeket a változásokat megértve válhat lehetségessé az elméletnek a gyakorlatban történő, konkrét példákon és projekteken keresztül való vizsgálata. A tíz új, vagy új lendületet kapott alkotásmód jelentősége abban áll, hogy mind az alkotó, mind a befogadó számára nagy lehetőséget ad a kreativitás kibontakoztatására, terepet biztosítva az irodalmi kísérletezéshez. A „kísérleti irodalom” alkotásaiból helyenként új műfajok, helyenként korábban is létező, de a hagyományos formáktól lényegesen eltérő kifejezésformák jönnek létre. A dolgozat utolsó fejezete arra keresi a választ, hogyan találják meg helyüket ezek a művek az irodalom intézményrendszerében. A részben irodalomszociológiai vonatkozású kérdésseltevések szükségesek a téma gyakorlatközelibb értékeléséhez és az innovációt eredményező szemléletváltáshoz. Az újmedialitás minden jelensége interdiszciplináris illetve interartistikus megközelítést igényel. Tudományok közötti határterületről lévén

szó, csak a különböző területeket párhuzamosan szemlélve kaphatunk valós képet, ezért szükséges például a filológiai és a pedagógiai vonatkozások vizsgálata.

Üdvözlendő, hogy egyre többen mutatnak érdeklődést az irodalom palettáját színesítő új jelenségek iránt, bár a hazai irodalomtudomány még így is sok kérdéssel és válasszal adós az éppen ezért „feltételes módú irodalmi szférának” is nevezhető szövegvilággal kapcsolatban, amelynek anyagai sok esetben már nem is szövegek valójában, s az olvasás sem a hagyományos jelentéstartalommal bír, nem beszélve az olvasó és a szerző közötti határok elmosódásáról. Nem csalnak az érzéseink a jelenségek viszonylagosságát érezve, az ítéletalkotást nehéznek találva. A dolgozat egyik célja, hogy rámutasson a digitális közeg szinte minden tényezőjét meghatározó átmenetiségre, a szerző-olvasótól a vegyes formákat képező műalkotásokig és műfajkeverékekig. Emellett szándéka érzékeltetni az új médiának az offline irodalomra való visszahatását, valamint az ó- és az új média kölcsönhatásában jelen lévő szinergiát.

SUMMARY

Technological development of the recent years has not only influenced the technical field and natural sciences, but arts and humanities have benefited also from the improvement caused by information revolution. Changes – based on digital technology and connection with the expansion of network – are also regarded as landmarks in literature. New concepts have appeared and become parts of everyday life such as sms-poetry, online novel and interactive poem. They all influence the main factors of literature. They effect the progress of creation, the attitude of the recipient and even the literary work itself. New ways of publication and new genres have come into being, centuries-old and millennial customs have transformed. This essay takes into consideration those ways of literature which enrich the palette. The effect of technology seems to be continuous, has an impact on every area of life and it basically changes our point of view and our relationship with arts culture too. The examination of new ways of publication is not possible only with the means of literary studies. Even the information science of humanities is a borderland, the whole field is an interdisciplinary area whose studies invade humanities, communication theory, sociology, pedagogy, information science and the research area of other sciences.

This study tries to draw a conclusion of questions raised by related sciences; however, its main purpose is the introduction of phenomena belonging to the topic of electronic literature. It describes the formal and content characteristics of new genres and new ways of publications. It also gives the description of their common features, separate peculiarities from ordinary literary works, regarding the triad of the literary work, the author and the recipient.

A separate chapter is about making public and accessible of this complex collection called network literature. In these cases we cannot talk about paper based forms, because electronic forms have become primary carriers at every type with the net in the centre. In every social group the recipients and their reading culture can be affected, but the younger age group is where it can be done the most easily and the fastest. It cannot be realized without online technologies, especially not in a world where younger generations' open – mindedness to digital culture is becoming stronger and stronger. Today's children grow up as a „computer generation”, and in contrast to most adults, they use computers without prejudice. Even their attitude towards technological achievement is different. Educational progress can be shaped by consistently exploiting these factors.

It is a pleasure to us that more and more readers show interest towards the new trends enriching the palette of literature. However, our national literary study owes a lot of questions and answers. Sometimes it is rather disappointing that we cannot provide any answers; nevertheless, it is still beneficial to formulate the questions themselves. Moreover, it is a typical feature of post-modernity to multiply the number of questions. That is exactly why it is felicitous to call this environment „conditional literary sphere”, whose only methods of examination are the continuous questioning attitude and the perpetual self-reflexion. What is self-reflexion in this case? If I had to sum up the thesis of this essay in a brief way typical of digital literature, I would say the text is no longer a text, the reader is no longer a reader, reading is no longer reading, and the author is not an author any more. If we wish to transform the negative clauses into affirmatives, we can say that the text is already an event, the reader is an author, reading is an event, and all the persons involved are authors and readers at the same time. Certainly, these changes lead to further consequences. Text unity disappears from the text becoming an event, which entails the secession of interpreting authority; moreover, the task of the recipient is not coding but the experiencing of the work. We perceive the relativity of the phenomena; we cannot make decisions and have difficulty in judging. The interlocking of the author's and reader's roles, the virtual script realized between writing and oral utterances, as well as the teacher becoming a fellow-student in education, are transitional categories characterizing all the factors in digital medium. Even mixed forms, special genre-hybrids and genre mixtures are not exceptions, whose existence breeds ambiguity in recipient, critical and aesthetical respects as well.